ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA“ DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XII, ANUL 1966

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA" DIN IAŞI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XII, ANUL 1966

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII „AL. I. CUZA" — IAŞI

Tomul XII, s. III a **1966**

SUMAR

Pag.

STUDII

NOTE ŞI COMUNICĂRI

RECENZII

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ АЛ. И. КУЗЫ

Том XII, отд. III а 1966 г.

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

МАТЕРИАЛЫ И СООБЩЕНИЯ

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ „AL. I. CUZA" — JASSY

Tome XII-e, s. III a 1966

SOMMAIRE

Pages

ÉTUDES

NOTES ET COMMUNICATIONS

SATELE DIN REGIUNEA HANGU—BICAZ ÎN SECOLELE XIV—XVIII
(CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA ISTORIEI LOR)

DE

C. CIHODARU

Cercetarea vechilor resturi de cultură materială descoperite în regiunea lacului de acumulare Bicaz oferă destule dovezi în legătură cu existenţa pe aceste meleaguri a unei populaţii, probabil nu prea numeroasă, în perioadele premergătoare feudalismului. Mărturiile în această privinţă sînt incontestabile şi dacă nişte oameni înarmaţi cu instrumente rudimentare de piatră sau chiar de metal au reuşit să-şi asigure existenţa în văile de pe cursul mijlociu al Bistriţei, e cu atît mai îndreptăţită presupunerea că, pe măsura dezvoltării forţelor de producţie, în perioada feudală, bogatele resurse naturale şi poziţia apărată a depresiunii intracarpatice, ce se întinde între Bicaz şi Galu, au atras o populaţie din ce în ce mai numeroasă.

Documentele, extrem de reduse ca număr, nu ne oferă însă nici o mărturie directă relativă la activitatea şi modul de viaţă al oamenilor de aici, în primele veacuri de existenţă a statului feudal moldovenesc.

Cea mai veche menţiune documentară, referindu-se direct la o aşezare din această regiune, o găsim într-un hrisov al lui Ştefan cel Mare din 13 februarie 1458, cînd domnul întărea mănăstirii Neamţ „satul anume Băloşeştii de la Neamţ, mănăstirea de la Hangu, pe vechiul hotar şi doi tătari"... „Iar hotarul acestui sat şi al mănăstirii să fie pe vechiul hotar, pe unde au folosit din veac"[1]. În afară de acest document şi de unele urice ale mănăstirii Bistriţa, în care se menţionează două poieni sub Ceahlău"[2], cercetătorul nu are la înde-

---

[1] *Documente privind istoria României*, A. *Moldova, veacul XIV, XV, 1*, p. 292—293. În continuare se va cita DIR, A. Materialul documentar din arhive a fost cules, de un colectiv format din cercetătorii Em. Diaconescu şi Corneliu Istrate, de la Inst. de Istorie, Iaşi.

[2] *Ibidem*, p. 321.

mînă decît un mare număr de falsuri sau documente suspecte [3]. Pentru a reconstitui trecutul societăţii din această parte, în perioada anterioară sec. XVII, el trebuie să recurgă la alte mijloace. Documentele citate se referă la o mănăstire sau la nişte poieni şi nu la sate. Acestea apar, în actele privitoare la regiunea Bicaz—Hangu, abia spre sfîrşitul sec. al XVI-lea. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, interesul clasei dominante pentru regiunea bogată în păduri şi fînaţuri situată la apus de culmea Stînişoarei a crescut şi, o dată cu aceasta, informaţia documentară a devenit mai abundentă. Ea oglindeşte, îndeosebi, mijloacele prin care boierii şi mănăstirile au cotropit această întinsă regiune. Documentele existente nu sînt însă în măsură să asigure posibilitatea cunoaşterii tuturor laturilor vieţii sociale care a pulsat aici în trecut. Călători străini sau autohtoni, obişnuiţi să aştearnă pe hîrtie ceea ce observau pe drumurile bătute de ei, după cît se pare, n-au trecut prin aceste părţi decît destul de tîrziu. Informaţia pe care o poate da acest gen de literatură este, de asemenea, destul de săracă.

Misionarul catolic Marco Bandini, cu prilejul vizitelor sale canonice din anii 1646—1647, a ajuns pînă la nord de Piatra Neamţ, unde a vizitat mănăstirea Bistriţa, numită de dînsul „Monasterium Basilianorum", lăsînd cîteva rînduri despre felul de viaţă al călugărilor de aici. Menţionează că în regiune mai existau şi alte mănăstiri, dintre care două mai cunoscute, fără însă să le dea numele.

Se interesa de viaţa monahilor, ascunşi prin chinoviile de sub munte şi de atitudinea lor faţă de dogmele bisericii romane, fără a manifesta vreun interes pentru oamenii necatolici din satele de aici. Astfel de misionari nici nu puteau să înţeleagă viaţa societăţii umane de care se rupseseră. Curiozitatea celor care urmau să le citească rapoartele privind apărarea intereselor bisericii romano-catolice, nu le impunea o asemenea preocupare [4].

La fel a procedat, două secole mai tîrziu, călugărul rus Partenie, care a locuit cîtva timp într-un schit la poalele Ceahlăului, probabil Pionul, şi ne-a lăsat cîteva însemnări neinteresante despre necazuri călugăreşti. Se referă cu amărăciune la certurile dintre călugării clevetitori şi se arată impresionat de măreţia Ceahlăului ale cărui povîrnişuri nu a avut curajul să le urce. Preocupările lui, de reforme paisiene, îl făcuseră surd la zgomotul ferestraelor şi al topoarelor care doborau aici pe mari întinderi codrii seculari. Nu i-au provocat nici o emoţie suferinţele ţăranilor supuşi la cea mai cruntă exploatare de arendaşi, moşieri şi egumeni. Îl bucura doar faptul că putea să găsească

---

[3] *Ibidem*, vezi mai jos nota 131.
[4] V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, în «An. Acad. Rom.», tom XVI, s. 2, p. 83, 84, 235, 236.

sub umbra brazilor bătrîni bureţi comestibili şi melci sau păstrăvi sub unda cristalină a pîraielor de munte [5].

În opera sa *Descrierea Moldovei*, bogată în date istorice, geografice şi etnografice, D. Cantemir se opreşte fugar asupra Ceahlăului, scriind după informaţii vădit exagerate, culese de la unii şi alţii, despre zăpezile veşnice ale muntelui şi despre piscurile sale care trec de norii zăpezilor. Curiozitatea cărturarului domn se oprea asupra priveliştii Dochiei, ce i se înfăţişa cu o nuanţă de glumă ascunsă, ca o stîncă cu formele unei femei de sub care izbucnea un puternic izvor [6]. Pe harta întocmită de dînsul nota doar cele două mănăstiri, Buhalniţa şi Pionul, fără a mai înregistra alte amănunte privind regiunea din jurul lor [7].

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, burghezia de la noi a început să-şi manifeste tot mai accentuat dorinţa de a cunoaşte toate colţurile ţării şi în special pe acelea ale căror bogăţii naturale şi mînă de lucru ar fi putut să fie supuse unei exploatări avantajoase fără o masivă investire de capital. Valea Bistriţei, cu imensele ei păduri de conifere şi foioase, cu o ieftină cale pentru transportul lemnului, nu putea rămîne în afara acestui interes. N. Şuţu, în *Notiţii statistice*, atrăgea atenţia asupra acestor însemnate resurse [8].

Interesul acesta se reflectă din plin şi în literatura beletristică a vremii. Gheorghe Asachi, marele animator în domeniul activităţii culturale, vizita această regiune, mînat de dorinţa de a cunoaşte cele mai pitoreşti colţuri din ţară, dar poate şi de interesele lărgirii întreprinderilor sale industriale de la Piatra. În călătoria pe care a întreprins-o la Hangu, Răpciuniţa, Durău, Cerebuc şi Ceahlău, a notat destule amănunte în legătură cu regiunea. Spicuind harnic în domeniul folclorului, mai mult pentru a da un imbold creaţiilor literare ale unei epoci romantice, decît pentru a lămuri trecutul, el culegea de la oamenii de aici legendele transmise din generaţie în generaţie, despre monahul Silvestru, ctitorul schitului Pionul sau despre „nefericita" Serafima [9], o tînără stabilită în această regiune după tulburările din anul 1821.

Pe urmele lui Asachi au mers pe la 1840, Vasile Alecsandri şi Alecu Russo. Trecînd pe *„Drumul Plutaşilor" şi pe „Calea Mare"*, la Buhalniţa, la Hangu, la Schitul Durău, ei s-au entuziasmat şi au descris cu un admirabil talent minunatele privelişti ale văii Bistriţei şi ale Ceahlăului. Modul naiv al ţăranilor de a explica unele fenomene ale

---

[5] Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Buc. 1947, p. 341.

[6] I. D. Cantemir, trad. de Gh. Adamescu, Buc. 1942, p. 58.

[7] G. Vîlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, în «Anal. Acad. Mem., secţ. ist.» s. III, t. VI (1927), p. 193—211.

[8] N. Şuţu, *Notiţii statistice*, trad. de Th. Codrescu, Iaşi, 1852, p. 123, 134, sau *Opere economice*, ed. I. Veverea, Buc. 1957, p. 97.

[9] Gh. Asachi, *Dochia şi Traian cu itinerarul muntelui Pionul*, Eşii, 1840.

naturii, ca Piatra Teiului sau Piatra Bicazului, i-a interesat și pe dînșii [10].

Curiozitatea, dorința de a admira aspectul unei naturi sălbatice sau scopul nemărturisit de a informa cît mai bine burghezia din țările respective, au abătut de asemenea, prin aceste meleaguri, drumurile unor scriitori străini ca Wilhelm de Kotzebue [11], I. A. Vaillant [12] și alții [13]. Toți au admirat natura cu frumusețile ei sălbatice, au criticat, pe bună dreptate, gospodăria mizeră a unor țărani exploatați, au găsit la cneji, egumeni și ciocoi, mese întinse cu vinuri alese care-i făceau să uite de greutățile drumului, au cules legende și au dat unele informații vagi, din care istoricul poate extrage cîte ceva pentru a schița tabloul societății întîlnite de ei aici, dar nimic sau prea puțin pentru cunoașterea trecutului mai îndepărtat. Legendele culese și notate, cu privire la oamenii și locurile din aceste părți, nu conțin material în măsură să satisfacă pe istoricul care se ocupă de trecutul societății de aici.

Satele vizitate de acești călători se găsesc notate și pe unele hărți din a doua parte a secolului al XVIII-lea [14]. În afară de două dispărute și de unul care și-a schimbat numele, ele sînt cele existente în prezent.

Studii speciale cu privire la trecutul regiunii Bicaz-Hangu nu s-au făcut. N. Iorga a vizitat această regiune cercetînd sat după sat, a descris apoi, în fraze de aleasă măiestrie artistică, pitorescul priveliștilor de pe valea Bistriței și a arătat mereu mizeria în care trăia populația de aici, fără a încerca însă să-i descopere cauzele. A notat starea de plîns a monumentelor istorice, lăsate în grija unor călugări leneși și ignoranți, dar printre impresiile sale fugare dă foarte puține note cu caracter istoric [15].

Mai mult interes prezintă studiul făcut, pe baza unui dosar din 1839, de A. Gorovei asupra raporturilor dintre țărani, proprietari și arendașii moșiilor de pe valea Bistriței și a Cracăului [16]. Aici se scot în evidență suferințele și condițiile grele de muncă la care erau supuși sătenii de către arendașii de pe moșiile mănăstirii Buhalnița, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Reclamațiile, încercările lor de răzvră-

---

[10] V. Alecsandri, *Proză*, ed. Scrisul românesc, Craiova, p. 43, Al. Russo, *Scrieri*, ed. Acad. Rom. Buc. 1908 și *Scrieri alese*, B.P.T., Buc. 1956.

[11] W. de Kotzebue, *Din Moldova*, Buc., 1884, p. 11—12.

[12] I. A. Vaillant, *La Roumanie*, Paris, 1844, p. 406 și urm.

[13] Din amintirile unui refugiat polon pe teritoriul Moldovei și purtat prin regiunea Hangu și-a putut scoate Al. Dumas-tatăl subiectul nuvelei sale *Strigoiul Carpaților*.

[14] Biblioteca Acad. R. S. România, secția cartografică. C. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea*, Buc. 1957, p. 7—13, 140, 223—225, Victor Andrei, *Moldova bistrițeană și ținutul Neamț în cartografia străină din veacul al XVIII-lea*, în Anuarul liceului „Petru Rareș" din Piatra Neamț, 1936—1940.

[15] N. Iorga, *Sate și mănăstiri*, Buc. 1916, p. 109 și urm.

[16] *Comisia de la Buhalnița*, în «Viața Românească», anul VII, nr. 1, p. 17—30 și 2, p. 3—26.

tire, măsurile luate de organele administrative consemnate în dosarul amintit, toate sînt expresia nemulțumirii și situației grele în care se aflau țăranii de pe aceste moșii.

Relativ la mănăstirea Buhalnița, schitul Pionul și alte schituri din regiune, au apărut, între cele două războaie mondiale, scurte descrieri sau chiar studii cuprinzînd informații interesante privitoare la monumentele de aici [17]. Valea Bistriței a interesat și pe unii cercetători locali care au făcut scurte studii cu caracter istorico-geografic sau etnografic [18]. În ele găsim descrieri de monumente, considerații generale asupra vechimii populației, asupra ocupațiilor ei, cercetări asupra toponimiei și alte amănunte. S-a alcătuit chiar și o modestă, dar utilă culegere de documente [19]. Precizările aduse de aceste studii deși destul de interesante, sînt insuficiente însă și nu pot oferi posibilitatea unei cunoașteri depline a vieții sociale din această regiune, în timpul orînduirii feudale [20].

Cercetările arheologice întreprinse în regiunea Bicaz—Hangu nu au adus prea multe dovezi cu privire la vechimea satelor din această parte. În afară de resturi de locuințe și de ceramică aparținînd secolului al XVII-lea, descoperite la Grozăvești sau în curtea bisericii de la Schitișor [21], nu au mai apărut alte vestigii aparținînd unor așezări

---

[17] G. B a l ș, *Bisericile Moldovenești din sec. XVII—XVIII*, Buc., 1933, p. 105, 110. Gh. U n g u r e a n u, *Mănăstirea Hangu sau Buhalnița*, Iași, 1931, extras din «Arhiva», XXXVIII, 1931. I d e m, *Mănăstirea Peonul sau schitul Hangului și ruinele palatului Cnejilor Cantacuzino*, Piatra Neamț, 1934. Virgil V ă t ă ș e a n u, *Contribuții la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova*, Cluj, 1931, p. 12—13; C. T u r c u, *Schiturile de sub Ceahlău, Sihastru și Ciribuc*, Iași, 1943.

[18] Victor A n d r e i, *Evoluția teritorială a ținutului Neamț*, în Anuarul liceului „Petru Rareș" din Piatra Neamț 1934—1935; Gh. U n g u r e a n u, *Din trecutul județului Neamț*; Ibidem, 1935—1936. C. M a t a s ă, *Cîmpul lui Dragoș*, Ibidem, 1932—1933, p. 39—43; I d e m. *Cîmpul lui Dragoș*, Buc. 1943 (Cîmpul este însă mai jos de Piatra Neamț). I d e m, *Palatul Cnejilor*, Buc. 1932. I d e m, *Călăuza jud. Neamț*, 1929.

[19] C. T u r c u și C. A. S t o i d e, *Documente și regeste nemțene*, în Anuarul liceului „Petru Rareș" din Piatra Neamț, 1934—1935. C. S t o i d e, *Documente și regeste nemțene de la Dabija-Vodă*, ibidem, 1933—1936.

[20] În ultimul timp, pe baza cercetării materialului documentar de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și din prima jumătate a sec. al XIX-lea, au apărut două studii care prezintă un interes deosebit pentru regiunea care face obiectul acestei cercetări. Citām: Gh. P l a t o n, *Despre exploatarea țăranilor din regiunea de munte a Moldovei în vremea Regulamentului Organic*, în «Revista Arhivelor», III, 2 (1960), p. 177—192 și C. I s t r a t e, *Despre diferențierea țărănimii clăcașe în regiunea de munte a Moldovei la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, «Studii și cercetări științifice (istorie) ale Acad. R. S. România, Filiala Iași», XII, 1 (1961), p. 117—132.

[21] Rapoartele de săpături la Institutul de Istorie al Acad. R. S. România, Filiala Iași. La Grozăvești s-a descoperit și un topor de luptă dintr-o perioadă mai veche.

feudale [22]. Monedele din sec. XV—XVI, găsite în morminte, au putut circula și mai tîrziu [23]. Situația aceasta se cere totuși să fie lămurită.

În vechime, ca și în prezent, satele nu se prezentau aici sub forma unor mari aglomerări în care depunerile de resturi materiale ar fi putut să formeze straturi groase. Din cauza condițiilor pe care le oferă terenul, în trecut ca și acum, de altfel, casele se înșirau de-a lungul văii, păstrînd oarecare distanță între ele. Locuințele, ca și obiectele folosite în gospodărie, erau în mare parte făcute din lemn, material aflat aici, din belșug, la îndemîna oricui. Lemnul lasă prea puține urme de natură să atragă atenția arheologilor. Puținele resturi dintr-o ceramică ale cărei caracteristici nu au fost prea mult distincte de acelea ale olăriei folosite pînă deunăzi în gospodăria țărănească s-au împrăștiat și măcinat într-un mediu de continuă locuire. Din această cauză, ele nu pot să atragă lesne atenția cercetătorului. Totuși, vechimea așezărilor din regiunea Bicaz-Hangu trece cu mult peste secolul al XVII-lea, căci dacă ar fi numai din această vreme, toate numirile de locuri de aici ar trebui să fie românești și întrucît se presupune că s-au stabilit aici și unii coloniști de peste munți, dintr-un alt mediu decît cel românesc, într-o mică măsură maghiare.

În adevăr, majoritatea toponimicelor întîlnite pe aceste meleaguri sînt românești. Rar găsești în altă parte a țării o mai mare bogăție de numiri luate numai din domeniul limbii române ca aici. Se poate întocmi o listă foarte cuprinzătoare de nume ca *Dreptul* (pîrău), *Secul* (pîrău și sat), *Largul* (pîrău și sat), *Bucurul*, *Verdele* (pîrău și munte), *Frumosul* (pîrău și sat), *Văratecul* (munte), *Netedul* (munte), *Durăul*, *Duruitoarea* (pîrău și cascadă), *Izvorul Alb* (pîrău și sat), *Izvorul Muntelui* (pîrău și sat), *Răpciune* (sat), *Ața* (pîrău) etc. Dar, alături de numirile românești, ce-i drept într-o proporție mai mică, apar și unele slave. Cursul principal de apă aici e *Bistrița*, lîngă care găsim *Bistra* și *Bistricioara*. Între Tarcău și Bicaz, se varsă în ea pîrăul *Crasna*. Lacul de acumulare se întinde pînă aproape de *Zahorna*. Valea Bistricioarei duce spre satul *Bilbor*. Tot ca slave pot fi considerate și numele *Potociul* și *Cerebucul*.

Deși puține la număr toponimicele slave pun problema unei conlocuiri a populației băștinașe cu slavii în aceste părți. Zahorna, de pildă, arată poziția unui loc în raport cu un sat situat, probabil, la răsărit de culmea ce separă afluenții Moldovei de ai Bistriței. *Bilborul* presupune oameni veniți dinspre apus, slavi sau români obișnuiți cu toponimia slavă. Denumiri de sate cu acest aspect descoperim în

[22] Ibidem. Puțin mai jos, pe cursul Bistriței, s-au descoperit însă la Bîtca Doamnei, în apropiere de Piatra Neamț, arme, instrumente și alte materiale aparținînd unor resturi de locuire din sec. al XIII-lea, v. C. Matasă și I. Zamoșteanu, *Săpăturile de la Piatra Neamț*, în «Materiale și cercetări arheologice», VII (1961), p. 346—348.

[23] Rapoartele de săpături la Institutul de Istorie, Iași.

Transilvania (Zimbor[24], Calbor[25], Cobor[26]), în Silezia (Ratibor) sau pe coastele nordice ale Carpaților (Sambor). Se poate constata aici influența unor slavi care veniseră în sec. al IX-lea în contact cu burgurile carolingiene.

Numele rîului Bistrița pus în legătură cu alte date toponimice, comportă unele discuții. În apropiere de Bacău, din cursul principal al acestui rîu se desface un braț, care, în prezent, poartă denumirea de Limpedea. Între acesta și ramul principal este destul loc pentru a cuprinde cîteva sate[27]. În unele documente din sec. al XVII-lea, se precizează că ele sînt situate între Bistrița și Limpedea. Cine nu cerceta întreaga vale, așa cum i se întîmplă lui Miron Costin, putea să creadă că în apropiere de Bacău veneau din munți două rîuri deosebite. În poema sa în versuri polone cronicarul ne spune că locul numit Cîmpul lui Dragoș se afla între Bistrița și Limpedea[28]. быстро în limba rusă are înțelesul de „repede", în limba bulgară бистро înseamnă însă „limpede". Prin urmare, una din cele două numiri ale brațelor Bistriței de lîngă Bacău nu este altceva decît traducerea celeilalte: sau termenul românesc „limpede" s-a tradus în limba slavă, sau termenul din limba unui grup de slavi din cei care s-au stabilit în sudul Dunării, s-a tradus în limba română. S-ar putea opta pentru prima ipoteză întrucît se știe că slavii obișnuiau să traducă uneori numirile cunoscute de la populația băștinașă. Așa a procedat de pildă cu numele satului Petra din Dobrogea, care a devenit Camena, sau cu Novo-Pirgus de lîngă Babadag, care a devenit Novoe-Selo, iar mai apoi în turcește Enisala. Dubletul Bistrița-Limpedea constituie o dovadă cu privire la marea vechime a așezărilor românești de pe valea acestui rîu. Traducerea s-a făcut într-o vreme cînd în urma unui contact mai îndelungat, slavii înțelegeau limba vorbită de populația romanică.

Numele satului *Răpciune* exprimă aceeași mare vechime a așezărilor din depresiunea Bicaz—Hangu. Termenul *răpciune*, de la latinescu *ereptione*, „rupt", „smuls", „cules", se dă în popor lunii septembrie, luna culegerii. În prezent a devenit destul de rar întrebuințat și puțini îi cunosc înțelesul.

Ceahlăul nu este cel mai înalt munte din Carpații Orientali însă, prin poziția sa izolată și din cauza văilor adînci care-l înconjoară, el apare aici ca cel mai impozant masiv. După părerea unora, numele său ar deriva din maghiarul *csalhó*, un fel de „vultur". Pe crestele sale există, de altfel, un loc numit *Scăldătoarea Vulturilor*. Alții îi

24 La nord-vest de Cluj pe Almaș.
25 La nord-vest de Făgăraș.
26 La nord-est de Făgăraș.
27 Satul Biräești se situa între Bistrița și Limpedea, *Uricariul*, XVII, p. 250.
28 Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 233.

caută originea în slavul *Čahluj*[29]. Din punct de vedere fonologic însă, aceasta nu ar fi dat „Ceahlău".

În clarificarea etimologiei Ceahlăului trebuie să se ia în considerație faptul că Gh. Asachi înregistra în itinerariul său, pentru cel mai înalt pisc al acestui masiv, denumirea de Ţiclău[30]. Călugării instalaseră acolo nu demult o toacă pentru a aminti schivnicilor de prin peşteri şi celor din tagma lor care păzeau turmele din poienile muntelui, vremea rugăciunilor. Cu timpul, vechiul termen a fost dat uitării şi piscul acesta a început să fie cunoscut numai sub numele de *Toaca*, impus de această instalaţie vremelnică. Cuvîntul *Ţiclău* pare să derive din mag. *szicla* „stîncă", „vîrf de munte"[31].

În limba română, el prezintă un fonetism destul de variat. Cu sensul de „pisc", apare sub formele „chiclău", „ţiglău"[32] şi probabil, tot de acestea trebuie să se lege şi termenul „coclău" (plural coclauri). Ceahlăul se prezintă deci ca un alt fonetism al aceluiaşi termen „ţiclău". La originea lui trebuie căutat un termen din lexicul de origine turcă intrat în limba maghiară sau moştenit de maghiari de la pecenegi.

Pe teritoriul ţării noastre atît în Transilvania, cît şi în regiunile extracarpatice, găsim multe numiri de locuri care se aseamănă între ele prin anumite elemente intrate în compunerea lor. Aşa ar fi, de pildă, Ceahlău, Giumalău, Boţîrlău, Dobirlău ş.a. Se presupune că ar avea o origine maghiară, însă dicţionarele acestei limbi nu ne ajută la lămurirea înţelesului lor[33]. Sufixul *-ău* nu lasă în această privinţă nici o îndoială, dar dacă îl înlăturăm atunci descoperim existenţa formativului *-l* care este caracteristic limbilor turce. Spre aceeaşi concluzie duce şi descoperirea sufixului *-r-* în toponimicele Boţîrlău şi Dobîrlău. Prin urmare, dacă numele Ceahlău nu derivă de la un termen regional din limba maghiară, rar întrebuinţat şi puţin cunoscut, explicarea lui trebuie căutată într-un vechi termen dispărut din limba maghiară, aparţinînd lexicului de origine turcă. Credem că avea înţelesul de „piatră", „stîncă", deşi munţi care îşi trag numele de la o pasăre există în Carpaţii noştri.

La aceeaşi concluzie duce şi examinarea toponimicului Bicaz. S-a propus derivarea lui de la termenul maghiar *Bekas*[34]. Partea sa finală

---

29 N. Drăganu, *op. cit.*, p. 347. Idem, *Toponimie şi istorie*, p. 18—69. S. Puşcariu, în «Dacoromania», III, p. 673—675. I. Iordan, în «Buletinul filologic», III, 1936, p. 163, *Dicţionarul Acad.*, sub. voce.

30 Gh. Asaki, *op. cit.*, p. 13.

31 v. A. Scriban, *Dicţionarul limbii româneşti*, apoi *Dicţionarul enciclopedic ilustrat (Cartea românească)* şi *Dicţionarul limbii române moderne*, sub voce.

32 I. Iordan, *Nume şi locuri româneşti în Republica Populară Română*, I, Buc., 1952, p. 23.

33 Există numeroşi termeni comuni de aceeaşi formă ca *foşalău, ceatlău, ceaplău, hojmalău*, etc.

34 Asupra numelui Bicaz, v. N. Drăganu, *Românii din veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Buc. 1939, p. 543, I. Iordan, în *Atlasul lingvistic român*, I, p. 67.

trimite la alte toponimice recunoscute ca turcești, cum ar fi, de pildă, *Crocmaz, Talmaz, Polaz, Palaz, Congaz, Bogaz*[35] etc.

Examinarea toponimiei oferă dovezi incontestabile cu privire la vechimea așezărilor umane din regiunea Bicaz—Hangu. Peste populația românească existentă aici în perioada anterioară secolului al XII-lea, s-au stabilit în sec. al XIII-lea, și mai ales în prima jumătate a secolului al XIV-lea, alte grupe de locuitori români veniți din Transilvania amestecați cu unele elemente pecenege, maghiare și sășești. Numele de *Hangu*[36], care ne amintește că cei care străbăteau locurile strîmte din munți dădeau aici peste un fel de „Cîmpulung". *Audia, Tarcău, Vodnău*[37], *Bolotău, Torogleaj, Farcașa, Sabașa, Chișirig* și altele, sînt de origine maghiară[38]. De sași ne amintește pîrăul Sasca. Numirea *Altan*[99] de la germanul *Altan*, „platformă", nu este decît un dublet și o traducere a denumirii românești *Netedul*. Altanul nu este, de altfel, decît o ramificație a muntelui Netedul. Prin urmare, cei cîțiva sași care s-au stabilit aici, probabil, în sec. al XIV-lea, au tradus în limba lor un nume românesc cu mult mai vechi.

Noii veniți nu procedau însă numai la traducerea numelor întîlnite în noua lor așezare. Obișnuit, ei dădeau satelor nou înființate numele celor care le părăseau. Cei de la Iapa și Calul, din Cîmpul lui Dragoș, au venit, coborînd pe cursul Bistriței de la Iapa și Calul Maramureșului. Cei din satul Leșul, de lîngă Năsăud, înființau în regiunea Hangu un nou sat cu același nume. Satul a dispărut, dar amintirea lui s-a păstrat în Zăvoiul Leș care s-a populat mai tîrziu. Locuitorii din satul Pîngărați (de la numele de persoană maghiar Pongrácz) erau originari, probabil, din părțile Gheorghienilor unde găsim încă Vîrful Pîngărați. Emigranții nu se opreau însă numai la această vale. Unii își căutau locuri de așezare trecînd mai departe spre răsărit. Locuitorii veniți din apropierea Vașlabului, din secuime, au înființat satul Oșlobeni, pe versantul răsăritean al culmii Stînișoara. Numele satului Pipirig din aceste părți are aceeași rezonanță ca și Chișirigul de pe valea Bicazului.

Se poate afirma deci că, în sec. al XIV-lea, exista aici destulă populație pentru ca însăși această regiune să devină un izvor de noi așezări. La poalele Ceahlăului a existat un sat cu același nume care a dispărut ulterior. Oamenii l-au părăsit în împrejurări rămase necunoscute și au înființat pe latura de răsărit a culmii Stînișoara satul *Ceahlăeni*. Oamenii din satul Bisericani au venit, probabil, dintr-o așezare care exista în prima jumătate a sec. al XV-lea în poiana

---

35 Numiri de sate din Dobrogea sau Buceag.

36 V. Arvinte, în «Studii și cercetări științifice» (Acad. R. S. România, Filiala Iași), VI, 1959, p. 233.

37 Pentru o astfel de numire lîngă Gherghița, v. P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în revista «Studii», XII, 5, p. 13.

38 Formele Farcașa și Sabașa dovedesc că ele au fost colportate de români.

39 Nu poate deriva de la turcul — altîn „aur".

Biserica lui Iov, mai sus de Bicaz. A existat însă și un curent invers: locuitorii din satul Topoliceni par să fie veniți aici mai tîrziu de pe valea Topliței, din apropiere de Tg. Neamț.

Alte numiri, ca, de pildă, *Toaca, Panaghia, Răscornița, Procoave, Serafina*, diferite *Chilii* și *Metoace*, au fost impuse de călugării care și-au întins stăpînirea în această regiune în secolul al XVII-lea.

Existența unor sate pe cursul mijlociu al Bistriței, în prima jumătate a sec. al XV-lea, s-ar mai putea dovedi, deși nu există prea multă siguranță în ceea ce privește localizarea, din documentul din 11 iulie 1428 prin care domnul Alexandru cel Bun supunea mănăstirii Bistrița un număr de 52 biserici din ținutul Neamțului [40]. Bisericile din Borcea (Borca), Lison [41], Za(horna) [42] și Largu, par să fie din niște sate situate in această parte.

Într-un mediu compact de toponimice românești și într-o mică măsură slave și maghiare, unele numiri date locurilor din aceste părți, ca *Pionul, Chisonul, Lisonul* — numiri dispărute în prezent — au un aspect neobișnuit. Dacă pentru *Pionul* de la gr. πιον sau πιων „gras", „îmbelșugat", „bogat" și pentru *Chison* de la gr. κισσός, „iederă", s-ar putea presupune o influență exercitată de călugării greci instalați de Gheorghe hatmanul la schitul Pionul [43], apariția unui sat cu numele *Lison* de la gr. λίσσος „neted" ne face să ne gîndim la emigrarea în Moldova, pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea, în vremea cotropirii turcești în Balcani, a unor mici grupe de populație vorbind limba greacă. Între numele satului Lison și numele dealului Netedul, situat pe partea stîngă a Bistriței, între Buhalnița și Hangu, s-ar putea face o legătură. Toponimice provenind din aceeași sursă se întîlnesc, desigur în mod excepțional, chiar în nordul Transilvaniei [44].

S-ar putea crede că Valea Bistriței, în trecut, a fost una din căile prin care se putea face cu ușurință legătură cu Transilvania. Totuși drumul acesta nu a fost cercetat prea mult de negustorii care treceau

---

[40] DIR, A, XIV, 1, p. 66. Satele sînt toate din ținutul Neamț, deși în document se menționează ținutul Sucevei. Acesta capătă aici sensul de „eparhie".

[41] Un sat Lisonul nu se întîlnește în această regiune și nici documentele nu-l amintesc în alte împrejurări. Întrucît este menționat alături de Largul, iar pe de altă parte numai în regiunea Hangu apar toponimice cu acest aspect ca Pionul, Chisonul (v. Gh. Asaki, *op. cit.*, p. 15) el trebuie căutat aici.

[42] Numele a rămas necompletat de scriitorul uricului, dar întrucît alături de Largul în prezent se găsește Zahorna ne-am permis să-l întregim astfel. O altă încercare de a le localiza la C. Matasă. *Sate, biserici și boieri pe la 1428 în județul Neamț*, în Anuarul liceului „Petru Rareș" din Piatra Neamț, 1935—1936, p. 94.

[43] Numele dat de călugări ctitoriei lui Gheorghe hatmanul s-a extins apoi asupra Ceahlăului. Această denumire, fiind însă mai veche, este menționată în primele documente și nu Pionul. Între cele două numiri se poate face totuși o apropiere. Călugării aduși de Gheorghe hatmanul din Imperiul otoman cunoșteau probabil limba turcă și făceau legătura între numele Ceahlăului și termenul turc osm. *čoglyg* „bogăție", „abundență", pe care-l traduceau în limba lor sub forma πιων sau πίον cu sensul de „bogat", „îmbelșugat".

[44] V. Arvinte, în «Studii și cercetări științifice» (Acad. R. S. România, Filiala Iași), VI, 1959, p. 234.

dintr-o parte în alta. Pădurile, exploatate cu sălbăticie în perioada capitalistă, ocupau altădată întinderi vaste, iar din loc în loc de-a lungul rîului, se opuneau grelelor care de odinioară, strîmtori greu de străbătut. Nici negustorii din Braşov, nici cei din Bistriţa, în drumul lor spre Baia şi Suceava, nu aveau ce căuta pe această cale lungă şi plină de piedici. Documentele din secolul al XV-lea nu menţionează nici un punct vamal pe aceste meleaguri. Vama de la Hangu apare abia în prima jumătate a sec. al XVIII-lea [45], iar cea de la Bistricioara, care, poate, e aceeaşi, tîrziu, în primele decenii ale secolului al XIX-lea [46].

Existau totuşi drumuri care tăiau în curmeziş cursul Bistriţei, folosind văile afluenţilor ei. Căile acestea făceau legătura cu secuimea şi prezentau un interes mai mult militar. Lipsa unor staţiuni vamale în regiune sau în apropierea ei ne arată că negustorii preferau să-şi poarte mărfurile lor pe alte căi, mai lesnicioase. Cine voia să meargă la Hangu şi de aici mai departe, în Transilvania folosea drumul ce urca de la Tg. Neamţ la Plotun şi apoi, peste Pătru Vodă, cobora la gura Largului. De aici urma cursul Bistricioarei şi trecea prin pasul Tulgheş spre Gheorghieni. Putea să bată şi drumul care, din valea plină de sate a Cracăului, trecea pe la Mitocul lui Bălan şi Audia în Valea Bistriţei. Mocanii cu turmele lor puteau să pătrundă şi pe alte căi. Pentru întoarcere, plutaşii de pe Bistriţa preferau un anumit drum „drumul plutaşilor".

Căile acestea au fost cercetate adesea de oşti care aveau destule motive să nu se arate pe drumurile mari. În februarie 1395, după ce pîrjoliseră o bună pare din Moldova, oştile lui Sigismund de Luxemburg asaltau în zadar cetatea Neamţului [47]. Motive, necunoscute în prezent, le determinau să plece de aici pe „calea mare", prin valea Cracăului, spre Hangu. În latura acestui drum, pe dealul Doamna, deasupra Audiei, străjuia o „palancă", sau cum i se mai spunea, o posadă, adică o întăritură rudimentară din pămînt şi lemn. Înainte de a ajunge acolo, cetele feudalilor prădalnici au fost învinse de moldoveni la locul numit Hindău [48]. Jalnicele rămăşiţe ale mîndrei oştiri înfrînte, cîte au putut să se salveze de la pieire, s-au scurs pe aceste căi de munte spre Transilvania.

Pe aceleaşi drumuri diferite s-au furişat în ţară sau încercau să o părăsească, spre sfîrşitul anului 1470, adunătura de mercenari care

---

[45] Arh. St. Buc., Ms. 237 (Condica Mavrocordat), f. 949. N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 409.

[46] Arh. St. Iaşi, 400/114.

[47] Hurmuzacki, 1—2, p. 364. Pentru un document dat sub zidurile cetăţii, I. Minea, *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund de Luxemburg*, Buc. 1919, p. 54.

[48] *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1959, p. 48. Kozak, *Inschriften aus den Bukovina*, Viena, 1903, p. 105. Locul acesta poartă în prezent denumirea de Jindău. Se află situat în apropiere de satul Ghindăoani. Satul Solomoneşti era de asemenea lîngă Hindău DIRA, XVI.

voia să repună în domnia Moldovei pe Petru Aron. La Orbic, în apropiere de Buhuși, ea a fost lovită de oștile lui Ștefan cel Mare. Cu toată trădarea unei părți din boierime, victoria a rămas de partea domnului simpatizat de marea masă a poporului. Vechiul său dușman a fost prins și decapitat [49].

Cînd, cu șase ani mai tîrziu, Ștefan, în marea luptă angajată pentru apărarea independenței țării sale, amenințată de cotropirea otomană, își așeza tabăra la Războieni, el avea în vedere posibilitățile de retragere pe „calea mare" spre Hangu. Datorită unei astfel de prevederi și-a putut salva cea mai mare parte de oștire, pe care apoi, probabil, a reorganizat-o în regiunea Hangu. Tot aici, au putut să-i vină în ajutor „păstorii și argații din munți" [50]. Tradiția păstrată în popor amintește că locul său de refugiu ar fi fost poiana Colibița din apropiere de gura Largului [51], pe valea căruia ducea drumul spre cetatea Neamțului, asediată pe atunci de oștile lui Mohamed al II-lea.

Trădat de boieri și neavînd mijloace suficiente spre a face față invaziei turcești, Petru Rareș lua, la 14 septembrie 1538, drumul pribegiei. E dificil de stabilit drumurile pe care s-a retras spre Transilvania. Tradiția pretinde că de la Cetatea Neamțului el ar fi trecut peste dealul Petru Vodă în regiunea Hangu [52]. Numele acestui deal poate să provină și de la un alt Petru Vodă. Cronica lui Macarie ne arată că pe acest drum al pribegiei el a mai zăbovit cîteva zile la mănăstirea Bistrița. În ziua de 18 septembrie „boierii cei neînvățați și cu minte de vită și năzuitori de rele, cînd au aflat aceasta, au înconjurat mănăstirea și au năvălit ca niște țapi sălbatici" asupra lui [53]. El a reușit să scape și străbătînd timp de șase zile potecile munților [54], a răzbătut în secuime, de unde a plecat la Ciceu.

[49] C. Cihodaru, *Observații pe marginea izvoarelor privind unele evenimente din istoria Moldovei între anii 1467—1474*, în «Studii și cercetări științifice» (istorie) ale Acad. R. S. România, Filiala Iași, VIII (1957), I, p. 14—15.

[50] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1958, p. 106.

[51] S. T. Kirileanu, *Amintiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*, Buc., 1904, p. 65—67.

[52] v. *Marele dicționar geografic al regiunii*, vol. IV, p. 692. Tradiția pretinde de asemenea, că soția sa, doamna Elena, plecînd în pribegie ar fi trecut peste dealul Doamna și de aici la Audia și mai departe spre Transilvania. Poate să fie și amintirea altei doamne, care în astfel de toponimice apare și la sud de Bicaz. *Ibidem*, p. 627.

[53] *Letopisețele slavo-române*, ed. cit., p. 99—100. Despre popasul făcut de domn acum la mănăstirea Bistrița vărbește un doc. din anul 1546 declarat însă îndoielnic, v. DIR. A. XVI, 1, p. 609—610. Originalul acestui document a fost descoperit și publicat în *Moldavia v epohu feodalizma*, Chișinău, 1961, p. 50—54. Asupra acestui document v. L. Șimanschi, în «Anuarul Institutului de istorie și arheologie» din Iași, pe 1964. Expresia **и придоХ постъıнни и ꙗсскъıи пѫтов** trebuie tradusă „și am mers pe drumuri pustii și tăinuite" și nu prin locuri pustii — și am ajuns la Iași.

[54] Jgheabul lui Vodă, pe partea apuseană a Ceahlăului păstrează, probabil, amintirea acestui fapt.

Pe aceleași poteci de la Hangu, au pătruns în țară, în anul 1566, cetele de haiduci ale pretendentului Ștefan Mîzgă. Cu sprijinul păstorilor din munți și „smonind oamenii", el a încercat să răstoarne pe Alexandru Lăpușneanu. A fost înfrînt însă mai sus de Cetatea Neamțului [55].

Regiunea Hangu—Bicaz, spre sfîrșitul sec. al XVI-lea, apare ca un teritoriu în care se extinde vertiginos proprietatea mănăstirească supunînd vastele păduri din munții de aici regimului de braniște. Nimeni nu le putea folosi pentru tăiatul lemnului, pășunat, vînătoare sau pescuit, fără învoirea călugărilor. În hotarnicele care fixează limitele acestor braniști, nu se menționează sate. E greu de spus care a fost situația acestui domeniu înainte de vremea amintită. Proprietatea feudală începuse să se întindă aici cu mult mai înainte. În 1458, mănăstirea Neamț obținuse de la Ștefan cel Mare dreptul de stăpînire asupra unei mănăstiri de la Hangu, iar mănăstirea Bistrița avea două poieni sub Ceahlău [56]. Hotarele proprietăților mănăstirii amintite erau foarte vagi și neprecise în aceste părți. Mai tîrziu, cînd terenurile de sub Ceahlău au fost acaparate de alte mănăstiri, călugării bistrițeni au purtat numeroase procese pentru a-și dezbate proprietățile lor din aceste părți. Ei nici nu mai puteau să arate precis locul unde se aflau cele două poieni și nici care erau numele lor. Acestea dovedesc că stăpînirea lor aici fusese de mult întreruptă. Mănăstirea de la Hangu nu mai este menționată în actele din sec. al XVI-lea și cu toate încercările care s-au făcut, nimeni nu a putut preciza locul unde a fost construită.

Satele Dărmănești și Oprișani apar la 1462 în stăpînirea Mănăstirii Bistrița [57]. Cel din urmă îi fusese dăruit încă de Alexandru cel Bun [58]. În a doua jumătate a sec. al XV-lea, ele au ieșit de sub stăpînirea sus-zisei mănăstiri. Asupra Dărmăneștilor se va întinde mai tîrziu stăpînirea mănăstirii Bisericani. La fel, satul Ceahlăeni, care fusese dăruit în 1451 boierului Zianco, apare mai tîrziu ca dependent de Cetatea Neamțului [59]. Se pare că Ștefan cel Mare a reluat de la boieri și mănăstiri o parte din satele care depinseseră de curtea din Piatra și de Cetatea Neamțului și le-a repus în vechea lor situație. O mărturie directă în legătură cu aceasta descoperim într-un document din anul 1475 pentru satul Tortorești, care fusese luat de la mănăstirea Bistrița și pus sub ascultarea curții domnești din Piatra [60].

---

55 Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 192.
56 DIR, A, XVI—XV, 1, p. 292.
57 DIR, A, XIV—XV, 1, p. 320.
58 *Ibidem*, p. 38.
59 DIR, A, XVI—XV, 1, p. 292.
60 Ibidem, sec. XVI, XV, p. 405—406. v. C. Cihodaru, *Refacerea ocoalelor unor cetăți și curți domnești în a doua jum. a sec. al XV-lea*, în *Omagiu acad. P. Constantinescu-Iași*, Buc., 1965, p. 268—272.

E foarte probabil că Ştefan cel Mare a reluat şi daniile făcute unor mănăstiri în regiunea Hangu—Bicaz. Procedînd în felul acesta, el mărea ca şi în alte părţi domeniile domniei şi, o dată cu aceasta, şi resursele ei financiare. Acest imens domeniu din munţi era în parte folosit direct de domnie pentru necesităţile curţii din Piatra şi ale Cetăţii Neamţului, o altă parte fiind lăsată la dispoziţia sătenilor din satele Oprişani, Dărmăneşti, Crăcăoani, Mînjeşti, Bălţăteşti, Brătuleşti şi Vînători, cărora li se încredinţase straja la hotarul dinspre Transilvania. Locuitorii satelor amintite foloseau terenurile în „obşte" şi de la acest fapt ca şi în Bucovina, mulţi munţi poartă denumirea de *obcină*. Domnia avea aici mari crescătorii de vite, cum erau acelea de la Pîngăraţi. Existau terenuri rezervate numai domniei, *branişti mari* şi *branişti mici*, ca, de pildă, acelea de pe teritoriul satului Vînători, care se întindea pînă la graniţele Transilvaniei [61]. O parte din ele serveau pentru creşterea vitelor, altele pentru vînătoare. Numele celor două sate Vînători, cel de lîngă Piatra şi cel de la Cetatea Neamţului, stau în legătură cu îndeletnicirile cinegetice ale domnilor Moldovei din secolele XV—XVI.

Sătenii din satele amintite îşi aveau aici *mutările* lor, adică locurile unde îşi ţineau vitele în timpul verii. De pe urma folosirii poienilor şi a curăturilor, pe care ei le făceau pentru creşterea vitelor prin arderea pădurii — de aici şi multe locuri cu numele de Arşiţa — munţii aceştia au păstrat o bogată toponimie legată de această ramură a economiei. Existau pe aici multe *boişti, bouării, căprării, văcării, viţelării*. Pentru acestea se ridicau *coşare, odăi, perdele* şi *pătule*. Vechi stîni menţionate în documentele din sec. al XVI-lea, cum e de pildă, aceea de lîngă mănăstirea Pîngăraţi [62], au lăsat amintirea lor în numirile consemnate pe hărţile actuale. Numele *văcăria*, dat unui loc situat mai la nord de mănăstirea Pîngăraţi, ne aminteşte de braniştea domnească rezervată creşterii vitelor pentru curtea domnească, aşa cum arată un document din anul 1612 [63].

În regiunea care se întinde de la satele lor pînă la hotarele Transilvaniei, locuitorii din Vînători, Bălţăteşti, Mînjeşti, Brătuleşti, Ghindăoani, Crăcăoani, Oprişani şi Dărmăneşti, nu dispuneau numai de aşezări sezoniere folosite pentru creşterea vitelor. Ei erau obligaţi să facă strajă la anumite puncte de trecere obligatorie. Cei din Vînătorii Neamţului erau de „strajă aicea la prihodiştea tîrgului" [64]. Probabil, la anumite puncte, straja se făcea alternativ de mai multe sate. Aşa, de pildă, dacă ne referim şi la alte sate de pe cursul Bistriţei, mai jos de Piatra, „straja ce de jos de Calul" o ţineau locuitorii din Brăşăuţi îm-

---

61 Pentru obcinele care se întind mai spre nord. v. *Marele dicţionar geografic*, vol. V, p. 590—591.

62 DIR. A, XVII, 2, p. 98—99.

63 *Ibidem*, XVII, 1, p. 48.

64 *Ibidem*, XVII, 3, p. 51.

preună cu Vînătorii de la Piatra, „pe rînd cu săptămîna". Prin apropiere, exista o strajă la o „stîncă mare"[65]. Străjerii din Oprişani erau scutiţi de a participa la vînătoare pentru domnie[66]. În toponimia actuală s-a păstrat în mai multe locuri amintirea existenţei acestor puncte de pază. Ele erau populate în permanenţă şi oamenii care îşi petreceau viaţa acolo trebuiau să dispună de locuinţe, oricît de rudimentare ar fi fost. Întrucît nu se făcea aici un serviciu de patrulare ca în vremurile moderne, străjerii puteau să se îndeletnicească în timpul cît făceau paza şi cu alte ocupaţii. Ei au întemeiat acolo, în apropierea graniţei, departe de satele lor, aşezări cu gospodării secundare. De altfel, multe din ele s-au transformat în sate care poartă numele de „Straja".

Comunităţile ţărăneşti cărora li se încredinţase paza munţilor nu erau numai nişte simple sate. Ele se prezentau ca obşti cu hotare extrem de întinse pe care se formaseră numeroase cătune, fără ca ele să fie amintite în documente. Cuturi independente de satele amintite vor fi existat şi pe versantul de apus al culmii Stînişoara, în valea Bistriţei şi a afluenţilor ei. Că satele din această regiune aveau o veche existenţă se poate constata din examinarea hotarnicelor de pe la începutul sec. al XVII-lea a mănăstirilor Hangu-Buhalniţa şi Pionul-Hangu. Terenurile satelor Răpciune şi Hangu rămîn în afara lor. Dintr-o hotarnică a Mînjeştilor se poate vedea că satul Hangu avea hotare fixate din timpuri vechi. Numai spre munte, proprietatea acestor sate, nu era delimitată, căci „munţii i-au ţinut împreună, cu fînaţ, cu păscut, cu paza muntelui de oameni răi, cu straja despre Ţara Ungurească"[68].

Satele erau conduse de juzi, cneji sau vatamani, aleşi de obşte şi răspunzători faţă de pîrcălabii de la Neamţ sau de vornicii din Piatra. Locuitorii lor răspundeau colectiv de îndeplinirea obligaţiilor faţă de domnie.

Pe lîngă conducătorii amintiţi, satele aveau în fruntea lor un sfat de „oameni buni şi bătrîni", care se îngrijea de apărarea intereselor comunităţii, de executarea obligaţiilor faţă de domnie şi judeca în pricinile mărunte. În el intrau vornicul şi alţi reprezentanţi aleşi ai obştii, numiţi în documentele de mai tîrziu *paşnici* de la faptul că făceau *ispaşă*, adică stabileau valoarea pagubelor făcute de unii ţărani în bunurile altora. Prin confuzie, sînt numiţi uneori paznici. Ei mai repartizau încă, pe la 1832, „însurăţeilor" loturi de pămînt luate de la acei membri ai obştii care aveau mai mult decît cereau nevoile lor[69].

---

65 *Ibidem*, XVII, 4, p. 13—14.

66 Paul Mihail, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol*, Iaşi, 1948, p. 61.

67 DIR, A, XVII, 1, p. 185—186.

68 Arh St. Buc., M-rea Neamţ, LLXXV—18.

69 Arh. St. Iaşi, Isprăvnicia Neamţ, dos. 965, f. 2, v.

Ion Creangă, pentru cîteva prăjini de cînepă călcate și stricate din cauza unor cireșe și a unei mătuși hapsîne, a mai cunoscut încă atribuțiile unei astfel de instituții în satul Humulești. În cazuri mai grave, se convoca adunarea generală. Cunoaștem, din documente tîrzii, că purta denumirea de *gramadă*[70]. Este o denumire slavă, care s-a suprapus peste vechiul nume de *conventus* „cuvînt". Este menționată pînă tîrziu în diferite sate din Moldova și Țara Românească[71], precum și la românii de pe teritoriul Slovaciei[72].

Ca slujitori ai domniei, locuitorii satelor amintite purtau diferite denumiri ca vînători, străjeri, panțîri și plăieși. Panțîrii de la Dărmănești făceau, probabil, serviciul de pază la curtea domnească din Piatra sau de poliție pe teritoriul afectat acesteia. Se numeau astfel deoarece erau obligați să poarte un echipament special[73].

Pe măsura orientării domeniului feudal spre producția de mărfuri, în sînul populației din Moldova se produc transformări social-economice tot mai profunde. Marii feudali — boierii și mănăstirile — furnizau în sec. XVI—XVII pieții interne și mai ales celei externe, un mare număr de vite și uneori și cereale în mai mică măsură. *Gealepii* din imperiul otoman, cumpărau din Moldova, la prețuri reduse, un mare număr de oi[74]. Boii moldovenești ajungeau pînă la Gdansk și se revindeau acolo cu prețuri foarte mari[75]. Pe alte căi, erau trimiși pînă la Veneția sub denumirea de boi unguresti[76]. Caii moldovenești erau vestiți pentru calitățile lor. Cantități importante de lînă, miere și ceară se exportau în țările vecine. Vinuri se trimiteau în Polonia. La toate acestea se adăugau furniturile cerute de Poarta otomană.

Noile necesități ale domeniului feudal cereau tot mai multe brațe de muncă. Mărirea rentei nu depindea numai de întinderea proprietății

---

70 Arh. St. Buc., M-rea Neamț, XL/16, XL/142, Arh. St. Iași, Departamentul Dreptății, Tr. 1786, op. I, 2035, nr. 7004.

71 Diferite date în legătură cu *gramada* v. la C. Cihodaru, *Judecia și cnezatul în Moldova*, în «Analele Universității din Iași» (istorie) vol. XI, 1965, p. 9.

72 Josef Macůrek, *Vlasi v zapadnich Karpatech, v 15—18 stoleti*, Ostrawe, 1959, p. 300. E. M. Podgradskaja, *Novoe isledovanie o voloskoi kolonizații v zapadnyh karpatah*, în «Izvestija Moldavskogo Filiala Academii Nauk, SSSR», nr. 2 (80) Chișinău, 1961, p. 67. Crede că o asemenea instituție a existat numai la românii din Slovacia.

73 Numele acesta își are originea în pol. *pancearny* „jandarm", iar acesta din germ. *panzer* „platoșă", „cuirasă". Panțirii apar cu acest nume în doc. din sec. al XVII-lea. În documentele slave mai vechi sînt numiți *broniți*. v. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 68.

74 DIR, A, sec. XVI, p. 19. D. Cantemir, *op. cit.*, p. 66.

75 D. Cantemir, *op. cit.* p. 65.

76 Gratiani, *De Iohane Basilico* în E. Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris, 1889, p. 169—170. Pentru comerțul cu vite v. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, ed. II, Buc. 1925, p. 170 și urm. Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în «Studii și materiale de istorie medie», IV, Buc. 1960, p. 225 și urm.

funciare, ci de numărul locuitorilor așezați pe ea. Pentru mărirea domeniilor și înmulțirea brațelor de muncă de pe ele, feudalii au sporit eforturile lor spre a acapara satele aparținînd domniei și obștiile răzășești ce se formaseră ca rezultat al fărîmițării proprietății mici și mijlocii. Necesitatea de a spori producția agricolă pe domeniile feudale a determinat o oarecare mărire a rezervei senioriale valorificată prin munca de clacă a țăranilor reduși în stare de vecinie. Fără prea mare însemnătate la început, ea se dezvoltă treptat începînd din a doua jumătate a sec. al XVI-lea luînd cu vremea, forme din ce în ce mai aspre și mai silnice.

Nevoile domniei, impusă la grele obligații față de Poarta Otomană, se împleteau cu acelea ale boierimii. Pentru a da satisfacție marilor proprietari, de care erau dominați, pentru a-și mări veniturile și acoperi sumele de bani cerute de turci, domnii au pus să se înregistreze în catastife, populația birnică și au interzis dreptul de strămutare al țăranilor.

Regiunea Bicaz-Hangu nu putea să rămînă în afara acestor mari prefaceri social-economice. Domeniul domnesc, în oricare parte a țării s-ar fi aflat, devenise acum ținta poftelor lacome ale boierilor și mănăstirilor. În mare parte, el a fost risipit în timpul domniei lui Petre Șchiopul și al Movileștilor, prin masive danii făcute și unora și altora. Dacă în perioada anterioară această regiune arătată avea o mică importanță economică pentru diferitele categorii de proprietari, căci ei nu puteau s-o valorifice cu posibilitățile de care dispuneau și din această cauză nu le atrăgea prea mult interesul, situația s-a schimbat pe la începutul secolului al XVII-lea. De aici înainte o luptă îndîrjită s-a încins între mănăstiri și boieri pentru acapararea terenurilor și pădurilor din aceste părți.

Creșterea unui mare număr de vite, în regiunea de cîmpie și de podiș, unde agricultura își făcea loc din ce în ce mai mult, începuse să întîmpine oarecare dificultăți. În același timp, cererea de vite și de lemn în Imperiul Otoman era mereu în creștere. O sursă mai bună pentru realizare de venituri nu se putea găsi decît în acapararea vastelor întinderi de pămînt care aparținuseră domniei în regiunea amintită. Aici, în afară de cele declarate branişti, pădurile lăsate în folosință țăranilor fuseseră valorificate prin deschiderea unor numeroase curături [77].

Acestea erau folosite pentru creșterea vitelor, îndeosebi a oilor. În privința acestora, ținutul Neamț întrecea cu mult pe celelalte. Din catastiful lui Petru Șchiopul relativ la „gorștina oilor" din 1591, se poate constata că domnul ridica pe atunci de la locuitorii de aici

[77] În legătură cu regimul curăturilor vezi C. Cihodaru, *Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova*, în «Studii și cercetări științifice» (istorie), Iași, VII, 1, (1956), p. 27 și urm.

pînă la 6.351 oi anual. Dacă ținem seama de faptul că se dădea o oaie din 50, se poate stabili că numărul acestora se ridica, în ținutul amintit, pînă la 318 050 de capete. Oile provenind din gorștină, nevîndute gealepilor, erau ținute în cîșlele domniei, numite în documentul respectiv „casa" de la it. *casale*, „cișlă". Într-un astfel de loc, slugile domnești mai întrețineau un număr de 2.739 oi, provenind din gorștina anilor trecuți. Printre oile ridicate de gealepi din aceste părți se amintesc cele de rasă Samaria sau Samuria [78].

Vînatul și pescuitul [79], ca și mai înainte, erau ocupații de seamă ale locuitorilor din regiunea Bicaz-Hangu. Ca și alți oameni „de margine", ei erau obligați să dea domniei cîte o piele de lup [80]. În afară de produsele pe care le realizau din creșterea vitelor, din pescuit, vînat și culegerea fructelor sălbatice ca alune sau hamei [81], ei descoperiseră în regiune alte surse pentru a-și întreține gospodăria sau pentru a realiza unele venituri. Din pădure tăiau lemnul pentru a-l preface în mangal, extrăgeau dohotul din tulpina mesteacănului, din slatine scoteau, prin fierbere, sare pentru nevoile lor, fiind pentru aceasta obligați să plătească domniei impozitul numit *solărit*. Aveau cuptoare pentru arderea pietrei de var. Ciopleau doage pentru buți, făceau teascuri, roate, dubase și altele. Toponimia reflectă din belșug aceste îndeletniciri. Numiri ca *La dohotărie, Poiana Cărbunașului, La mangăiărie, La doage, La cuptoare, Varnița, Dubasa* apar destul de frecvent pe harta regiunii. În apropiere de Hangu curge Pîrăul Rotarilor.

Bandini menționează că monahii de la mănăstirile din această parte a regiunii se îndeletniceau cu facerea coșurilor [82].

Mai întîlnim în aceste părți *Drumul Faurului* și *Cotul Lăcătușului* [83]. Căldărari se menționează printre robii mănăstirii Poienile (Buhalnița) [84]. Denumirea de Butnari apare într-o hotarnică din 1665 a Bisericanilor [85]. Aceasta arată că locuitorii din aceste părți, ca și acei din satele Mărăței și Vînători de lîngă Piatra [86], se îndeletniceau pe scară largă cu butnăria. Se mai ocupau și cu confecționarea șindrilei pentru nevoile proprii sau pentru a o vinde în regiunile de podiș și cîmpie. În apropierea regiunii Bicaz, satele Girovul și Nicoreștii

---

78 DIR, A, sec. XVI, vol. IV, p. 21—22.

79 Ocupațiile acestea apar ca interzise în documentele din sec. al XVII, date pentru fixarea hotarelor braniștilor unor mănăstiri din această regiune.

Meșteșugurile în Moldova în secolul al XVII-lea, în «Studii și materiale de istorie medie», III, Buc. 1959, p. 135.

80 Pentru cei din Borlești care țineau straja pe Tazlău, vezi St. O l t e a n u,

81 DIR, A, sec. XVI, vol. IV, p. 21—22.

82 V. A. U r e c h i a, *Codex Bandini*, p. 235—236.

83 Datele privind toponimia au fost culese din lucrările colectivului din Cluj care a studiat din acest punct de vedere regiunea.

84 St. O l t e a n u, *op. cit.*, p. 119.

85 C. A. S t o i d e, *Documente și regeste nemțene de la Dabija Vodă*, în „Anuarul Liceului Petru Rareș din Piatra Neamț", 1935—1936, p. 171

86 *Ibidem*, p. 128—131.

ale mănăstirii Aroneanu erau scutite să dea dijma domniei din produsul acestei îndeletniciri [87].

Nu putem preciza dacă în regiunea Bicaz-Hangu se exploatau mineralele în vremea de care ne ocupăm. Misionarul catolic Bandini, care a vizitat Moldova în timpul domniei lui Vasile Lupu, menţionează că în munţii din aceste părţi se găsesc minereuri de aur, argint, cupru, fier şi plumb. Ele nu se exploatează însă din cauza tiraniei turceşti [88]. Există o bună doză de exagerare în aceste afirmaţii. Totuşi, din studiile făcute în secolul trecut de Mihalic de Hodocin şi P. Poni, se poate constata cît trebuie să se reţină din ele [89]. De altfel, bucăţi de zgură de fier datînd din sec. al XVII-lea, s-au descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice întreprinse la mănăstirile Hangu şi Buhalniţa [90]. Se presupune că minereul era extras din muntele Pîngărăciorul din apropiere, conţinînd fier de formaţia cea mai nouă [91].

Agricultura, ca şi în timpurile mai vechi, se făcea într-o măsură redusă. Toponimicele legate de această ramură a economiei ca *Ţarina, Drumul ţarinii, Mălăiştea, La curechişte, Livada*, apar pe alocuri, dar sînt destul de rare. Totuşi, în sec. al XVII-lea, unele din poienile de pe valea Bistriţei, din regiunea amintită au început să fie arate [92].

Întreaga producţie pe care o realizau ţăranii interesa pe proprietarii feudali din vecinătate. Perspectiva de a creşte în această regiune mari turme de vite le suscita îndeosebi lăcomia. Ofensiva lor se îndrepta, în primul rînd, asupra satelor populate care depindeau de curtea domnească din Piatra sau de Cetatea Neamţului. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea şi primele decenii ale secolului următor, ele au căzut, rînd pe rînd, pradă poftelor lacome ale călugărilor de la mănăstirile care existau sau care au fost ridicate pe valea Bistriţei şi pe versantul estic al culmii Stînişoara.

În anul 1402, fusese fondată la cîţiva kilometri la nord de Piatra Neamţ, mănăstirea Bistriţa. Ctitorul îi dăruise un mare număr de sate pe cursul Bistriţei mai jos de Piatra, pe Chiojd şi în alte părţi. Hotarele domeniului ei pe Bistriţa, spre nord, erau destul de vag indicate. Stăpînea un loc de stînă la Pîngăraţi şi două poieni sub Ceahlău [93]. Probabil, înainte de 1475, o parte din aceste donaţii i-au fost retrase în schimbul altora [94]. Vreme de mai bine de un secol, călugării bistriţeni n-au manifestat nici o pretenţie de stăpînire în regiunea Ceahlăului.

---

[87] *Ibidem*, p. 130.
[88] V. A. Urechia, *Codex Bandini*, p. 240.
[89] St. Olteanu, *op. cit.*, p. 105.
[90] Rapoartele de săpături la Inst. de Istorie, Iaşi.
[91] St. Olteanu, *op. cit.*, p. 106.
[92] DIR, A, sec. XVII.
[93] DIR, A, sec. XIV, XV, 1, p. 320.
[94] C. Cihodaru, *Refacerea ocoalelor, cetăţilor şi curţilor domneşti în a doua jumătate a sec. al XV-lea.* „Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi", Buc., p. 267—272.

În timpul domniei lui Ștefăniță, a fost construită în coasta proprietăților bistrițene, mai la nord, mănăstirea Bisericani și între egumenii de la Bistrița și cei de la noua ctitorie domnească, mult timp, nu s-a ivit nici un conflict. Pe la 1560, Alexandru Lăpușneanu a ridicat mănăstirea Pîngărați lîngă locul de stînă pe care îl dețineau bistrițenii, fără ca aceștia să aibă ceva de obiectat. Nu puteau să prevadă pe atunci că o mare parte din teritoriul satului Dărmănești de pe Chiojd, stăpînit de ei în secolul al XV-lea, va fi dăruit călugărilor din această nouă fundație [95].

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, mitropolitul Gheorghe Movilă ajunsese să se comporte ca un adevărat stăpîn al domeniului domnesc de la Hangu. El dăruise o poiană de aici călugărilor de la mănăstirea Sucevița, ctitoria sa și a fraților săi [96]. A mai construit apoi, probabil din lemn, un schit care în primele documente obținute de la domni, poartă numele de Poienele. Fratele său, Ieremia Movilă, se grăbea să-i dăruiască la 1 ianuarie 1599 întregul teritoriu închis de o linie care mergea din vîrful Netedul situat la răsărit de Bistrița [97], peste acest rîu spre apus, pe piciorul Secului pînă la piscul Panaghia pe Ceahlău și la piciorul Șchiopului, de unde cobora spre sud pînă la gura pîrăului Bradul de lîngă Bicazul ardelean. Urma apoi cursul Bicazului pînă la Bistrița și pe urmă se întorcea spre nord pe cursul acestui rîu pînă la gura Potociului. De aici, mai departe, cuprindea și terenurile de pe stînga Bistriței pînă la vîrful Netedul [98].

Teritoriul acesta forma braniștea mănăstirii și era deosebit de acela al satului de aici, care intrase cu această ocazie în dependență față de mănăstire. Numele nu i se dă în document, dar, desigur, e vorba de satul Buhalnița, care, după cum se vede, avea terenul său propriu și exista aici din timpuri străvechi. Teritoriul de la gura pîrăului Cozmul pînă la pîrăul Rotarilor, cu toată întinderea lui spre răsărit, pînă la culmile plaiului, au rămas în folosința sătenilor din satul Hangu. Terenurile situate între gura pîrăului Izvorul Alb și Răpciunița, la apus de Bistrița, pînă la vîrful Panaghia, erau în folosința țăranilor din satul Răpciune. Din documentul citat, se observă, de asemenea, că hotarul dinspre răsărit al moșiei Poienile nu a fost fixat. În această parte se afla satul Crăcăoani al mănăstirii Sucevița. Prin schimb, el va intra mai tîrziu în stăpînirea schitului amintit.

S-au produs, probabil, la scurt timp după emiterea documentului arătat, unele contestații din partea vecinilor și din această cauză, același domn, cu cîteva luni mai tîrziu, trimitea acolo pe Iurașco vornic de gloate și pe Corlătescu mare vătav de Suceava pentru a fixa pe teren hotarele noii donații. În aprilie același an, ea era confirmată

95 DIR, A, sec. XVII, 3, p. 49, 50.
96 Ibidem, p. 62.
97 În prezent, la răsărit de lacul de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin".
98 Acad. R. S. România, CLVII/188.

printr-un alt document[99]. Se preciza că locul dăruit făcuse parte din proprietatea domnească.

Partea care a rămas domniei din domeniul de la Hangu-Bicaz avea o situaţie destul de dificilă şi neprecisă.

Prin anii 1608 sau 1609, Constantin Movilă a dăruit lui Pătraşco Şoldan, fost vornic, satele Bălţăteşti şi Mînjeşti [100], situate la răsărit de regiunea Hangu. Acestea folosiseră împreună cu alte sate, în afară de terenurile rezervate domniei, întregul teritoriu ce se întindea de la satele lor pînă la graniţele Transilvaniei. În actul de danie nu se precizează hotarele acestei noi proprietăţi feudale. Nu se spune nimic despre braniştele domneşti care, desigur, au existat pe teritoriul controlat de cele două sate. Probabil, Ştefan Tomşa a confiscat satele lui Pătraşco Şoldan, dar ele ajungeau, în anii care au urmat domniei acestuia, în mîinile vornicului Costea Bucioc cu care primul proprietar se înrudea. Au fost moştenite de ginerii săi Dumitraşco Şoldan şi Iordache Cantacuzino.

În timpul domniei lui Miron Barnovschi, satele Mînjeşti stăpînit de Miron Stîrcea, ginerele lui Şoldan, şi Bălţăteşti al lui Iordache Cantacuzino au fost luate în schimbul satelor Cicăceni şi Miclăuşeni moştenite de acest domn de la Balica Hatmanul. În felul acesta, mănăstirea Hangu-Buhalniţa, construită de Barnovschi pe locul schitului Poienele, ajunsese să stăpînească întregul teritoriu cuprins între Culmea Stînişoara şi graniţele Transilvaniei, din dreptul satului Potociul pe Bistriţa şi gura Largului pe aceeaşi vale. Se adaugă teritoriile satelor Bălţăteşti, Mînjeşti şi Crăcăoani, pe versantul estic al culmii amintite. Proprietatea schitului lui Silvestru rămînea ca o mică enclavă în sînul acestui vast domeniu. În 1631, domnul Moise Movilă, punea să se precizeze hotarele satelor Mînjeşti şi Bălţăteşti intrate în stăpînirea susnumitei mănăstiri [101]. O dată cu aceasta, proprietatea feudală se întindea şi asupra satelor Hangu şi Răpciune.

Călugării de la Hangu-Buhalniţa au stăpînit teritoriul acestor sate pînă în vremea domniei lui Vasile Lupu, cînd rudele Movileştilor şi ale lui Balica şi-au reluat ocinile ce fuseseră odinioară stăpînite de acesta. Printre acestea se numărau şi satele Cicăceni şi Miclăuşeni. Boierilor Miron Stîrcea şi Iordache Cantacuzino li s-au restituit în schimb fostele lor proprietăţi, Mînjeştii şi Bălţăteştii, luate de la mănăstirea Buhalniţa [102].

În regiunea împădurită din munţi, cît timp fusese proprietatea domniei, oamenii care locuiau în satele din apropiere făcuseră curături. Ei

[99] Arh. St. Iaşi, 400/25.

[100] Arh. St. Iaşi, Cond. de Anaforale 148, f. 35 v. 38, Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 387—389 (Condica Mavrocordat), *Uricariul*, V. p. 365—377.

[101] Arh. St. Buc., M-rea Rîşca, XX/14.

[102] Arh. St. Iaşi, Condica de Anaforale 148, f. 34, v. — 38, Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 387—389, *Uricariul*, v. p. 367—377.

aveau drepturi de folosință veșnică asupra lor și puteau să le transmită prin vînzare și danie altor persoane. Pentru a nu ajunge în stăpînirea unor boieri, ele trebuiau să intre în proprietatea deplină a beneficiarilor daniilor domnești din aceste părți. Problema eliminării treptate din sînul proprietății dăruite lor a acestor harnici valorificatori ai pădurilor din munte, a fost rezolvată de mănăstirile și schiturile amintite pe diferite căi.

Foarte multe curături făcuse în părțile de sub Ceahlău și îndeosebi pe valea Pîrăului Alb, numit mai tîrziu Pîrăul Schitului, un călugăr numit Silvestru. El a ridicat un schit în apropiere de gura pîrăului amintit, a construit „mori" — probabil pive pentru bătut sumane — și a cumpărat curăturile făcute de alți oameni în apropierea celor deschise de el. Unii s-au lăsat convinși să i le dăruiască. Pentru a opri întinderea proprietății unor boieri partizani ai Movileștilor și a mănăstirii Poienile, ctitoria lui Gheorghe Movilă, Ștefan Tomșa, dușmanul declarat al acestei familii, a recunoscut dreptul de proprietate al schitului Silvestru asupra curăturilor făcute, cumpărate sau primite danie de ctitorul lui [103].

Miron Barnovschi a confirmat dania făcută de Ștefan Tomșa și a dăruit o parte din curăturile lui, cuprinse între pîraiele Răpciunița, vîrful Panaghia și obcina Boiștea. Călugării au obținut alte confirmări de la Moise Movilă [104], și Vasile Lupu [105]. Cu ocazia celei din urmă, proprietatea lor a fost extinsă pe versantul sudic al Ceahlăului pînă la confluența dintre cele două Bistre, hotarul trecînd prin Turnul Budului. Schitul lui Silvestru pusese stăpînire, prin cumpărare sau prin danii [106], pe alte curături în afara hotarului pe care i-l statornicise Miron Barnovschi.

Gheorghe Hatmanul, fratele lui Vasile Lupu, fiind proprietar al unui sat de pe versantul estic al culmii Stînișoara se interesa și el de domeniile din munții Hangului. Cumpăra aici o curătură, jumătate din Poiana Colibița [107]. A ridicat apoi un nou lăcaș pentru călugării de la schitul lui Silvestru pe pîrăul care în prezent se numește Schitul. Noua fundație va fi menționată în documente cu numele de schitul Peonul sau Pionul. Obținea pentru el de la Vasile Lupu din „oamenii fără stăpîni, fără cislă, fără dabile", șase poslușnici să-i fie de „poslușanie" și de pază" [108].

Mănăstirea Rîșca rîvnea și ea să-și întindă stăpînirea pe valea Bistriței. Cotropise aici o poiană numită „La Fagi". A fost nevoită s-o vîndă însă pe la 1669 schitului Pionul [109].

[103] Arh. St. Iași, 400/15.
[104] Arh. St. Iași, 400/17.
[105] Ibidem, CCXLII/4, CCCXL/101.
[106] Arh. St. Iași, 400/8, Revista „Ion Neculce», 6, p. 286—7.
[107] Arh. St. București, M-rea Neamț, CXXX/30.
[108] Arh. St. Iași, 400/14.
[109] Ibidem, 400/19. La fel a fost înlăturată din rîndul proprietarilor de aici Mănăstirea Secul care avea danie de la mitropolitul Varlaam, jumătate din Poiana Colibița, Ibidem, 400/18.

La nord de teritoriul satelor Mînjești și Bălțătești, se întinde acela al satului Vînătorii Neamțului. Satul era domnesc și depindea de Cetatea Neamțului. Pe teritoriul său, pînă la granițele Transilvaniei, domnia își rezervase mai multe braniști „mari și mici". Restul era folosit în obște de locuitori. Aceștia puteau să deschidă curături în pădurile neoprite și să le vîndă între dînșii, dar nu erau liberi să înstrăineze nimic din moșia satului. Totuși, aceasta era rîvnită de călugării de la Mănăstirea Neamț. Și călugării și locuitorii din Vînători făcuseră curături și lărgiseră poienile de pe Bistrița. La 20 octombrie 1585, între dînșii a intervenit o învoială potrivit căreia nemțenii urmau să stăpînească toate poienile dintre Răchitna și Galul pînă la gura Fărcașei, iar Vînătorii pe cele dintre Poiana Răchitna și gura Largului [110]. Dacă, în adevăr, învoiala aceasta a existat sau actul a fost fabricat de către călugări, nu se poate ști. La 5 ianuarie 1591, Vînătorii se judecau în divanul domnesc cu mănăstirea Neamț pentru poienile Răchitna și Galul [111]. Procesul, pierdut de ei acum, a fost redeschis în timpul domniei lui Ieremia Movilă, la 17 noiembrie 1595, dar și de data aceasta nu au cîștigat nimic [112].

Mănăstirea Neamțul obținea la 20 decembrie același an o carte de apărare asupra terenurilor contestate [113].

Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, boierul Nestor Ureche construia, pe terenuri aparținînd satului Vînători și cetății Neamțului, mănăstirea Secul [114]. Această „binefacere" a determinat reducerea satului Vînători în stare de vecinie și i-a adus pieirea. La 25 aprilie 1607, Simeon Movilă vv. dăruia mănăstirii satul cu toate „braniștele lui mari și mici", cu toate fînațurile și poienile și cu munții și cu toate vechile hotare [115]. Exploatarea la care au fost supuși țăranii din acest sat a fost extrem de aspră și numai în cincisprezece ani satul s-a pustiit cu totul, locuitorii lui fugind în alte părți. Egumenul a obținut învoire să aducă oameni străini sau pe fugari și domnul îi scutea de dări timp de 2 ani pe toți cei care s-ar fi așezat în satul rămas pustiu [116].

După cotropirea satului Vînători cu întregul lui teritoriu, pînă la granițele Transilvaniei, ofensiva mănăstirilor Neamțul și Secul s-a îndreptat asupra altor sate vecine ca Mînjeștii, Bălțăteștii și Brătuleștii. Voind să pună stăpînire pe ele, și profitînd de faptul că Pătrașcul Șoldan, proprietarul primelor două se refugiase în Polonia cu Movileștii, călugării s-au prezentat la 2 iulie 1612 în fața domnului Ștefan Tomșa, proaspăt venit în domnie. Domnul amînă judecarea

---

110 DIR-A, sec. XVI, 3, p. 293—294.
111 Ibidem, 4, p. 1.
112 Ibidem, p. 132.
113 Ibidem, p. 133.
114 Ibidem, XVII, 4, p. 13—14.
115 Ibidem, XVII, 2, p. 98—99.
116 Ibidem, XVII. 5, p. 87.

procesului pînă după „așezarea oastei" [117]. Se pregătea pe atunci să înfrunte pe Movilești și pe susținătorii lor poloni la Cornul lui Sas. Nu știm care a fost rezultatul acestei intervenții.

Ieremia Movilă dăruise pentru slujbe satul Brătulești, ascultător de Cetatea Neamțului, lui Vasile Aronescu, Prin 1616—1617, acesta l-a vîndut episcopului de Huși, Mitrofan, care la rîndul său l-a dat mănăstirii Secul [118]. În felul acesta, călugării de aici își lărgiseră proprietatea pînă la hotarul Transilvaniei [119]. Agapia, mai slabă, a ajuns numai pînă la izvoarele Hăngușorului [120].

În 1626, Miron Barnovschi a construit pentru călugării de la schitul Poienile o mănăstire de piatră la Buhalnița [121]. Cu această ocazie, fixa hotarele domeniului acaparat de călugări pe vremea lui Gheorghe Movilă [122] și ținea seama de o infiltrare mai veche în aceste părți a călugărilor de la Bisericani care stăpîneau o poiană sub Ceahlău. Încă din vremea lui Constantin Movilă vv. se realizase o înțelegere între cele două mănăstiri acaparatoare. În schimbul poienii menționate, călugării de la Hangu-Buhalnița dădeau celor de la Bisericani trei poieni, anume Cîrnul, Bicazul și Biserica lui Iov cu braniștea din jurul lor [123]. Pe urma acestor aranjamente, teritoriul care se întindea spre apus peste satele Cîrnul și Bicazul, pînă la Bicazul ardelean și granițele Transilvaniei, se împărțea între cele două mănăstiri. Mănăstirea Bistrița cîștiga și ea procesul pentru niște poieni situate sub Ceahlău [124]. În stăpînirea ei va rămîne o parte din Poiana Cîrnului.

Pentru a deveni pe deplin stăpîne pe acest teritoriu, mănăstirile amintite trebuiau să înlăture de aici pe toți acei care făcuseră curături și aveau drept de folosință asupra lor. S-a păstrat actul prin care mănăstirea Bisericani cumpăra curătura făcută de Ionașco Deuga din Dărmănești alături de poiana Bicazul [125]. Foloseau în acest scop „talerii", sau speculau credința naivă a locuitorilor. De exemplu, o oarecare Logina, împreună cu fiii ei, dădeau o curătură făcută prin munca lor la Straja, mai sus de Tarcău, mănăstirii Pîngărați, pentru „șapte sărăcuste și douăzeci de taleri" [126]. Oamenii își ridicaseră case în aceste curături. Ei erau totuși siliți să le vîndă călugărilor. Așa făcea, de pildă, Gherman din Dărmănești, care, pe la 1631, dispunea de o întinsă curătură lîngă poiana Bicaz [127]. Cînd nu reușeau să le obțină pe

[117] Idem, XVII, 3, p. 93.
[118] Idem, XVII, 4, p. 34.
[119] Idem, XVII, 1, p. 182—183.
[120] Arh. St. Buc., Ms. 629, f. 342—343.
[121] Gh. Balș, *Mănăstirile moldovenești din veacurile XVII—XVIII*, p. 105.
[122] Arh. St. Buc., M-rea Bisericani.
[123] DIR, A, XVII, 3, p. 27—28.
[124] Ibidem, 1, p. 13—14, 174; 2, p. 205; 3, p. 47—62; 5, p. 129.
[125] Idem, XVII, 5, p. 146.
[126] Idem, p. 364.
[127] Arh. St. Buc., M-rea Bisericani, XIII/30. În 1617, Ion Gușeilă din Tîrgul Piatra dăruise curătura făcută de dînsul în Poiana Cîrnul tot M-rii Bisericani, DIR, A, XVII, 4, p. 102.

cale paşnică, recurgeau la silnicii. Întîmpinau totuşi mai multă rezistenţă din partea acelora care după ce făcuseră curătura pe teritoriile aparţinînd domniei obţinuseră de la aceasta o confirmare a drepturilor lor. Astfel, de pildă, călugării de la Bistriţa au încercat să pună stăpînire pe o curătură făcută la Hangu de Gheorghe din Bălţăteşti, încă din timpul domniei lui Petru Şchiopul. Constantin Movilă le-a poruncit însă să-l lase în pace, deoarece avea „scrisori" de la tatăl său Ieremia Movilă [128].

Dacă întinderea domeniului mănăstirii Hangu-Buhalniţa în valea Bistriţei era oprită spre sud de Bisericani, ea nu întîlnea aceeaşi piedică în latura de răsărit, peste culmea Stînişoarei. În coasta stăpînirii lor, în această parte, mănăstirea Suceviţa obţinuse de la Movileşti satul Crăcăoani. Prin schimb, el a ajuns proprietatea călugărilor de la Hangu [129]. Miron Barnovschi dăruise acestora şi în alte regiuni din ţară numeroase sate cu vecini. Printre ele se afla şi satul Vînători de lîngă Piatra ce fusese dependent de curtea domnească din acest oraş [130]. Mai tîrziu, va trebui să-l cedeze Bisericanilor.

În mai bine de o jumătate de secol, călugării de la mănăstirile arătate au reuşit să pună stăpînire pe teritoriul satelor care depindeau de Cetatea Neamţului şi de curtea domnească din Piatra. Domeniile domniei din munţi au intrat în proprietatea lor. Ei au extins regimul de branişte asupra întregii regiuni împădurite şi au cumpărat de la locuitori curăturile făcute de dînşii.

Ca orice proprietate de origine donativă, proprietatea mănăstirească din regiunea Hangu-Bicaz putea să fie supusă retractului senioria1. Domnia avea puterea de a o relua şi a o da altora, după bunul său plac. Pentru a evita asemenea situaţii neplăcute şi pentru a dovedi vechimea drepturilor, călugării s-au străduit să li se înscrie în actele de proprietate blesteme înfricoşătoare şi mai ales să fabrice un mare număr de documente false pe care critica paleografică şi diplomatică le-a dovedit ca atare. În această privinţă, călugării de la Neamţ s-au luat la întrecere cu cei de la Bisericani şi de la Bistriţa [131]. Faptul acesta era recunoscut de medelnicerul Neculai Buhuş care, cu ocazia unei hotărnicii ordonate de Istratie Dabija, în anul 1662, arată că mănăstirile Bistriţa şi Bisericani se serveau de „drese mincinoase", că îşi amestecaseră „pe pizmă" hotarele şi că brănişterii lor făcuseră bouri prin copaci, „fără ispravă" [132].

---

128 DIR, A, XVII, 2, p. 229.

129 Acad. R. S. România, D. C. XX/3.

130 Arh. St. Buc., M-rea Bisericani I/6.

131 Idem, XIV, XV, 1, p. 413—414, 415—416, 417—418, 420—421, XV, 2, p. 320, XVI, 1, p. 595—596, 603—604, XVII, 3, p. 233—234. Documentul scris pe hîrtie cu data de 27 iunie 1501, dat de Ştefan cel Mare mănăstirii Neamţ pentru apărarea muntelui Neamţul, este, de asemenea, suspect, idem, XVI, I, p. 2.

132 Paul Mihail, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol*, Iaşi, 1945, p. 60.

Referindu-se la aceste certuri dintre călugări, cu mulţi ani mai înainte, cam pe vremea marii lor ofensive de cotropire a satelor domneşti, stareţul mănăstirii Neamţ se exprima că „vechiul zătecnitor şi purtător de zîzănii, urîtor de bine, diavolul, ar fi intrat printre călugări" [133]. În această privinţă, „diavolul" nu avea nici o vină. Cauzele zîzaniei stau în intensificarea comerţului atît intern cît şi extern în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. Reluarea în vremea primilor Movileşti a legăturilor dintre Moldova şi Imperiul Otoman, după căderea lui Mihai Viteazul, apoi războaiele purtate de Polonia pentru cotropirea Rusiei şi pustiirile provocate de Războiul de 30 de ani în Germania şi Boemia, au oferit un prilej minunat mănăstirilor şi boierilor de a spori exportul de vite şi cereale în prima jumătate a sec. al XVII-lea. Legătura dintre oraş şi domeniul feudal devine din ce în ce mai strînsă. Dacă în regiunile de podiş şi cîmpie agricultura a cunoscut în prima jumătate a secolului al XVII-lea o perioadă de oarecare avînt, regiunile de munte puteau oferi proprietarilor venituri mari de pe urma creşterii vitelor şi a exploatării lemnului.

Mănăstirile s-au străduit să înlăture în această privinţă orice concurenţă. Interesul pe care-l depun ele în direcţia măririi numărului turmelor de oi şi porci se reflectă limpede în documente. Ele sînt libere să pedepsească „pe cine vor găsi acolo cu porcii sau cu alte vite" [134]. Nimeni nu este liber să mai facă în braniştele lor „coşere pentru oi sau porci" [135]. Interdicţiile acestea apar în documentele ce li se dau de către domnie pentru că înşişi călugării, în lăcomia lor, îşi încălcau unii altora proprietăţile. Călugării de la Bisericani se plîngeau că cei de la Bistriţa făcuseră o stînă chiar lîngă talpa mănăstirii lor. Domnia ordona boierului Ciolpan, fost vornic, s-o strice [136].

De altfel, vastele terenuri de care dispuneau mănăstirile deveniseră neîncăpătoare pentru turmele lor. Ieremia Movilă învoia la 15 aprilie 1599, pe călugării de la Secul, să-şi pască oile în braniştea cetăţii Neamţului [137]. Acapararea samavolnică a fînului cosit în poieni devenise un fenomen frecvent. Călugării de la Agapia răpeau, pe la 1598, fînul din poiana Rusului stăpînită de Secul [138]. Cu cinci ani mai tîrziu, domnia autoriza aceeaşi mănăstire să oprească fînul cosit de alţii în poiana lui Chiriac şi în poiana lui Ureche [139]. La fel se străduiau călugării de la Bistriţa, pe la 1612, să reţină fînul din unele poiene de sub Ceahlău [140].

---

133 DIR, A, XVI, 4, p. 37. Documentul e din 1591.
134 Idem, XVII, 1, p. 182.
135 DIR, A, sec. XVI, 4, p. 84.
136 Idem, XVII, 1, p. 13—14.
137 Idem, XVI, 4, p. 257.
138 Idem, p. 240.
139 Idem, XVII, 1, p. 112.
140 Idem, sec. XVII, 1, p. 182—183.

Certurile dintre călugări erau atît de înverşunate încît cereau să se dărîme mănăstirile rivale cu care nu se mai puteau înţelege la împărţirea „bunurilor lumeşti". Cei de la Agapia, străduindu-se să-şi extindă domeniile, răscoleau uricile vechi, făcute de multe ori „cu meşteşuguri diavoleşti" şi susţineau că mănăstirea Secul a fost clădită pe proprietatea lor. Pentru aceasta cereau domnului ca să dispună dărîmarea ei [141].

Călugării au reuşit să supună proprietatea cotropită de ei în munţii Neamţului unui regim deosebit. În secolul al XV-lea domnia îşi rezervase aici mai înainte unele terenuri pentru creşterea vitelor şi pentru vînătoare. Acum călugării, în calitate de succesori ai domniei în exploatarea acestor terenuri, au extins regimul de branişte asupra întregii regiuni împădurite, urmărind prin aceasta sporirea veniturilor pe care le puteau obţine prin exploatarea populaţiei din această regiune. Puteau astfel să sporească numărul turmelor lor, să controleze exploatarea lemnului să acapareze curăturile făcute de ţărani şi să supună pe cei care trăiau în satele din această parte a ţării la condiţii de muncă înrobitoare. Pentru aceasta, s-au străduit să obţină de la domnie documente în care se prevedeau tot felul de oprelişti pentru cei care ar fi voit să folosească terenurile de aici fără a obţine o învoire prealabilă de la ei. Se specifica în astfel de documente că „nimeni nu are voie a cosi fîn în acele poieni, a prinde peşte sau a vîna fiare". Nimeni nu era liber să pască vite în regiunile de branişte, nici să taie lemne, să culeagă hamei sau alune. Brănişterii mănăstirilor vegheau cu străşnicie ca asemenea dispoziţii să nu fie înfrînate. Exploatarea bunurilor pe care le puteau oferi regiunile acestea împădurite era supusă unui control mai riguros şi se făcea numai pe bază de învoieli cu mănăstirile. Acestea aveau astfel posibilitatea să ridice din produsele obţinute de ţărani cote mai mari decît acelea realizate prin dijmuire tradiţională.

La asuprire şi exploatare ţăranii răspundeau prin lupta de clasă. De obicei, cînd exploatarea lua forme mai aspre, ei părăseau satele lor şi fugeau în alte părţi. Existau însă şi alţii care se lăsau ademeniţi de călugări şi se stabileau în această regiune. În unele curături, locuitorii îşi făcuseră locuinţe încă din vremea întinderii proprietăţii mănăstireşti în această regiune [142]. În poienile de la Hangu, existau case pe care la 1 mai 1622 domnul ordona ureadnicului din Piatra să le dărîme, întrucît mănăstirea Bistriţa pretinde că sînt făcute pe proprietatea ei [143]. E vorba, desigur, de o înmulţire a populaţiei şi de case făcute de locuitorii din satul Buhalniţa în nişte poieni stăpînite de schitul Poienile. Drepturile de proprietate ale acestuia, asupra poienilor menţionate, erau contestate însă de călugării bistriţeni. Locuitorii făceau

[141] Idem, sec. XVII, 3, p. 62.

[142] Arh. St. Buc., M-rea Bisericani, XIII/30. În hotarnica M-rii Buhalniţa din 1629 se menţionează în valea Bistriţei „casa Cristei". Ibid., M-rea Bistriţa, II/21.

[143] DIR, A, sec. XVII, 5, p. 129.

arături pe terasele Bistriței. Călugării nu-i puteau împiedica și nu aveau nici un interes s-o facă. Dacă cei de la Bistrița cereau să fie izgonit dintr-o poiană de sub Ceahlău [144] un călugăr Simion care făcuse acolo arături, se poate presupune că el depindea de schitul Poienile și că mănăstirea în cauză se temea ca să nu se știrbească, într-un fel oarecare drepturile ei de proprietate.

Călugării singuri, oricît de numeroși ar fi fost, nu puteau exploata numeroasele domenii pe care le cotropiseră. Aveau nevoie de mîna de lucru care era cu atît mai necesară cu cît ei nu se mulțumeau să-și valorifice întinsele lor domenii din munți numai pe baza păstoritului, vînatului și pescuitului. Dispuneau de un oarecare număr de robi ți-gani, dar aceștia erau folosiți numai ca meșteșugari și pentru munci domestice. Țăranii șezători din vechime pe aceste domenii, ca acei de la Mînjești, Bălțătești, Crăcăoani, Vînători, Dărmănești, păstraseră obligațiile lor de pază la trecătorile munților și nu puteau să fie impuși să facă muncile de care aveau nevoie mănăstirile. Ei erau obligați numai la darea zeciuelilor tradiționale. Din această cauză, mănăstirile nu dispuneau de mîna de lucru necesară și nu aveau, uneori nici măcar oameni pentru a le asigura paza. Pentru vitele lor trebuiau să angajeze argați cu plată. Spre a le veni în ajutor, domnii le-au dat un oarecare număr de „poslușnici" scutiți de dări însă cu obligația de a munci pentru ele și de a le asigura paza. Vasile Lupu dăruise în 1646 schitului Peonul un număr de șase poslușnici [145]. Aceștia au format, probabil, primul nucleu al satului Schitul, care lua ființă atunci alături de mai vechiul Răpciune. Dania a fost repetată de Gheorghe Ștefan [146] succesorul lui Vasile Lupu. Numărul lor a fost dublat la 5 iulie 1705 de Antioh Cantemir [147].

În stăpînirea și exploatarea regiunii Hangu-Bicaz, călugării de la mănăstirile amintite au găsit concurenți primejdioși în boierii Cantacuzinești. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea în proprietatea acestora se afla numai satul Bălțătești cu întreg teritoriul care se întindea pînă la granițele Transilvaniei. Satul Mînjești ajunsese în stăpînirea lui Miron Stîrcea, fiul lui Constantin Stîrcea, moștenitorul lui Dumitrașco Șoldan, proprietar aici în prima jumătate a secolului. Neculai, fiul lui Miron Stîrcea, avînd nevoie de bani, l-a vîndut, în a treia domnie a lui Gheorghe Duca, lui Toderașco Cantacuzino, care moștenise de la tatăl său satul alăturat, Bălțătești [148]. Cantacuzinii își constituiau astfel aici un vast domeniu, care mergea de lîngă Cetatea Neamțului pînă la hotarele Transilvaniei, cuprinzînd pe Bistrița toată valea dintre gura pîrăului Largul și satul Firțigi, iar peste această apă munții Grin-

144 Idem, XVII, 4, p. 392—393 (18 august 1619).
145 Arh. St. Iași, 400/14.
146 Ibidem, Anaforale, 64, f. 540 (12 februarie 1656).
147 Ibidem, 400/23.
148 Acad. R. S. România, Ms. 237, f. 387—389, Arh. St. Iași, Cond. de Anaforale 248, f. 350.

ţieşul şi Buşmeiul. În secolul al XVIII-lea, el a fost lărgit prin cotropirea unei însemnate întinderi din proprietatea de peste Bistriţa a mănăstirii Neamţul şi a teritoriului dintre gura Răpciuniţii, Obcina Boiştea şi culmea Ceahlăului aparţinînd schitului Pionul. Între boierii cotropitori şi mănăstiri au urmat apoi interminabile procese.

Avînd în vedere poziţia periferică a acestui domeniu situat într-o regiune muntoasă, uşor de apărat, Cantacuzinii au lucrat în aşa fel încît au făcut din el un loc de refugiu pentru ei, pentru rudele şi partizanii lor politici din Moldova şi Ţara Românească. Aceşti boieri au deţinut ranguri înalte în stat şi au fost amestecaţi în aprigele lupte politice între diferite grupări sau dintre boierime şi domnie. În atmosfera aceasta de intrigi, ţesute fie din ţară, fie la Constantinopol, nu o singură dată ei au riscat să-şi piardă viaţa. Se puteau salva, refugiindu-se la Hangu.

Pentru a-şi asigura aici un cuib, capabil să reziste atacurilor oamenilor domniei, ei au ridicat o puternică incintă în jurul schitului Peonul. Construcţia acestui zid, străjuit la colţuri de puternice turnuri, a fost începută în 1672, peste rămăşiţele chiliilor călugăreşti mistuite într-un incendiu, de Alexandru Ruset, fiul domnului Antonie Ruset şi ginerele lui Gheorghe hatmanul, ctitorul schitului [149]. După moartea lui Beizadea Alexandru, operaţia aceasta a fost continuată de Toader Cantacuzino, mare vistier al Moldovei şi rudă cu dînsul. În 1676, el a construit aici alte turnuri de apărare. Toderaşco Cantacuzino a fost unul din cei mai puternici boieri din Moldova în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Subliniind rolul jucat de dînsul în timpul domniei vărului său Dumitraşco Cantacuzino, I. Neculce spunea că „el era alfa şi omega în Ţara Moldovei" [150].

Primul oaspete de seamă, adăpostit în mănăstirea de la Hangu-Pionul, a fost Şerban Cantacuzino. În 1672, atunci cînd domnia în Ţara Românească a fost luată de Grigore Ghica, simţindu-şi viaţa în primejdie, viitorul domn, pe atunci numai spătar, a fugit de la Adrianopol în Moldova şi aici, pentru a se pune la adăpost de surpriza unei extrădări, s-a aşezat pe domeniile rudelor sale de la Hangu [151].

În 1683, în timpul cînd Duca Vodă însoţea oştile turceşti la asediul Vienei, iar Moldova era cuprinsă de „podgheazurile" polone, aici, la Hangu, se refugiase Toader Cantacuzino, mare vistiernic şi Neculai Racoviţă, mare logofăt, lăsaţi caimacami în timpul absenţei domnului din ţară. Împreună cu dînşii, se aflau şi alţi boieri. Revenit în ţară, la satul Domneşti, în Putna, Duca le scria „să iasă din Hangu din bejenie, să meargă la dînsul la Domneşti, să nu se teamă de leşi, că leşii sînt nişte tîlhari. Iar boierii cum au văzut aceasta, îndată au făcut pătăşti

149 Vezi rapoartele de săpături la Institutul de istorie, Iaşi.
150 I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Buc. 1955, p. 170.
151 *Istoria Ţării Româneşti*, 1290—1960, ed. C. Grecescu şi D. Simionescu, Buc. 1960, p. 165.

și au fugit pe potecă în Țara Ungurească la Giurgedu, cu toate casele lor, ca să nu mai dea într-ochi cu Duca Vodă" [152].

La fel au procedat boierii Cantacuzinești în septembrie 1700, cînd în locul lui Antioh Cantemir mazilit, Poarta a dat domnia Moldovei, pentru a doua oară, lui Constantin Duca. Cînd a aflat o asemenea veste, Bogdan Hatmanul, ginerele lui Constantin Cantemir vodă, ocrotit de un slujitor de la curte, partizan al Cantemireștilor, a reușit să scape și să fugă împreună cu Lupul Costache vistiernic, îmbrăcați în haine proaste, în Polonia. Printre cei care-și simțeau atunci viața amenințată, era și Iordache Ruset, fost mare vistiernic și sprijinitorul de căpetenie, „chivernisitorul", familiei Cantemir. Fiind bătrîn, el n-a putut încăleca și de la curte a mers pe jos la gazda comisului Ilie Cantacuzino, fiul lui Toader Cantacuzino. Acesta l-a ascuns într-o cuhnie și apoi, prefăcîndu-se că pleacă la țară, a fugit cu dînsul la Hangu, iar de aici au trecut apoi în Polonia [153].

Și în alte împrejurări, domeniul Cantacuzinilor de la Hangu a devenit un loc de salvare pentru boierii amenințați. Venindu-le veste de la Țarigrad, în 1705, că a luat domnia Antioh Cantemir, în locul lui Mihail Racoviță, o parte din boieri, știindu-se vinovați față de dînsul, au fugit în Polonia, iar alții au trecut la Brîncoveanu în Țara Românească. Se întîmplase atunci să vină ca sol la Iași spătarul Toma Cantacuzino din Țara Românească. În spaima care l-a cuprins, el nu a putut pleca împreună cu boierii care trecuseră pe teritoriul muntean. În schimb, a fugit la Hangu împreună cu Ilie Cantacuzino paharnic și cu Neculai Costin hatman. În urma mediației lui Bogdan vornicul, ei s-au putut întoarce la casele lor, iar Toma Cantacuzino a trecut în Țara Românească [154].

În timpul domniei lui Neculai Mavrocordat în Țara Românească, o seamă de boieri munteni, vinovați de intrigi împotriva domniei, au fugit la Mihai Racoviță în Moldova. Ei s-au dovedit a fi foarte prevăzători căci nu s-au așezat în Iași, ci pe domeniul Cantacuzinilor de la Hangu. Cheltuind multe pungi de bani, Neculai Mavrocordat a reușit să determine pe vizir să ordone ca ei să fie trimiși la Constantinopol. Cînd Mihai Racoviță, constrîns de ordinul Porții, a încercat să-l prindă, trimițînd la Hangu 100 de seimeni, ei au reușit să fugă în Transilvania [155].

În timpul domniei a doua în Moldova, Neculai Mavrocordat și-a dat toată osteneala să surpe domeniul Cantacuzinilor din munții Neamțului și să suprime acest loc de refugiu al boierilor nemulțumiți și intriganți. În prima domnie, el ținuse la mare cinste pe Ilie Cantacuzino și făcuse din el primul său sfetnic: „numai cu dînsul grăia Nicolae Vodă din toți boierii pămînteni ce era... Că nu pentru voia lui,

---

152 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 157—158
153 *Ibidem*, p. 218, 219.
154 *Ibidem*, p. 235.
155 *Ibidem*, p. 336.

ce pentru voia Brîncoveanului, domnului muntenesc, făcea acea cinste"[156]. O fiică a lui Ilie Cantacuzino se căsătorise cu fiul acestuia, Ştefan. Puternicul boier, „cerbul cu coarnele cele buore", nu s-a bucurat prea mult de favorurile lui Neculai Mavrocordat. La scurt timp după înscăunarea acestuia, el a încetat din viaţă. Moştenitorii, nepoţii săi, erau minori şi faptul acesta constituia un bun prilej pentru călugării de la mănăstirea Hangu-Buhalniţa de a redeschide un nou proces, revendicînd satele Mînjeşti şi Bălţăteşti, pe baza uricului de danie de la Miron Barnovschi. De altfel, pe veniturile acestui domeniu îşi pusese ochii şi Samuel, patriarhul din Alexandria, şezător pe atunci în Moldova.

La 20 iulie 1715, s-a dezbătut în divanul domnesc procesul dintre mănăstirea Hangu-Buhalniţa şi Maria, văduva lui Ilie Cantacuzino. Cu sprijinul patriarhului din Alexandria şi făcînd presiuni asupra boierilor, Neculai Mavrocordat a dat cîştig de cauză mănăstirii. Maria Cantacuzino nici nu putuse să prezinte uricele pe baza cărora stăpînea satul, întrucît ele se pierduseră la Constantinopol, o dată cu uciderea ginerelui său, Ştefan, fiul lui Constantin Brîncoveanu[157].

În vara aceluiaşi an, mănăstirea Hangu-Buhalniţa, cu toată împotrivirea mitropolitului, a fost închinată patriarhiei din Alexandria. Pentru a veni în ajutorul acesteia şi pentru a-i spori veniturile, Neculai Mavrocordat, acorda largi privilegii satelor Mînjeşti, Bălţăteşti şi Crăcăoani. Locuitorii acestora erau scutiţi de o seamă de dări şi de prezenţa dregătorilor care le încasau. Restul urmau să-l plătească „cu rupta", în şase rate anuale. Nu aveau voie să primească oameni străini între ei, ci numai pe acei dintre dînşii care fugiseră[158]. Din „gorştina" Bălţăteştilor făcea venit anual de 200 de lei[159] patriarhiei din Alexandria. Deşi intraseră în proprietate particulară, oamenii din aceste sate au continuat să facă serviciul de pază la graniţă. Pentru aceasta, domnul Grigore Ghica le acorda privilegiul de a-şi alege ei înşişi pe conducătorul obştei săteşti. „Judecata lor va fi la ispravnicul lor" spune documentul[160]. Oamenii din satele mănăstirii Hangu-Buhalniţa erau scutiţi de plata unor gloabe, în afară de cazurile de „moarte de om şi furtişag", după cum rezultă dintr-un document dat de acelaşi domn[161] la 8 decembrie 1731.

În secolul al XVIII-lea, pînă în ultimele decenii, domeniul de la Hangu a fost stăpînit de logofătul Iordache Cantacuzino şi apoi de urmaşul acestuia Ioniţă. Aceasta este o vreme de interminabile procese cu mănăstirea Neamţului, care avea pretenţia că o parte din pro-

156 *Letopiseţe*, III, cronica atribuită lui N. Muste, p. 40.
157 Acad. R. S. România, ms. 237, f. 376—379.
158 Ibidem, f. 382, v. 383 v.
159 Ibidem, f. 384.
160 Ibidem.
161 Ibidem, f. 386.

prietatea sa din munţi fusese „împresurată" de oamenii din Bălţăteşti şi de boierii Cantacuzino [162].

În acelaşi timp, s-au produs încălcări şi la hotarele cu Transilvania. La 29 septembrie 1715, conducătorii districtului Gheorghieni reclamau guvernatorului Transilvaniei că Ilie Cantacuzino din Moldova ar fi pus stăpînire, în timpul răscoalei lui Rakoczi, pe munţii Tulgheş şi Corbul, aparţinînd satelor Gheorghieni, Strîmtura şi Chilienii [163]. Domnul îl luase de la văduva lui Cantacuzino şi-l dăduse mănăstirii Hangul. Plîngerea aceasta era adusă la cunoştinţa domnului Mihail Racoviţă. Acesta, la 10 aprilie 1716, cerea vice judecătorului din Gheorghieni să trimită după 23 aprilie delegaţi, spre a forma o comisie mixtă pentru cercetarea neînţelegerilor dintre locuitorii din Hangu şi cei din Gheorghieni pentru stăpînirea munţilor Tulgheş şi Corbul [164]. Izbucnirea războiului austro-turc din 1716 a întrerupt tratativele. Certurile au continuat însă şi după încheierea păcii de la Pasarovitz. În 1723, nobilii din Sîn Miclauş încercau să rezolve conflictul prin măsuri samavolnice. Oamenii lor năvăleau asupra stînilor din munţi de unde răpeau vitele şi alte lucruri ce găseau acolo [165]. În 1736, zlotaşii moldoveni au luat din aceşti munţi nişte turme de oi pentru gorştina datorată domniei, de proprietarii lor. La protestele dregătorilor transilvăneni s-a răspuns că ele au fost luate de pe teritoriul Moldovei [166].

Tendinţele unor feudali transilvăneni de a pune stăpînire pe teritorii situate la răsărit de graniţa dintre cele două ţări nu s-au limitat numai la munţii Tulgheş şi Corbul ai Cantacuzineştilor. În 1744, domnul Ioan Mavrocordat aducea la cunoştinţa guvernatorului Transilvaniei că oamenii nobilului Lazăr Ferenz cotropiseră dincoace de graniţă terenuri aparţinînd mănăstirilor Pîngăraţi, Bisericani şi Hangu. Propunea, ca şi mai înainte, constituirea unei comisii mixte pentru cercetarea cazului. Cotropirea avusese loc, de asemenea, în timpul războiului din 1716—1718. Aceleaşi certuri reizbucneau în 1749 şi 1750 între nobilii transilvăneni Gabor şi Toma Diak şi boierul Cantacuzino. Acesta susţinea că hotarul dintre cele două ţări mergea din vechime pe „cumpăna apelor" [167]. Domnul Constantin Racoviţă cerea guvernatorului Transilvaniei să constituie o comisie pentru a face cercetări în această privinţă. Dregătorul amintit se mărginea însă numai să ordone comitelui secuilor să facă el singur această anchetă [168].

Certurile pentru fixarea hotarului s-au terminat prin 1751. Comisiei care s-a ocupat atunci cu această chestiune i se prezenta mărturia oamenilor din Bălţăteşti, Hangu şi Buhalniţa precum şi aceea a

---

162 Arh. St. Buc., M-rea Neamţ, CXXXI/19, 21, 22, 23, 24. Arh. St. Iaşi, 400/1/28.
163 Muzeul Bruckenthal Sibiu. Fond Benigni, fasc. XV, f. 13—14 şi f. XXXIV, f. 15—17.
164 Ibidem, fasc. XXIV, f. 77.
165 Ibidem, fasc. XXIV, f. 32.
166 Ibidem, fasc. III, f. 70—71.
167 Ibidem, f. 40—41.
168 Ibidem, fasc. IX, nr. 1 şi fasc. XIII, f. 105.

călugărilor de la mănăstirile din aceste părţi, prin care se arăta că hotarul dintre Moldova şi Transilvania este determinat de „cumpăna apelor". El mergea de la vîrful Cicata „unde Dorna se mărgineşte cu Transilvania", prin Muntele Mare la Teascuri, muntele Tarcău, Kişvaş, Haşmaşul Tarcăului, la Noskelet [169].

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea şi în prima parte a secolului următor, satele de pe domeniile feudale din regiunea Bicaz-Hangu au avut mult de suferit din cauza prădăciunilor oştilor străine. Îndeosebi populaţia de aici a fost greu încercată în timpul războaielor turco-polone şi a războiului Ligei Sfinte de la 1683—1699. După victoria obţinută împotriva turcilor la Hotin, în 1673, sub conducerea lui Ioan Sobieschi, oşti polone au intrat în Moldova. Cete de mercenari nemţi au ocupat cetatea Neamţului şi a Sucevei de unde făceau prădăciuni în diferite părţi ale ţării. Hatmanul Buhuş cu ostaşi moldoveni a reuşit să-i scoată de la Neamţ şi să le provoace o înfrîngere. Spre a scăpa de prădăciunile lor, locuitorii din regiunea de munte au luptat pentru a-i sili să părăsească Suceava. În cronica atribuită lui N. Muste se arată că „de multe ori eşiea nemţii din cetate şi da război moldovenilor şi-i înfrîngea pînă la tîrg, iară apoi se înbărbăta pedestrimea noastră, cîmpulungenii şi hanganii ce era cu sîneţe şi cu topoare lungi în coadă şi lua pre nemţi şi-i ducea pînă în cetate şi pre mulţi nemţi îi prindea vii şi pre alţi în război omora" [170].

În urma înfrîngerii turcilor sub zidurile Vienei, în 1683, oşti polone au pătruns în Moldova. Regiunea Bicaz-Hangu, deşi mai ferită, a fost supusă totuşi la grele prădăciuni. La 26 noiembrie 1685, Toader Armaşul scria către bistriţeni că leşii au prădat în Moldova „de la tîrg la Piatra în sus de au lăsat numai pămîntul". Craiul a lăsat trupele să ierneze în ţară şi le-a dat voie să prade [171].

În timpul campaniei regelui Sobieschi din 1686 în Moldova oştile polone au ocupat cetatea Neamţului.

Cu ocazia campaniei a doua din 1691, garnizoane polone au mai fost instalate la Cîmpulung, Agapia, Secul şi Buhalniţa [172]. În toamna aceluiaşi an, regele polon, cu cea mai mare parte a oştirii, s-a retras în ţara sa. Buhalniţa şi Cîmpulungul au rămas însă în stăpînirea garnizoanelor instalate de dînsul. Domnul Constantin Cantemir a trimis „o seamă de tatari şi cu moldoveni lefegii la Cîmpulung şi în Hangu de au prădat şi au ars, ca să scoată pe joimiri şi nu i-au putut scoate. Iar duium de robi au luat mult tătarii" [173]. În felul acesta apărau tătarii interesele Imperiului otoman prin robirea şi jefuirea populaţiei din Moldova şi tot astfel apăra Constantin Cantemir pe acei care luaseră armele să alunge pe nemţi din Moldova. Dacă tatarii n-au fost în

[169] Ibidem, fasc. X, f. 11—2.
[170] M. Kogălniceanu, *Letopiseţe*, III, p. 14.
[171] Hurmuzacki, XV—2, p. 1401.
[172] Ibidem, XVI, 126—127, 258.
[173] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 183—184.

stare să scoată joimirii poloni din cetăți și din incintele mănăstirilor, în schimb, aceștia, însoțiți și de un însemnat număr de ostași moldoveni, angajați în armata polonă, au atacat trupele lui Constantin Cantemir, provocîndu-le mari pierderi. Au jefuit apoi tîrgul Piatra [174].

Ținutul Neamțului, cu mănăstirile lui întărite, a rămas astfel ocupat de poloni pînă la încheierea păcii de la Carlovitz în 1699. Antioh Cantemir a cerut polonilor să evacueze satele și mănăstirile ocupate de garnizoanele lor în țară. Moldovenii au refuzat să dea care pentru transportul artileriei și depozitelor polone în cazul cînd nu li se plăteau toate pagubele suferite de ei în timpul ocupației [175].

Cît a durat războiul, călugării au fost nevoiți să se retragă în regiunea de stînga Siretului, în apropierea capitalei. Cei de la Hangu-Buhalnița au înființat un schit în satul Glodeni, din ținutul Vaslui. Se făcuse atunci „răscoale multe și talhăt, di au intrat din țara leșească joimiri și drăgani prin toate mănăstirile ce au fost la munte „Ele" s-au pustiit de tîlhari iar călugării s-au împrăștiat" [176].

Rezultă că „podgheazurile" polone în Moldova erau însoțite în multe părți de mișcări țărănești. Atacurile țăranilor, ca și acele ale joimirilor poloni, care, în majoritate, erau moldoveni fugiți din cauza exploatării boierești și turcești, se îndreptau îndeosebi asupra mănăstirilor. Acestea, ca și cetățile, erau pline de odoare și haine nu numai ale călugărilor, ci și „boierești și negustorești, după cum îi obiceiul la vreme de răscoale" [177].

După încheierea păcii de la Carlovitz, oamenii au revenit la locurile lor. O dată cu dînșii au revenit însă și exploatatorii lacomi și înrăiți din cauza pagubelor suferite.

Totuși liniștea în regiunea aceasta de graniță a durat puțin. În 1716 a izbucnit un nou război turco-austriac. Cu această ocazie, cătanele habsburgice au pătruns în Moldova și au cuprins o mare parte din regiunea de la apus de Siret. Țăranii asupriți și exploatați de boieri și mănăstiri, precum și unii din mazili, supuși la grele impozite de domnul Mihai Racoviță, au trecut de partea lor. „Și se făcuse tîlhărit mult peste seamă". În părțile rămase sub stăpînirea lui Mihai Racoviță „tot podghiazuri cu cătane, cu moldoveni amestecați, ajunge de prada pre la Fălcii și pre Bîrlad" [178].

După înfrîngerea cetei căpitanului Ernau Ferenț sub Cetățuia, Mihai Racoviță, neavînd cu ce plăti pe tatarii care l-au ajutat atunci, le-a dat voie să prade și să robească în regiunile din dreapta Siretului.

---

174 Hurmuzacki, V—2, p. 235—236.

175 Idem, supl. II—3, p. 275—276, Al. G r i g o r o v i c i, *Expedițiile regelui Sobieschi în Moldova și în ținutul Neamțului*, în «Anuarul liceului Petru Rareș» din Piatra Neamț, 1933—1934. I. N e c u l c e, *op. cit.*, p. 183—184.

176 Arh. St. Iași, 400/21.

177 I. N e c u l c e, *op. cit.*, p. 142.

178 I. N e c u l c e, *op. cit.*, p. 322.

Repede, ceambururile tătărăşti s-au răspîndit ca nişte haite de lupi asupra ţinutului Neamţ. „Şi pîn-în Hangu şi pîn-în Ceahlău au agiuns de au prădat şi au robit şi s-au întors plini de robi în Bugeag" [179].

Ocupaţia habsburgică în aceste părţi nu a durat decît cîteva luni. Totuşi, după retragerea cătanelor, ţăranii de aici, ca şi din alte părţi, nu au ascultat de dregătorii domniei şi de proprietari pînă la încheierea păcii. Situaţia aceasta s-a repetat în timpul războiului din 1736—1739 cînd dregătorii căimăcamilor din Iaşi nu puteau „umbla prin ţări să strîngă banii, că ţara era bejenă şi plină de tălhari de oaste. Încotro merge, vine tot disbrăcaţi şi unii tăieţi". Ţărănimea ce era pe supt munte „n-asculta de domnie".

De la jumătatea secolului al XVIII-lea înainte societatea din regiunea Bicaz-Hangu intră, ca şi restul ţării, într-o nouă etapă de dezvoltare economico-socială, păstrînd totuşi caracterul ei specific. Această trăsătură s-a observat de altfel şi în expunerea făcută pînă aici. Istoria dezvoltării societăţii din această regiunea este istoria luată în mic a întregii Moldove, avînd totuşi particularităţile ei. Aceste consideraţii şi faptul că prin formarea lacului de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin", satele de aici în mare parte au dispărut şi o dată cu ele şi unele posibilităţi de informare, au determinat pe autorul acestor rînduri să facă cercetări în arhive şi pe teren pentru a putea prezenta unele aspecte ale istoriei societăţii din regiunea dată. În numerele viitoare ale revistei se va prezenta regiunea Bicaz-Hangu în perioada descompunerii orînduirii feudale.

СЕЛА РАЙОНА ХАНГУ-БИКАЗ В XIV—XVIII ВВ.

(Исторический очерк)

Краткое содержание

Построение гидроэлектростанции имени В. И. Ленина в Бикaзе и примыкающего к ней большого водохранилища вызвало необходимость переселить в другие районы значительное число сёл, расположенных в долине реки Бистрицы между Бикaзом и Галу. Вследствие затопления этой части долины, многие ценные сведения, свидетельствующие об историческом прошлом и быте местного населения, могли быть уничтожены или остаться неизвестными и неисследованными. Чтобы предотвратить это, Академия СРР поручила коллективам научных исследователей различных институтов собрать и изучить данный материал. Таким образом, были проведены: этнографические исследования, изучение фольклора, материальной культуры, исторических памятников, памятников искусства, топонимики и народного творчества этого района. Были собраны и исследованы также архивные документы, касающиеся исторического прошлого этих сёл.

[179] *Ibidem*, p. 325.

Данная работа, изучающая историю общества района Биказ в феодальный период, основывается на исследовании документального архивного материала, летописей, различных литературных источников, данных топонимии. В работе учитываются также выводы археологов, которые занимались исследованием материальной культуры данного района.

На основе существующей научной информации автор исследует аспекты развития производства в различных областях человеческой деятельности, характер производственных отношений, классовую борьбу и развитие культуры этого района, начиная с XIV в. до середины XVIII в.

Результаты данной обширной работы могут составить существенный вклад в изучение общей истории нашей страны.

LES VILLAGES DE LA RÉGION DE HANGU—BICAZ AUX XIV-e — XVIII-e SIÈCLES

(Contributions à la connaissance de leur histoire)

Résumé

La construction de la centrale hydro-électrique V. I. Lénin avec son grand lac d'accumulation a imposé le transfert d'un grand nombre de villages de la valée de Bistritza, situés entre Bicaz et Galu, dans d'autres endroits du pays. L'inondation de cette région faisait inévitablement disparaître une partie des témoignages relatifs à la manière de vivre et au passé de la société de ces endroits. Pour les recueillir et les mettre en valeur, des collectifs de divers instituts de l'Académie de la R. S. Roumanie ont effectué des recherches d'ethnographie et de toponymie, ont étudié le folklore, les vestiges de culture matérielle, les monuments historiques et d'art et se sont int.ressés aux différents aspects de la création populaire de cette région. On a accumulé et étudié les documents que les archives ont fournis relativement aux villages en question.

Cette étude concernant l'historique de la société humaine de la région de Bicaz pendant la période féodale a pour base la mise en valeur du matériel documentaire des archives, des renseignements fournis par les chroniques et par d'autre sources littéraires, les conclusions des collectifs d'archéologues qui ont étudié la culture matérielle du passé de cette région, enfin les recherches toponymiques.

On a étudié, dans la mesure où les informations l'ont permis, des aspects concernant le développement de la production dans divers domaines d'activité, le caractère des relations de production, la lutte des classes, l'essor culturel de cette région, à partir du XIV-e siècle jusqu'à la première moitié du XVIII-e siècle.

Les résultats de ces recherches constituent une contribution à l'histoire de tout le pays.

SITUAȚIA MASELOR POPULARE DIN MOLDOVA ÎN PREAJMA ȘI ÎN TIMPUL ANULUI REVOLUȚIONAR 1848. I

DE

GH. PLATON

În Moldova, în preajma și în timpul anului revoluționar 1848, a existat o situație revoluționară. La crearea acesteia, alături de cauzele decurgînd din procesul obiectiv de dezvoltare a capitalismului [1], au contribuit un șir de alte cauze care au adîncit procesul de sărăcire a maselor țărănești și au determinat radicalizarea acestora [2].

Făcînd abstracție de criza economică generală care a afectat într-o măsură însemnată și țările române și a lezat interese multiple, proprii tuturor claselor și categoriilor societății [3], perioada cuprinsă între anii 1846—1849, din cauza calamităților naturale, reprezentate mai ales de secetă, lăcuste și boala vitelor [4], care au lovit sectorul dominant al economiei — cel agrar — marea masă a producătorilor, țăranii în speță, au fost reduși la o înspăimîntătoare stare de mizerie. Această stare

---

[1] Cf. Gh. Platon, *Cu privire la evoluția rezervei feudale în Moldova de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea la legea rurală din 1864*, «Studii și articole de istorie», V, Buc. 1963.

[2] Pentru frămîntările țărănești din această perioadă, vezi Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848. Strămutarea locuitorilor*, «Studii și articole de istorie», III, Buc., 1961. Vezi și «Revista Arhivelor», nr. 1/1963.

[3] Astfel, într-o corespondență din Iași către „Gazeta de Transilvania", din 11 iunie 1848, se subliniază, printre altele, că „soarta noastră acum este tare precară: creditul scăzut, banii lipsesc, negutătorul sufere, țaranul sufere, nevoile i-au împresurat din toate părțile, lăcustele, boierescul, beilicurile ș.a.". *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 522.

[4] De o altă calamitate naturală — de epidemia de holeră care a bîntuit Moldova în cursul anului 1848 — precum și de alți factori care, de asemenea, au contribuit la înrăutățirea situației maselor (fiscalitate, havalelele etc.) ne vom ocupa în partea a doua a studiului nostru.

a fost accentuată de faptul că, în ciuda perspectivelor precare de obținere a unor recolte îndestulătoare, în goana lor după cîștig, proprietarii și arendașii au forțat exportul de cereale.

Cunoașterea acțiunii exercitate de factorii naturali, asupra situației economice și sociale a maselor populare, va avea darul să lămurească mai deplin unele aspecte importante, legate nemijlocit de lupta pentru sfărîmarea cătușelor feudale care s-a generalizat în preajma și în timpul anului revoluționar 1848.

I. *Seceta.* În anul 1846, pe piața europeană, cererea de cereale a atins un nivel deosebit de ridicat. Ca urmare a acestui fapt, activitatea comercială a portului Galați a fost foarte intensă. Casele de comerț au făcut afaceri prospere. Totalul exportului de grîu și porumb, în cursul acestui an, s-a ridicat la 323.353 kile, în valoare de 44.465.616 lei [5]. Cererea continuă să fie la fel de mare și în primele luni ale anului imediat următor. Din această cauză, prețurile cerealelor cunosc o continuă urcare. Din septembrie 1846 și pînă în februarie 1847, de la un galben, prețul kilei s-a urcat la patru galbeni. În contul recoltei viitoare, nota consulul austriac, se contractaseră însemnate cantități de cereale. Goana după numerar și specula deșănțată al cărei obiect erau grînele, amenința să provoace lipsuri grave pe piața internă [6].

Observații asemănătoare face și consulul francez. Acesta, subliniind aspectul puțin favorabil al noii recolte, raritatea cerealelor și scumpirea generală a produselor, arăta că acestea sînt consecințe ale „imprudentei extensiuni" a exportului de cereale [7].

Veracitatea acestor informații sînt confirmate atît de ofisurile domnitorului M. Sturza, cît și de alte informații cu caracter oficial. În ofisul citit în ședința din 12 martie 1848, cu ocazia închiderii sesiunii Obișnuitei obștești adunări, domnitorul, plasîndu-se pe poziția marilor proprietari, ale căror interese le reprezenta, menționînd „mîhnăciosul concurs de împrejurări" determinat de lăcuste, boala vitelor și seceta din cursul primăverii anului 1847, sublinia că s-a ivit „groaza unei neîntîrziate suferințe al cărei sfîrșituri ar fi fost de tot supărătoare, într-o vreme cînd *cerința productelor pentru exportare era foarte stăruitoare*". Măsurile luate de ocîrmuire, nota în continuare M. Sturza — și vom vedea mai departe eficacitatea acestora — au asigurat „întreaga slobozenie" a comerțului. Numai exportul prin portul Galați, în care, în cursul anului 1847, au intrat un număr de 1065 corăbii, a

---

[5] I. C. Filitti, *Domniile Române sub Regulamentul Organic 1834—1848*, Buc., 1915, p. 582. Numai prin Galați au fost exportate 298.353 kile pe un număr de 644 corăbii. *Ibidem.*

[6] Acesta arăta, de pildă, că o casă comercială din Galați avea de exportat 60.000 kile, beizadea Grigorie Sturza între 12—15.000 kile, iar o societate de boieri 21.000 kile cu destinația Anglia. Din toată Moldova urmau să fie încărcate circa 300.000 kile. *Ibidem.*

[7] Hurmuzaki, Vol. XVIII, doc. XVI, p. 20—21 (Codrika către Guizot, raportul din 1 iunie 1847).

depăşit cantitatea de 370.000 kile [8]. În mod intenţionat, domnitorul trecea sub tăcere gravele consecinţe pe care lipsa de grîne, accentuată de forţarea exportului, a avut-o asupra populaţiei ţării.

În general, recolta anului 1847 a fost slabă, cu mult sub nivelul obişnuit. Insuficiente au fost, de asemenea, şi furajele necesare pentru hrana vitelor. La seceta din timpul primăverii şi verii s-au adăugat „necontenitele ploi întîmplate în vremea secerişului" [9]. Din cauza acestor împrejurări, recolta de grîu şi nutreţ, obţinută în ţinuturile Dorohoi, Botoşani, Iaşi, Fălciu, Covurlui, Tutova şi Tecuci, ţinuturi socotite printre cele mai apte pentru agricultură, este apreciată ca „mai puţin decît de mijloc", la celelalte ţinuturi fiind „îndestul de mulţumitoare" [10].

Insuficienţa recoltei provocată de secetă a fost mult agravată de serioasele pagube pricinuite de „ploile revărsate cu necurmare la vremea strîngerii" şi mai ales de lăcuste [11].

Conform datelor oficiale, recolta obţinută în cursul anului 1847 poate fi exprimată în cifrele cuprinse în tabloul următor:

TABLOUL I

	grîu		secară		orz-ovăz		porumb		mălai		hrişcă		cartofi		alac		total	
	kile	dim.																
Propr.	126335	10	53476	8	77375	4	283558	1	6159	14	4330	3	243853	10	429	5	551662	55 [12]
Loc.	45105	2	38240	4	56051	11	311972	10	6004	13	6484	5	54697	15	431	5	458287	40

Făcînd abstracţie de disproporţia monstruoasă dintre cantitatea de produse ce revenea proprietarilor şi cea a ţăranilor, care reflectă modul în care era repartizat terenul cultivabil — fapt asupra căruia am stăruit în altă parte [13], cifrele vădesc, ţinînd seama de cantitatea enormă de cereale care a fost exportată, mizeria şi foametea la care au fost reduşi locuitorii. Un simplu calcul aritmetic este edificator în această privinţă.

---

[8] „Buletin foaie oficială", anul XVI, nr. 25, 25 martie 1848, p. 101—104. Vezi şi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, p. 146 şi urm. I. C. Filitti dă cifra de 357.976 kile exportate, dintre care, numai prin Galaţi 332.976. *Op. cit.*, p. 579. (Sublinierea este a noastră).

[9] „Buletin foaie oficială", an. XVI, nr. 25.

[10] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.048 („Memuar pentru îmbunătăţirile făcute în cursul anului 1847 prin ministerul trebilor din lăuntru, din 22 ianuarie 1848).

[11] Ibidem.

[12] Ibidem. Din totalul general am exclus cartofii pe care, de altfel, în majoritatea cazurilor, proprietarii îi întrebuinţau la fabricarea alcoolului. Totalul concordă cu datele prezentate de M. Sturza în ofisul menţionat. Acesta arată că, în 1847, s-a obţinut „ca mai bine" de 1.015.000 kile de pîine şi 290.000 kile cartofi. *Loc. cit.*

[13] Gh. Platon, *Cu privire la evoluţia rezervei feudale*. *Loc. cit*.

Considerînd, potrivit datelor statistice, că populaţia dajnică se cifra, la sfîrşitul anului 1847, la 174.640 oameni [14], reprezentînd capii de familie, fiecăruia îi revenea, în medie, cantitatea de 2,6 kile cereale, cantitate cu totul insuficientă pentru hrana unei familii pînă la noua recoltă.

Scumpirea excesivă a produselor alimentare, lipsa de bani, gerul cumplit din timpul iernii [15] precum şi datoriile enorme pe care le contractaseră locuitorii, au creat acestora o situaţie insuportabilă. Numeroase documente confirmă grozăvia situaţiei.

Astfel, de pildă, după unele date incomplete, extrase din rapoartele unora din ispravnici, adresate Departamentului din lăuntru la sfîrşitul anului 1847 şi în prima lună a anului imediat următor, rezultă că un mare număr de sate erau complet lipsite de hrana zilnică. Din ţinutul Fălciu sînt indicate un număr de 27 sate cu 2660 locuitori care „nu au nici o închipuire". Celelalte sate, se menţionează în raportul din 15 decembrie 1847, deşi sînt, de asemenea, „lipsite", mai au totuşi posibilitatea să-şi procure cele necesare traiului. Din ţinutul Covurlui sînt indicate, ca fiind în aceeaşi situaţie, 29 sate cu 2612 locuitori, din ocolul Prutului, 28 sate cu 2552 locuitori din ocolul Horincii şi 27 sate cu 1804 locuitori din ocolul Siret. La fel, din ţinutul Tutova, sînt menţionate 9 sate cu 482 locuitori de pe malul Prutului şi 14 sate cu 836 locuitori din ocolul Tîrgului [16].

Aceeaşi situaţie este proprie, în parte, şi ţinuturilor Tecuci şi Iaşi.

Conţinutul numeroaselor jalbe ale locuitorilor precum şi acel al intervenţiilor directe ale autorităţilor ţinutale, ilustrează consecinţele funeste ale foametei.

Astfel, locuitorii satului Ghermăneşti-Fălciu, în cererea adresată Departamentului din lăuntru, la 7 decembrie 1847, arată că, din cauza lipsei de pîine şi nutreţ, au fost nevoiţi să taie 10 boi „slabi, hămesiţi de foame şi pătrunşi de multe drumuri. Pîine nu avem nici de cum — arată aceştia în continuarea cererii lor — mulţi dintre noi nu mănîncă cîte o zi sau două, copiii ne mor de foame, nu ştim ce om face, unde nici altă închipuire nu avem nădejde... banii birului ne cer, datorie vitelor, pe pîine, fîn, cu 47.727 lei pînă acum şi crezare nu avem nicăiure, încît cei mulţi dintre noi vor să lipsască nemaiputînd răbda atîta foame" [17].

---

[14] Cifra reprezintă totalul populaţiei care plătea bir pe primul sfert al anului 1848. În catagrafie nu sînt incluşi negustorii şi meşterii şi nici alte categorii de locuitori din tîrguri. Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1048.

[15] Într-o notă inserată în «Albina românească», din 18 ianuarie 1848, se menţiona că „gerurile aspre carele fără întrerupere ţin de şapte zile şi urmele ei, vor însemna ist anotimp cu nume de anul ernei cumplite".

[16] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.065, f .4, 8—9, 41, 82, 184—185, 165—168, etc.

[17] Ibidem, f. 7.

Locuitorii din Mînjina-Covurlui declară cu disperare că sînt „pieritori de foame" ; au împrumutat mereu și acum nu mai au de unde. Pîrcălăbia raporta Departamentului că, în urma cercetărilor, a ajuns la concluzia că starea locuitorilor din ținutul administrat de dînsa este „vrednică de jăluire". Vitele care au mai rămas sînt atît de slăbite încît nu mai pot fi scoase nici la adăpat. Oamenii au început să le taie deoarece nimeni nu-i mai poate ajuta. „Din jăluirile ce necurmat să înfățoșază", Pîrcălăbia s-a convins că „cei mai mulți din lăcuitorii satelor, ...pe lîngă celelalte pătimiri, nu au nici sămînța trebuitoare pentru primăvara viitoare și nici cum mai au ce mînca" [19].

Locuitorii din satul Igești, ținutul Tutova, arată în jalba lor din 16 martie 1848 că „tot am vîndut ceea ce am avut, de ne-am închipuit hrana copiilor noștri... De o lună și mai bine, tot la cîte trei zile am mîncat cîte ceva iară acum nu avem nici un chip. Ne țipă copiii de foame căci cîte de o săptămînă nu am mîncat nici noi nici copiii... copiii ne scot de prin locuințe... jalea plîngerii lor ne silește să alergăm cu fierbinți lacrimi..." ș.a. [20].

Situația aceasta este generalizată în multe din satele ținuturilor Tecuci [21], Iași [22], Putna [23] și Botoșani [24].

Chiar de la începutul crizei și în tot timpul desfășurării acesteia, ocîrmuirea a luat o serie de măsuri de natură să prevină sau să ame-

---

[18] Ibidem, f. 25, 93. Cererile din 21 noiembrie 1847 și 30 ianuarie 1848. Vezi și f. 92, 95 (cererea locuitorilor din Cuca, din 6 februarie 1848).

[19] Ibidem, f. 59, 113 (rapoartele din 22 ianuarie și 19 februarie 1848).

[20] Ibidem, f. 187. La rîndul lor, locuitorii satului Cîrja arată, în cererea adresată isprăvniciei Tutova, în februarie 1848, că vitele n-au nutreț „și pe lîngă dînsele și noi ne aflăm muritori de foame... din care cei mulți n-au mîncat cîte de trei și patru zile, una de strașnica iarnă ce este și al doile pentru patima boalii de vite... pentru care nu am putut face nici o mișcare de a ne închipui cele de lipsă ale vieții noastre și acum ne aflăm muritori de foame". Pentru a-și hrăni copiii, au fost nevoiți să-și taie vitele, „căci nici chip nu au cu care să poată scăpa decît la cerescul împărat precum și la autorități". Locuitorii subliniază că, în cazul în care nu se vor lua măsuri pentru a fi scăpați „de primejdia foamei... apoi toți, cu hotărîre, sînt gata a să înprăștia care pe unde vor pute de a-și scăpa viața de primejdie". Ibidem, f. 101—102. Vezi și f. 104—105 (jalba locuitorilor din satul Hănăseni).

[21] Isprăvnicia arăta situația în care se găsesc locuitorii satelor Mîndrești, Cornii de Sus, Tătăruși și Giurgeni. Ibidem, f. 57, 69. Locuitorii din Călimăneasa, în trei jalbe succesive, arătau că din pricina datoriilor „am rămas acum a ne da robi și pe copiii noștri și tot nu vom putea fi scăpați de sub jugul datoriei... ca niște muritori de foame ne vom pute împrăștie în toată lumea, cum am pute scăpa măcar și de patria, numai și numai să ne trecem viața cu zilnica hrană". Ibidem, f. 125, 132—133 (februarie 1848).

[22] Locuitorii satului Andrieșeni, de pildă, din cauza secetei și a lăcustelor, „sînt veniți în ce de istov ticăloșie pentru că nici unul dintre dînșii nu ș-ar fi adunat din a lor țarină și fîneață măcar cîte o dimirlie păpușoi sau un țăpoi nutreț...". Ibidem, f. 61 (raportul isprăvniciei, din ianuarie 1848). Vezi și f. 245—246 (jalba locuitorilor din satul Costulenii-Rotari, din aprilie 1848).

[23] Ibidem, f. 141—142, 154—155, 178, 180, 183, etc.

[24] Ibidem, f. 231—232.

lioreze consecințele provocate mai ales de secetă și lăcuste. Încă din ofisul său din 15 februarie 1847, domintorul sublinia faptul că, din cauza secetei, mulți dintre locuitori au rămas fără hrană. Această stare — se nota în document — este provocată și de nechibzuința lor deoarece, chiar acei care au avut produse, le-au vîndut cu speranța că, în caz de nevoie, vor putea să-și procure cu același preț. Speranța însă le-a fost înșelată deoarece prețurile s-au urcat cu mult peste prevederi. Faptul mai grav, asupra căruia domnitorul insistă, este că mulți dintre proprietari și arendași, „îndemnați de însemnătoarea căutare a productelor, își vînd cu necontenire toată recolta care o au adunată", fără să oprească necesarul pentru locuitori, „întru potrivire cu folosurile ce trag de la dînșii". Pentru a se evita consecințele funeste ce pot fi provocate de această stare de lucruri, domnitorul dispune ca proprietarii și arendașii să fie învoiți să-și vîndă produsele numai după ce vor asigura, în prealabil, cîte trei merțe de fiecare locuitor. Sătenii erau obligați să le restituie în bani, în natură sau în muncă. Acei dintre proprietari care-și vînduseră deja produsele urmau să fie obligați să cumpere cantitățile necesare. Locuitorii, de asemenea, nu aveau voie să vîndă decît ceea ce prisosea peste cantitatea de două kile [25].

Soluția aceasta a provocat protestele multora dintre proprietarii din ținuturile Fălciu, Iași și Vaslui care motivau că și-au arvonit deja recoltele de păpușoi și nu au de unde să mai cumpere cantitățile necesare. Arendașii, de asemenea, la rîndul lor, cereau asigurări că valoarea cerealelor împrumutate locuitorilor va fi scăzută din suma arenzii. În cele din urmă, se ajunge la o soluție de compromis: proprietarii și arendașii urmau să dea jumătate din cantitățile indicate pe care locuitorii trebuiau să le plătească, în bani sau în natură, „după adevăratele prețuri de astăzi a productelor ce li se vor da". O mențiune specială se face pentru ținutul Fălciu. Considerîndu-se că aici „lipsa este mai însemnătoare", se dispune amînarea încasării birului ce revenea pentru primele două sferturi ale anului 1847. Răzeșii erau excluși de la beneficiul acestor dispoziții pe motivul că, „fiind proprietari, se vor îngriji însuși pentru a lor îndestulare" [26].

La sfîrșitul lunii mai, ajungîndu-se la concluzia că recolta anului 1847 este definitiv compromisă, se adoptă unele măsuri cu caracter

---

[25] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tom. I, Iași, 1855, p. 461, 462. nr. 323. La 23 martie se revine cu precizarea că vor beneficia de dispozițiile ofisului numai acei dintre țărani care nu au hrană. *Ibidem*, p. 462—463, nr. 324.

[26] *Ibidem*, p. 460—461, nr. 322. Anaforaua Sfatului, din 12 martie 1847. La 12 decembrie 1847, răzeșii din satul Hurdești—Fălciu cer isprăvniciei să fie ajutați cu hrană. Răspunsul este semnificativ, în general, pentru poziția adoptată de autorități față de situația tragică a locuitorilor. În rezoluție se nota textual că răzeșii „ca niște oameni să se sîrguiască a-și căpăta hrana trebuitoare, căci numai dobitoacele cer hrană precum ei acum jălesc". Arh. St. Iași, Tr. 1309, op. 1521, nr. 1112, f. 11—12.

excepţional. Deşi se lasă în continuare libertatea exportului de cereale, sînt prohibite, pînă la data de 1 august, produsele recoltate în 1847. De asemenea, se dispune inventarierea tuturor cerealelor aflate în ţară care nu fuseseră încă contractate pentru vînzare. Măsura aceasta însă, aşa cum am arătat şi mai sus, n-a fost respectată.

În cele din urmă, cu toată lipsa acută pe piaţa internă, ocîrmuirea, expresie a intereselor marilor proprietari, a lăsat în continuare exportul liber deşi, oficial, se recunoştea că lipsa de hrană de care sufăr locuitorii este „prilejită din nemăsurata exportaţie a zaherelilor" [27].

Pentru a se preveni foametea în ţinuturile în care recolta fusese distrusă de lăcuste, în ţinutul Fălciu şi Covurlui şi parte din ţinuturile Tutova, Tecuci şi Putna, se dispune ca proprietarii să cedeze fiecărui locuitor, în afara pămîntului acordat în folosinţă, cîte 20 prăjini negrevate de nici un fel de sarcină. Măsura era extinsă, fără excepţie, asupra tuturor moşiilor. La fiecare moşie, pămîntul astfel distribuit urma să fie grupat în parcele mari şi semănat cu mălai. Operaţia era supravegheată de însărcinaţi speciali din partea autorităţilor. Sămînţa necesară era pusă la dispoziţie în mod gratuit de Vistierie care achiziţionase în acest scop cantitatea de 1100 kile mălai din Ţara Românească [28].

Din arsenalul de măsuri menite să îmbunătăţească situaţia locuitorilor, nu au lipsit nici sfaturile practice, mai ales acelea ale domnitorului, prin care ţăranii, care prin sîngele şi sudoarea lor asigurau huzurul exploatatorilor, erau îndemnaţi la temperanţă şi chibzuială [29].

În cadrul măsurilor de ordin general, trebuie menţionată şi aceea privitoare la reorganizarea magaziilor de rezervă [30]. Locuitorii sînt

---

27 *Adaos la Foaia sătească*, din 22 iunie 1847, nr. 57 (dispoziţia Departamentului din lăuntru din 22 mai 1847). Pentru totalul exportului pe 1847, vezi mai sus, nota nr. 8.

28 *Manualul administrativ*, p. 463—465, nr. 325.

29 „Utilitatea" acestor sfaturi, din considerente multiple, impune cunoaşterea mai în detaliu a documentului.

În primul loc, se menţionează că locuitorii îşi vînd produsele necesare hranei iar banii obţinuţi îi cheltuiesc pe băutură „şi în cumpărare de straie de mătăsuri şi alte asămine pentru soţiile voastre... de aceea s-au păzit părinţii şi strămoşii voştri, iar ale îmbrăcămintei le închipuie mai mult pe pînzeturi şi altele ce se făce în casele lor fără vreo cheltuială". Locuitorilor li se mai reproşează că-şi pierd zilele de lucru „cu şedere în crîşme.. dîndu-vă la beţii". Pentru a obţine fericirea, locuitorilor li se fac următoarele recomandări: Fiecare să-şi pună deoparte 6 kile cereale şi să nu primească arvune înainte de strîngerea recoltei. Banii pentru chirii să nu fie luaţi din timpul iernii, ci doar cu o lună înainte. Să nu stea în crîşme decît în zilele de sărbătoare. Ceea ce pot agonisi să întrebuinţeze în cumpărarea de vite sau în amenajarea de livezi şi grădini. În eventualitatea în care şi pe viitor le va mai lipsi hrana, locuitorii sînt avertizaţi că nu vor mai fi sprijiniţi, „fiind singuri voi datori a vă îngriji de sinevă,*pentru că dumnezeu au lăsat pe om în stare de a pute să-şi îndestuleze trebuinţele cu singura osteneala mîinilor sale*". Concluziile sînt prea sugestive pentru a mai solicita comentarii. *Adaos la Foaia sătească* din 20 iulie 1847 (cartea lui N. Sturza, adresată vornicilor, pasnicilor şi locuitorilor satelor, 5 iulie 1847).

30 „Buletin foaie oficială", an. XVI, nr. 42, p. 170—171.

impuşi să depună spre păstrare în aceste magazii o cantitate sporită de grăunţe: de la 5 dimirlii la o merţă [31].

Toate aceste măsuri însă s-au dovedit lipsite de eficienţă. Cantitatea de mălai recoltată nu putea satisface nici pe departe acuta lipsă în care se zbăteau locuitorii. Din cauza ploilor, a lăcustelor şi a terenurilor necorespunzătoare pe care s-a semănat [32], s-a obţinut abia cantitatea de 38.000 kile, din care 30.000 s-a repartizat locuitorilor iar restul de 8000 urma să se păstreze pentru sămînţă [33].

Cantitatea repartizată satelor celor mai greu lovite era infimă. Aşa, spre exemplu, satului Ghermăneşti, din ţinutul Fălciu, care număra 219 locuitori, i s-a atribuit doar 164 kile şi 5 dimirlii [34]. Mai mult decît atît, satele, care după calculele Departamentului nu aveau absolută nevoie, sînt îndatorite să dea mălaiul recoltat locuitorilor din alte sate. Situaţia de pe teren era însă cu totul alta. Nenumărate rapoarte ale ispravnicilor dovedesc lipsa de logică a acestui sistem de repartiţie; consecinţele foametei erau aceleaşi pe tot întinsul Moldovei [35].

De multe ori, din cauza distanţelor mari şi a lipsei mijloacelor de transport, locuitorii nu aveau posibilitatea să-şi ridice cerealele repartizate [36].

În cursul anului 1847 şi la începutul anului 1848, foametea şi lipsurile de tot felul — aşa cum se desprinde din materialul prezentat mai sus — au înrăutăţit considerabil situaţia maselor ţărăneşti. Ineficacitatea măsurilor ocîrmuirii au impus acesteia să acorde o atenţie mai mare în vederea asigurării unei recolte sporite în cursul anului 1848. De aceea, la începutul acestui an, se desfăşoară o acţiune susţinută pentru însămînţarea unor suprafeţe mai mari.

---

31 Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12.048, f. 13, 16.

32 Ibidem, dosar nr. 12, 370.

33 Ibidem, dosar nr. 12.048, f. 13, 16.

34 Ibidem, dosar nr. 11.065, f. 20, 25. Vezi şi ofisul domnesc din 2 iulie 1847 prin care se cerea poliţiei capitalei să intervină pentru a opri pe locuitori să facă datorii pe băutură sau să dea grîne în locul banilor. Cf. „Foaia sătească", an. IX, nr. 32, 10 august 1847 şi *Manualul administrativ*, tom. I, p. 403—404, nr. 274.

35 Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11.065, f. 5, 61. Proprietarul satelor Cornii de Sus, Tătăruşi şi Giurgeni-Tecuci arăta Departamentului că zapciii obligă pe locuitori să predea păpuşoii de rezervă şi să cedeze mălaiul recoltat în favoarea satului Vetrişoaia-Fălciu. Boierul subliniază că „însuşi aceşti locuitori sînt lipsiţi: parte de păpuşoi l-au mîncat lăcustele, parte ce-au avut pe şăsul Siretului l-au înecat apa şi cu puţin ce au rămas abia îşi ţin sufletele...". Cereri de acest gen sînt foarte numeroase. Cf. f. 72, 79, 141, 142, 154—155, 162 (Stărostia Putnei raporta la 15 martie 1848, că locuitorii satelor indicate a da recoltele de mălai „nu contenesc a veni cu jalbe şi cu stăruitoare cereri a li se slobozi lor meiul fiindcă şi ei se găsesc nevoiţi şi lipsiţi") etc.

36 Ibidem, f. 53.

În acest scop, se desfășoară o campanie demagogică menită să creeze impresia că se avea în vedere, în primul rînd, „îndestularea satelor" și nu interesele proprietarilor feudali [37].

Boierilor însărcinați cu supravegherea efectuării însămînțărilor de primăvară în ținuturi, li se dau instrucțiuni speciale pentru a-i determina pe locuitori să se ajute între ei, cu scopul de a lucra suprafețe cît mai întinse [38]. Într-ajutorarea trebuia realizată chiar și prin intermediul constrîngerii. Numai în eventualități extreme, cînd aceasta nu poate fi efectuată, locuitorii fără vite vor fi impuși să lucreze cu sapa. În general, pentru efectuarea în bune condițiuni a muncilor agricole — în cadrul acestora erau incluse și lucrul grădinilor, al livezilor, viilor precum și repararea gardurilor sau a șanțurilor despărțitoare — la nevoie, puteau să se folosească „măsuri polițienești". Reprezentanții autorităților, repartizați la fiecare sat, grup de sate, ocoale și ținuturi, trebuiau să raporteze periodic, informațiile fiind grupate și expediate Departamentului la fiecare 15 zile. Mai mult decît altă dată, boierii responsabili erau chemați să dea dovadă de o energie și o inițiativă sporite. Pe tot timpul campaniei, trebuiau să înceteze „împlinirile și zapciliîcurile" de la locuitori. Aceștia urmau să achite doar birul, zilele de lucru la șosele și să răspundă chemărilor judecătorești [39].

Se iau noi măsuri și în privința delimitării țarinelor de rezervă și a păstrării recoltei. În locul vechiului sistem, potrivit căruia fiecare locuitor trebuia să predea o anumită cantitate de cereale, urma ca la fiecare moșie să se delimiteze separat o întindere de pămînt de calitate corespunzătoare care va constitui țarina de rezervă. Locuitorii o vor lucra înainte de propriile lor pămînturi, o vor semăna cu păpușoi și mălai, rodul urmînd să fie depus în coșare și gropi. Lucrările trebuiau să fie efectuate sub directa supraveghere a proprietari-

---

[37] Că interesul primordial era acesta, ne este dovedit și de afirmația lui M. Sturza din ședința Adunării din 12 martie 1848 cînd declara textual că „cercarea de mai mulți ani au dovedit că numai prin închezășluirea îndestulării satelor și încurajarea agriculturii se poate rădica comerțul la o stare înflorită", „Buletin foaie oficială", an. XVI, nr. 25, p. 101—104.

[38] Boierii să stăruie, se recomanda în ofisul domnesc din februarie 1848, „a ieși mare cu mic să facă cît mai multă și deajuns semănătură... cu cele mai de frunte seminte. Și apoi, îndată, cu obștească simbrăluire, să se silească a ara și a semăna cu plugul și cu sapa, acei lipsiți de boi și neînchipuiți după toată silința în simbrie de acei cu vite,cît ar putea mai timpuriu și mai mult, de tot felul de producturi". Se hotărăște a se semăna mai mult păpușoi și, în mod obligatoriu, cîte 5 prăjini cartofi. Arh. St. Iași, Tr. 177, op. 2020, nr. 14.656, f. 6, 11, 7—8, 10.

[39] Ibidem, f. 6, 13, 86, 100, 168, 244.

lor care vor realiza întinderea necesară de teren reducînd cin pămîntul atribuit spre folosință țăranilor, cîte 8 prăjini [40].

Lucrările s-au desfășurat deosebit de greu. Lipsa mijloacelor materiale, vite și unelte, antrenarea unei însemnate părți a populației rurale în campania de stîrpire a lăcustelor și mai ales greutățile provocate de lipsa semințelor [41], la care s-au adăugat istovirea țărănimii, ca urmare a foametei îndelungate, au făcut ca sforțările ocîrmuirii să nu dea rezultatul scontat. Lucrul este firesc în condițiile în care baza sistemului feudal rămînea neatinsă.

La sfîrșitul campaniei, s-a obținut, conform datelor oficiale, rezultatul cuprins în următorul tablou [42]:

TABLOUL II

	Întinderea de pămînt semănată															
	grîu și secară		orz și ovăz		păpușoi		mălai		hrișcă		cartofi		alac		total	
	fălci	pr.														
propr.	92111	10	26943	17	78961	2	2664	12	2553	15	4825	28	15	5	208073	49
loc.	53417	17	26498	67	140017	58	8360	12	3029	41	5548	24	52	42	236924	21
	Sămînță întrebuințată															
	kile	dim.														
propr.	57376	15	19845	17	14131	–	370	13	990	10	22330	7	8	—	115062	2
loc.	29769	14	17782	1	22252	11	945	17	1151	17	23078	9	31	17	95012	6

[40] „Buletin foaie oficială", anul XVI, nr. 36 din 6 mai 1848, p. 145—148. După patru ani de belșug, produsul primului an trebuia să fie repartizat locuitorilor și înlocuit cu produsul anului al cincilea. În caz de nevoie, numai cu aprobarea expresă a Sfatului cîrmuitor, produsele puteau fi distribuite. Dispoziția se aplica și satelor răzeșești.

[41] Așa, spre exemplu, într-o anafora a Sfatului, din 3 aprilie 1848, se menționa că locuitorii ținutului Covurlui, „care mai cu osăbire au fost lipsiți de înlesnirea hranii lor, din împotrivirea timpului și năvălirea lăcustelor, se află acum, după suferințele urmate, în desăvîrșită neînchipuire de a-și face măcar sămănătura de primăvară". La propunerea Sfatului, domnitorul aprobă ca arendașii să ofere sămînța necesară al cărei preț urma să fie scăzut din arendă. Locuitorii trebuiau să se învoiască cu proprietarii. În felul acesta, datoriile țăranilor — și așa destul de mari — au crescut enorm. Cf. *Manualul administrativ*, tom. I, p. 466, nr. 327.

[42] Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.656, f. 512.

Recolta realizată a fost cu mult sub nivelul celei din anul 1847. Din situaţiile trimise de isprăvnicii, în cursul lunii octombrie 1848, se poate alcătui un tablou general [43] (vezi Tabl. III).

Este de prisos să mai stăruim asupra faptului că, în afară de celelalte condiţii pe care le-am arătat mai sus, recolta slabă se datoreşte, în mare măsură şi slabei productivităţi a muncii, în condiţiile existenţiei relaţiilor de producţie feudale. Faptul acesta se degajă, în general, şi din datele cuprinse în situaţiile de mai sus. Ele sînt mai elocvente încă, în situaţiile parţiale, pe ţinuturi. Aşa, spre exemplu, productivitatea principalelor culturi la ţinuturile Iaşi, Fălciu şi Suceava, poate fi exprimată în cifrele cuprinse în Tabl. IV [44].

Cu tot caracterul aproximativ al cifrelor incluse în situaţiile de mai sus, apare evident faptul că recolta anului 1848 era insuficientă pentru a acoperi necesităţile consumului intern. Cu toate acestea — deşi nu a atins volumul anului precedent — exportul de cereale, în pofida opreliştilor puse iniţial de ocîrmuire, a fost destul de ridicat. Astfel, numai prin portul Galaţi, abstracţie făcînd de celelalte puncte de graniţă prin care s-au exportat însemnate cantităţi de cereale [45], de la 1 ianuarie la 31 decembrie 1848, au ieşit din ţară următoarele cantităţi [46] (vezi Tabl. V).

Chiar dacă admitem că numai cantităţile exportate după data de 1 octombrie aparţin recoltei anului 1848, este limpede că exportul, dat fiind recolta slabă a anului, s-a efectuat cu preţul înfometării maselor largi ale populaţiei ţărăneşti şi orăşeneşti şi aşa greu lovite de secetă, lăcuste [47] precum şi de epidemia de holeră care au bîntuit în vara anului 1848.

Toate aceste fapte, la care trebuie adăugate şi greutăţile provocate de necesităţile implicate de aprovizionarea armatei ţariste care staţiona în Moldova, au agravat într-o măsură însemnată situaţia locuitorilor [48].

---

[43] Ibidem, dosar nr. 14.429, passim. Tablourile de mai sus verifică, o dată mai mult, raportul între rezerva feudală şi pămîntul aflat în folosinţa ţăranilor în această perioadă. Cf. Gh. P l a t o n, *Cu privire la evoluţia reformei feudale, loc. cit.*

[44] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 14.656, f. 512 şi dos. nr. 14.429, f. 221, 77, 79.

[45] Arh. St. Iaşi, Tr. 1621, op. 1854, nr. 27, passim.

[46] Ibidem, f. 244 (raportul Pîrcălăbiei de Galaţi, adresat Vistieriei, la 24 ianuarie 1849).

[47] Într-o notă inserată în «Albina românească», nr. 45, din 6 iunie 1848, se menţiona: „Căldurile cele extraordinare şi săceta neîntreruptă ce domniază aici mai bine de cinci săptămîni, înrîurează cu mai mare nepriinţă asupra sănătăţii şi pot fi vătămătoare pîinilor şi erburilor... De asemenea, auzim că aceste călduri dezvelesc roiurile cele nenumărate de lăcuste care au scăpat de asprimea ernii...". Temperatura se ridica la 27—28 grade la umbră. Abia la jumătatea lunii a plouat. Ibidem, nr. 48, din 17 iunie 1848.

[48] Din statisticile speciale întocmite ulterior, se desprinde că pentru întreţinerea armatei de ocupaţie au fost făcute masive rechiziţii de grîu, furaje, vite, vin, ş.a. Cf. Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 44.476/1850.

TABLOUL V

	De la 1 ian. la 31 oct. 1848		De la 1 oct. la 31 dec. 1848		Total	
	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.
grîu	27.975	9	53.158	—	81.133	9
păpuşoi	56.431	16	40.245	—	96.676	16
secară	11.394	8	9.830	—	21.224	8
orz	472	—	3	—	475	—

Lipsa de hrană şi de nutreţ pentru vite, creează serioase dificultăţi locuitorilor şi-i determină să încheie învoieli oneroase cu proprietarii şi arendaşii [49]. Proprietarii înşişi intervin uneori în favoarea locuitorilor [50] şi, din interese bine determinate, îi ajută, în anumite cazuri, cu alimente [51]. Atît documentele interne, cît şi informaţii provenite din alte surse [52], confirmă că situaţia din ţară — la sfîrşitul anului 1848, mai ales — era critică [53].

În urma sesizărilor continui şi determinat de referatul înaintat de Departamentul din lăuntru, Sfatul propune şi domnitorul aprobă ca locuitorii să fie ajutaţi de către proprietari şi arendaşi cu cîte trei merţe de grăunţe. Măsura este dictată de îngrijorarea provocată de tendinţa de strămutare a locuitorilor din numeroase sate [54].

[49] Astfel, de pildă, locuitorii satului Boteşti-Roman se învoiesc cu arendaşul să-i plătească 26 lei pentru perechea de boi, în schimbul imaşului. Arh. St. Iaşi, Tr. 1312, op. 1483, nr. 771, f. 14, 21. Vezi şi f. 16 (situaţia grea a locuitorilor din Hîrleşti).

[50] N. Roset-Roznovanu, spre exemplu, comunică Departamentului din lăuntru că locuitorii moşiilor sale Ibăneşti, Vorniceni şi Ştiubeeni, din ţinutul Dorohoi, şi cei din Paşcani şi Hăneşti-Roman, nu au nici hrană şi nici seminţe. Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 13.425 etc.

[51] Astfel, căminarul Mavrodin ajută pe locuitorii din Popeni — care „pătimesc mai mult de foame decît de răul holerii" — cu 500 dimirlii păpuşoi. Faptul este consemnat, ca o pildă demnă de urmat, în „Buletin foaie oficială", nr. 70, din 2 septembrie 1848, p. 281.

[52] Într-un articol publicat în «Bucovina», la 22 oct. 1848, se menţiona, printre altele, că „sărăcia obştească din zi în zi sporeşte; locuitorii deabia au provizii pe două luni de zile, încă şi apoi foamete". Ştirea se bazează pe declaraţiile oficiale ale ispravnicilor. Cf. *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 250—251. De asemenea, Delahaute, consulul francez din Iaşi, într-un raport adresat lui Bastide, la 25 octombrie 1848, arăta că „starea Moldovei se înrăutăţeşte continuu, mizeria creşte şi apropierea iernii nu este de natură să aducă vreo uşurare acestei nenorocite populaţii". Ibidem, p. 274.

[53] Vezi, de pildă, *Anul revoluţionar 1848 în Moldova*, I, Buc. 1950, p. 79, doc. 112.

[54] În această situaţie se aflau locuitorii din numeroase sate din ţinuturile Dorohoi, Botoşani, Suceava şi Iaşi, care „se află cu totul lipsiţi de hrană şi nutreţ pentru vite", din pricina secetei şi a lăcustelor. Ajutorul lor este dictat de necesitatea de „a nu se prileji din asemenea nevoi pribegirea locuitorilor, după cum şi Departamentul pune în vedere". *Manualul administrativ...*, tom. I, p. 465, nr. 326. (Anaforaua Sfatului din 31 decembrie 1848).

TABLOUL III

	grîu		secară		orz şi ovăz		păpuşoi		mălai		hrişcă		cartofi		alac		Total	
	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.	kile	dim.
prop.	158813	10	58969	11	29039	1	158538	11	1027	13	1411	14	80450	2	89	10	407889	12
loc.	46184	15	41103	5	25787	15	205811	11	2341	—	2298	14	45715	1	321	6	323237	7

TABLOUL IV

Ţinutul		grîu şi secară						păpuşoi						orz şi ovăz					
		Suprafaţa însămînţată		Sămînţa întrebuinţată		Recolta obţinută		Suprafaţa însămînţată		Sămînţa întrebuinţată		Recolta obţinută		Suprafaţa însămînţată		Sămînţa întrebuinţată		Recolta obţinută	
		fălci	pr.	kile	dim.	kile	dim.	fălci	pr.	kile	dim.	kile	dim.	fălci	pr.	kile	dim.	kile	dim.
Iaşi	prop.	8298	74	3651	1	11208	5	7426	20	14131	—	13168	—	3096	63	2275	4	1739	17
	loc.	275	79	132	2	304	18	11859	27	22252	11	16200	12	420	29	205	10	194	2
Fălciu	prop.	8135	42	3920	9	26152	10	4436	50	514	8	13868	—	1042	20	348	6	2296	10
	loc.	4522	50	2212	4	9306	2	6960	40	1032	10	20248	4	1245	50	729	6	1911	17
Suceava	prop.	5573	40	2732	4	8452	11	4332	—	940	11	8770	6	2112	30	1973	10	2759	7
	loc.	1765	43	1394	10	1718	3	5916	7	1401	15	10064	4	1688	5	1912	1	2236	4

Situaţia continuă să rămînă la fel de gravă şi la începutul anului 1849. Soluţia la care se ajunsese pentru rezolvarea crizei — la care ne-am referit mai sus — după cum este şi firesc, nu putea să fie pe deplin eficientă. Sfatul ocîrmuitor recunoaşte acest fapt prin anaforaua din 19 aprilie 1849. Subliniindu-se că lipsa pîinii este acută în ţinuturile Bacău, Suceava, Dorohoi şi Botoşani şi nu poate fi găsită altă modalitate decît aceea de a se recurge la sprijinul proprietarilor şi arendaşilor, se dispune ca aceştia să fie făcuţi răspunzători în eventualitatea în care locuitorii se vor strămuta [55].

Foametea s-a resimţit acut în prima jumătate a anului 1849 şi a afectat, în egală măsură şi celelalte ţinuturi ale Moldovei [56]. Ea a avut consecinţe tragice asupra locuitorilor. Acei dintre dînşii care au fost siliţi să recurgă la proprietari — şi, în majoritatea cazurilor, aceasta era singura cale care le putea asigura existenţa — au contractat faţă de aceştia grele datorii care le-a înrobit munca — aşa cum vom vedea în continuare — pe ani înainte. Acei care-şi părăseau căminurile în căutarea hranei — şi în aceşti ani fenomenul strămutării, mai ales din această cauză, a atins proporţii necunoscute altădată [57] — în schimbul unor avantaje efemere, cădeau în aceeaşi robie pe moşiile pe care se statorniceau.

Foametea, prin consecinţele sale, a contribuit în mare măsură la ascuţirea contradicţiilor de clasă, a determinat creşterea spiritului revoluţionar al maselor, a avut darul să contureze mai complet situaţia revoluţionară care şi-a găsit expresia concretă în puternice şi variate mişcări populare.

II. *Invazia lăcustelor.* În paragraful precedent, referindu-ne la insuficienţa producţiei cerealiere din anii 1847 şi 1848, am arătat, în treacăt că, în afară de seceta care a bîntuit în cursul acestor ani, recolta a fost compromisă şi de lăcuste. Ocupîndu-ne în special de acest subiect, vom sublinia doar cîteva aspecte de natură să lămurească măsura în care acest flagel, alături de secetă, a contribuit la lipsa acută de cereale pe piaţa internă a Moldovei. Vom stărui mai

---

[55] Notîndu-se faptul că proprietarii şi arendaşii urmează să fie îndatoraţi „a înlesni pe locuitori cu pîine", se pune în faţa acestora două alternative: în cazul în care vor da dovadă de „nemilostivire", ori „să se dea voie locuitorilor lipsiţi de a se muta prin ştirea isprăvniciei, pe la alte moşii unde vor găsi mijloacele vieţuirii". ori, „întîmplîndu-se a pribegi niscaiva locuitori, dreptul haznelii să se împlinească de la vinovaţi pe toată vremea pribegirii acelor locuitori". *Manualul administrativ...*, tom I, p. 466—467, nr. 328.

[56] Aşa, spre exemplu, locuitorii din Misăhăneşti-Roman, menţionînd că şi-au pierdut întreaga avere, subliniază că „nu rămîne alta decît să ne facem sfîrşit sau să ne ducem în toată lumea", iar cei din Căutăşeni, „au rămas într-o stare aşa de jalnică încît nici hrana de toate zilele au". Arh. St. Iaşi, Tr. 1312, op. 1483, nr. 1134, f. 303, 330, 371 (cererile din 9 şi 31 mai 1849). Vezi şi Tr. 1339, op. 1521, nr. 1483. f. 22 (cererea locuitorilor satului Vicoleni-Fălciu, din 29 ianuarie 1849).

[57] Gh. Platon, *Contribuţii la cunoaşterea frămîntărilor ţărăneşti din Moldova în preajma şi în timpul anului revoluţionar 1848. Strămutarea locuitorilor. Loc. cit.*

ales asupra campaniei de stîrpire a lăcustelor în care a fost antrenată marea majoritate a locuitorilor săteni. Campania, așa cum vom vedea, a pricinuit țăranilor pagube cu mult mai grele decît acelea provocate de lăcustele înseși. Lucrînd exclusiv pentru salvarea recoltelor proprietarilor, locuitorii și-au pierdut propriile lor recolte care, atunci cînd nu erau mîncate de lăcuste, putrezeau pe cîmp din cauza ploilor sau erau distruse de îngheț.

Lăcustele au pricinuit serioase pagube încă din cursul anului 1846. În toamna acestui an, s-a desfășurat o largă campanie în vederea stîrpirii lor, pentru apărarea suprafețelor însămînțate. Lipsa mijloacelor a determinat întrebuințarea unor procedee rudimentare, fără eficiență. S-a recurs, în general, la ararea suprafețelor contaminate și la îngroparea lăcustelor. Seceta din primăvara anului 1847 a ușurat reapariția lor într-un număr cu mult mai mare.

Sub directa supraveghere a Departamentului din lăuntru, se desfășoară o acțiune generală de stîrpire a lăcustelor. Mijloacele întrebuințate erau departe însă de a asigura succesul acțiunii. Ele se reduceau doar la zdrobirea lăcustelor pe pămînt. În afară de faptul că pentru această operație era necesar un efort considerabil și numeroase brațe, rezultatele nu justificau energia consumată. Iată cum este descrisă eficiența acestui procedeu într-un raport înaintat isprăvniciei de Fălciu, la 8 mai 1847, de către însărcinatul cu supravegherea arăturilor și semănăturilor din ocolul Prut: „...salahorii ci bat lăcustele cu tapalagele ...zdrobindu-le de tot, apoi... cît să mișcă înainte de 5 sau 6 pași de picior, în urmă să arată mai multe și mai groasă, dimpotrivă izvorăsc din pămînt; privind și la semănături, pîine albă, grîu, secară, orzu, pe unde sînt ele și merg numai pămîntul rămîne, așa de cumplit mănîncă și strică și de vor mînca tot așa, nimica nu rămîne în două sau trei săptămîni" [58].

Cu toate măsurile întrebuințate [59], lăcustele deveneau din ce în ce mai numeroase [60]. În ținutul Fălciu, mai ales, recolta din mai multe ocoale fusese definitiv compromisă. Locuitorii din numeroase sate,

---

[58] Referindu-se și la populație, acesta adăuga: „...norodul s-au întristat foarte tare"; fiind lipsiți de hrană, „ce mai mare parte din lăcuitori n-au deloc cu ce să-și cumpere și sînt tare mîhniți că de la ocol acesta n-au de unde cumpăra pentru hrana caselor lor". Arh. St. Iași, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1464, nepaginat.

[59] Potrivit dispozițiilor Departamentului, conștient de ineficacitatea campaniei, icoana sfintei Ana de la mînăstirea Bistrița este purtată prin ținuturile Neamț, Vaslui, Fălciu și Tutova, pentru a ajuta la stărpirea lăcustelor și a aduce „revărsare de ploaie". Ibidem.

[60] Privighetorul unuia din ocoalele ținutului Fălciu raporta, la 20 martie 1847, că „lăcustele, partea cea multă, acum esă din pămînt ca un izvor pre mare, covîrșind mulțime lor aceasta de acum, care es pe atîta cîte pînă acum au eșit, fiind cîmpii toți plini delaolaltă ca și cînd ar fi semănate". Ibidem.

în urma necontenitelor cereri ale proprietarilor [61], deşi nu aveau nici hrana necesară, de care singuri trebuiau să se îngrijească în timpul efectuării operaţiilor de stîrpire, erau trimişi pe moşiile acestora [62].

În cursul anului 1847, în întreaga Moldovă, a fost distrusă, total sau parţial, recolta de pe o suprafaţă de 100.000 fălci [63].

Pentru a preveni extinderea flagelului, care ameninţa să compromită şi recolta anului 1848, ocîrmuirea iniţiază din nou, în toamna anului 1847, mai energic şi mai organizat, o vastă operaţie de stîrpire a lăcustelor şi a ouălor depuse de acestea. Prin jurnalul încheiat în şedinţa din 26 septembrie 1847, se fixează drept termen de desfăşurare a campaniei două săptămîni. Pentru supravegherea lucrărilor, sînt numiţi boieri, privilighеţi şi mazili cărora li se acordă libertatea ca, în funcţie de împrejurări, să folosească numărul de locuitori socotit necesar. Locuitorii care vor trebui să meargă pe alte moşii îşi vor lua hrană pentru două sau trei zile, calculele demonstrînd că timpul acesta va fi suficient pentru reuşita acţiunii. Sînt publicate numeroase instrucţiuni în vederea bunei desfăşurări a operaţiilor [64]. În realitate, însă, locuitorii, luaţi cu forţa în alte localităţi, au fost reţinuţi un timp cu mult mai îndelungat decît fusese prevăzut în dispoziţiile oficiale. De asemenea, campania pentru stîrpirea lăcustelor a coincis cu recoltarea păpuşoilor şi, prin aceasta, a prilejuit serioase dificultăţi locuitorilor, ameninţaţi să-şi piardă recoltele proprii, grav prejudiciate de necontenitele ploi din toamna anului 1847.

Aşa, spre exemplu, locuitorii din Covasna — Fălciu, în număr de 120, sînt obligaţi să meargă pentru a stîrpi lăcustele în alte sate din ocolul Mijloc. Arendaşul moşiei, în cererea adresată Departamentului, la 18 octombrie 1847, arăta că, din cauza ploilor, locuitorii nu şi-au putut strînge nimic de pe cîmp. Dacă vor fi siliţi să plece cu toţii, îşi vor pierde întreaga recoltă [65].

Aceeaşi situaţie este valabilă şi pentru satele ocoalelor Bistriţa şi Mijlocul, din cuprinsul ţinutului Neamţ. Pînă la 21 şi 29 octombrie — datele cînd au fost înaintate rapoartele la care ne referim — din „îmbulzirea apelor ce cu necontenire curg din adesăle ploi, înecîndu-se pămîntul de apă [încît] pe la cele mai multe locuri stau bălţi", locuitorii, şi, în unele părţi chiar proprietarii, nu-şi pot culege păpuşoii de pe cîmp. În eventualitatea în care — subliniază dregătorul — oamenii

---

[61] Ibidem, passim. Astfel, de pildă, arendaşul moşiei Roşieci-Fălciu se plînge isprăvniciei, la 21 mai 1847, că „groaza duiumului de lăcuste ce cu necontenire se înmulţesc, m-au adus la cea de pe urmă deznădăjduire". Deşi locuitorii satului „le vînează" zilnic, „se aduce un prea puţin folos". Cere a i se repartiza 500 locuitori din alte sate, „ca prin mulţimea norodului şi sîrguinţa cinovnicului, să ne putem linişti de o asemenea prilejită de istov sărăcie".

[62] Ibidem, passim.

[63] „Buletin foaie oficială", an. XVI, nr. 25, p. 101—104.

[64] *Manualul administrativ.*, tom. I, p. 467—472, nr. 329—331.

[65] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 105, f. 15.

nu vor avea răgazul să-și strîngă recolta și așa compromisă din cauza înghețului, aceasta se va pierde definitiv[66]. Situația era aceeași și în cuprinsul ținutului Fălciu. Locuitorii de aici, nota ispravnicul, într-un raport din 27 octombrie 1847, cu toate presiunile exercitate asupra lor, se opun să iasă la stărpirea lăcustelor; „din lipsa cu care s-au învăluit,... găsindu-se și unii duși în a lor agonisită, alții cu strîngere rodului de păpușoi, iar alții împregiurați cu prilejul năvălirii apei Prutului, își apără puținul nutreț și a lor scăpare". Din aceste cauze, continua dregătorul, a fost nevoit să aducă 1 000 de oameni din ținutul Vaslui[67]. Cifra indicată de ispravnic, verifică în ce măsură mijloacele rudimentare folosite în stîrpirea lăcustelor — care se bazau doar pe număr și pe forța fizică — au determinat desprinderea de la îndeletnicirile lor, în această perioadă critică, a unei însemnate părți a populației țării.

Pe moșia Popeni — Dorohoi, pentru a curăți cele 40 fălci atacate de lăcuste, au fost aduși 200 oameni, „adunați de zapciii isprăvniciei de prin satele megieșite". Boierul însărcinat cu supravegherea operațiilor, considerînd numărul de mai sus ca neîndestulător, cere să i se trimită lucrători din mai multe sate, „încît să fie de opștie cîteva zile un număr de locuitori mai însămnat"[68].

Din cei 200 locuitori de pe moșia Hurduceni — Suceava, un număr de 180 au fost luați pe termen de 15 zile și duși, cale de patru poște, la moșia Ruginoasa[69]; locuitorii din Liteni, din cuprinsul aceluiași ținut, sînt duși la un sat depărtat, cale de două poște, iar cei din Hilița — Fălciu sînt nevoiți să meargă la o depărtare de 5 poște[70].

Cu toate că se întrebuințau un însemnat număr de brațe de muncă, lucrările se desfășurau deosebit de încet și erau lipsite de rezultate practice satisfăcătoare.

Astfel, pe moșia Foltești, din ținutul Covurlui, timp de o zi, un număr de 260 oameni au putut să sape abia 10 prăjini din suprafața de 20 fălci pe care erau îngropate lăcustele[71].

Isprăvnicia de Tutova raporta că pentru stîrpirea ouălor de lăcuste din cuprinsul ținutului, este nevoie de 6 096 oameni — socotiți cîte opt pentru fiecare falce — care să lucreze vreme de 15 zile. Din cauza dificultăților, au fost scoși la lucru doar 3 065 oameni. Dregătorul notează că a solicitat isprăvniciei de Vaslui să-i pună la dispoziție 2 131 oameni

---

[66] Ibidem, f. 42, 66, 79.

[67] Ibidem, f. 121. Vezi și f. 250 (informații din care rezultă că, pînă la 25 octombrie 1847, nici locuitorii din satele ținutului Dorohoi nu-și strînseseră recolta).

[68] Boierul menționa că, mai ales pe o parte de teren, lăcustele sînt atît de multe, „cît frunza și iarba, încît e o groază în privirile ochilor omenești". Ibidem, f. 21 (raportul din 22 octombrie 1847).

[69]. Ibidem, f, 44 (cererea proprietarului, din 30 octombrie 1847. Acesta menționează că atît pîinea locuitorilor, cît și a sa, a rămas pe cîmp).

[70]. Ibidem, f. 40, 236.

[71] Ibidem, f. 260.

avînd asupra lor hrana necesară pentru 15 zile [72]. La rîndul său, boierul însărcinat cu operația de stîrpire a lăcustelor în ocolul Jijia din ținutul Botoșani, raporta, la 1 noiembrie 1847, că cei 1 433 de oameni de care dispune zilnic abia au putut curăța, din cele 411 fălci contaminate, doar 20 fălci și 30 prăjini [73].

Ineficacitatea măsurilor de stîrpire, opoziția proprietarilor și arendașilor la transferarea locuitorilor de pe moșiile lor pe altele [75] și, mai ales, nesupunerea manifestată de locuitorii înșiși [76], au impus ocîrmuirii adoptarea unui nou plan cu realizarea căruia este însărcinat beizadeaua Grigorie Sturza.

În urma campaniei din toamna anului 1847, din cele 23 317 fălci pe care lăcustele fuseseră îngropate, au fost curățate, „prin săpare și arătură", abia o suprafață de 5 365 fălci [77]. Sînt elaborate noi instrucțiuni, numărul boierilor însărcinați cu supravegherea operațiilor prin ținuturi este sporit și se fixează ca termen definitiv, cînd campania va lua sfîrșit, data de 26 februarie 1848 [78]. Locuitorii sînt impuși să transporte gunoaie pe locurile infectate, care urmau să fie arse în momentul cînd va începe dezghețul [79].

O dată cu primăvara, prin vechile mijloace și prin mobilizarea masivă a tuturor locuitorilor, începe din nou operația de distrugere a ouălor de lăcuste. După cum este și firesc, rezultatele au fost la fel de puțin satisfăcătoare. În ultimă instanță, negăsindu-se mijloace mai eficiente, se apelează la ajutorul divin. Se dau dispoziții generale pentru efectuarea de slujbe în biserici și pentru stropirea cu aghiazmă a suprafețelor contaminate. Este semnificativă în această privință propunerea ce o face lui Gr. Sturza unul din boieri. Acesta își exprimă părerea că este necesar ca, timp de 40 zile, să se facă în mod continuu slujbe în biserici. În cursul acestui interval, în toate duminicile și sărbătorile, „locuitorii, treapta aceea de gios, *care din deprindere sînt rău înărăviți a nu merge la sfintele biserici*, să fie adunați cu femei și copii, de la mare pîn la mic, spre a asculta rostire sfintei slujbe și a îngenunchia la săvîrșire rugilor, spre a să pute milostivi pe cerescul părinte". Apa sfințită trebuia păstrată pînă în primăvară cînd clerul, „împreună cu norodul", va stropi cu ea, după ritualul corespunzător, pămîntul infec-

---

72. Ibidem, f. 62, 65.

73. Ibidem, f. 255, 258.

74. Mulți dintre cei însărcinați cu supravegherea operațiilor în diferite ocoale sau sate raportau continuu că „nu s-au putut face nimică". Ibidem, f. 123—124 (raportul cu privire la lucrările, din cuprinsul ținutului Roman).

75 Ibidem, f. 19.

76 Ibidem, f. 253, 254.

77 Ibidem, dosar nr. 12. 048, f. 13, 16, și „Buletin foaie oficială", an. XVI, nr. 25, p. 101—104.

78. Arh. St. Iași, tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 105, f. 141—178 și dosar nr. 11. 187, f. 1—30.

79. Ibidem, dosar nr. 12. 048, f. 13, 16.

tat. „Cel mai de căpetenie mijloc pentru stărpirea ouălor de lăcuste — arăta boierul în închierea propunerii sale — este înalta milostivire a providenţei" [80].

Ineficacitatea firească a măsurilor pentru stîrpirea lăcustelor şi prevenirea secetei — aşa cum am arătat şi mai sus — a avut drept rezultat o recoltă insuficientă în vara anului 1848. Din această cauză, marea majoritate a populaţiei săteşti şi orăşeneşti a suferit din greu consecinţele foametei care a bîntuit în tot cursul anului 1848 [81] şi în prima parte a anului următor. La aceasta s-a adăugat, aşa cum se desprinde din materialul expus, greutăţile provocate locuitorilor de imensa cantitate de muncă pe care au cheltuit-o, fără rezultat, de altfel, în operaţiile întreprinse de ocîrmuire pentru stîrpirea lăcustelor.

Soluţiile la care s-a recurs verifică măsura în care înapoierea economică a Moldovei făcea ca locuitorii acesteia să fie neputincioşi în faţa forţelor naturii. Gravele consecinţe provocate de calamităţile naturale, în condiţiile acestei stări de lucruri, vădeşte, în acelaşi timp, acuta criză a sistemului feudal, incapabil să se adapteze noului stadiu al dezvoltării istorice. Apărea evidentă necesitatea descătuşării din relaţiile feudale care reduceau poporul la neputinţă şi ignoranţă, necesitate reliefată şi mai pregnant de ascuţirea contradicţiilor de clasă, de spiritul combativ tot mai manifest al maselor.

III. *Pierderea vitelor provocată de lipsa de nutreţ, de frig sau din cauza bolilor.* Seceta continuă din anii 1846—1848, la care s-a adăugat, în acelaşi interval, epizootia în diferitele ţinuturi ale Moldovei, precum şi asprimea iernii, au determinat scăderea apreciabilă a numărului de vite al locuitorilor. Faptul acesta a contribuit la adîncirea stării de mizerie a maselor.

Boala vitelor, începută în august 1847, a pricinuit, potrivit datelor oficiale, în unele sate sau tîrguri ale ţinuturilor Covurlui, Putna, Tecuci şi Bacău, pierderi care sînt evaluate, în curs de trei ani, la 5 840 capete [82]. În realitate însă, pierderile au fost cu mult mai mari.

Acţiunile energice ale dregătorilor, cărora M. Sturza le acordă o înaltă apreciere [83], au determinat izolarea parţială a molimei care a pricinuit însă pagube deosebit de grele.

---

[80] Ibidem, dosar nr. 11. 187, f. 48. (Sublinierea este a noastră).

[81] Astfel, spre exemplu, în ţinutul Roman, numai din ţarinile de rezervă, a căror suprafaţă era de 1008,64 fălci, a fost distrusă de lăcuste suprafaţa de 381,20 fălci. Pentru restul recoltei, în situaţiile trimise de isprăvnicie, la majoritatea satelor, se fac următoarele aprecieri : „proşti de secetă", proşti, frunzăriţi de lăcuste „foarte proşti, de secetă" sau „cu desăvîrşire proşti" etc. Ibidem, dosar nr., 14. 429, f. 112. In «Albina românească», nr. 55, din 16 iulie 1848, se menţiona că lăcustele, „tăbărînd în ţinutul Iaşului şi în preajmătul capitalei, au topit cea mai frumoasă nădejde a agriculturii în priivirea popuşoiului". De asemenea, în ţinuturile Tutova şi Fălciu, se apreciază că lăcuste sînt „o mulţime".

[82] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12, 048, f. 13, 16 şi „Buletin foaie oficială", an. XVI, nr. 25, p. 101, 104.

[83] Ibidem, an. XVI, nr. 16, p. 65 (ofisurile domneşti nr. 5 şi 6, din 19 ianuarie 1848).

În ţinutul Putna, spre exemplu, numai în satul Peneu, între 12 octombrie şi 9 noiembrie 1847, din cele 327 vite contaminate, au pierit un număr de 99, iar în Focşani, din cele peste 700 vite molipsite, pînă la 30 noiembrie 1847, pieriseră un număr de 113 capete [84]. Declaraţiile oficiale minimalizau în mod voit, atît efectele epizootiei [85], cît mai ales serioasele pierderi pricinuite de lipsa nutreţului sau de geruri, care au afectat într-o măsură mult mai însemnată şi restul ţinuturilor. Stărostia Putnei, de pildă, raporta continuu situaţia grea în care se găseau locuitorii „din pricina cumplitei erni cu straşnică zăpadă şi furtuni geroasă care urmează" [86]. Numai în ocolul Vrancei, din cauza gălbezii şi a degerăturilor, au pierit 8 148 oi din 26 sate [87]. De asemenea, în ţinutul Fălciu, în perioada cuprinsă între începutul iernii anului 1847 şi pînă la 28 martie 1848, din lipsa nutreţului, din degerături şi gălbează, pieriseră 1 212 vite mari şi 7 414 oi şi cîrlani [88].

Din unele statistici, din păcate incomplete, trimise de unele isprăvnicii Comitetului sănătăţii, rezultă că numărul vitelor pierdute era deosebit de ridicat. În general, numai în cinci ţinuturi, este indicată cifra de 39 525 capete [89].

Măsurile luate de ocîrmuire s-au limitat la localizarea epizootiei acolo unde ea se produsese şi la o mai severă pază a graniţei dinspre Ţara Românească, de unde se extinsese şi în Moldova. Dacă epizootia a fost localizată, celelalte cauze asupra cărora am stăruit mai sus au continuat să provoace grele pierderi locuitorilor, loviţi direct în sursa principală a existenţei lor.

Măsurile de combatere a molimei au adus prejudicii, de asemenea, unei alte categorii de locuitori şi anume mazililor. Mazilii, în schimbul unor efemere avantaje de natură fiscală, erau îndatoriţi să stea la dispoziţia ocîrmuirii pentru prestarea anumitor servicii; în felul acesta, ei suplineau pe slujitorii pe care aparatul de stat — care mai păstra un pronunţat caracter feudal — nu-l poseda. Ca şi în alte împrejurări, în perioada la care ne referim, mazilii au fost chemaţi să asigure paza graniţei dinspre Ţara Românească. Sarcina a fost repartizată mazililor din ţinuturile Tutova şi Tecuci care, copleşiţi şi de greutatea altor obli-

---

84. Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 12. 158, nepaginat. In Peneu, pînă la urmă, au pierit 212 vite.

85. Ibidem, dosar nr. 11. 036, nepaginat.

86. Arh. St. Iaşi, Tr. 1434, op. 1634, nr. 77 (Comitetul sănătăţii), p. 63—64, 120—126 (rapoartele din 15 şi 19 ianuarie 1848).

87. Ibidem, f. 222.

88. Ibidem, Tr. 1339, op. 1521, nr. 1474, f. 204—219, 258, 392—397 şi Tr. 1434, op. 1634, nr. 77, f. 120, 126. Datele acestea, diferă, deşi nu prea mult, de acele desprinse din rapoartele trimise Comitetului sănătăţii.

89 Ibidem, Tr. 1434, op. 1634, nr. 77, f. 307—343, 356, 434, 545 verso, 600 verso. Situaţiile se referă la ţinuturile Suceava, Neamţ, Iaşi, Fălciu şi Tecuci. De observat că unele ţinuturi, cum ar fi Putna, de pildă, în care pierderile au fost mari, nu figurează.

gaţii, se găseau într-o situaţie deosebit de precară. Semnificativ, în această privinţă, este cazul mazililor din satul Dragomireşti.

Din cei 99 oameni care făceau parte din această categorie, înscrişi în catagrafia din 1845, sarcina de pază a graniţei a revenit doar unui număr de 33. Ceilalţi erau fugiţi, trecuţi în categoria nevolnicilor sau rînduiţi la alte slujbe ale ocolului; 20 dintre dînşii, slujind la diferiţi boieri, erau apăraţi de aceştia. Începînd din august 1846, cînd a intrat în vigoare dispoziţia cu privire la paza graniţei şi pînă la începutul anului 1847, au făcut, în trei rînduri, cîte 23 zile, dintre care 15 zile pază efectivă şi 8 zile deplasarea şi schimbul. În afară de aceasta, la începutul anului 1847, în cinci rînduri, au mai făcut diferite slujbe în Bîrlad „şi nici mîncare trebuincioasă nu ni s-au dat — se plîng mazilii — de slujim mai mult flămînzi". Aceştia arată, protestînd împotriva faptului că sînt chemaţi din nou la paza graniţei la Focşani, că au rămas să slujească continuu numai acei săraci deoarece „cei cu putere şi cu ajutor, sînt toţi scutiţi, iar cei săraci sînt supuşi slujbei, carile nici hrana casăi nu ne putem agonisi" [90].

Din cauza acestor greutăţi şi a abuzului practicat de boieri în scutirea mazililor, cei cărora le revenea obligaţia de a asigura paza graniţei, slujeau cu mult peste termenul fixat [91]. De aceea, mulţi dintre dînşii fugeau.

Cazul la care ne-am referit nu este izolat. L-am semnalat pentru a ilustra consecinţele de natură diversă pe care epizootia le-a provocat diferitelor categorii de locuitori. Situaţia grea a mazililor, provocată de practicile feudale care persistau încă puternic în Moldova, vădeşte cît de multiple erau contradicţiile sistemului feudal ale cărei tare afectau profund interesele vitale ale maselor populare.

Alături de celelalte cauze, pierderea vitelor, care constituiau principalul sprijin în economia gospodăriei ţărăneşti, au lezat sensibil interesele materiale ale ţărănimii, contribuind într-o măsură însemnată la înrăutăţirea situaţiei materiale a acesteia.

IV. *Datoriile locuitorilor*. În urma împrejurărilor grele din anii 1846—1849, pentru a suplini multiple necesităţi şi a-şi asigura existenţa, locuitorii au fost nevoiţi să contracteze grele datorii a căror cvantum a crescut continuu. În acest interval de timp, totalul gene-

---

90 Mazilii cer, în încheierea uneia din jalbele lor, să fie informaţi „în ce termen să slujim la Focşani şi la cinstitele isprăvnicii şi la facere şosălelor drumului mare şi la alte slujbe a ocolului cu poruncile ocîrmuirii. . . să se facă deslegare şi pentru mazilii ce s-au dat boiereşti, pînă acum în număr de 20. . ." Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11. 036, nepaginat (cererile din 6 aprilie şi 21 mai 1847).

91. Stărostia de Putna raporta Departamentului că mazilii din Tutova stau de 20 zile pe graniţă şi nu le mai soseşte schimbul. La rîndul ei, isprăvnicia de Tecuci raporta, la 16 iunie, că întîmpină greutăţi mari în recrutarea mazililor care trebuie trimişi la Focşani şi în ţinutul Covurlui. Ibidem.

ral al sumelor datorate de ţărani, pe întreaga Moldovă, poate fi exprimat în cifrele cuprinse în următorul tablou[92]:

TABLOUL VI

Anii	Datorii la sfîrşitul anului 1846, 1847, 1848		Cît s-a mai adăugat în cursul anului 1847, 1848, 1849		Cît au plătit din datorii în cursul anului 1847, 1848, 1849		Suma ce o mai datorează la sfîrşitul anului 1847, 1848, 1849	
	lei	bani	lei	bani	lei	bani	lei	bani
1846—47	5.551.890	—	6.080.837	—	3.601.047	—	8.137.360	—
1847—48	8 183.174	1	6.294.007	8	6.047.940	14	8.429.240	20
1848—49	8.669.610	25	7.663.529	13	6.196.570	33	10.136.569	5

Din tabelele parţiale, aşa cum ar fi, de pildă, cel al datoriei locuitorilor din satele ţinutului Fălciu[93], în cursul anului 1848[94], rezultă că majoritatea datoriilor, contractate mai ales faţă de proprietari, negustori şi arendaşi, au fost făcute în contul grînelor şi a nutreţului obţinut de la aceştia. De asemenea, sînt numeroase cazuri în care ţăranii împrumută direct bani, cu acelaşi scop, angajîndu-se, uneori, să presteze anumite munci sau să efectueze transporturi. Observaţia este valabilă, în general, pentru întreaga Moldovă. La unele sate, mai apar menţiuni de bani împrumutaţi pentru plata birului, pentru „cumpărare" (arendare) de pămînt, pentru cumpărări sau răscumpărări de pămînturi, în cazul răzeşilor, datorii pentru adetiu — care, aşa cum este cazul cu multe sate din ocolul Moldovei, din cuprinsul ţinutului Suceava, se percepeau în bani — şi, în unele ţinuturi, cum ar fi Neamţul, spre exemplu, şi pe băutură[95].

92 Datele au fost extrase din tabelele cuprinse în Arh. St. Iaşi, 1772, op. 2020, nr. 11. 118. f. 169—170, dosar nr. 16.316, f. 167, 222—223. Vezi şi *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, ed. de Dir. Gen. a Arh. St., Buc. 1960, p. 126, doc. 119, p. 414, doc. 444. Cu toată nepotrivirea datelor din diverse situaţii, se poate forma, totuşi, o imagine generală, apropiată de realitate.

93. *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 334—350, doc. 375.

49. In culegerea de documente menţionată, rubricile tabelului sînt greşit datate. Cînd s-a transcris documentul, nu s-a observat contradicţia dintre titlul general, data alcătuirii situaţiei şi perioada indicată în cele patru rubrici. In realitate, aşa cum se desprinde din tabelele trimise de privighetorii ocoalelor, situaţia este valabilă pentru anul 1848, nu pentru 1847. Cf. Arh. St. Iaşi, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1302, passim. Vezi şi Tr. 1772, op. 2020, nr. 16. 316, f. 73—78.

95. Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 16. 316, passim. Iată cum erau repartizate, de pildă, datoriile contractate de locuitorii ţinutului Neamţ, în cursul anului 1848: 135.863 lei pe pîine, 289.419 pe fîn, imaş sau suhat, 98.468 lei pe păpuşoi, 122.610 pentru adetiu, boieresc sau dijmă (din această sumă, 100.800 revenea asupra locuitorilor satului Mitoc pentru cîştiu), 154.987 lei împrumutaţi, 62.307 lei pe băutură, 1000 lei pentru lemne de ars, 500 lei pentru coşare de rezervă, 23.000 lei pentru plute şi 5022 lei pentru pămînt de hrană, iar 700 lei pentru podvezi. Ibidem, f. 2—23.

Fără să ne oprim asupra cazurilor particulare, concluziile generale care se desprind din analiza cifrelor sînt deosebit de importante. Astfel, numai în ţinutul Fălciu, a cărui parte din datoria generală era cea mai ridicată, pentru banii împrumutaţi în 1848, care se adăugau la rămăşiţa din 1847, locuitorii erau încărcaţi cu suma de 1 901 800 lei care, raportaţi la cifra de 10 790 [96], care reprezenta numărul total al populaţiei dajnice, revenea, în medie, asupra fiecărui locuitor, suma de 177 lei. În cursul anului 1848, locuitorii aceluiaşi ţinut au plătit din totalul datoriei, suma de 1 284 372 lei, revenind fiecăruia, în medie, cîte 118 lei, rămăşiţa datoriei ridicîndu-se, în total, la 617 428 lei [97]. O imagine la fel de generală poate fi obţinută prin raportarea cvantumului total al datoriei locuitorilor în 1848 (a sumei de 14 477 181 lei), la numărul general al locuitorilor dajnici (162 347) [98]. Rezultatul este suma totală de 90 lei ce revenea asupra fiecărui dajnic.

Aceste cifre, desigur, ne oferă doar o imagine absolut generală. În realitate, majoritatea locuitorilor — ne referim, mai ales, la birnicii clăcaşi — aveau datorii care depăşeau cu mult cifrele medii obţinute prin raportările la sumele generale.

Dacă avem în vedere calculele înfăţişate mai sus şi ţinem seamă şi de faptul că numai în cursul anului 1848, de pildă, în afară de toate celelalte obligaţii, ţăranii au mai achitat şi datorii în valoare de 6 047 940 lei, ne imaginăm în ce măsură situaţia acestora s-a agravat şi mai mult. Deşi ocîrmuirea, pentru a preveni adîncirea nemulţumirii maselor — aşa cum am notat şi mai sus — dăduse dispoziţii severe ca locuitorii să nu fie constrînşi la plata acestor datorii, din cauza celorlalte multiple obligaţii care apăsau asupra lor, totuşi, execuţiile silite, făcute cu sprijinul autorităţilor ţinutale, de către proprietari, arendaşi şi alţi diverşi creditori, au adîncit şi mai mult mizeria şi suferinţa maselor [99].

Astfel, locuitorii satelor Cordun, Luţca, Cotul Vameşului şi Sterpul, din cuprinsul ţinutului Roman, se plîng Departamentului din lăuntru, la 4 ianuarie 1847, că posesorul, sulgerul Gavril Cilibiu, „după ce în curgere posesiei ne-au înpilat cu silnice asupriri, apoi acum, la ieşirea sa, voeşte a ne lăsa de istov săraci, căci prin mijlocire către isprăvnicie ţinutului s-au împuternicit a ne împlini şi tot avutul ce ne-au

---

96. Ibidem, Tr. 1339, op. 1521., nr. 1207, f. 33 v.

97. Ibidem, Tr. 1588, op. 1818, nr. 1302, f. 35 v. Cf. şi *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, p. 350.

98. Arh. St. Iaşi, Tr. 1423, op. 1619, nr. 1048 (cifra reprezintă numărul dajnicilor pe ultimul sfert al anului 1848).

99 Intervenţiile creditorilor pe lingă organele administrative, în vederea executării locuitorilor, sînt foarte numeroase. Vezi, spre exemplu, Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11. 989, passim, dosar nr. 14. 585, nr. 14. 480, nr. 14. 369, nr. 12. 871, etc.

nai rămas pentru zilnica chiverniseală... şi a săracilor noştri copii, în puţine vite şi pîine ce mai avem..." [100].

În martie 1848, locuitorii satului Săveni — Dorohoi se plîng că arendaşii le-au luat vitele tocmai în timpul muncilor de primăvară, lăsîndu-i „săraci lipiţi pămîntului". Potrivit raportului ispravnicului, în timpul lipsei din anii 1846 şi 1847, locuitorilor li s-au dat fîn şi pîine în valoare de 20 900 lei. În contul datoriei, unui număr de 38 locuitori li s-au luat 139 vite. În urma „răfuirii" pe care o face comisia instituită de Departamentul din lăuntru, cei 127 locuitori mai rămîn datori cu 9 644 lei şi 30 parale, 180 zile pont cu carul şi 604 zile cu palmele. Locuitorii sînt constrînşi să semneze un zapis prin care îşi recunosc datoriile [101]. Deoarece locuitorilor, în majoritatea cazurilor, în contul datoriilor, li se luau vitele de muncă, proprietarii, de multe ori, din interese uşor de justificat, cereau încetarea execuţiilor [102]. Chiar şi ispravnicii, constrînşi de gravele repercusiuni pe care execuţiile le aveau asupra locuitorilor, erau nevoiţi, în dese rînduri, să intervină în favoarea acestora.

Ispravnicul de Iaşi, de pildă, raporta la 10 octombrie 1847 că, cu începere de la 16 noiembrie, toţi locuitorii ţinutului urmează să iasă, timp de o lună, la stărpirea ouălor de lăcuste. În aceste împrejurări, „unele feţă, orîndari şi alţii, să înfăţoşază cu rezoluţiile cinstitului Departament, poruncitoare a li se împlini... datoriile ce au pe la dînşii;

---

100. Ibidem, dosar nr. 11. 989, f. 4. De asemenea, locuitorii satului Corneşti, din cuprinsul aceluiaşi ţinut, se plîng isprăvniciei, la 15 mai 1847, că clucerul Nistor Horilici execută pe unicul locuitor ce-l are pe partea sa de moşie, „...de la sine, i-au zălogit toate din casă, lăsîndu-l numai în cămaşă, pînă ce şi făina de popuşoi, ceaunul şi furca de tors, i-au luat şi dobitocul de vacă... lăsîndu-l sărac... şi pe dînsul l-au legat ca pe un vajnic vinovat". In cele din urmă, „văzîndu-se locuitorul în aşa hal şi de noi apucat pentru birul haznelii, au fugit în lume". Ibidem, Tr. 1312. op. 1489, nr. 1112, f. 221. Un locuitor din Poiana Mănăstirii—Vaslui, pentru 15 lei ce-i datora serdarului Carp, a fost încărcat cu 97 lei. Ibidem, Tr. 1772, op. 2020, nr. 11. 107, f. 26, etc.

101 Ibidem, dosar nr. 13. 790, f. 1—43.

102 Ibidem, dosar nr. 11. 989, f. 66 (intervenţia proprietarului moşiei Ţibucani—Neamţ, care arăta, la 29 martie 1847, că locuitorii vor rămîne fără arături şi semănături), Vezi şi f. 178—179 (spătarul Petrache Roset arăta că, pentru datoriile făcute pe băutură, crîşmarul din sat, cu aprobarea isprăvniciei, execută pe locuitorii satului Parpaniţa—Vaslui, „de la unii au împlinit vite, pe alţii i-au golit de aşternuturile ce au avut prin casele lor". Boierul cere ca Departamentul să dispună ca isprăvnicia „să contenească de a mai rîndui spre împlinirea unor asăminea datorii pe băutură... Eu — continuă acesta — cu mai mare sumă de bani i-am împrumutat pentru bir şi la lipsa hranii lor şi niciodată am cerut ca să li se împlinească vitele... Isprăvnicia au dat încă şi agiutor ca să-i golească şi să-i calicească crîşmarii". Cererea din 4 noiembrie 1847). Vezi şi dosar nr. 13.815 (cererea lui Costache Caragea, din 5 noiembrie 1848, în favoarea locuitorilor satului Grumăzeşti, din ţinutul Neamţ).

aceasta este — subliniază dregătorul — peste putinţa şi peste îndemînările datornicilor"[103].

Execuţiile la care erau supuşi locuitorii se efectuau, în egală măsură, şi pentru banii birului[104].

Grelele datorii pe care locuitorii au fost obligaţi să le contracteze cu scopul de a-şi asigura existenţa, în perioada de acută criză a anilor 1846—1848, au înrăutăţit şi mai mult situaţia acestora accentuînd dependenţa lor economică faţă de proprietari şi arendaşi. Prin intermediul împrumuturilor — atunci cînd banii nu erau încasaţi prin execuţii — ţăranii au fost constrînşi să încheie învoieli înrobitoare care implicau cheltuirea unei însemnate părţi din forţa lor de muncă.

Mizeria şi greutăţile în care se zbăteau masele ţărăneşti şi populaţia săracă a tîrgurilor, a accentuat dependenţa acestora faţă de proprietarii de pămînt şi, prin aceasta, a slăbit ritmul progresiv de dezvoltare a relaţiilor capitaliste în agricultură. Menţinerea şi întărirea, prin intermediul acestor subterfugii, a relaţiilor de producţie feudale, a constituit, în fond, o soluţie lipsită de consistenţă. Gravele contradicţii sociale generate de această stare de lucruri a verificat pe deplin adevărul că feudalismul, aflat în plină criză, nu mai putea fi salvat prin expediente.

În general, calamităţile naturale care au fost relatate, alături de ceilalţi factori asupra cărora vom stărui în a doua parte a studiului nostru, care s-au adăugat la cauzele decurgînd din procesul obiectiv de dezvoltare a capitalismului în agricultură, au avut darul să determine cristalizarea unui important simptom al situaţiei revoluţionare: „înăsprirea mai pronunţată decît cea obişnuită a sărăciei şi mizeriei claselor asuprite", considerat de Lenin ca făcînd parte din acele schimbări obiective care fac posibilă revoluţia[105].

ПОЛОЖЕНИЕ НАРОДНЫХ МАСС В МОЛДОВЕ НАКАНУНЕ И В ТЕЧЕНИЕ РЕВОЛЮЦИОННОГО 1848 ГОДА

Краткое содержание

Помимо объективных факторов, порождаемых развитием капитализма, созданию революционной ситуации в Молдове накануне и в течение 1848 года в значительной мере способствовали стихийные бедствия, которые увеличивали нищету народных масс.

103. Ibidem, dosar nr. 11. 989, f. 157. In urma intervenţiei, se aprobă amînarea execuţiei.

104 Astfel, la 27 mai 1848, ispravnicul ţinutului Dorohoi, raporta Vistieriei că a „întins toate măsurile executive" pentru strîngerea banilor. Insă, „din pricina cei mai mari lipse ce este după împregiurările de faţă, întîmpină cu totul greutăţi în scoaterea banilor, stînd cu desăvîrşire negoţul, din care pricină şi ţăranul locuitor şi oricare, cu mare zbucium abia agoniseşte un leu doi pe ceva..." Cu toate eforturile, nu s-au adunat decît puţini bani. Ibidem, Tr. 1691, op. 1854, nr. 222, f. 243.

105 V. I. Lenin, *Falimentul Internaţioanlei a II-a*, E.P.L.P., Buc., 1953, p. 13.

Данная работа является первой частью более обширного исследования. В этой части, на основании богатой документации, автор выявляет, в какой степени засуха, налёты стадной саранчи и эпизоотия, от которых пострадала Молдова в период 1846—1849 гг., ухудшили положение крестьян и бедного городского населения страны.

В то время как крупные землевладельцы, при поддержке центральных правящих органов, усиливали экспорт зерна, стремясь извлечь для себя большие выгоды на внешнем рынке, большинство населения голодало.

При феодальных порядках, господствовавших в то время в Молдове, разразившиеся стихийные бедствия имели трагические последствия. Однако причиной народного страдания не были только эти бедствия. Вводимые правительством мероприятия с целью предупреждения или борьбы с засухой, саранчой и эпизоотией принесли много вреда Автор подчеркивает несостоятельность мер, предпринятых правительством с целью уничтожения саранчи, так как, при существовавшем феодальном способе производства и отсталости страны, напрасно тратилось огромное количество рабочей силы и времени.

Из-за стихийных бедствий, нанесших сильный удар ведущему экономическому сектору, в значительной мере снизился экономический потенциал мелкого крестьянского хозяйства. Это усилило зависимость крестьян от крупных землевладельцев и арендаторов.

Из всего исследованного автором документального материала вытекает следующее:

а) ухудшение материальных условий народных масс углубило неудовольствия и обострило классовые противоречия.

б) назрела необходимость устранения феодальных порядков, которые тормозили прогресс и поддерживали эксплуатацию, нищету и невежество.

В основном, автор приходит к выводу, что в этот период в Молдове отмечались признаки назревшей революционной ситуации.

LA SITUATION DES MASSES POPULAIRES DE LA MOLDAVIE AVANT ET PENDANT L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE DE 1848. I

Résumé

Hormis les facteurs dérivant du procès objectif du développment du capitalisme, ont largement contribué à la création de la situation révolutionnaire en Moldavie, avant et pendant l'année, de 1848, une série de facteurs naturels dont l'action a approfondi la misère des masses.

Dans son travail — qui représente la première partie d'une étude plus large, basée sur une riche documentation dans les archives — l'auteur met en relief la mesure où la sécheresse, l'invasion des

sauterelles, de même que l'épizootie, qui ont sévi en Moldavie entre 1846 et 1849, ont aggravé la situation de la paysannerie et du menu peuple des bourgades et des villes du pays. Tandis que les grands propriétaires fonciers, soutenus par les autorités centrales, augmentaient l'export des céréales pour obtenir les prix avantageux qu'on leur offrait sur le marché externe, la grande majorité de la population du pays connaissait la famine.

L'action des facteurs naturels susmentionnés, dans les conditions de l'existence de l'ordre féodal en Moldavie, a eu des conséquences tragiques.

Ce n'est pas seulement par les calamités elles-mêmes que la population du pays a été cruellement frapée. Les mesures prises par le gouvernement pour prévenir ou combattre ces calamités ont également causé, à leur tour, à cette population, de graves préjudices. On rapporte, par exemple, en ce sens, dans le présent travail, les mesures prises pour la destruction des sauterelles, mesures dont l'application dans les conditions d'un pays arriéré à cause du mode de production féodal, a supposé l'emploi inutile d'une immense quantité de temps et de force de travail.

Les calamités naturelles, entre autres, en frappant le secteur dominant de l'économie, ont eu pour conséquence un considérable affaiblissement du potentiel économique, surtout de la petite ferme paysanne. Conséquemment la dépendance des paysans vis-à-vis des propriétaires fonciers et des fermiers s'est accrue.

L'aggravation des conditions matérielles des masses a donc déterminé l'approfondissement de leur mécontentement et a accentué les contradictions de classe ; tout le matériel du présent travail vérifie la mesure où l'ordre féodal — qui entretenait l'exploitation, la misère et l'ignorance, en empêchant le progrès — devait être écarté. Ce qui résulte par conséquent des conclusions principales du travail c'est que durant ces années-là il y avait en Moldavie d'importants symptômes d'une situation révolutionnaire.

IOAN HELIADE RĂDULESCU ȘI ISTORIA UNIVERSALĂ

DE

V. CRISTIAN

În galeria marilor figuri ale vieții noastre culturale din trecut, personalitatea lui Ioan Heliade Rădulescu, deși ocupa un loc de frunte, a rămas, în mare parte și multă vreme, într-o lumină difuză. Au contribuit la aceasta simpatiile și, mai ales, animozitățile pe care le-a determinat scriitorul în timpul vieții ca și contradicțiile pe care le cuprinde opera sa; a contribuit însă și multilateralitatea activității sale. Este cunoscut că Heliade a fost în același timp lingvist, poet, prozator, critic, filozof, istoric, publicist, pedagog etc., desfășurînd concomitent, mai ales în anumite perioade, o vie activitate politică. Faptul se datorește și aptitudinilor sale personale, dar și timpului în care a trăit; mulți dintre contemporanii săi, și nu întotdeauna dintre cei mai străluciți, aveau preocupări enciclopedice. Această multilateralitate explică, în parte, dificultățile pe care le-au întîmpinat cercetătorii în studierea și aprecierea activității de ansamblu a scriitorului. De altfel, în funcție de preocupările lor, aceștia au analizat cu precădere anumite aspecte, asupra altora oprindu-se doar în mod incidental. Din ultima categorie fac parte și concepțiile lui Heliade asupra istoriei, cu privire la care lipsește încă un studiu special. Analiza lor ni s-a părut deosebit de importantă, ea fiind de natură să contribuie la elucidarea ideologiei și activității aceluia care este considerat, pe drept cuvînt, a doua mare personalitate a literaturii române după D. Cantemir [1], în același timp în care poate aduce noi precizări asupra vieții cultural-politice a României secolului trecut.

---

[1] G. Călinescu, *Ion Eliade Rădulescu*, în «Revista de istorie și teorie literară», nr. 1, 1964, p. 5.

În studierea acestei probleme, cercetătorul este ajutat de existența cîtorva bune lucrări asupra lui Heliade. Ne referim aici atît la unele lucrări mai vechi cît și, mai ales, la unele studii recente. Din prima categorie merită să fie amintite cele ale lui G. Oprescu, G. D. Scraba, Bogdan-Duică, P. Haneș și, în special, D. Popovici [2]. Studiile prilejuite de centenarul revoluției de la 1848 au precizat anumite aspecte ale ideologiei lui Heliade dar, dezvăluind numai rolul său negativ în timpul luptelor revoluționare din Țara Românească, au constituit în același timp, după cum pe drept s-a remarcat, „un adevărat șoc inhibitoriu pentru cercetători" [3]. Mai tîrziu, cercetările au fost reluate și, după două studii privind filozofia lui Heliade datorate lui R. Tomoiagă, au urmat cîteva valoroase lucrări cu caracter general semnate, în ordine, de G. Munteanu, P. Cornea și G. Călinescu [4]. Aceste din urmă lucrări au meritul de a fi clarificat importante aspecte ale concepțiilor generale ale lui Heliade și a contradicțiilor pe care le cuprind, dînd astfel posibilitatea unei mai bune încadrări a ideilor scriitorului privitoare la istorie în ansamblul ideologiei sale. Amintim că unele din lucrările menționate s-au oprit asupra unor concepții istorice ale lui Heliade, fără a stărui însă și fără a încerca o analiză și o apreciere generală.

Această situație pare să fie determinată și de faptul că Heliade nu a fost un istoric în sensul modern al cuvîntului, că lucrările sale cu caracter istoric nu sînt întocmite conform cerințelor științifice. Dar în deceniile de la mijlocul secolului trecut istoria nu putea fi — și nici nu a fost — o operă de pură erudiție ci ea constituia, în primul rînd, un bogat arsenal de argumente și un îndrumător în lupta reprezentanților burgheziei pentru realizarea scopurilor social-politice ale acesteia. Nu este întîmplător faptul că marcante personalități ale vieții politice și culturale de atunci ca Bălcescu, Kogălniceanu etc. au desfășurat atît de intens și de consecvent o activitate istorică. În acest sens trebuie privită și activitatea istorică a lui Heliade, mai puțin

---

[2] G. Oprescu, *Eliade Rădulescu și Franța*, în «Dacoromania», III (1922); G. D. Scraba, *Ioan Heliade Rădulescu, Inceputurile filozofiei și sociologiei române moderne*, București, f. a.; Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne*, Cluj, 1922; P. Haneș, *Introducere* la Heliade Rădulescu, *Echilibrul între antiteze*, București, 1916; D. Popovici, *Ideologia literară a lui I. Heliade-Rădulescu*, București, 1935; Idem, *Santa Cetate*, Între utopie și poezie, București, 1935. Merită să fie amintită aici și publicarea de către D. Popovici a unei ediții critice a *Operelor* lui Heliade (București 1939—1943, 2 vol.).

[3] G. Munteanu, *Asupra reconsiderării lui I. Heliade Rădulescu. Chestiuni metodologice*, în «Steaua», nr. 4, 1959, p. 55.

[4] R. Tomoiagă, *Contribuții la reconsiderarea lui Eliade*, în «Analele Universității C. I. Parhon», Seria științe sociale, Filozofie, nr. 8, 1957; Idem, *Critica teoriei echilibrului între antiteze*, în «Cercetări filozofice», nr. 1, 1959; G. Munteanu, *op. cit.*, în «Steaua», nr. 4—5, 1959; P. Cornea, *Studii de literatură română modernă*, E.P.L. 1962, cap. *I. Heliade-Rădulescu sau „echilibru între antiteze" în teorie și practică*; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 5—50.

rodnică decît a celor menţionaţi mai sus, dar avînd aceeaşi semnificaţie. Fără a fi preocupat de publicarea de izvoare, fără a fi manifestat pasiune pentru cercetarea vechilor manuscrise şi pentru studii minuţioase, redactîndu-şi de multe ori lucrările într-un stil publicistic, el s-a apropiat de istorie cu intenţia precisă de a o folosi ca un izvor de răspunsuri la întrebările pe care le punea epoca respectivă, ca o armă de luptă în activitatea sa politică al cărei ţel era realizarea, pe cale nerevoluţionară însă, a unor transformări social-politice progresiste în sens burghez.

Este evident deci că atunci cînd analizăm concepţiile istorice ale lui Heliade trebuie să avem în vedere faptul că acesta aparţinea burgheziei — sau mai exact aripii sale democrat-liberale [5]— şi că a activat într-o perioadă de trecere de la feudalism la capitalism. Prin însăşi această situaţie, poziţia sa trebuia să fie contradictorie iar în operă să apară elemente înaintate — determinate de faptul că burghezia era atunci clasa înaintată a societăţii — alături de elemente retrograde, rezultînd din faptul că aceeaşi burghezie este încă puţin dezvoltată. Element principal în determinarea concepţiilor sale, apartenenţa socială nu explică însă totul; cu o aceeaşi bază de clasă, unii contemporani au ajuns la rezultate deosebite. Este necesar deci să apelăm la elemente specifice omului Heliade: dorinţa de mărire manifestată încă de la începutul activităţii sale; patima pe care o punea în luptele politice şi literare, patimă care îl determina uneori la afirmaţii contrare ideilor sale de bază; perioada îndelungată a activităţii sale, bogată în transformări social-economice şi politice, care îl va face să-şi schimbe unele idei [6]; superficialitatea, „capacitatea sa neistovită de a-şi culege inspiraţia din toate punctele cardinale cu regretul că sînt numai patru" [7]; tendinţa sa de a-şi făuri o concepţie proprie asupra lumii, tendinţă care avea să determine unele afirmaţii surprinzătoare şi folosirea unor termeni ambigui. Nu trebuie să uităm apoi că, plecînd de la o opoziţie netă faţă de Rusia ţaristă şi de politica expansionistă a acesteia, Heliade s-a plasat mai hotărît decît alţi contemporani în tabăra filoturcă, ceea ce l-a obligat uneori să caute argumente pentru demonstrarea unor teze greşite (despre „progresismul" stăpînirii turce în Balcani) sau fanteziste (sprijinirea pe Turcia pentru reconstituirea Poloniei). Pentru o mai bună înţelegere a activităţii şi ideilor sale istorice nu putem omite nici felul în care s-a format.

---

[5] Şt. Pascu şi E. Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Incercare de periodizare şi fixare a principalelor curente şi tendinţe*, în «Studii», nr. 1—1964, p. 140—143.

[6]. Este drept că Heliade a căutat să susţină în repetate rînduri contrariul; v. *Literatura, Critica*, I. Bucureşti 1960, p. VII—VIII; *Diverse (Biblioteca portativă)*, Bucureşti 1860, p. 155 (în cont. *Diverse*).

[7] P. Cornea, *op cit.*, p. 178.

Perioada în care Heliade se formează în mod organizat este foarte redusă, ea limitîndu-se la anii în care este elev al Academiei greceşti şi apoi al şcolii lui Gh. Lazăr. Aici a putut obţine anumite cunoştinţe asupra istoriei [8], dar ele nu puteau fi decît cu totul generale. În schimb, a putut veni în contact cu anumite idei ale filozofilor francezi din secolul al XVIII-lea — Condillac, Rousseau, Montesquieu — care se bucurau atunci de mare consideraţie la noi [9], idei pe care le vom întîlni ulterior în opera sa. La vîrsta cînd ar fi trebuit să urmeze specializarea, Heliade a devenit, pentru a folosi expresia sa, „tare şi mare profesor" [10], apoi director la Sf. Sava. Obligaţiile pe care le avea aici, apoi activitatea publicistică şi de îndrumător cultural, participarea la viaţa politică, preocupările din alte domenii, nu i-au putut permite însuşirea unei temeinice culturi istorice. La aceasta se opunea, într-o anumită măsură, şi nivelul atins în dezvoltarea lor de studiile de istorie, atît în ţară cît şi peste hotare. Trebuie să spunem însă că nici Heliade nu a dat dovadă de prea mult discernămînt în alegerea lecturilor sale. După cum s-a remarcat, „autodidacticismul are drept consecinţă lipsa sentimentului de valoare, amestecarea laolaltă a marilor scriitori cu autorii de duzină, tratarea cu uşurinţă a celor mai grave probleme" [11]. Catalogul bibliotecii sale [12], ca şi alte mărturii, dovedesc că alături de lucrări de largă reputaţie — ca cele ale lui Voltaire, Montesquieu, Thierry, Guizot, Quinet — el a preferat şi lucrări de o valoare mai mult decît îndoielnică. De altfel, ele i-au folosit lui Heliade mai mult ca filozof al istoriei. Aici trebuie adăugate şi influenţele numeroase pe care le-a suferit din partea socialiştilor utopici — şi îndeosebi Saint-Simon, Fourier, Proudhon, Louis Blanc, P. Leroux, Aimé-Martin — ca şi a altor ideologi francezi contemporani — Lamartine, V. Hugo, Lamenais, Esquiros, Sue, etc. [13]. Nu trebuie să vedem însă din această înşiruire de nume o asimilare mecanică a celor mai diverse teorii; Heliade a preluat şi prelucrat numai acele idei care erau în concordanţă cu vederile lui, în funcţie de necesităţile activităţii sale politice. În felul acesta, el va ajunge la o teorie a istoriei ale cărei rădăcini sînt multiple dar care este unitară nu atît prin tezele ei cît prin scopul urmărit.

Concepţiile istorice ale lui Heliade sînt răspîndite în numerose lucrări, fie că ele au un caracter istoric, fie că au un alt caracter. De

---

[8] S c r a b a, *op. cit.*, p. 255.

[9] D. P o p o v i c i, *Introducerea* la I. Heliade, *Opere*, I, p. 10.

[10] «Curierul românesc», 1839, nr. 66, p. 262; P. C o r n e a, *op. cit.*, p. 10.

[11] G. C ă l i n e s c u, *op. cit.*, p. 24.

[12] G. O p r e s c u, *op. cit.*, p. 62—64. Necunoscînd limba germană (Ibidem, p. 6), Heliade va consulta aproape numai lucrări ale autorilor francezi sau traduse în franceză.

[13] Cu privire la influenţele receptate de Heliade vezi lucrările citate ale lui G. Oprescu, D. Popovici, R. Tomoiagă.

altfel, preocupările sale istorice se manifestă, mai mult sau mai puţin intens, de-a lungul aproape a întregii sale activităţi. Este posibil ca această activitate să fi început încă prin predarea la Sf. Sava, după 1822, a istoriei [14], deşi într-o enumerare a obiectelor predate aici pe care Heliade o va face în 1840, istoria lipseşte [15]. El se va manifesta însă ca istoric în una din cele mai cunoscute lucrări ale sale din prima parte a activităţii, *Repede aruncătură de ochi asupra originii limbii românilor*, lucrare ce are meritul de a fi susţinut latinitatea poporului român şi a limbii sale, idee care constituie o trăsătură constantă a ideologiei lui Heliade. Preocupări istorice se vădesc şi în publicistica sa. Unele materiale referitoare la trecut apar deja în „Curierul românesc". De altfel, Heliade sublinia în acest timp necesitatea înfiinţării unui foileton pentru luminarea celor ce nu au „nici o idee de istorie, de geografie, de deosebitele feluri de guvernămînt, de state sau arte" [16]. Plasarea istoriei pe primul plan nu ni se pare întîmplătoare, după cum nu ni se pare întîmplător nici faptul că primul period din „Curier de ambe sexe" este deschis cu articolul *Istoria Patriei* [17], semnat de S. Marcovici, în care se subliniază necesitatea şi importanţa studierii trecutului, îndeosebi al propriului popor. Este adevărat că în continuare revista nu conţine materiale istorice la care ne-am fi aşteptat după acest articol. Merită totuşi semnalată traducerea şi publicarea de către Heliade a primelor capitole din *Istoria civilizaţiei în Europa* a lui Guizot [18], ca şi publicarea unor alte traduceri cu caracter istoric. De altfel, în interesantul său articol *Pentru opinie*, publicat în 1841, Heliade se considera „istoric" [19], aşa cum se va socoti şi peste două decenii [20]. Subliniem că în 1845, atunci cînd proiecta acel *Începutu de Bibliotecă universală*, primul capitol era rezervat istoriei [21] şi că, la fel cu filozofia, „drepturi", „romaţuri", istoriei i se rezervau cele mai multe volume anual — 3 din 21 — urmînd să se traducă „quei

---

[14] Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 56—57.

[15] In *Projet pentru instrucţiunea publică* (*Diverse*, p. 199). Intre manuscrisele sale păstrate la Biblioteca Academiei R. S. România lipseşte unul care să fi putut constitui un asemenea curs.

[16] Gh. Corneanu, *Viaţa lui Ioan Heliade Rădulescu*. Buc. 1939, p. 120.

[17] De fapt o recenzie la *Istoria Românilor* a lui Fl. Aaron.

[18] In periodul V, p. 6—25, 96—116; 249—265; VI, p. 24—42.

[19] «Foaie pentru minte, inimă şi literatură», 1841, p. 380.

[20] V. *Echilibrul între antiteze*, II, p. 63 (în cont. *Echilibru*).

[21] Acest capitol se împarte în trei părţi. Prima cuprinde pe Herodot, Tucidide, Xenofon, Plutarh, Herodian, Dionisie din Halicarnas; a doua pe Cesar, Sallustius, Titus Livius, Tacit, Justin, Suetonius, Quintus Curtius; a treia pe istoricii moderni— Rollin, Montesquieu (acesta apare şi în cap. „drepturi"), Gibbon (*Istoria scăderii poporului roman*), Herbelot (*Biblioteca orientală*), Bossuet, Voltaire, J. Müller (*Asupra istoriei genului uman privire generală*), Rotteck, Vico (*Filosofie istorică. Ştiinţă nouă*), Herder, Léssing, Guizot (*Istoria civilizaţiei în Europa*). Vezi «Curier de ambe sexe», V. p. 239. Traducerea lui Herodot ar fi fost suspendată de evenimentele de la 1848; v. I. Heliade Rădulescu, *Biblicele sau notiţii historice, philosophice, religioase şi politice asupra Bibliei*, Paris, 1858, p. 66 (în cont. *Biblice*).

mai remarcabili autori antici şi moderni" [22]. Proiectul a rămas însă, după cum se ştie, fără urmări practice.

După 1848, încercînd să-şi justifice acţiunile, la fel cu alţi conducători ai revoluţiei din ţările europene, Heliade va publica două cunoscute lucrări memorialistice, *Amintiri şi impresii ale unui proscris* [23] şi *Memorii asupra istoriei regenerării române* [24], în care va face unele comentarii interesante asupra istoriei, în special asupra istoriei românilor. Amintim faptul că ultima dintre aceste lucrări i-a oferit lui E. Regnault material privitor la istoria culturală şi politică a perioadei imediat premergătoare revoluţiei de la 1848 ca şi asupra desfăşurării revoluţiei, material pe care acesta l-a folosit în *Istoria politică şi socială a Principatelor dunărene*, istorie utilizată şi conspectată de Marx.

Terminîndu-şi peregrinările prin capitalele apusene, Heliade va începe să redacteze, după stabilirea sa în Chios în 1851, o ciudată *Istorie critică universală*, pe care nu a terminat-o şi din care au fost publicate postum două volume [25]. El îşi propunea să realizeze o istorie a omenirii din antichitate şi pînă în zilele sale [26]. Începînd lucrul la sfîrşitul anului 1851, în februarie 1853 avea deja scrise „trei mari volume" [27]. Plecarea sa la Constantinopol în decembrie 1843 [28] şi evenimentele care au urmat se pare că l-au făcut să întrerupă redactarea deşi Heliade ne lasă să înţelegem că ar fi continuat-o pînă la zi, incluzînd şi istoria românilor [29] şi avînd intenţia s-o publice [30]. Volumele publicate postum cuprind, pe lîngă o introducere în care Heliade îşi expune părerile despre obiectul istoriei şi un rezumat al filozofiei sale, unele consideraţii asupra evuluţiei omului şi societăţii şi, îndeosebi, o trecere în revistă a mitologiilor antichităţii asiatice şi egiptene, însoţite de largi extrase din vechile lucrări religioase. Redactîndu-şi lucrarea, Heliade era convins de succesul ei întrucît „o astfel de istorie nu s-a scris încă" [31]. Modul în care a conceput-o face într-adevăr din ea o lucrare originală, deşi preocuparea pentru cosmogoniile orientului se întîlneşte în această perioadă în unele cercuri ideologice din Apus [32], iar idei asemănătoare cu cele ale lui Heliade le găsim în

---

[22] «Curier de ambe sexe», V. p. 245.

[23] *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850, V, 304 p. (în cont. *Souvenirs*).

[24] *Mémoires sur l'histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848 accomplis en Valachie*, Paris, 1851, XVIII, 408 p. (în cont. *Mémoires*).

[25] *Historia critică universală*, Buc. 1892 (în cont. *Historia universală*).

[26] I. Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil*, Buc. 1891, p. 144—145, Heliade către N. Russo, 20 noiembrie 1851 (în cont. *Scrisori din exil*).

[27] *Ibidem*, p. 216. Heliade către Gr. Grădişteanu, 5/17 februarie 1853.

[28] *Ibidem*, p. 251.

[29] I. Heliade Rădulescu, *Elemente de historia românilor sau Dacia şi România*, ed. 2-a, Buc. 1869, p. 270 (în cont. *Elemente de historia românilor*).

[30] *Biblice*, p. 72.

[31] *Scrisori din exil*, p. 194.

[32] G. Oprescu, *op. cit.*, p. 96.

lucrări anterioare ale lui P. Leroux, Fabre d'Olivet, Lecoutourier [33] la care se adaugă şi unele idei preluate de la Vico, Michelet, Montesquieu, Rousseau. Tocmai îmbinarea acestor influenţe şi întretăierea lor cu unele idei dragi lui Heliade este interesantă de urmărit pentru că din punct de vedere ştiinţific, ca şi metodic, lucrarea este de o valoare scăzută, ceea ce a determinat cercetătorii să se oprească foarte puţin asupra ei [34], neglijînd astfel şi unele din ideile expuse în cuprinsul său.

Întrerupînd scrierea *Istoriei universale*, Heliade nu a renunţat la preocupările sale istorice. Aceste preocupări se vădesc în cele mai variate împrejurări: într-o scrisoare din 24 martie 1856 în care rezuma istoria universală „după al său metod" [35]; în *Descrierea Europei după tractatul de la Paris* [36]; în comentariile la traducerea românească a Bibliei [37]. Revenit din exil el declară că a renunţat la studiul istoriei [38] dar, în 1861, îl întîlnim ca membru al unei comisii însărcinată de ministrul de instrucţie V. Boerescu cu redactarea unei istorii naţionale, comisie din care mai făceau parte A. Tr. Laurian, I. Maiorescu, Aaron Florian, I. C. Brătianu, Alex. Odobescu şi P. Cernătescu, care nu a lucrat însă nimic deosebit [39]. În schimb, în acelaşi an, Heliade publica o *Prescurtare de historia românilor* [40], destinată elevilor, istorie reeditată în 1869. Numeroase elemente istorice se întîlnesc, de asemenea, în cunoscuta sa lucrare *Echilibru între antiteze* ca şi într-o broşură consacrată instituţiilor României [41]. De altfel, trebuie să spunem că Heliade îşi va expune unele concepţii asupra istoriei în multe din lucrările sale cu caracter literar, lingvistic, ca şi în alte împrejurări [42]. Merită îndeosebi să fie reţinut discursul pronunţat în Parlament, în 1866, împotriva dinastiei străine [43], adevărat act de acuzare împotriva monarhiilor, construit în mare parte cu ajutorul unor elemente istorice.

Dacă numărul lucrărilor istorice ale lui Heliade este relativ ridicat, nu putem spune acelaşi lucru despre valoarea lor ştiinţifică. Această situaţie îşi găseşte într-o însemnată măsură explicaţia în metoda sa

---

33 *Ibidem*, p. 61—65.

34 Bogdan-Duică, (*op. cit.*, p. 207) o numea o absurditate deşi Scraba (*op. cit.*, p. 258) o aprecia pozitiv. Mai cercetată a fost introducerea.

35 Reprodusă în *Echilibru*, I, p. 33—57.

36 Lucrarea, apărută fără loc şi fără dată, este semnată de Ioann Prosdociu.

37 *Biblicele*, Paris, 1858, XII, 151 p. Heliade declară că a studiat Biblia „nu ca poet ci ca historicu", *Ibidem*, p. 73.

38 Haneş, *Introducere* la *Echilibru*, I, p. XXX.

39 Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 205.

40 *Prescurtare de historia românilor sau Dacia şi România*, Bucureşti, 1861, 199 p.

41 *Instituţiunile României. Tabel istoric de la Traian pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1863, 74 p.

42 De altfel, şi în scrierile istorice Heliade va introduce elemente literare — dialoguri, forme poetice, etc. Iată un exemplu: Iride, ajungînd la coloana cu rămăşiţele lui Osiris, „giur în giur svola, dorul îşi cînta, lacremele-i curgea, roa picura, vîntul suspina"; *Historia universală*, II, p. 403.

43 Publicat în *Scrisori din exil*.

de lucru. Subliniem de la început că, deși expune adesea principii metodologice corecte, el nu le aplică decît arareori în practică.

Heliade insistă în repetate rînduri asupra necesității folosirii documentelor pentru scrierea istoriei, deși uneori pare să le subaprecieze [44]. Noțiunea de „document" este, pentru el, ca și pentru alți contemporani (Bălcescu, de exemplu), destul de largă, fapt care trebuie pus în legătură și cu lărgirea sferei cercetărilor pe care o determină istoricii burghezi. Ea cuprinde nu numai documentele scrise ci și monumentele materiale care, după părerea sa, ar fi „primele nutrimente din care historia începu a crește și a se întări spre a proba și învedera realitatea și adevărurile trecutului" [45], ca și elementele lingvistice. Heliade subliniază faptul, care nu ne surprinde dacă avem în vedere preocupările sale filologice, că „limba sau vorbele" constituie „unul din cele mai mari documente ale istoriei unui popol" [46]. Printre izvoarele istorice el acordă un loc important tradiției; „unde sînt tradiții, fie oricît de fabuloase, omul poate scoate multe adevăruri necontestate" pentru că orice fabulă dovedește existența unei realități, „învederează existența unui popor ce a narat-o, ce a crezut-o, ce a fost scos din sînul său pe inventatorul ei" [47], și ele trebuie utilizate mai ales pentru perioadele vechi.

În folosirea izvoarelor [48], Heliade precizează anumite criterii. El subliniază valoarea probatorie a concordanței a două sau mai multe izvoare [49], consideră că mărturiile interne sînt superioare celor externe [50], arată necesitatea unei aprecieri critice a izvoarelor [51] și a considerării perioadei în care își au originea, subliniază, de asemenea, necesitatea definirii probabile a fenomenului studiat [53] ca și a unei redactări clare [54]. Evident, principiile enunțate sînt valoroase; trebuie să spunem însă că ele nu sînt aplicate decît arareori în practică. Documentele scrise se rezumă, pentru Heliade, la izvoare narative, cel mai

[44] *Echilibru*, II, p. 34.

[45] *Historia universală*, II, p. 420. „Ruinele unei cetăți ne instruie de mii de ori mai mult decît uetul și amestecul fostei ei existențe"; *Ibidem*, p. 422.

[46] *Elemente de historia Românilor*, p. 105, notă.

[47] *Historia universală*, II, p. 421.

[48] La care adaugă, sporadic, elemente etnografice, numismatice, arheologice, artistice.

[49] *Historia universală*, I. p. 120; 228.

[50] *Ibidem*, p. 228.

[51] *Echilibru*, II, p .34. Istoricul „se cuvine a fi ca judele integru, drept și luminat ce ascultă mărturiile și își dă sentința cu mîna pe inimă" (*Historia universală*, I, p. 4; 51), întrucît „cărțile adesea sînt părtinitoare și tradițiunile desfigurate", *Ibidem*, p. 6.

[52] *Historia universală*, I, p. 78; II, p. 420. „Totdeauna dar cînd citim historia cată să căutăm la cunoscințele, la epoha, la caracterul, la interesele, la situația scriitorului sau historicului"; *Ibidem*, I, p. 4.

[53] *Pentru opinie*, p. 381; *Diverse*, p. 41.

[54] *Biblice*, p. XI.

important dintre ele, după părerea sa, fiind *Biblia*[55]. În alegerea lor, el dă dovadă, adesea, de prea puțin discernămînt iar critica izvoarelor nu apare decît în mod cu totul sporadic. De multe ori se mărginește la înșiruirea informațiilor diferiților istorici, dînd lungi citate și fără să le comenteze[56]. El acceptă astfel unele afirmații ale autorilor antici complet lipsite de temei — de exemplu despre egopozii cu picioare de capră[57]. A contribuit la aceasta și faptul că, mai ales în ultima perioadă, Heliade își scria lucrările, după înseși mărturiile sale, extrem de repede[58] ceea ce a determinat, în plus, ca ele să nu fie prea bine organizate[59]. Ceea ce ne interesează însă aici în mod deosebit sînt nu atît metodele de lucru utilizate de Heliade cît concepțiile sale cu privire la istorie, concepții care sînt deosebit de bogate și interesante. Facem de la bun început precizarea că în cele ce urmează nu ne vom putea opri decît asupra acelor aspecte pe care le-am considerat mai importante, importanță rezultînd atît din faptul că acestea permit înțelegerea modului cum concepea el evoluția istoriei omenirii cît și pentru că ele ocupă în opera sa un spațiu mai larg și sînt mai strîns legate de concepțiile sale politice. De asemenea, ne vom limita doar la aprecierile asupra istoriei omenirii în ansamblul său, fără a analiza concepțiile sale referitoare la istoria românilor decît acolo unde va fi strict necesar pentru înțelegerea anumitor probleme. Acest din urmă aspect al ideologiei sale merită, prin problemele ridicate — latinitatea limbii și a poporului român, continuitatea elementului autohton, rolul poporului român în evoluția răsăritului Europei, particularitățile evoluției sale social-politice etc. — un studiu special.

După o definiție frecvent întîlnită la Heliade, „istoria este narația faptelor". El face însă precizarea importantă că aceste fapte trebuie să fie adevărate. „Monarșii (monarhii — n.n.) și neamurile ce au fost asupra pămîntului — spune personajul ce reprezenta Istoria la serbarea din 30 august 1835 — eu le înfățișez viitorimei astfel precum au fost".[60] idee pe care o vom întîlni și în alte locuri[61] și care ne amintește de cunoscutul „wie es eigentlich gewesen" al lui Ranke. De aceea, cineva nu poate scrie „decît ceea ce a văzut sau auzit[62], și ceea ce

[55] *Ibidem*, p. 73.

[56] „Metodul cel mai drept al unui istoric general al popolilor și cel mai bun este pe cît se poate a nu vorbi de la sine, ci a aduce înainte și a lăsa a vorbi pe însuși istoricii fiecărui popol ca unii ce au fost mai aproape de evenimente, de timp și de locuri" (*Historia universală*, I, p. 6). După aceasta, spune Heliade, „vom aproba sau condamna" (*Ibidem*, p. 51). Acesta e singurul lucru pe care trebuie să-l facă istoricul.

[57] *Ibidem*, p. 114.

[58] *Scrisori din exil*, p. 85.

[59] Desele repetiții întîlnite în opera sa erau justificate de Heliade prin necesitatea de a întipări mai bine anumite chestiuni; *Echilibru*, II, p. 67.

[60] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, I, p. 265 (în cont. *Opere*).

[61] *Scrisori din exil*, p. 85; *Biblice*, p. 54; *Historia universală*, p. 3—4.

[62] Heliade consideră deci că istoria contemporană se poate scrie și trebuie scrisă. De altfel, el include memoriile în categoria lucrărilor istorice; *Scrisori din exil*, p. 85.

poate afla de la scriitori contemporani sau din monumente de toată specia"[63].

Prin urmare, consideră Heliade, istoria completă n-o poate scrie nimeni"[64]. Cine scrie istoria universală nu va putea cerceta şi expune decît generalităţile; „sărind peste intervale, nu se poate ocupa decît de punturile ce se pot vedea pe culmea secolilor ce se întind înainte-i"[65], idee care, într-o anumită măsură, ne aminteşte concepţia lui Voltaire asupra istoriei universale.

Subliniind necesitatea unei generalizări, Heliade insistă în mod justificat asupra faptului că istoria universală nu trebuie să-şi dezmintă numele; ea trebuie să se ocupe de „toate evenimentele şi faptele culminante de la creaţia universului pînă în zilele noastre"[66], în rîndul cărora el include, într-o enumerare care ne lasă să bănuim deja unele din concepţiile sale ca şi anumite influenţe ale istoriografiei luministe franceze, „creaţia universului, creaţia omului, evenimentele întîmplate pămîntului şi omenirii, faptele popolilor în general, doctrinele, dogmele, religiile lor, legile, instituţiunile, moravurile lor, guvernele lor ce deculă din aceasta; invenţiunile, sciinţele, artele, meseriile lor". Acestea „sînt cu adevărat punturile culminante ce se cuvin a fi obiectul istoricului general şi cei mai mulţi foarte puţin se ocupă de unele şi de altele nicidecum. Historia universală în scurt cată să fie historia Omului phizicu, intelectual şi moral, historia progresului omenirii în cîte trele aceste ramuri"[67].

Se observă lesne că pentru Heliade, ca şi pentru Bălcescu, Kogălniceanu etc., obiectul istoriei este deosebit de larg — chiar dacă limitat totuşi datorită condiţiilor timpului şi concepţiei sale idealiste — ceea ce reprezintă, evident, unul din meritele sale. Acest lucru trebuie pus în legătură cu faptul, amintit deja, că el nu concepe scrierea istoriei ca o operă de pură erudiţie, ci ca avînd un scop precis — acela ca prin studierea trecutului să se tragă învăţăminte pentru prezent[68]. Ideea nu este nouă şi, după cum am văzut, ea este comună istoricilor paşoptişti. Ni se pare însă interesantă evoluţia părerii lui Heliade cu privire la cei cărora le sînt adresate învăţămintele istoriei. În 1829, el elogia traducerea făcută de Gr. Băleanu lucrării lui Condillac, *Cum trebuie să se folosească din istorie un conducător*[69], pentru ca prin 1834—1835 să considere că lecţiile trecutului sînt destinate în

[63] *Biblice*, p. 54.

[64] *Scrisori din exil*, p. 85. Heliade îşi dă seama şi de faptul că numărul cunoştinţelor, la data cînd scria, avea anumite limite; *Historia universală*, I, p. 7.

[65] *Historia universală*, I, p. 5.

[66] *Ibidem*.

[67] *Ibidem*, p. 5—6. Este interesant de semnalat faptul că Heliade nu limitează istoria universală la Europa ci o extinde, ca şi Voltaire, de care ar fi putut fi influenţat, şi la Asia şi Africa. Celelalte regiuni ale lumii sînt amintite doar în mod sporadic.

[68] *Pentru opinie*, p. 381; *Biblice*, p. 54; *Diverse*, p. 43, etc.

[69] Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 69.

mod egal „prinților și noroadelor" [70]. După 1848 însă, paralel cu accentuarea poziției sale antimonarhice, el îi va exclude pe monarhi din rîndul acelora pentru luminarea cărora trebuie să se străduiască istoricii [71]. De altfel, Heliade accentuează în mod frecvent că prin operele sale istorice și-a propus să servească poporului român. Tocmai din acest motiv, arată el, a redactat *Historia critică universală* în limba română [72]. Misiunea istoricului este astfel deosebit de importantă, el avînd menirea ca studiind trecutul să poată „trage consecințe după logica evenimentelor, timpilor și legilor naturii" [73], să dezvăluie legile care guvernează succesiunea evenimentelor [74]. Fără să înlăture întîmplarea, el consideră că evoluția istorică este guvernată de anumite legi [75], prin aflarea cărora istoricul poate prevedea viitorul [76], idee pe care Kogălniceanu o expusese deja în *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istoria națională* [77]. Subliniem însă de la bun început că această idee valoroasă trebuie privită în legătură cu concepția sa filozofică idealist-obiectivă, în ultimă instanță legile evoluției sociale fiind rezultatul unor hotărîri ale divinității.

O caracteristică principală a dezvoltării omenirii, în concepția lui Heliade este progresul. Conform teoriei sale filozofice, asupra raportului între progres și conservație, evoluția progresivă a omenirii se desfășoară treptat, orice progres fiind consolidat printr-o conservație care, la rîndul ei, constituie punctul de plecare pentru un nou progres [78], idee pe care pare s-o fi împrumutat de la Lecoutourier [79]. Ceea ce trebuie remarcat mai ales este convingerea sa că progresul este infinit [80] și continuu [81], neadmițînd o evoluție în zig-zag. Chiar dacă nu pornește de la o înțelegere dialectică a lucrurilor, ideea este deosebit de valoroasă dacă ne gîndim la epoca de adînci transformări social-politice în care a fost emisă. Punctul final al progresului este, după Heliade, perfecțiunea. Cum însă aceasta este plasată în infinit, neputînd fi atinsă vreodată, omenirea ajunge doar la o perfecție relativă, la perfectibili-

---

70 *Opere*, I, p. 265; II, p. 58.

71 *Scrisori din exil*, p. 51.

72 *Ibidem*, p. 149, 161, 194, 200. Heliade consideră că pentru educația poporului este mai utilă istoria națională, cu exemple mai apropiate și mai convingătoare (*Pentru opinie*, p. 379; *Repede aruncătură*, p. 33).

73 *Biblice*, p. 54.

74 *Elemente de historia Românilor*, p. 91.

75 *Ibidem*, p. 90.

76 Nu însă a oricărui viitor. Pentru Heliade, viitorul se împarte în trei categorii: providențial, consecință, hazard. Primul e cunoscut de oricine, în timp ce ultimul nu poate fi cunoscut. Misiunea istoricului este să dezvăluie viitorul-consecință; *Souvenirs*, p. 275—276.

77 Kogălniceanu, *Opere*, I, ed. A. Oțetea, Buc., 1940, p. 640.

78 *Historia universală*, I, p. 20.

79 G. Oprescu, *op. cit.*, p. 106.

80 *Historia universală*, I, p. 21.

81 *Ibidem*, p. 76. Menționăm și faptul, demn de subliniat, că Heliade consideră că progresul nu poate fi oprit; *Souvenirs*, p. 281.

tate [82], mişcarea spre perfecţiune accelerîndu-se treptat, o dată cu dezvoltarea societăţii [83]. În mod practic evoluţia omenirii se realizează în forma unei spirale care se lărgeşte mereu. Ca şi Vico, Heliade consideră că diferitele societăţi progresează şi regresează dar, spre deosebire de istoricul italian, el subliniază, adoptînd o idee a lui Michelet, că o societate decăzută poate renaşte „ca fenicele din cenuşele sale, la un al doilea şi mai multe perioade" [84].

Susţinerea de către Heliade a ideii de progres este, fără îndoială, deosebit de meritorie. Trebuie să spunem însă că în concepţia sa progresul nu este asociat de salturi calitative, ci de simple acumulări cantitative [85], el negînd, în general, rolul revoluţiilor în istorie [86], considerînd că societatea ar fi urmat acelaşi drum şi fără ele [87]. Trebuie să spunem, de asemenea, că el nu sesizează nici cauzele reale ale dezvoltării progresive a omenirii. În conformitate cu teoria sa filozofică idealistă, el acordă aici întîietate ideilor care ar acţiona „ghidate de degetul providenţei" [88], concepţie întîlnită, de altfel, şi la Bălcescu [89]. După părerea sa, frecvent exprimată, doctrinele filozofice, religioase şi politice sînt cele care „au făcut educaţia genului uman şi care fură cauza înaintării unor popoare, înapoierii altora, cum şi a inerţiei şi stării pe loc a altora" [90], în funcţie de caracterul lor. De aici importanţa mare pe care Heliade, influenţat de Rousseau, o acordă legilor [91] ca şi scrisului, prin intermediul căruia pot fi transmise cunoştinţele [92]. Tot de aici însă şi o concluzie dăunătoare în legătură cu posibilitatea realizării progresului. Întrucît, conform concepţiei sale, ideile au rolul hotărîtor iar lumina pătrunde mai greu în mase, ea trebuind difuzată de sus în jos, deducţia la care trebuia să ajungă în mod logic Heliade nu putea fi alta decît aceea că „progresul vine de sus în jos" [93]. Această afirmaţie trebuie pusă în legătură şi cu concepţia sa privind rolul deosebit al personalităţilor, scriitorul subestimînd în mod constant rolul maselor în

---

[82] *Historia universală*, I, p. 25—26.

[83] *Biblice*, p. 111.

[84] *Descrierea Europei după tratatul de la Paris*, p. 103. V. şi D. Popovici, *op. cit.*, p. 130.

[85] *Historia universală*, I, p. 21.

[86] Am tratat pe larg această problemă în *Ioan Heliade Rădulescu şi ideile sale despre revoluţie* în «Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi», secţiunea III, a. Istorie, filologie, IX, 1963, p. 15—35.

[87] *Echilibru*, I, p. 201.

[88] *Mémoires*, p. 242. V. şi p. 35.

[89] „Omenirea, spunea Bălcescu, nu e staţionară. Ea înaintează neîncetat, străbătînd orice împiedicare spre ţinta arătată de Dumnezeu"; Bălcescu, *Opere*, E.S.P.L.A. 1952, p. 190.

[90] *Echilibru*, I, p. 12—13.

[91] *Biblice*, p. 106. „Dacă evreilor le-ar fi fost dat ca legislator Numa, poporul evreu ar fi fost cu totul alt popor"; *Souvenirs*, p. 275.

[92] Civilizat, după părerea lui Heliade, „nu este cel care ştie multe ci cel care îşi transmite cunoştinţele urmaşilor"; *Opere*, II, p. 40.

[93] *Biblice*, p. 70.

făurirea istoriei. Întrucît, după părerea sa, ştiinţele, literele, legile, religiile chiar, sînt exclusiv produsul unor minţi mai luminate care le impun restului societăţii, este evident că dezvoltarea acesteia depinde într-o deosebit de însemnată măsură de existenţa unor astfel de personalităţi [94]. Fireşte, aceasta determină o anumită responsabilitate a personalităţilor care trebuie să cunoască şi să înţeleagă bine situaţia existentă pentru a putea lua cele mai potrivite măsuri, în afara datoriilor faţă de contemporani [95], ele avînd şi datorii faţă de viitorime [96].

Opinia că ideile au rolul de forţă motrice în dezvoltarea societăţii este o constantă a gîndirii lui Heliade. Este interesant de remarcat însă că, spre sfîrşitul activităţii sale, într-un proiect pentru constituirea unei asociaţii agricole, el îşi modifică într-o anumită măsură ideile. „Naţiunile ce au început de la amelioraţia stării lor materiale, spune el aici, păşiră repede către amelioraţia lor morale; pentru că nu fură conduse pe calea progresului decît de însuşi degetul lui Dumnezeu, sau după legile eterne şi nemutabile ale providenţei" [97]. Importanţa acordată aici factorului material este evidentă şi ea putea fi impusă lui Heliade atît de o analiză atentă a realităţii cît şi de necesitatea unor argumente puternice pentru justificarea asociaţiei plănuite. Cu toată această concesie, el rămîne tot la o explicaţie idealistă, în ultimă instanţă divinitatea fiind cea care hotărăşte sensul evoluţiei omenirii.

Printre elementele care determină soarta unui popor, Heliade plasează în mod constant, probabil sub influenţa lui Montesquieu, factorul geografic [98]. Pentru el acest factor nu se reduce la climă, ci include şi bogăţiile solului şi subsolului, elementul demografic [99] ca şi vecinii pe care îi are un popor [100] — idee pe care trebuia să i-o sugereze lui Heliade poziţia geografică a României.

Într-o anumită măsură, factorul geografic — şi în primul rînd clima — îi serveşte lui Heliade şi pentru demonstrarea unei idei pe care o preia din concepţia lui Vico, aceea că omenirea „această fiinţă colectivă, îşi are şi ea trăirea sa, vîrstele sale, ca şi orice fiinţă individuală, pruncia sa, copilăria sa, juneţele sale, matoria sa, bătrîneţele sale" [101].

Heliade este convins că progresul se manifestă încă de la apariţia omului, considerînd însă că atunci el avea o evoluţie mai lentă. Pornind de la premisa că altfel progresul n-ar fi fost posibil, el înlătură, ca şi Saint-Simon [102], de care ar putea fi inspirat, existenţa unei „vîrste

[94] Ideea apare clar la Heliade încă din 1841; v. *Pentru opinie*, p. 385.

[95] *Diverse*, p. 41—42.

[96] *Pentru opinie*, p. 378.

[97] *Diverse (Associaţia agricolă)*, p. 124.

[98] Ideea este prezentă încă în *Prefaţă* la *Gramatica* sa din 1828 dar o vom întîlni şi mai tîrziu; v. *Echilibru*, I, p. 184; *Diverse*, p. 123—124.

[99] *Echilibru*, II, p. 58; *Historia universală*, p. 46.

[100] *Souvenirs*, p. 274; *Echilibru*, I, p. 184.

[101] *Historia universală*, I, p. 92. Vezi şi *Opere*, II, p. 67 *(Fabula)*.

[102] *Saint-Simon, Fourier, Owen*, Ed. Acad. R.S. România 1957, p. 82 (col. „Texte filozofice").

de aur" în trecut [103], subliniind că primul om nu putea fi decît cu puţin superior celui mai dezvoltat animal. După părerea sa, ceea ce deosebeşte pe om de animal, nu este atît faptul, subliniat de Franklin, că primul îşi confecţionează singur uneltele, cît, mai ales, „facultatea de a-şi comunica ideile" [104]. După definiţia sa, „omul este un animal sociabil, comunicativ şi cel mai raţionabil şi mai perfectibil (am putea spune în nemărginit) dintre toate animalele" [105]. Un atribut esenţial al omului este deci limba şi faptul acesta nu ne surprinde dacă avem în vedere filozofia idealistă a lui Heliade ca şi bogatele sale preocupări lingvistice [106]. În legătură cu aceasta, merită să amintim locul pe care îl rezervă Heliade limbii printre trăsăturile care caracterizează o naţiune sau un popor (cele două noţiuni par să fie sinonime pentru scriitor). În 1840 el părea chiar dispus să identifice naţiunea cu limba [107]. În general însă, definiţia naţiunii este mult mai largă. Pe lîngă limbă, care rămîne unul din elementele de bază, el caracterizează naţiunea printr-o comunitate de teritoriu, obiceiuri, religie, legi [108], la care adaugă uneori fizionomia, temperamentul, caracterul şi istoria [109].

Un element folosit în mod constant de Heliade în explicarea apariţiei primelor societăţi este teoria contractului social, teorie împrumutată de la Rousseau şi pe care o întîlnim încă din primul period din «Curier de ambe sexe» [110]. Spre deosebire însă de filozoful francez şi mai ales în lucrările de după 1848, el pare uneori să reducă drepturile poporului, căutînd să susţină, îndeosebi în *Echilibru între anti-*

---

103 *Historia universală*, II, p. 305—306.

104 *Echilibru*, II, p. 215. Căutînd să împace această idee cu dogma creştină, Heliade consideră că în evoluţia pămîntului există 6 perioade, cărora autorii Bibliei le-au substituit, datorită nivelului intelectual scăzut al contemporanilor lor, cele 6 zile ale creaţiei. Apariţia omului nu este concepută astfel ca o creaţie materială ci ca rezultat al unei legi prescrise de divinitate.

105 *Ibidem*, p. 216.

106 Heliade are o teorie interesantă privind formarea limbii unui popor, teorie corespunzînd rolului deosebit acordat personalităţilor. Limba s-ar forma în centrul ţării, prin acţiunea unor „bărbaţi de gust" competenţi, care „ajung printr-un eclectism din toate dialectele a înfiinţa o limbă înţeleasă şi adoptată de toţi, o limbă unitară ce începe a se vorbi şi a se scrie în toate urbele şi care devine naţională" *(Curs întreg de poezie generală*, I, Buc. 1868, p. XXII). De altfel, încă de la începutul activităţii sale, el concepea limba ca un rezultat al unei învoieli sau unui contract *(Repede aruncătură*, p. 38).

107 *Diverse*, p. 246. *(Project pentru instrucţiunea publică)*. Se poate însă ca această afirmaţie să fi fost determinată de necesitatea susţinerii cerinţei acordării unei mari importanţe predării limbii române în şcoală.

108 *Repede aruncătură*, p. 31.

109 *Diverse*, p. 31 (un articol din „Conservatorul" — 1856).

110 «Curier de ambe sexe», I, p. 50. V. şi G. Oprescu, *op. cit.*, p. 34. Probabil pornind de la teoria contractului social va trage Heliade concluzia că legea este anterioară cutumei *(Biblice*, p. 24), că aceasta din urmă — ca şi moravurile, deprinderile, datinele — nu sînt decît legi intrate de mult în uz.

teze, o perfectă egalitate în drepturi a guvernului cu poporul [111]. Cum însă, conform filozofiei sale, „guvernul este partea activă sau mirele" [112], o asemenea situaţie ducea de fapt la o inegalitate între cele două părţi. De altfel, spre deosebire de Rousseau, Heliade consideră că nu întreg poporul trebuie să-şi spună cuvîntul asupra problemelor generale. El crede că de la votul „universal" trebuie eliminate anumite categorii „necompetente" şi în primul rînd „masele neluminate" [113], idee conformă cu rolul redus acordat acestora în făurirea istoriei, tot ceea ce se poate dori fiind atunci cînd la vot sînt chemaţi a zecea sau cel mult a opta parte a locuitorilor [114]. Cu toate aceste limite, Heliade vorbeşte în mod constant de suveranitatea poporului, idee care îi serveşte mai ales în atacarea monarhiei şi a despotismului şi asupra căreia vom mai reveni. De altfel, de acord cu Rousseau, Heliade respinge teoria lui Montesquieu privind separarea puterilor, teorie a cărei aplicare ar da, după părerea sa, posibilitatea unei supremaţii a puterii executive asupra celei legislative [115].

O altă idee a lui Rousseau pe care o întîlnim la Heliade şi care vine, într-o anumită măsură, în contradicţie cu concepţia sa despre progresul neîntrerupt al omenirii, este aceea a opoziţiei între starea de natură şi societate, idee la care scriitorul român adaugă şi o explicaţie mistică. „Tot Omul, spune el, se naşte cu scînteia divină în sufletul său de la Dumnezeu. Creşterea, *societatea* (subl. ns.), împrejurările îl pervertu" [116]. Singure legile naturale sînt bune pentru că vin de la dumnezeu; legile făcute de oameni, îşi dă seama Heliade, urmăresc interesele celor puţini, trezind nemulţumiri şi neputînd să dureze [117]. Organizarea societăţii corespunde astfel cu împărţirea ei într-un grup de privilegiaţi — urmaşii lui Cain după părerea lui Heliade, care reia astfel o idee a lui Leroux [118] — şi majoritatea celor asupriţi, urmaşi ai lui Abel [119].

Nu numai misticismul îl îndepărtează pe Heliade de Rousseau ci şi atitudinea diferită a celor doi faţă de proprietate. Cauză a tuturor relelor la filozoful francez, ea este considerată de Heliade, burghez proprietar, ca ceva rezultînd din firea lucrurilor. Pentru explicaţia apariţiei ei, el admite uneori violenţa, dreptul celui mai tare [120]. Odată apărută însă, proprietatea constituie pentru scriitorul român o situaţie normală, bază a societăţii. „Fiecare dar, spunea Heliade, cu cele pro-

---

111 *Echilibru*, I, p. 249—250.
112 *Ibidem*, p. 343.
113 *Ibidem*, II, p. 7.
114 *Ibidem*, p. 16.
115 *Souvenirs*, p. 181.
116 *Biblice*, p. 16. V. şi *Historia universală*, I, p. 104.
117 *Echilibru*, I, p. 181.
118 D. Popovici, *Santa cetate*, p. 63.
119 *Biblice*, p. 9, 12; *Souvenirs*, p. 185.
120 *Historia universală*, I, p. 102; *Biblice*, p. 9.

prie ale sale și orice produce prin facultățile sale materiale și spirituale, prin mintea și laborile sale, devine *din drept natural* (subl. ns.) proprietatea sa recunoscută de toate legile divine și umane"[121]. Această idee avea să se oglindească în lupta pentru aplicarea faimoasei lozinci „Respect la persoane, respect la proprietate", a cărei formă putea fi influențată de Lamartine și Esquiros[122], dar al cărei conținut este o constantă a gîndirii lui Heliade. Respingerea posibilității unei societăți în care să domnească egalitatea de avere[123] — deși el preia unele elemente socialist-utopice — nu era decît o consecință firească a acestei idei. Heliade își manifesta încă în 1841 convingerea că „mai adesea fiecare își e singur pricina stării în care se află, sau, cu alte cuvinte, fiecare e vrednic de starea în care se află și o merită"[124]. După părerea sa, „nu pot fi toți oamenii de aceeași stare; ei pot fi însă fericiți, dacă se vor purta cu înțelepciune în situația în care se află"[125], ceea ce constituie de fapt un îndemn la resemnare. Nu este mai puțin adevărat însă că Heliade — și aceasta constituie unul din meritele sale — a dat dovadă de o constantă înțelegere, nu însă și de încredere, față de masele de jos. Opera sa cuprinde numeroase pagini pline de patetism în care descrie suferințele poporului și blamează pe asupritorii acestuia. Pe această linie se înscrie respingerea teoriei lui Malthus[126] ca și critica ascuțită îndreptată împotriva bisericii, ca instrument de exploatare a poporului.

Heliade sesizează just contribuția pe care religiile antice le-au adus la înrobirea popoarelor. La început, preoții au fost aceia care, datorită vicleniei lor și nivelului intelectual scăzut al maselor, au izbutit să le supună, justificînd împărțirea în slobozi și robi tocmai prin dogme religioase[127]. Înlăturați de violența militarilor — „cei dintîi tîlhari organizați"[128] — sacerdoții au căutat, pentru a nu-și pierde complet drepturile și privilegiile, să-i recunoască drept stăpîni și să devină complicii lor, proclamîndu-i „fii ai cerului"[129].

Apariția creștinismului a constituit, după Heliade, o adevărată revoluție, ea dînd chezășia posibilității unui progres din toate punctele de vedere[130]. De altfel, în concepția scriitorului, creștinismul va constitui religia viitorului. Evident, aceste aprecieri nu sînt surprin-

---

121 *Diverse*, p. 298.
122 G. Oprescu, *op. cit.*, p. 30.
123 *Souvenirs*, p. 205.
124 *Pentru opinie*, p. 382.
125 *Ibidem*.
126 *Biblice*, p. 54.
127 *Pentru opinie*, p. 379; *Historia universală*, II, p. 418. „În starea vînătoriei cel debil devenea victima celui mai tare. În starea socială cel simplu devine victima celui viclean"; *Ibidem*, II, p. 449.
128 *Biblice*, p. 14.
129 *Ibidem*. V. și *Historia universală*, II, p. 502.
130 *Pentru opinie*, p. 379.

zătoare la cel care, în 1858, traducea *Biblia* şi care combate vehement ateismul. Trebuie să spunem însă că el face o deosebire netă între dogma creştină şi biserica creştină şi, mai ales, biserica catolică [131]. Blamarea constantă a catolicismului, a papalităţii, a intoleranţei şi sesizarea complicităţii dintre biserica oficială şi feudalitate este una din ideile valoroase, întîlnită deosebit de frecvent la Heliade.

De altfel, probabil şi sub influenţa filozofilor francezi din secolul al XVIII-lea, în opera sa întîlnim o deosebit de ascuţită critică a feudalismului, „această a doua barbarie care urmează unei civilizaţii" [132], (observăm o nouă contradicţie cu teoria progresului neîntrerupt al societăţii). El condamnă pe toţi feudalii, aceşti „pui de viperă ai mediului ev" [133], locuind în castele a căror „palidă strălucire provenea din averile răpite ale laboratorilor şi burghezilor" [134]. El condamnă, de asemenea, — şi faptul este cît se poate de firesc dacă ne gîndim la apartenenţa sa socială — îngrădirile economice din perioada feudală [135]. Critica Evului mediu occidental este cu atît mai pronunţată cu cît Heliade consideră că „feudalitate nu a existat la noi" [136]. Această idee a sa este în strînsă legătură cu respingerea existenţei claselor sociale în ţările române. „În ţara noastră, spune el, ne-a ferit Dumnezeu pînă acum de n-am avut clase" [137]. Este posibil însă ca prin această afirmaţie Heliade să fi urmărit justificarea atitudinii sale de la 1848. După părerea sa, ades exprimată, evenimentele din acest an din Ţara Românească, nu au avut nimic comun cu revoluţiile din apusul Europei pentru motivul că situaţia ar fi fost cu totul alta. Începerea lor s-ar fi datorat exclusiv unor tineri „veniţi de la hagialîcul Parisului" şi care ar fi acţionat din porunca Rusiei, aceasta dorind să-şi creeze astfel un pretext pentru a interveni în Principate [138]. Afirmaţia despre lipsa claselor la noi i se pare lui Heliade justificată prin inexistenţa cuceririi pentru că, influenţat de Thierry sau de un adept al acestuia, el acceptă în explicarea formării claselor „teoria cuceririi"; în urma năvălirii „barbarilor", societatea apuseană s-ar fi împărţit în „conchistanţi" şi „conchistaţi", corespunzînd feudalilor şi servilor" [139]. De altfel, oridecîte ori are prilejul, el caută să scoată în evidenţă lipsa în România a unor instituţii occidentale, idee care va fi reluată, de pe alte poziţii, de istoricii de mai tîrziu.

Deosebit de evident şi, de data aceasta, pozitiv, se va manifesta aceasta atitudine atunci cînd, în 1866, se va pune problema domnului

---

131 Heliade consideră că la noi biserica şi-a menţinut spiritul primitiv progresist.
132 *Souvenirs*, p. 196.
133 *Echilibru*, I, p. 61.
134 *Ibidem*, II, p. 271.
135 *Ibidem*, I, p. 311—312.
136 *Souvenirs*, p. 216.
137 *Echilibru*, I, p. 302.
138 *Ibidem*, II, p. 275.
139 *Echilibru*, I, p. 302.

străin. Într-un celebru discurs rostit în parlament, Heliade se pronunța în mod categoric împotriva aducerii acestuia. S-a remarcat pe bună dreptate[140] că această atitudine a lui Heliade nu poate fi pusă numai pe seama unei dispoziții, pur subiective, de „opoziție pentru opoziție"[141]. S-ar putea ca blamarea regilor de către Heliade să se datoreze faptului că el îi consideră pe aceștia cauza principală a revoluțiilor; înlăturîndu-se deci cauza, s-ar înlătura și efectul. Oricum, trebuie subliniat că, cu excepția perioadei de început a activității sale, atitudinea de condamnare a monarhiei este constantă la Heliade, ea apărînd încă în *Santa Cetate*[142], dar accentuîndu-se în mod deosebit după 1848. Critica monarhiei atinge uneori o ascuțime care amintește celebra formulă a lui Diderot „istoria regilor este martirologia națiunilor". „Istoria omenirii, spunea Heliade în 1866, este o dramă în care cei mai infami și mai scelerați actori sînt dinastiile. Toate resbelele și toate nenorocirile ce au îndurat națiile nu se datorează decît acelor capete încoronate care mai toți și-au rîs de soarta popolilor, au răpit munca văduvelor și nutrimentul orfanilor"[143]. Pentru a înțelege însă exact ideile lui Heliade este necesar să precizăm că, la fel cu Voltaire și Guizot, el consideră monarhia ca fiind situată deasupra și în afara societății[144], ea nefiind un produs social. În felul acesta, monarhul nu reprezintă interesele unei clase, ci interesele sale personale[145]. Or, astfel stînd lucrurile, Heliade vede în existența unei dinastii ereditare o uzurpare a suveranității naționale[146], suveranitate care decurge din contractul social, dar și din dreptul divin al poporului[147]. Introducerea constituționalismului nu schimbă prea mult lucrurile, constituția putînd fi înlăturată oricînd de monarh și nereprezentînd astfel decît un armistițiu în lupta între monarh și națiune[148]. Dinastiile sînt deci în contra naturii[149] și dacă în trecut, cînd popoarele aveau „mai puțină cunoscință de drepturile lor",

---

140 G. Munteanu, *op. cit.*, «Steaua», nr. 4, 1959, p. 91.

141 Emițînd această idee în *Istoria literaturii române*, G. Călinescu a menținut-o și în ultima sa lucrare; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 20.

142 „Tremure regii, stirpea păcătoasă"; D. Popovici, *Santa cetate*, p. 141. În *Souvenirs*, p. 177, Heliade spune că la cererea izraeliților de a avea un stăpîn, dumnezeu a răspuns: „Je leur donne enfin un roi, mais pour les *châtier* (sublinierea lui Heliade)".

143 *Scrisori din exil*, p. 657.

144 *Elemente din historia Românilor*, p. 27.

145 *Echilibru*, I, p. 247. La fel ca Voltaire și Guizot apare și ideea că greșeala unui conducător este dăunătoare întregii națiuni; *Elemente de historia Românilor*, p. 209.

146 De aici și concluzia lui Heliade: „Despotismul singur puindu-se mai presus de legi se pune singur afară din lege (hors la loi). Cine a voit, a putut ucide un despot ca pe orice fiară"; *Echilibru*, II, p. 167.

147 *Souvenirs*, p. 176; *Scrisori din exil*, p. 656 și urm. Heliade respinge existența unui drept divin al monarhului; tronurile, spune el, nu există decît „din grația poporului"; *Scrisori din exil*, p. 660.

148 *Scrisori din exil*, p. 659—660.

149 *Ibidem*, p. 660.

ele puteau fi acceptate, „prezenţa lor în timpii de azi, spunea Heliade, este o anomalie, o absurditate" [150], ea fiind „contra principiilor şi aspiraţiilor către care ţinteşte lumea modernă" [151]. El este convins că următoarea generaţie chiar „va trece în revistă ruinele regalităţii" [152]. Acest lucru se va întîmpla şi ţarului, „apărătorul tuturor potentaţilor" [153] (expresia aminteşte de cea folosită de Marx „jandarm al Europei"). În 1850, într-un stil profetic, Heliade toasta pentru „Republica moscovită" [154]. Opoziţia sa împotriva aducerii unei dinastii străine este deci o consecinţă firească a convingerilor sale [155]. Şi este interesant de subliniat astăzi afirmaţia lui Heliade din discursul rostit în 1866: „Dar eu mă mîngîi în speranţa că nu toate buruienile prind rădăcini în pămîntul românesc" [156].

La fel de constantă este în opera lui Heliade condamnarea războiului, ceea ce explică şi faptul că în lucrările sale se acordă puţin spaţiu evenimentelor militare. La fel ca şi alte rele, războiul este considerat ca o emanaţie a iadului care, „prin duhul războiului", „a prefăcut folositorul hier în unealtă a morţii, a adăpat pămîntul cu sîngele fraţilor noştri" [157]. Revenind la cauze terestre el consideră că la izbucnirea războaielor contribuie şi acţiunile de înşelăciune ale diplomaţiei („sau mai bine taler cu două feţe" [158]). Trebuie să menţionăm însă că Heliade nu condamnă orice fel de războaie, ci numai pe cele de cucerire; cele defensive sînt aprobate pentru că „apărarea este legitimă în orice timp şi în orice loc" [159]. Pentru Heliade, „patriotul cel bun nu este fanatic, el este iubitor de oameni" [160]. Este aici probabil şi o influenţă a ideilor sale religioase ca şi o influenţă a socialismului utopic. De altfel, deşi îşi exprimase la un moment dat convingerea că „nu pot

---

150 *Ibidem*, p. 662.

151 *Ibidem*, p. 656.

152 *Souvenirs*, p. 16.

153 *Biblice*, p. 141. Pentru Heliade, ţarii sînt „faraonii morderni"; *Historia universală*, II, p. 315.

154 *Souvenirs*, p. 8.

155 După cîte ştim, Heliade a renunţat la ele o singură dată, în 1856, cînd credea că „nu este alt mijloc pentru viitorul ţărilor noastre decît de ne vor face regat, să avem un rege din dinastiile Europei". (*Scrisori din exil*, p. 379). Aici însă trebuie să avem în vedere dificultăţile pe care le întîmpinau în dezvoltarea lor Principatele Române.

156 *Scrisori din exil*, p. 661.

157 *Opere*, I, p. 243—244. V. şi *Descrierea Europei după tractatul de la Paris*, p. 2—6.

158 *Opere*, II, p. 55.

159 *Mémoires*, p. 375.

160 *Ibidem*. În legătură cu definirea patriotului, merită subliniată afirmaţia lui Heliade că „n-are omul patrie, dacă n-are drepturi în ţara în care s-a născut" (*Echilibru*, II, p. 55), afirmaţie întîlnită într-o formă asemănătoare şi la Bălcescu (*op. cit.*, p. 187—188) şi care ne face să ne gîndim la cunoscutele cuvinte ale lui Marx „muncitorii nu au patrie" (*Manifestul Partidului Comunist* în Marx-Engels, *Opere alese* în două volume, I, Buc. 1955, p. 29).

fi toate popoarele asuprite sau asupritoare", Heliade militează pentru egalitatea în drepturi a popoarelor. El va combate pe revoluţionarii maghiari de la 1848 care, străduindu-se să-şi cucerească libertatea, urmăreau în acelaşi timp răpirea libertăţii altor naţiuni; ei, spunea Heliade, îşi asigură astfel o glorie dar „această glorie va fi a sclavului care se străduieşte să scape de lanţurile sale pentru a le pune pe picioarele fraţilor săi" [161].

Idei asemănătoare întîlnim la Heliade şi în privinţa relaţiilor între indivizi. El susţine în repetate rînduri necesitatea libertăţii şi egalităţii, ambele fiind prescrise de divinitate. După părerea sa, „libertatea individuală este cea mai principală, e punctul de plecare către progres şi mîntuire" [162], idee tipic burgheză. Heliade susţine şi egalitatea, nu fără rezerve însă. Considerînd, pe bună dreptate, că simpla egalitate în faţa legii este o minciună, el o condiţionează însă de egalitatea în faţa „dreptului de a trăi" [163], formulă echivocă, lăsînd loc la interpretări foarte largi şi care o anulează de fapt. Aprecierea este confirmată de faptul că susţinînd mai tîrziu egalitatea, el o vedea ca fiind, printre altele, o egalitate „înaintea prosperităţii generale şi condiţionată după condiţiuni sau stări" [164]. Aceste idei ne ajută să înţelegem şi „socialismul" său. Faptul că scriitorul a preluat numeroase idei de la socialiştii utopici contemporani este evident; tot atît de evident însă este şi faptul că el nu le-a preluat decît pe acelea care nu contraveneau intereselor şi concepţiilor sale generale, acceptînd socialismul, dar adaptîndu-l preceptelor biblice şi considerîndu-l într-o manieră aparte [165]. De altfel, Heliade precizează că nu vrea să fie calificat drept comunist [166], fapt care nu ne surprinde la un apărător atît de pasionat al proprietăţii.

Trebuie să subliniem însă că, pornind de la analiza istoriei, scriitorul şi omul politic român este convins că o schimbare a situaţiei omenirii se va produce. Prin însăşi esenţa naturii sale, omul va ajunge să fie liber şi combătînd libertatea, duşmanii ei nu fac nimic altceva decît să-i deschidă drumul [167]. Această transformare, crede însă Heliade, se va produce mai degrabă de sus, „din bunăvoinţa şi luminarea privilegiaţilor" [168], decît din revolta maselor. Paralel cu eliberarea omenirii se va produce şi eliberarea femeii şi asupra acestei idei, deosebit de valoroase pentru epoca în care a fost emisă, idee care pare să fie luată de la saint-simonişti şi care îl apropie de Bolliac [169], Heliade insistă în

[161] *Souvenirs*, p. 14.
[162] *Echilibru*, II, p. 65.
[163] *Souvenirs*, p. 196.
[164] *Echilibru*, I, p. 239.
[165] „Socialismul e deodată cu omul"; *Echilibru*, I, p. 281.
[166] *Scrisori din exil*, p. 82.
[167] *Souvenirs*, p. 277.
[168] *Scrisori din exil*, p. 381. În *Mémoires*, p. 397, el îşi dădea totuşi seama că „niciodată boierul nu va consimţi să fie frate cu oamenii poporului".
[169] D. Popovici, *Santa cetate*, p. 43; 66.

repetate rînduri. De altfel, el condiţionează emanciparea bărbatului de emanciparea femeii [170].

Apărute într-o perioadă cînd istoria constituia o puternică armă în lupta reprezentanţilor burgheziei pentru realizarea unor transformări social-politice, lucrările lui Ioan Heliade Rădulescu, fie ele istorice sau de alt gen, cuprind numeroase afirmaţii interesante asupra evoluţiei omenirii, a sensului şi forţelor motrice care o determină, asupra diferitelor fenomene şi evenimente din trecut. Este adevărat că nu întotdeauna el îşi dezvoltă suficient de clar şi de argumentat ideile; lectura operelor sale lasă de multe ori impresia unei tratări superficiale. Explicaţia o găsim atît în activitatea multiplă, enciclopedică a lui Heliade, activitate „mai mult în suprafaţă decît în adîncime" [171], care nu i-a permis întotdeauna o aprofundare a problemelor tratate, în lipsa unei metode ştiinţifice — la care a contribuit, în afara neefectuării unor studii sistematice, şi nivelul general al cercetărilor contemporane — ca şi în concepţiile sale filozofice idealiste, în care factorul material nu apare decît arareori şi atunci într-o poziţie subordonată. De altfel, aşa cum am arătat, multe din concepţiile sale sînt rezultatul nu atît al cercetării materialului faptic, cît al necesităţii de a demonstra anumite idei legate de evenimentele contemporane, ceea ce avea să-l facă uneori să accentueze mai mult decît de obicei unele din părerile sale obişnuite, iar alteori să emită păreri contradictorii — atunci cînd preconiza înfiinţarea unei societăţi agricole, de exemplu, acorda factorului material o importanţă care este, într-o anumită măsură, în contradicţie cu concepţia sa idealistă. Unele contradicţii se explică, de asemenea, şi prin evoluţia sa în decursul celor cîteva decenii de activitate.

Să subliniem însă faptul, care merită să fie reţinut în primul rînd, că în pofida contradicţiilor şi a concepţiei sale idealiste, ca şi a metodei de lucru utilizate, Heliade a emis unele idei deosebit de valoroase pentru acel timp — evoluţia progresivă a omenirii, superioritatea republicii ca formă de guvernămînt, condamnarea războiului, a monarhiei, a papalităţii, reliefarea rolului ştiinţei şi culturii etc. În aprecierea de ansamblu a concepţiilor sale aceste idei trebuie subliniate după cum nu pot fi omise nici unele scăderi — blamarea revoluţiilor, propovăduirea transformărilor de sus etc. Pentru o justă înţelegere a lor ele nu trebuie desprinse de contextul istoric în care au apărut — perioada transformărilor social-politice care însoţea trecerea de la feudalism la capitalism — ca şi de poziţia pe care o ocupa Heliade în structura socială a epocii — burghez democrat-liberal, care lupta

---

170 *Opere, II*, p. 52. Să ne amintim aici şi titlul, semnificativ, al „Curierului de ambe sexe".

171 G. O p r e s c u, *op. cit.*, p. 21—22.

pentru realizareea acestor transformări dar care nu putea fi adeptul unor schimbări prin mijloace radicale. Judecate în felul acesta, concepţiile istorice ale lui Heliade, contradictorii ca întreaga sa poziţie, devin explicabile, după cum meritele şi scrierile sale devin mai clare.

IOAN HELIADE RADULESCO ET L'HISTOIRE UNIVERSELLE

Résumé

Heliade Radulesco n'a pas été un historien dans le vrai sens du mot. Mais, militant dans une période où l'histoire constituait pour les représentants de la bourgeoisie un vrai arsenal d'arguments dans leur lutte contre le féodalisme, il fait de recherches dans le passé à l'intention précise d'y trouver des arguments pour son activité politique. Ses travaux, soit qu'ils aient ou non un caractère historique, comprennent beaucoup d'appréciations — faites sur les positions de l'idéalisme objectif — particulièrement interéssantes. Ces appréciations sont quelquefois contradictoires; à côté d'idées très précieuses pour l'époque — l'évolution progressive de l'humanité, la supériorité de la république comme forme de gouvernement, la condamnation de la guerre, de la monarchie, de la papalité, la démonstration du rôle de la science et de la culture dans le développement de la société — on rencontre aussi des limites — le blâme des revolutions, la propagation des transformations d'en haut.

Ces contradictions constituent en fait, le reflet des contradictions de cette époque de transition du féodalisme au capitalisme ou Heliade a vecu.

Néanmoins restent prépondérantes les parties positives de son oeuvre, oeuvre par laquelle Heliade a poursuivi de servir les intérêts du peuple roumain.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA SITUAŢIEI MATERIALE A MINERILOR DIN VALEA JIULUI ÎN PERIOADA 1929—1933

DE

I. SAIZU, D. ŞANDRU, I. AGRIGOROAIE şi N. TODERICI

Industria cărbunelui din Valea Jiului a cunoscut în perioada stabilizării relative a capitalismului o oarecare dezvoltare ilustrată prin creşterea investiţiilor, sporirea volumului producţiei, prin mărirea suprafeţei de exploatare şi cuprinderea de noi braţe de muncă în procesul de producţie. Această dezvoltare a industriei miniere a fost determinată de creşterea necesităţii de combustibil pentru economia naţională. Astfel, la Societatea Petroşani producţia de cărbune creşte de la 508 210 tone în anul 1922 la 1 018 680 tone în 1926, ceea ce subliniază o dublare a volumului producţiei. O însemnată creştere a producţiei are loc şi la exploatările miniere din Lonea şi Lupeni.

În aceeaşi perioadă metodele de exploatare sînt perfecţionate. Are loc o oarecare îmbunătăţire a tehnicii de exploatare. Toate acestea au determinat o sporire evidentă a beneficiului capitaliştilor, beneficiu care în 1928 se ridica la 124 144 887,43 lei la Societatea Anonimă Petroşani şi la 89 399 153,75 lei la Societatea Anonimă Lupeni [1].

Spre sfîrşitul perioadei de stabilizare s-a dezvoltat tot mai mult contradicţia dintre necesitatea producţiei de masă şi capacitatea slabă de absorbţie a pieţii interne. În ultimă instanţă această contradicţie a dus la restrîngerea producţiei, la închiderea unor întreprinderi, la intensificarea concentrării şi centralizării capitalului, la mizerie şi şomaj pentru masele muncitoare.

Ascuţirea contradicţiilor proprii orînduirii capitaliste a determinat trecerea la criza economică din anii 1929—1933, care a avut consecinţe deosebit de grave pentru toate sectoarele economiei naţionale. Criza

---

[1] Arh. St. Petroşani, Bibl. II, 134—139, p. 12—16; Bibl. III, 5, p. 12—16,

a lovit în primul rînd în masele muncitoare. În această perioadă salariul nominal a cunoscut o scădere de 36,9%, procent care nu reflectă însă decît parțial situația salariilor.

Criza economică dintre anii 1929—1933 a avut grave repercusiuni asupra industriei carbonifere din Valea Jiului: producția scade, o serie de mine sînt închise, crește numărul șomerilor, condițiile de viață și de muncă ale lucrătorilor se înrăutățesc. Încă din anul 1928 societățile miniere iau un șir de măsuri menite să le salveze din criză. În bilanțul acestora de la sfîrșitul anului 1928 Direcția Minelor recunoaște că a redus efectivul lucrătorilor de la exploatări și a închis unele mine „pentru a concentra lucrările de extracție în restul minelor"[2].

„Criza de desfacere" cu care începe criza economică în Valea Jiului, s-a manifestat prin scăderea simțitoare a vînzărilor de cărbune, ca și prin formarea unor stocuri importante ce nu mai puteau fi livrate. Aceasta a determinat ca în anul 1928, „deși nici o mină nu lucra cu completă capacitate de producție, multe din ele nelucrînd decît 5 zile pe săptămînă, totuși stocurile creșteau zilnic pe rampele minelor"[3]. Ca urmare a avut loc o puternică creștere a șomajului[4].

La începutul primului an de criză, conducerea societăților trece la aplicarea sistematică a unor măsuri de reducere a producției și a numărului de muncitori. „Luînd la cunoștință că producția nu va putea fi mai mare de 164 vagoane pe zi de lucru — se arată într-o adresă a Direcției Minelor către conducerea societăților, — vom împărți lucrul astfel încît vom produce la mina Victoria 20 vagoane, Carolina 52 vagoane, Ștefan 50 vagoane și Ileana 42 vagoane. Vom suprima la toate exploatările lucrul în schimbul trei. Nelucrînd separațiile noaptea, vom concedia de la cele două separații 95 persoane. Vom mai concedia de la mina Victoria 300 muncitori, Carolina 100, Ștefan 50 și Ileana 50 muncitori"[5].

„Criza de desfacere" se manifestă cu intensitate deosebită în anul 1930. Încă din primul trimestru al anului, principalul consumator al cărbunelui — C.F.R. — își reduce cererea de cărbune. Dacă în primul trimestru al anului 1929 grupul Petroșani a livrat peste 162 000 tone cărbune, din care 139 401 tone pentru C.F.R., în aceeași perioadă a anului 1930 a livrat numai 127 000 tone, din care 122 000 tone pentru C.F.R. Este vorba deci de o scădere cu 22,5%[6].

Urmare directă a acestui fapt a fost scăderea în aceeași proporție a producției fie prin închiderea unor mine, fie prin reducerea zilelor lucrătoare pe lună și concedieri în masă. Oficialitățile statului bur-

[2] Arh. St. Petroșani, Bibl. II, p. 133.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Arh. St. Petroșani, Soc. Lupeni, dos. 2/1928—1929, f. 45.
[6] Idem, Soc. Petroșani, dos. 2/1930, f. 5.

ghezo-moşieresc aprobau cu o uşurinţă revoltătoare propunerea conducerii societăţilor pentru suspendarea lucrărilor la exploatările miniere. În 1931 ele aprobă cererea comună a societăţilor Petroşani, Lupeni şi Lonea, precum şi cererea societăţii Valea Jiului de Sus, autorizîndu-le suspendarea lucrărilor de exploatare a minelor nr. 1 şi 2 din Lonea, Dîlja şi Vest din Petroşani, Vest şi Est din Vulcan, Victoria din Lupeni, precum şi a lucrărilor de exploatare din concesiunea Arpad, Tereza, Carolina şi Crividia [7].

Pentru a rezista crizei şi concurenţei, pentru a controla mai bine întregul bazin carbonifer al Văii Jiului şi a intensifica condiţiile de exploatare, în 1931 are loc unificarea pe baze monopoliste a celor două societăţi miniere, Petroşani şi Lupeni [8]. Crearea Societăţii unice Petroşani a asigurat în bună măsură obţinerea unor însemnate beneficii, chiar în condiţii de criză, pe baza intensificării exploatării lucrătorilor mineri. Acest lucru este ilustrat de faptul că şi în anii în care producţia reprezenta doar 57% din aceea a anului 1927, beneficiul cunoaşte o creştere sau uneori o scădere, incomparabil mai mică decît producţia, după cum demonstrează cifrele de mai jos [9]:

Evoluţia beneficiului net obţinut de Societăţile Lupeni şi Petroşani, principalele societăţi din Valea Jiului, în intervalul 1928—1933

	Lupeni	Petroşani
1928	89 399 153,75 lei	124 144 888,43 lei
1929	89 823 728,00 „	122 775 450,03 „
1930	44 832 484,00 „	61 951 365,35 „
	După unificare	
1931	60 692 619,00 lei	
1932	91 212 828,00 „	
1933	58 579 557,00 „	

Aceste cifre subliniază o creştere reală a beneficiului dacă ţinem cont de faptul că un număr apreciabil de mine au fost închise şi numărul muncitorilor ocupaţi în producţie s-a redus cu aproape 50%. Beneficiul se menţine ridicat şi datorită „raţionalizărilor" introduse în producţie în această perioadă [10], „raţionalizări" ce au avut urmări

[7] Idem, dos. 1/1931, f. 93.

[8] Idem, dos. 4/1931.

[9] Arh. St. Petroşani, Bibl. II, p. 12—16; Bibl. III, p. 9—16.

[10] In acest scop Consiliul de Miniştri în şedinţa din 5 august 1930 a instituit pe lîngă Ministerul de industrie şi comerţ o comisie pentru întocmirea programului de „raţionalizare" a industriei cărbunelui cu concursul statului si una pentru întocmirea programului de „raţionalizare" cu concursul statului a industriei fierului. („Monitorul Oficial" din 30 septembrie 1930, p. 8244).

negative asupra situației maselor. Socotită de economiștii burghezi ca un „veritabil" mijloc de coordonare a producției, raționalizarea nu însemna în fapt decît o cale de a salva interesele burgheziei, de a se forma carteluri între marii capitaliști în vederea unei „sistematizări" a exploatării maselor.

În timp ce la un pol al societății se concentrau profituri uriașe, la celălalt pol creșteau mizeria și suferința maselor muncitoare. În condițiile crizei, clasele dominante din România au urmărit să „puie pe picioare" o economie șubrezită, cu prețul intensificării exploatării maselor largi populare, în special a clasei muncitoare. Demascînd politica antimuncitorească a burgheziei și moșierimii române, comuniștii arătau maselor populare că burghezia urmărea să încarce muncitorimea și țărănimea cu efectele crizei economice, că ea a întărit procesul de concediere a muncitorilor, ca mijloc pentru ieșirea din criză.

Ofensiva patronală din perioada 1929—1933 pentru ieșirea din criză pe spinarea lucrătorilor mineri îmbracă forme variate, cele mai frecvente fiind scăderile salariilor, concedierile în masă, reducerea zilelor lucrătoare pe săptămînă, închiderea minelor etc.

Muncitorii mineri de la societățile carbonifere se numărau printre categoriile de muncitori a căror situație materială era dintre cele mai grele. Deoarece patronii urmăreau doar obținerea unor beneficii maxime cu cheltuieli minime, ei nu întreprindeau nimic pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă la exploatările miniere. Referindu-se la viața minerilor din trecut, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Capitaliștii români și străini, proprietarii din acea vreme ai minelor de cărbuni, au jefuit și au exploatat în modul cel mai crunt pe muncitorii mineri. Avînd un salariu de foamete, care nu le ajungea nici să astîmpere nevoile lor minime și ale familiilor lor, minerii erau nevoiți să lucreze pînă la istovire cu unelte manuale dintre cele mai primitive, pentru îmbogățirea exploatatorilor capitaliști. Muncitorii mineri trăiau veșnic în nesiguranța zilei de mîine. În orice zi, fiecare dintre ei se putea trezi aruncat în stradă, pradă șomajului" [11].

Condițiile de viață și de lucru ale minerilor de pe Valea Jiului erau atît de aspre încît chiar o parte din presa burgheză a timpului a fost nevoită să recunoască acest fapt. În urma unei anchete întreprinse la exploatările carbonifere din această regiune de către ziarul „Dimineața", acesta dezvăluie situația grea a muncitorilor mineri: „Ani întregi, trăiți sub pămînt, la întuneric, împrăștiat foarte slab de lampa cu flacăra verzuie; la o temperatură foarte ridicată și într-o atmosferă sufocantă pe care insuficientele și anemicele ventilatoare nu o pot înviora de ajuns; cu zeci de pericole la tot minutul; explozii, flăcări, gaze, prăbușiri, inundații, lucrînd în praful înecăcios al cărbunelui și în noroiul cleios al locului, adevărat iad, — minerul din întreprinderile

[11] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, Buc., 1956, p. 468.

carbonifere are viaţa cea mai ciinească"[12]. Amintindu-şi de acele vremuri, muncitorii mineri din Lupeni mărturisesc următoarele: „...în vremea aceea nu aveam nici haine de protecţie, lucram în apă pînă la genunchi, galeriile erau pline cu apă, iar iarna îngheţau şi hainele pe noi. Ziua de lucru se prelungea la 10—12 ore şi chiar 14. Asigurări sociale în caz de boală nu existau".

Naţional-ţărăniştii, aduşi la guvern de oligarhia financiară română n-au luat practic nici o măsură care să ducă la îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi de lucru ale muncitorilor, aşa cum au promis atunci cînd se aflau în „opoziţie". Dimpotrivă, efectele crizei şi politica claselor dominante au înrăutăţit şi mai mult situaţia muncitorilor[13].

Înrăutăţirea condiţiilor de muncă ale minerilor este ilustrată şi de creşterea numărului accidentelor în urma cărora zeci şi sute de mineri rămîn schilodiţi sau îşi pierd viaţa. Într-un raport „strict confidenţial" al Direcţiei Minelor adresat conducerii societăţilor se arată următoarele: „...situaţia exploatărilor devine din zi în zi tot mai îngrijorătoare. Pe ziua de ieri avem de semnalat un nou accident de exploatare. În Petrila s-a prăbuşit un abataj pe neaşteptate"[14]. Din raportul asupra accidentelor de muncă în Lupeni reiese că în perioada 1928—1932 numărul accidentelor a crescut foarte mult[15]. Raportul arată că în majoritate accidentele se produc datorită numărului redus al zilelor lucrătoare, situaţia care obligă pe muncitori (în special cei care lucrează în acord) să-şi intensifice munca mergînd pînă la epuizare, în scopul de a obţine un salariu care să-i acopere cît de cît strictul

---

[12] „Dimineaţa", Buc., 7 iulie 1930, p. 9.

[13] Cum ajungea un lucrător miner care lucra în asemenea condiţii o ilustrează şi poezia *Parc-aş fi de o mie de ani*, publicată în ziarul „Minerul" din 24 ianuarie 1931 :

Parc-aş fi de o mie de ani
înfrînt miner, hulit, rumân,
mă-ntorc schilav, c-o zdreanţă de plămîn
din iadul iadurilor de la Petroşani...
carnea pe mine-i ca arsă şi fiartă...
gîndul meu : răsnită, oarbă muscă...
cine intră-aci pe picioare se uscă...
ciocoiul şi groful nu iartă.

dar n-am decît aceste noduroase
braţe grele
crepate, roase de cumplita trudă...
mai putea-voi izgoni eu oare
foamea crudă,
din bordeiul ăsta orb, cu ele?
dar vai, aceste mii de tîrnăcoape
ce s-or ridica odată vijelios în soare
pentru lupta cea aspră şi mare
cîţi dintre ciocoi vor mai putea
să scape?

[14] Arh. St. Petroşani, Soc. Petroşani, dos. 2/1929, f. 79.

[15] Numărul accidentelor de muncă în producţie în comparaţie cu numărul muncitorilor asiguraţi în perioada 1928—1932 (pînă la 20 XI):

	Muncit. asig.	Accid. grave	Accid. uşoare	Total
1928	356	40	316	356
1929	3.546	120	363	483
1930	3.238	224	473	697
1931	2.486	95	622	717
1932	2.200	49	535	584

(Arh. St. Petroşani, dos. 1/1932, f. 14; vezi şi „Facla", 13 august 1932).

necesar. Astfel, în 17 zile lucrătoare, minerul caută să realizeze cîștigul pe întreaga lună. În raport se arată, de asemenea, că peste 60% din accidente s-au produs în ultimele trei ore de lucru, atunci cînd muncitorul este aproape complet epuizat [16]. Explicația dată în raport urmărește să scoată de la orice răspundere conducerea societăților pentru condițiile inumane în care sileau pe muncitori să muncească și să trăiască.

În scopul apărării intereselor lor de clasă, cercurile guvernante au încercat să denatureze sau să ascundă realitățile istorice ale epocii. Un exemplu tipic îl oferă în acest sens modul în care sînt prezentate problemele sociale. Cu privire la șomaj, de pildă, politicienii burghezi au susținut că România suferea relativ mai puțin de șomaj, decît țările dezvoltate din punct de vedere industrial [17], căutînd prin aceasta să „justifice" inutilitatea încercărilor statului de a ajuta pe șomeri. Alții au încercat să nege existența acestui fenomen, pretinzînd că „șomajul nu-și are rațiunea logică de a fi în Țara Românească" [18], dat fiind caracterul ei de țară „eminamente agrară".

Cu toate încercările de denaturare a realității, o parte a reprezentanților burgheziei au fost însă nevoiți să consemneze în lucrările lor existența și creșterea șomajului, ca o consecință a capitalismului, a crizelor sale economice. Istoricul N. Iorga însemna laconic, dar semnificativ, la 16 aprilie 1930, în *Memoriile* sale că „Numărul șomerilor crește" [19], pentru ca după aproape o lună, la 13 mai, să arate în cîteva cuvinte spaima care cuprinsese burghezia : „Lumea se teme de revoluție" [20].

Pentru „combaterea" șomajului, cercurile conducătoare au luat cîteva „măsuri" cu un vădit caracter demagogic. În felul acesta s-a căutat să se „dovedească" faptul că „guvernul n-a stat cu brațele încrucișate față de această problemă" [21]. În realitate, în acest timp s-a înăsprit și mai mult, prin aparatul administrativ și militar, politica antimuncitorească.

În perioada 1929—1933 Valea Jiului cunoaște o nemaiîntîlnită creștere a șomajului. În 1930 numărul muncitorilor șomeri din această regiune depășea cifra de 7 000 [22], ajungînd ca la sfîrșitul anului 1931 în Valea Jiului, unde lucrau înainte 30 000—35 000 de muncitori, să lucreze numai 5 000—6 000, și aceștia cîte 12—13 și chiar 15 ore pe zi,

[16] Ibidem.

[17] „Dezb. ad. dep.", ședința din 1 august 1930, p. 2195.

[18] C. Argentoianu, *Indrumări politice*, Buc., 1932, p. 4; „Opinia", Iași, 4 februarie 1933, p. 1.

[19] N. Iorga, *Memorii*, vol. p. 391.

[20] *Ibidem*, p. 396.

[21] „Dezb. ad. dep.", ședința din 12 martie 1930, p. 898.

[22] «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.C.R.», nr. 1/1955, p. 42.

numai două zile pe săptămînă [23]. Muncitorii — recunoştea în acest sens un ziar al timpului — „sînt în pragul unor frămîntări din cele mai grave. În unele centre industriale se vorbeşte de concedieri în masă, in altele «preavuzele» sînt pe punctul de a expira" [24]. Un număr însemnat de concedieri, în comparaţie cu celelalte centre industriale, se făcea în rîndul minerilor. Astfel, din cei peste 2.000 de muncitori concediaţi în luna martie 1930 cu avizul Ministerului Muncii, peste 800 erau din Valea Jiului [25]. La 1 aprilie acelaşi an urmau să fie concediaţi 830 de muncitori mineri angajaţi în diferite centre. În realitate, cifra celor care urmau să fie concediaţi era mult mai mare. Adresa din 2 aprilie 1930 a Ministerului muncii către Preşedintele Consiliului de Miniştri arată că numărul minerilor care urmau să fie concediaţi se ridica la 984 [26]. Concedierile trebuiau să se facă într-un interval de 6 zile, începînd de la 1 aprilie. Deşi aceste cifre nu oglindesc întrutotul situaţia reală a numărului de şomeri, chiar numai pentru această perioadă, ele servesc totuşi ca indicaţie în procesul de urmărire a evoluţiei şomajului în ţara noastră în anii crizei economice dintre 1929—1933.

Societăţile lăsau fără lucru mare parte a minerilor din Valea Jiului. Aceştia, împreună cu familiile lor, au rămas lipsiţi de cele necesare traiului, fiind siliţi să-şi ducă viaţa în cocioabe, pradă la tot felul de boli. Referindu-se la această situaţie, delegatul şomerilor din Lonea la cel de al VII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din industria minieră (Bucureşti, 1932), arăta: „Oamenii noştri rămaşi fără de lucru şi-au luat traista în grumaz şi au pornit-o la drum, umblă din sat în sat şi din oraş în oraş. Unii şi-au luat drumul străinătăţilor, cei rămaşi sînt şi ei mai bine de jumătate şomeri, căci cîştigă cu 70% mai puţin decît acum trei ani. Statul îşi bate joc. Anul trecut el a acordat «ajutoare» în Valea Jiului care împărţite la suflet de om erau de 2—3 lei pe zi. Vă spun pe sfîntul adevăr că la noi oamenii, femeile şi copiii se sting de foame pe drumuri. La Vulcan este insula dracului. Acolo mai bine s-ar înălţa steagul negru pe gară şi pe primărie. Ne plîng copiii de foame, nu mai putem răbda".

O altă cale pe care patronii au folosit-o pentru a lovi în situaţia minerilor, a constituit-o aplicarea unei salarizări din ce în ce mai reduse. Soluţiile adoptate de cercurile guvernante pentru ieşirea din criză — cunoscutele „curbe de sacrificiu" — înăspresc regimul de muncă din fabrici, reduc salarizarea muncitorilor. În perioada crizei economice salariile muncitorilor mineri au fost extrem de scăzute. Cîştigul minerilor pentru o zi de lucru in 1932 era stabilit la maximum

[23] Chivu Stoica, *Eroicele lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933*, Buc., 1955, p. 33.
[24] „Dimineaţa", Buc., 28 martie 1930, p. 7.
[25] Arh. St. Petroşani, Soc. Petroşani, dos. 2/1930, f. 3.
[26] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Miniştri, dos. 22/1930, f. 6.

132 lei pentru acei care lucrau în acord şi 104 lei pentru acei care lucrau în regie, al ajutorilor de mineri la 101 lei, al zilierilor la 75 lei, al femeilor şi ucenicilor la 50 lei [27].

Măsurile luate de patroni, reţinerile, amenzile erau hotărîtoare în a face ca salariul lunar al celor mai mulţi mineri aflaţi în producţie să fie egal cu salariul doar pe 3—4 zile. Mai mult decît aceasta, muncitorii rămîneau şi datori societăţii, datorită reţinerilor pentru casa cercuală, muzică bisericească, datorii consum, pentru impozitul către stat, pensie, pentru datorii din trecut etc. [28].

La mina „Ileana" minerul cel mai bine plătit în acord primea pentru 25 zile de muncă numai 135 lei, deoarece din cîştigul de 2 667 lei, 2 532 reprezentau scăzămintele. Un muncitor de la mina „Carolina" (Lupeni), care cîştiga 2 407 lei la capătul unei luni de muncă, rămînea dator societăţii pentru luna următoare cu suma de lei 2 526, deoarece reţinerile se ridicau la 4 933 lei [29].

Costul ridicat al vieţii din perioada crizei economice făcea ca un asemenea salariu să-i permită cu greu muncitorului să-şi asigure un minimum necesar existenţei zilnice. Pentru o mai bună ilustrare a acestei grave situaţii este necesar să subliniem că în 1930, societatea, care făcea şi aprovizionarea cu produsele industriale şi alimentare în Valea Jiului, menţinea la principalele produse alimentare următoarele preţuri foarte ridicate în comparaţie cu salariul: făină calitatea I — lei 11 kg; calitatea a II-a — lei 10 kg; untura — lei 78 kg; slănina — lei 66 kg; zahărul — lei 35 kg etc. [30].

Direcţia Minelor motiva menţinerea scăzută a salariilor ca datorîndu-se „crizei de desfacere", ceea ce nu oprea însă ca aceeaşi societate să acorde tantieme şi gratificaţii periodic directorilor generali, şefilor de exploatare şi oficialităţilor din Petroşani, Lupeni etc., între care amintim: notarii, judecătorii, şefii de gară, şefii posturilor de jandarmi, preoţii (aceştia din urmă mai aveau şi un cont special denumit „ajutoare pentru parohii şi preoţi" deschis tot de societate) etc. De exemplu, la sfîrşitul anului 1931 tuturor acestora societatea le-a acordat suma de 7 500 000 lei drept tantiemă [31]. În schimb societatea nu a destinat nici un fel de fonduri în scopuri medicale sau social-culturale.

Scăderea salariilor, prelungirea zilei de lucru pînă la 13 ore şi chiar 15 ore pentru muncitorii care nu fuseseră concediaţi, reţinerile ilegale din salariu făcute sub tot felul de pretexte, scoaterea minerilor şi a familiilor acestora din locuinţe şi trimiterea lor forţată în alte

---

27 Arh. St. Petroşani, Soc. Petroşani, dos. 3/1932—1933, f. 61.

28 Arh. St. Petroşani, Soc. Petroşani, dos. 4/1931, f. 20; vezi şi „Lupta" din 23 august 1929; „Proletarul", 14 august 1932.

29 „Lupta" din 23 august 1929.

30 Arh. St. Petroşani. Soc. Petroşani, dos. 3/1930, fila 80.

31 Arh. St. Petroşani, Grupul Petroşani, dos. 240/1930—1932, f. 84.

regiuni, ca și alte măsuri, au dus la o înrăutățire simțitoare a situației minerilor. În afară de aceasta patronii, în scopul de a exploata după bunul lor plac, au refuzat în repetate rînduri să reînnoiască contractul colectiv în care se oglindeau revendicările cîștigate prin lupta revoluționară de către mineri în anii de după primul război mondial imperialist [32].

Grelele condiții de trai, înăsprite de criza economică declanșată în 1929, au dus la intensificarea mișcării muncitorești. Clasa muncitoare în frunte cu partidul ei comunist a răspuns ofensivei burgheziei printr-un puternic val de lupte, care a cuprins aproape toate centrele industriale ale țării. Semnalul a fost dat de minerii din Lupeni la 6 august 1929, iar apogeul l-a constituit luptele ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. Aceasta dovedește că Partidul Comunist din România a condus proletariatul țării noastre în mari bătălii de clasă pentru ieșirea revoluționară din criză.

Prin propria sa experiență, clasa noastră muncitoare a verificat valoarea de neprețuit a cuvintelor lui V. I. Lenin: „Numai partidul comunist, dacă el e într-adevăr avangarda clasei muncitoare,... numai un astfel de partid este în stare să conducă proletariatul, în lupta cea mai necruțătoare, cea mai hotărîtă, în lupta finală împotriva tuturor forțelor capitalismului. Pe de altă parte, numai sub conducerea unui asemenea partid, proletariatul e în stare să desfășoare asaltul său revoluționar în toată vigoarea lui" [33].

Sub conducerea directă a comuniștilor minerii, înfruntînd teroarea dezlănțuită de burghezie, transformă în perioada crizei economice Valea Jiului într-un focar revoluționar, se ridică la luptă hotărîtă pentru apărarea drepturilor lor vitale.

Concedierilor în masă, reducerii numărului zilelor lucrătoare, scăderilor de salarii, muncitorimea le răspunde prin demonstrații de protest, mitinguri și greve. Îngrijorată de amploarea luptelor revoluționare, burghezia a căutat noi metode prin care să combată lupta muncitorilor mineri.

Totodată, pentru dezorganizarea luptei minerilor, burghezia a strecurat în rîndurile lor uneltele sale, care aveau sarcina de a descoperi și preda autorităților pe conducătorii minerilor și în primul rînd pe comuniști. În adresa din 23 mai 1929 cu mențiunea „strict confidențial" se arată că pentru serviciile „de informatori" S.L. și I.L. primeau din partea societății suma de 2 000 și respectiv 3 000 lei lunar [34].

Partidul Comunist din România a demascat la timp toate aceste manevre ale burgheziei, menite să abată lupta organizată a lucrătorilor mineri pentru drepturile lor.

---

32 «Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.», nr. 1/1955, p. 42—43.

33 V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, ESPLP, 1956, p. 168—169.

34 Arh. St. Petroșani, Fond Direcția Minelor Lupeni, dos. 1/1929, f. 78.

Perioada de avînt a luptei minerilor este marcată printr-o serie de evenimente istorice importante, momente de încordată luptă de clasă, între care un rol deosebit îi revine eroicei greve a minerilor de la Lupeni din 1929. Pregătirea luptelor s-a desfăşurat sub directa conducere şi îndrumare a comuniştilor. Ca urmare a creşterii activităţii comuniştilor în rîndul muncitorilor din această regiune, lupta minerilor de pe valea Jiului devenise tot mai puternică în acest centru.

În faţa manevrelor patronilor şi a elementelor reformiste din rîndul minerilor care urmăreau tergiversarea tratativelor pentru reînnoirea contractului colectiv, muncitorii de la exploatarea carboniferă Lupeni, conduşi de comunişti, au intrat în grevă la începutul lunii august 1929. Un rol important în pregătirea acestei mari greve a revenit consfătuirii ilegale a delegaţilor celulelor comuniste şi ai Sindicatelor unitare din Valea Jiului, consfătuire care s-a ţinut la 2 august, la marginea oraşului Petroşani, pe dealul Dîlja. La 5 august, minerii au ocupat centrala electrică, fapt care a paralizat activitatea minelor. Principalele lor revendicări erau: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor şi plata lor la timp, încetarea concedierilor şi reprimirea şomerilor la lucru, lichidarea amenzilor, reducerea impozitelor, plata tuturor zilelor de muncă efectuate de muncitori. Comuniştii au devenit sufletul grevei, imprimîndu-i un caracter de luptă organizată. La îndemnul lor, greviştii au ales delegaţi care au avut misiunea să comunice minerilor din celelalte centre despre începutul grevei şi să asigure mobilizarea acestora la acţiuni de solidaritate. La ordinul prefectului Rozvany ca minerii să părăsească imediat centrala electrică, lucrătorii au răspuns că „nu pot face aceasta pînă nu vor vedea negru pe alb, că Direcţia Minelor va respecta contractul colectiv"[35]. Atunci prefectul a descărcat pistolul în pieptul minerului Vitoş Gavrilă — şi acesta a fost începutul măcelului[36].

Patronii au reuşit să învingă lupta eroică a minerilor cu sprijinul direct al unităţilor armate de grăniceri şi jandarmi. Îndrăzneala minerilor de a se ridica pentru apărarea drepturilor lor vitale împotriva burgheziei a fost plătită cu morţi şi răniţi.

Deşi a fost înfrîntă, greva de la Lupeni a constituit o puternică manifestare a împotrivirii muncitorilor faţă de politica antipopulară a guvernului, demonstrînd totodată creşterea influenţei comuniştilor în acest centru muncitoresc şi accentuarea procesului de radicalizare a maselor.

După înfrîngerea grevei, întreaga muncitorime din ţară s-a solidarizat cu minerii din Lupeni, nu numai prin proteste energice, ci şi prin strîngerea de mijloace materiale pentru ajutorarea victimelor rămase în viaţă. De coordonarea acestor sarcini s-a ocupat „Comitetul

[35] Arh. St. Petroşani, Fond. Direcţia Minelor Lupeni, dos. 1/1928—1929, f. 61.
[36] Ibidem.

Lupeni". Referindu-se la necesitatea solidarității muncitorești, în acele momente, ziarul „Apărătorul proletar" arată că „Datoria noastră, a oricărui muncitor conștient, este de a grupa în jurul său pe tovarășii lui de muncă și suferință, înființînd comitete de ajutoare „Lupeni" în orice fabrică și sat, formînd o largă acțiune în sînul muncitorilor și țăranilor pentru ajutorarea victimelor de la Lupeni" [37].

Speriate de răsunetul deosebit de puternic al grevei, ca și de acțiunile de solidaritate, autoritățile își extind represiunea în întreaga Vale a Jiului. Întrunirile muncitorilor au fost interzise în întregul bazin carbonifer. În orașe și comune, jandarmeria veghea orice mișcare a minerilor, arestînd persoanele ce păreau „suspecte" sub învinuirea că ar face propagandă comunistă și împrăștiind grupurile mai mari de 4—5 persoane. Erau supuși prigoanei și torturilor nu numai minerii, dar și familiile acestora. În afară de aceasta, cei concediați au fost siliți de Direcția Minelor să părăsească cît mai grabnic Valea Jiului. Astfel, o parte din foștii mineri se întorc în satele natale, iar o altă parte ia calea pribegiei în străinătate.

O dată cu înăsprirea teroarei în Valea Jiului (o altă formă de teroare a constituit-o respingerea cu ajutorul armelor a muncitorilor care s-au adunat să depună mărturii cu prilejul așa-ziselor anchete), clasele dominante au împiedicat cu forța armată ajutorarea și salvarea victimelor rămase în mizerie. Muncitorii însărcinați cu strîngerea și repartizarea ajutoarelor au fost arestați și bătuți, iar banii confiscați [38].

Cu toată teroarea dezlănțuită de burghezie, minerii continuă, sub conducerea Partidului Comunist din România, lupta împotriva exploatării și terorii, care s-a întețit după greva de la Lupeni. În articolul *În Valea Jiului teroarea continuă*, publicat la 1 noiembrie 1929 în ziarul „Minerul" se arată calea ce trebuie urmată de mineri pentru înlăturarea mizeriei și asupririi: „Muncitori, opuneți-vă ilegalităților... La luptă deci, muncitori, împotriva ilegalităților, împotriva guvernelor care toate sînt tiranice după cum s-a dovedit acum" [39].

Adîncirea crizei economice în anul următor a avut drept consecință o nouă înrăutățire a situației materiale a minerilor din Valea Jiului. Sub motivul micșorării comenzilor venite de la C.F.R. și a folosirii de către această întreprindere a tot mai mult țiței, societățile miniere au refuzat sistematic întrebuințarea brațelor de muncă, lărgind astfel acțiunea de concediere. Ca urmare, în martie 1930 societățile din Valea Jiului urmau să concedieze cîteva mii de muncitori. Împotriva înțelegerii dintre societățile petroliere și miniere de a aplica „raționalizarea" și de a se salva pe spinarea muncitorilor, aceștia au răspuns prin luptă comună.

---

37 „Apărătorul proletar", nr. 7 din 1929.

38 „Inainte", Buc., 19 ian. 1930, p. 4; „Apărătorul proletar", ian. 1930; vezi și Arh. St. Iași, Fond Inspect. Poliției Iași, dos. 16/1930, f. 750—751.

39 „Minerul", 1 noiembrie 1929.

În timp ce Ministerul Muncii jubila în 1930 zece ani de existenţă, în care vreme şi-a atribuit, printre altele, rolul de a „arbitra" conflictele dintre muncitori şi patroni, muncitorimea, sub conducerea Partidului Comunist, desfăşura eroice lupte de rezolvare pe cale revoluţionară a revendicărilor ei. Spiritul revoluţionar al minerilor şomeri, ca şi al muncitorilor neconcediaţi din Valea Jiului, a stîrnit o adevărată îngrijorare în rîndul autorităţilor. Organele locale, mai aproape de realităţi decît cele centrale, erau permanent în poziţia de a interveni fie la conducerea societăţilor, fie la autorităţile centrale, pentru aplicarea unor măsuri demagogice şi chiar represive. Prin aceasta, ele încercau să evite urmările luptei muncitorilor pentru oprirea concedierilor şi pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de trai.

Raportul autorităţilor locale, întocmit la 21 februarie 1930, adresat inspectoratului regional de poliţie Cluj, conţine tocmai o serie de măsuri cu acest caracter, menite să lovească în muncitori şi să apere interesele societăţilor[40]. Scopul raportului era de a sugera soluţii, a căror aplicare să determine atenuarea combativităţii revoluţionare a minerilor. Prima soluţie prevede reducerea orelor de lucru ale muncitorilor ca măsură provizorie şi repartizarea sarcinilor de producţie la toţi lucrătorii aflaţi în serviciu, astfel ca nici unul să nu fie concediat pe motivul reducerii cotei de cărbune a C.F.R.-ului. Această măsură a fost adoptată vremelnic în Valea Jiului şi s-a dovedit, cum era şi firesc, a fi un paliativ, aplicarea ei nemulţumind pe muncitori, care s-au văzut în imposibilitatea de a-şi cîştiga existenţa în cîteva ore lucrate pe zi.

Soluţia a doua propusă în raport recomanda numirea unui comisar al guvernului, care să aibă atribuţiunea de a „controla" gestiunea societăţilor miniere, de a repartiza profitul acestor societăţi „la o cotă omenească"[41] şi de a opri concedierile în cazul cînd se va face dovada că beneficiul realizat este „destul de mare"[42]. Aplicarea unei asemenea soluţii era imposibilă, deoarece societăţile miniere, avînd monopolul asupra exploatărilor, nu puteau fi controlate, iar numirea unui comisar a avut loc numai cu scopul ca guvernul să poată mai uşor organiza şi folosi mijloacele represive cu care să lovească în lupta minerilor.

Extinderea monopolului societăţilor carbonifere s-a datorat concesiilor acordate de către stat. În baza acestora, ele au acaparat în întregime toate perimetrele, chiar şi cele foarte îndepărtate. În acest fel, exploatarea cărbunelui în Valea Jiului depindea de interesele statului sau ale patronilor.

A treia soluţie propusă în raport prevedea necesitatea ca statul să creeze în regiunile carbonifere noi posibilităţi de muncă, unde să

---

[40] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Miniştri, dos. 22/1930, f. 23—25.
[41] Ibidem, f. 23.
[42] Ibidem.

fie atrase brațele de muncă rămase libere, spre a se evita creșterea șomajului[43]. Această soluție era apreciată ca fiind capabilă de a „salva situația"[44]. A treia soluție este anulată însă chiar de raport, care recunoaște că ea va întîmpina rezistență dat fiind faptul că la acele exploatări erau „cointeresate anumite bănci și persoane din cercurile conducătoare ale căror interese ar fi periclitate"[45].

Deși aceste măsuri au fost într-un anumit grad popularizate, ele n-au avut darul de a stăvili lupta dreaptă a minerilor. Într-o adresă a autorităților polițienești din Deva, din care rezultă îngrijorarea puternică de care erau cuprinse față de creșterea luptei minerilor, se sublinia necesitatea unor măsuri urgente pentru „a se evita eventuale mișcări ce s-ar putea produce[46], ca urmare a faptului că în Valea Jiului muncitorii erau lăsați fără lucru în mijlocul iernii.

O dată cu lupta burgheziei împotriva revendicărilor economice ale muncitorilor mineri a fost dusă o politică de desființare a organizațiilor muncitorești și progresiste. Suprimarea posibilităților de organizare a minerilor s-a concretizat la 1 aprilie 1930, cînd tribunalul din Tg. Mureș a pronunțat dizolvarea sindicatelor unitare de pe Valea Jiului pentru motivul că „au făcut politică"[47]. Dizolvarea sindicatelor unitare s-a făcut în baza legii Trancu-Iași din 1920, care interzicea grevele, lăsînd rezolvarea conflictelor colective de muncă în seama unei comisii de arbitraj[48].

Muncitorii din Valea Jiului n-au cunoscut ca vreun diferend dintre ei și societățile miniere să se fi soldat cu o înțelegere în favoarea lor, decît în anii avîntului revoluționar. Prin acest act burghezia a răpit muncitorilor posibilitatea de a-și rezolva prin sindicat problemele lor.

Împotriva acestor măsuri minerii au declarat o serie de greve și au organizat demonstrații prin care cereau mărirea salariilor cu 30% și reducerea zilei de muncă, fixată prin „contractul colectiv" la 12—13 ore pe zi. Asemenea greve și demonstrații au avut loc la Lonea și Sălătruc la 20 ianuarie 1930 cu care ocazie au fost împușcați trei mineri[49].

La sfîrșitul lunii februarie și începutul lunii martie 1930 au avut loc la Lupeni puternice frămîntări în rîndul muncitorilor. Inspectorul regional al muncii, îngrijorat de amploarea acestor frămîntări, a plecat imediat de la Arad în Valea Jiului, cerînd în același timp Ministerului muncii să intervină de urgență la Ministerul de Interne, deoarece „n-avem posibilități de a lua singuri măsuri de ordine"[50].

---

[43] Ibidem.
[44] Ibidem, f. 24.
[45] Ibidem.
[46] Ibidem, f. 26.
[47] „Adevărul", Buc., 3 aprilie 1930, p. 2.
[48] „Monitorul Oficial", partea I, 5 septembrie 1920, p. 4240.
[49] «Analele Institutului de istorie a partidului. . .», nr. 1/1955, p. 54.
[50] Arh. St. Buc., Fond Președ. Cons. de Min., dos. 22/1930, f. 29.

Creșterea acțiunilor muncitorilor în Valea Jiului, o dată cu înrăutățirea situației materiale a muncitorilor neconcediați, o dată cu creșterea numărului șomerilor, sporirea măsurilor reacționare ale claselor dominante a speriat și mai mult burghezia care a înăsprit tot mai mult măsurile ei represive și demagogice. Una din aceste măsuri reacționare a fost aplicată încă de la sfîrșitul anului 1929. Clasele dominante, prin guvernul național-țărănesc, căutînd să se dispenseze de orice obligație de ajutorare a șomerilor [51], încercînd să scape de îngrijorarea provocată de creșterea luptei minerilor, au încheiat în toamna anului 1929 o convenție cu cîteva firme miniere din nordul Franței pentru un „împrumut de oameni" [52]. În aceste condiții sînt înscriși la sfîrșitul anului 1929 pentru a pleca în Franța 687 mineri din Vulcan, 1 100 din Lupeni, 300 din Aninoasa, 300 de la Petroșani, 300 din Lonea [53].

Prin încheierea contractului între burghezia română și societățile carbonifere din nordul Franței pentru „exportul" de mineri români, clasele conducătoare din cele două țări urmăreau să creeze o concurență între salariile minerilor români și francezi, să facă din ei spărgători de grevă, să potolească în acest fel lupta minerilor din Valea Jiului [54]. Descongestionarea numerică a minerilor din această regiunea avea și un alt scop, acela de a lovi în unitatea muncitorilor mineri în special și a clasei muncitoare în general, într-o perioadă cînd aceasta era în plin avînt revoluționar. Muncitorii au refuzat însă în mare număr să se supună unor astfel de măsuri [55].

Puținii mineri ajunși în Franța, dîndu-și seama de manevrele capitaliștilor, au pornit lupta hotărîtă pentru anularea contractelor în baza cărora au fost angajați. O delegație a lor a fost forțată să părăsească sediul consulatului român, apoi al Ministerului Muncii și a Confederației Generale a Muncii reformiste, unde s-au prezentat spre a revendica dreptul de repatriere. În timp ce reprezentanții minerilor români s-au prezentat autorităților menționate, ceilalți muncitori români au părăsit locul de muncă și au plecat la Toul pentru a cere anularea contractelor și întoarcerea în țară. Ca răspuns, ei au fost arestați și bătuți în mod sălbatic [56]. Aceasta scoate în evidență faptul, îndeobște cunoscut, că lupta muncitorilor pentru satisfacerea revendicărilor lor întîmpina rezistența patronilor, indiferent de naționalitatea acestora.

Speriat de refuzul minerilor români din Franța de a executa contractele încheiate de burghezia română cu societățile miniere franceze,

---

51 Ibidem, f. 58.

52 „Dimineața", Buc., 2 iulie 1930, p. 11.

53 Arh. St. Petroșani, Fond Societatea Petroșani, dos. 1/1929, f. 18—19.

54 „Inainte", Buc., 25 octombrie 1930, p. 3.

55 La 27 iunie 1930 trec prin Arad spre Franța doar 287 mineri și 22 familii ale acelor mineri care aveau mai mult de 4 membri în familie. („Dimineața", Buc., 2 iulie 1930, p. 11).

56 „Inainte",Buc., 25 octombrie 1930, p. 3.

ca și de creșterea luptei minerilor rămași în țară, guvernul a fost nevoit să intervină pentru executarea unui nou contract între C.F.R. și societățile carbonifere din Valea Jiului. În acest sens a survenit o convenție între cele două părți, în care, pe lîngă alte clauze, societățile miniere se „angajau" să nu facă nici o concediere timp de trei luni de la intrarea în vigoare a convenției. Potrivit convenției, concedierile urmau să se facă numai pentru „motive disciplinare" și plecări benevole. Aceste clauze au fost inserate tocmai cu scopul de a lovi în muncitorii mineri, care luptau pentru îmbunătățirea soartei lor și nu voiau să se supună disciplinei și ordinei burgheze.

Convenția a fost un act înșelător, deoarece la numai 17 zile de la intrarea ei în vigoare problema șomajului a devenit atît de cronică în Valea Jiului, încît la Președinția Consiliului de Miniștri a avut loc o consfătuire, care a examinat îndeosebi situația muncitorilor din industria minieră. Tot în chip formal, subsecretariatul de stat de la comunicații a anunțat atunci că a obținut aprobarea de la conducerea societăților miniere că vor „întrerupe" concedierile, angajîndu-se ca pe viitor, acestea să nu se mai facă în „bloc" [57]. Sensul acestei convenții a fost repede sesizat de mineri, care au cerut oprirea oricăror concedieri, reprimirea la lucru a celor concediați, îmbunătățirea situației lor. În practică, societățile căutau să înlocuiască concedierile în „bloc" prin concedieri făcute succesiv, fapt care ducea însă la același rezultat. Pe de altă parte, prevederea în convenție a posibilității de concediere a muncitorilor pentru „motive disciplinare" a oferit societăților căile de a face, în aceeași măsură, concedieri, deoarece pentru „motive disciplinare" au putut fi concediați toți acei mineri care luptau pentru îmbunătățirea situației lor.

Îngrijorate de creșterea neîncetată a luptei minerilor, cercurile guvernante au anunțat demagogic în parlament și presă că au depus „necontenită stăruință" pentru îndreptarea situației, găsind „noi posibilități" de plasare a brațelor rămase fără lucru. În fond n-a fost vorba decît de lansarea unor zvonuri care trebuiau — după socotelile cercurilor conducătoare — să tempereze lupta minerilor. Inițierea de lucrări publice — una din aceste idei demagogice — nu era o măsură capabilă să înghită masa de șomeri din industria minieră, la care se adăugau și șomerii din celelalte ramuri ale economiei.

Toate manevrele burgheziei nu și-au atins scopul. Dimpotrivă, în Valea Jiului s-au ascuțit contradicțiile dintre muncitori și patroni. Autoritățile civile și militare erau continuu solicitate pentru menținerea ordinei. Teama cercurilor conducătoare era așa de mare față de creșterea impetuoasă a luptei muncitorilor, încît apelul la armată se făcea oridecîteori burghezia afla de mișcări muncitorești, chiar numai „proiectate". La 7 august 1930 Al. Vaida-Voievod arăta în acest sens

---

[57] „Adevărul", Buc., 19 aprilie 1930, p. 4.

că „din nou ni se semnalizează din ţară o stare îngrijitoare de spirit în rîndurile muncitorimii, datorită conflictelor de muncă şi concedierilor ce se fac în diferite întreprinderi"[58]. El sublinia necesitatea rezolvării conflictelor colective de muncă pe baza legii Trancu-Iaşi spre a nu „degenera în mişcări de mase"[59].

Deşi înspăimîntată de lupta muncitorilor, burghezia, n-a luat practic nici o măsură care să fi dus la îmbunătăţirea situaţiei muncitorilor, atît în Valea Jiului, cît şi în celelalte centre muncitoreşti. Din punct de vedere formal ea a redactat instrucţiuni vagi[60] care să ajute la „prevenirea" şi „combaterea" şomajului. Din punct de vedere practic însă, ea a alocat fonduri pentru întărirea aparatului represiv. Pentru conducerea acestuia s-au numit comisari ai guvernului, învestiţi cu puteri aproape nelimitate. În Valea Jiului comisar al guvernului a fost numit Liviu Cigăreanu, a cărui funcţie de prefect, prestată anterior, l-a familiarizat cu problemele antimuncitoreşti. În scopul de a reprima cît mai urgent nemulţumirile minerilor, acesta şi-a exercitat atribuţiunile încă înainte de numirea sa oficială, la 25 aprilie 1930[61].

Numirea comisarului în Valea Jiului n-a avut nicidecum menirea de a „controla" gestiunile societăţilor miniere, cum încercase să susţină chestorul poliţiei Deva[62], ci acela de a supraveghea şi reprima pe muncitorii nemulţumiţi de concedieri şi mizerie. Pentru a masca rolul comisarului în Valea Jiului, guvernul a anunţat în mod formal că atribuţiile lui Cigăreanu priveau îndeplinirea sarcinilor ministerelor muncii, sănătăţii şi ocrotirilor sociale, ca şi a celorlalte departamente, afară de justiţie şi armată. În practică însă, în complexul atribuţiunilor sale au intrat în primul rînd cele legate de resortul ministerului armatei.

Numirea comisarului guvernului, se recunoaşte chiar în jurnalul consiliului de miniştri, s-a făcut în aceste regiuni „atît de susceptibile la mişcări sociale"[63] în scopul de a găsi şi impune soluţiile ce se cereau. El trebuia să informeze guvernul „asupra tuturor mişcărilor din regiunea sa"[64]. Guvernul acorda acestuia libertatea de a face apel la *„toate forţele publice din regiune şi la unităţile militare pentru menţinerea liniştei şi a ordinei publice, exact în acelaşi fel ca şi prefectul de judeţ*[65]. Acesta avea totodată libertatea de a *„putea controla activitatea tuturor asociaţiilor muncitoreşti ... fără nici un aviz, oricînd ar voi*[66]" (subl. ns.). Rezultă că în practică comisarul n-a fost numai un

---

[58] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Min., dos. 22/1930, f. 55.
[59] Ibidem.
[60] Ibidem, f. 63—67.
[61] „Ardealul economic", Cluj, 5 ianuarie 1930.
[62] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Min., dos. 22/1930, f. 23.
[63] Ibidem, f. 12.
[64] Ibidem.
[65] Ibidem.
[66] Ibidem.

informator al guvernului pentru mişcările muncitoreşti de pe Valea Jiului, ci persoana care, cu ajutorul autorităţilor civile şi militare, trebuia să asigure ordinea burgheză în această regiune.

Depinzînd direct de Preşedintele Consiliului de Miniştri, fiind reprezentantul guvernului în această regiune, comisarul putea cere „pedepsirea sau îndepărtarea funcţionarilor prin mutare"[67], dacă organele locale nu i-ar fi dat concursul la îndeplinirea misiunii sale. Comisarul putea, de asemenea, opri „în mod excepţional" executarea timp de 48 de ore a oricărei măsuri luate de autorităţile centrale sau locale „dacă din punct de vedere a regiunii va crede că acele măsuri nu sînt utile pentru menţinerea liniştii şi a echilibrului social"[68].

Cu toate că prin investirea acestui comisar cu largi atribuţiuni în ceea ce priveşte folosirea forţelor militare locale s-a căutat să se reprime grevele, această măsură n-a putut stăvili, aşa cum spera burghezia, luptele muncitoreşti din Valea Jiului. Minerii luptau tot mai hotărît pentru o salarizare mai bună, pentru recîştigarea dreptului de vechime a muncitorilor concediaţi, pentru reîncadrarea minerilor aruncaţi în şomaj. Înfruntînd toate măsurile de teroare luate de guvernele burghezo-moşiereşti, lupta minerilor din Valea Jiului s-a dezvoltat în anii următori, avînd în comunişti conducători încercaţi.

Cînd cu aprobarea guvernului Maniu-Mihalache, conducerea societăţii Petroşani hotărăşte reducerea salariilor cu 15—20% cu începere de la 1 ianuarie 1931[69], minerii se întrunesc la 11 ianuarie, în cadrul Conferinţei regionale sindicale, ţinută la Petroşani, unde hotărăsc pregătirea şi organizarea unei greve generale pe întreaga Vale a Jiului, împotriva scăderii salariilor şi a concedierilor. De teamă ca această hotărîre să nu fie tradusă în practică, burghezia este nevoită să promită că va satisface cererile muncitorilor. Urmare directă a faptului că această promisiune n-a fost respectată de cercurile conducătoare este hotărîrea de a se convoca o nouă întrunire a minerilor în ziua de 3 februarie 1931. La întrunire s-a reafirmat hotărîrea de a nu permite reducerea salariilor. În acest scop s-a trimis Consiliului de Miniştri moţiunea votată de mineri la întrunire.

Statul burghezo-moşieresc n-a ţinut seama de doleanţele muncitorilor mineri, aceştia din urmă avînd din nou posibilitatea să se convingă încă o dată că singura cale pentru obţinerea unui trai omenesc era calea indicată de comunişti, calea luptei pînă la doborîrea burgheziei şi înlocuirea relaţiilor de exploatare. În condiţiile în care conducerea societăţilor miniere căutau să iasă din criză pe spatele minerilor, Partidul Comunist din România îi îndeamnă pe aceştia să organizeze greva generală pe întreaga Vale a Jiului împotriva conce-

[67] Ibidem, f. 13.
[68] Ibidem, f. 12.
[69] Arh. St. Petroşani, Fond Grupul Lupeni, dos. 1/1931, f. 199.

dierilor, a „raţionalizărilor" capitaliste, pentru mărirea salariilor, pentru alungarea jandarmeriei, siguranţei şi armatei din Valea Jiului, pentru eliberarea tovarăşilor închişi, pentru redeschiderea sindicatelor unitare, pentru ajutorarea muncitorilor în mod permanent din partea statului, pentru ajutor special de iarnă, împotriva conducătorilor trădători, pentru front unic al tuturor muncitorilor, pentru comitete de acţiune de pregătire a grevei generale.

Documentele P.C.R. din această perioadă subliniază tot mai insistent nu numai necesitatea unirii muncitorilor mineri de toate naţionalităţile împotriva capitalului, dar şi atragerea la luptă organizată a şomerilor, a căror situaţie s-a înrăutăţit continuu. Efectul practic al acestei propagande se reflectă în anii crizei economice în faptul că demonstraţiile şomerilor, „marşul flămînzilor din Valea Jiului" pentru drepturi, au găsit sprijin permanent la minerii care lucrau.

Partidul Comunist, în condiţiile creşterii avîntului revoluţionar al maselor, a arătat că este necesar să fie intensificată munca de organizare a partidului pe baza celulelor de fabrică şi uzină, asigurîndu-se în acest fel conducerea efectivă a luptei proletariatului. Numai astfel se putea ajunge ca fiecare fabrică şi uzină să devină un punct de sprijin al partidului. Cu acelaşi scop, P.C.R. a pus problema desfăşurării unei munci perseverente şi sistematice pentru mărirea numărului comuniştilor în întreprinderile din principalele centre industriale ale ţării.

În Valea Jiului, ca şi în celelalte centre industriale, s-au luat măsuri pentru reorganizarea muncii de partid. Faptul acesta a sporit combativitatea revoluţionară a minerilor, dovedind că erau hotărîţi, alături de muncitorii din toate ramurile economiei, să se ridice la luptă deschisă împotriva consecinţelor crizei economice. Începînd din ianuarie pînă în aprilie 1932, grevele parţiale s-au ţinut lanţ în mai multe centre miniere din Valea Jiului, pentru ca în toamna aceluiaşi an să aibă loc numeroase greve în această parte a ţării.

În condiţiile în care burghezia aruncă tot mai mulţi mineri în stradă, pradă şomajului, Partidul Comunist organizează lupta acestora, forma principală de organizare constituind-o alegerea comitetelor de şomeri. Delegaţii comitetelor din Valea Jiului au participat în 1932 la al VII-lea Congres al Uniunii Muncitorilor din Industria minieră, care s-a ţinut la Bucureşti, unde şi-au expus doleanţele. Mizeria şi suferinţa în care se zbăteau minerii din Valea Jiului erau o realitate atît de crudă, încît nici rapoartele întocmite de Ministerul Muncii nu o mai puteau tăinui [70]. Într-unul din aceste rapoarte se sublinia că situaţia era de aşa natură încît în orice moment la Petroşani, Lupeni, Aninoasa, ca şi în celelalte centre miniere, puteau izbucni greve şi aceasta cu

[70] Arh. St. Buc., Fond Preşed. Cons. de Min., dos. 16/1933, f. 7.

atît mai mult cu cît delegații minerilor, însărcinați să prezinte revendicările lor ministerului, se întorceau de fiecare dată cu ele nesatisfăcute [71]. Nemulțumiri adînci se manifestau și în rîndul șomerilor de la exploatările carbonifere Aninoasa, Lupeni, Vulcan [72].

Concomitent cu luptele ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, în bazinul carbonifer al Văii Jiului au loc importante acțiuni muncitorești, cu toată starea excepțională impusă de burghezie. Influența acestor lupte a pătruns adînc și în rîndul minerilor din această parte a țării. Situația grea a minerilor, faptul că în luna februarie 1933, Direcția minelor amenința cu lăsarea pe drumuri a încă 2 000 de oameni, pe lîngă cele 2 500 de concedieri făcute, a produs mari nemulțumiri în rîndul muncitorilor. În zilele ce au urmat luptelor de la Grivița și sub influența acestora, minerii au transformat întrunirile de la Petroșani, Lupeni, Petrila, Vulcan, Lonea, Aninoasa etc. în demonstrații de protest contra exploatării capitaliste, contra concedierilor, pentru eliberarea tuturor celor arestați pentru participare la mișcarea revoluționară. Vorbitorii au ridicat în cadrul întrunirilor numeroase probleme privind îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai și au cerut ministerului de resort satisfacerea lor [73]. Această situație subliniază că, în ciuda măsurilor represive ale regimului burghezo-moșieresc, minerii continuau cu însuflețire lupta pentru îmbunătățirea soartei lor.

Luptele minerilor din Valea Jiului în perioada crizei economice sînt parte integrantă din bătălia clasei muncitoare din România împotriva exploatării și asupririi capitaliste. Luptele din Valea Jiului, ca și din celelalte centre muncitorești, fiind organizate și conduse de comuniști, au dovedit că proletariatul era hotărît să se ridice împotriva măsurilor antimuncitorești ale burghezo-moșierimii române. Creșterea luptei tot mai combative a muncitorilor în perioada crizei economice 1929—1933 a produs o adevărată spaimă în rîndul cercurilor conducătoare, care au apelat la măsuri de forță — ca la cele mai „eficace" mijloace pentru garantarea „ordinei". Cu toate aceste măsuri, clasa muncitoare, între care și minerii din regiunea carboniferă a Văii Jiului, au înscris o pagină glorioasă în istoria poporului român, în lupta pentru dreptate socială.

---

71 Ibidem, f. 32, 33.

72 Ibidem, f. 25.

73 „Adevărul", Buc., 10 și 18 februarie 1933; „Ziua", Iași, 18 februarie 1933.

CONTRIBUTIONS A LA CONNAISSANCE DE LA SITUATION MATÉRIELLE DE MINEURS DE LA VALLÉ DE JIU DANS LA PÉRIODE DE 1929—1933

Résumé

Les dures conditions de vie et de travail des mineurs de la Vallée de Jiu, aggravées par la crise économique de 1929—1933, ont rendu encore plus intense la lutte de ceux-ci sous la direction du Parti Communiste de Roumanie dont le but était de résoudre par des moyens révolutionnaires les revendications des ouvriers.

Des matériels inédités aussi ont permis aux auteurs de présenter le tableau général de la situation matérielle des mineurs se trouvant dans la région carbonifère de la Vallée de Jiu. Leurs conditions de vie pendant la crise économique de 1929—1933 ont empiré à la suite des mesures à caractère antidémocratique: licenciements, fermeture de certaines mines, „courbes de sacrifice" suppression des organisations ouvrières etc. C'est contre ces mesures que se sont dirigées les actions des mineurs, mesures qui constituaient autant de moyens dont les classes dominantes usaient pour défendre leurs intérêts et pour sortir de la crise aux dépens des masses. Effrayées par la lutte des mineurs, les autorités centrales et locales ont adopté une politique démagogique ayant le but de „calmer" la lutte de ceux-ci; elles subventionnaient en même temps l'armée, la police, la gendarmerie et la Sûreté afin d'appliquer la politique antidémocratique du gouvernement.

Malgré toutes ces mesures répressives, la lutte des mineurs connut un grand essor pendant les années suivantes, sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, en affrontant la terreur des classes dominantes.

EXPLOATĂRILE MINIERE DIN BAZINUL VATRA DORNEI ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

DE

C. BOTEZ, DAN BOȚESCU și G. IRIMESCU

Zăcămintele de mangan, pirită și calcopirită aflate în localitățile Iacobeni, Vatra Dornei și Fundul Moldovei, sînt cunoscute de multă vreme. Deși depistate încă din secolul al XVIII-lea, minereurile de mangan și pirită din această parte a țării au căpătat importanță deosebită în ansamblul economiei abia în timpul celui de-al doilea război mondial. Evenimentele politice ce au afectat integritatea teritorială a României au atras după ele importante modificări și în folosirea resurselor naturale, determinînd ca minele din Bucovina să devină cel mai important furnizor de mangan și pirită pentru industria de armament, metalurgică și petrolieră.

Cedarea în mod arbitrar a nordului Ardealului, în care erau cuprinse cele mai însemnate zăcăminte de mangan și pirită aflate în exploatare sistematică, a ridicat problema căutării de noi surse pentru asigurarea necesarului de asemenea minereu. Datorită acestui fapt privirile marelui capital s-au îndreptat mai insistent spre acest bazin minier, care, pînă atunci, era mai puțin exploatat. În treacăt fie spus *Enciclopedia României* nici nu includea în rîndul minelor extractive de minereu de mangan, minele din nordul Moldovei [1].

Deși în urma schimbărilor teritoriale impuse, importanța acestor zăcăminte era bine conturată pentru cerințele economiei naționale, cea mai mare parte din producția obținută era livrată țărilor fasciste Germania și Italia [2]. Relațiile economice ale proprietarilor exploatărilor

---

[1] Vezi *Enciclopedia României*, vol. 3, p. 748.

[2] Vezi în «Revue Roumaine d'histoire», nr. 1/1964, articolul; N. N. Constantinescu, *L'exploitation et le pillage de l'économie roumaine par l'Allemagne hitlerienne dans la période 1939—1944*.

de mangan și pirită din nordul Moldovei, cu monopolurile celor două mari state fasciste, complicata împletire de interese dintre proprietarii minelor, statul român și monopolurile germane și italiene pot fi urmărite direct începînd cu un memoriu al Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina *) din anul 1941, către Marele Stat Major al Armatei Române din care cităm: „Cea mai mare parte din minereurile exploatate, Fondul Bisericesc le exportă în prezent în Germania și Italia, satisfăcînd în același timp și cerințele industriale metalurgice din țară: Reșița și Calan"[3]. Cele expuse sintetic în raportul citat surprind de fapt un moment important al începutului subordonării economiei noastre naționale mașinii de război germano-italiene, problemă pe care îndeosebi ne propunem a o urmări[4].

În conformitate cu conținutul spoliator al tratatelor economice încheiate cu Germania hitleristă, și dată fiind importanța zăcămintelor și insistența monopolurilor germane, Ministerul Economiei Naționale începînd cu această dată exercită presiuni pe lîngă Fondul Bisericesc pentru intensificarea extracției din aceste mine. Astfel, Direcția ACEX (Asociații comerciale și exploatări), critica vehement F.B.O.R.B. „pentru neglijențele de care s-a făcut vinovat în trecut față de economia națională" și propune „să se creeze pe lîngă aceasta (pe lîngă Fondul Bisericesc — nota noastră), un organ de energie și competență care să impună ordinea și activitatea cerută de *punerea în valoare a unor bunuri atît de mari și importante pentru economia națională*"[5]. Ca urmare, pe baza contractelor încheiate cu firmele germane și italiene, proprietarii minelor menționate, în baza obligațiilor, trebuiau să livreze primilor peste 100.000 tone minereu de fier, deși Ministerul Economiei Naționale a României, solicită insistent cantități mereu sporite de mangan și pirită pentru industria de armament, dar fără nici un rezultat. De exemplu, numai în decurs de 14 zile (7—20 martie 1941) s-a livrat societății italiene „Azienda Minerali Matelici Italiana" (A.M.M.I.), 3 658 tone de minereu superior de mangan, iar „Uzinelor și Domeniilor Reșița", în aceeași perioadă, nu li s-a expediat nici un vagon, explicînd această atitudine prin „lipsa de mijloace de transport"[6].

Această situație ascute lupta dintre monopoliștii autohtoni și cei străini, primii căutînd diverse metode de a scăpa de concurența firmelor germane și italiene. În acest scop, ei impun în 1941 prin Ministerul Economiei Naționale, rechiziționarea minelor de pirită din „Fundul Moldovei", unde se extrăgea pirita care era deosebit de necesară disti-

*) În continuare se va citi F.B.O.R.B.

[3] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B.—Serv. teh. al minelor și băilor, 1941 dos. nr. 2, p. 72.

[4] Vezi și revista «Finanțe și credit» nr. 1—1964, articolul lui C. Kirițescu *Caracterul acordurilor economice, valutare și financiare încheiate de România cu Germania hitleristă* (1939—1944) p. 61—64.

[5] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. 1/1941, p. 172.

[6] Idem, dos. 3/1941, p. 94—105.

lăriilor de petrol ce lucrau pentru aprovizionarea frontului [7]. Această măsură leza însă interesele Fondului Bisericesc. De aceea, la intervenţiile acestuia, hotărîrea luată de Ministerul Economiei Naţionale se transformă într-o obligaţie de „conlucrare cu societatea petrolieră Steaua Română în vederea creşterii producţiei" [8], formulă ce convenea mai bine proprietarilor minelor din Bucovina. Marii magnaţi români considerau însă măsura luată doar ca un compromis pentru rezolvarea momentană a problemei, urmărind în fond să subordoneze regiunea minieră din nordul Moldovei. Astfel, în 1942, cele mai mari societăţi monopoliste din România, „Uzinele de fier şi Domeniile Reşiţa", S.A.R. „Nitrogen", Uzinele metalurgice Unite, „Titan-Nădrag-Calan"; „Uzinele de fier din Hunedoara", „Noua Societate a Atelierelor Vulcan" şi S.A.R. Minieră „Mica" au solicitat să creeze împreună cu F.B.O.R.B. o societate cu denumirea „Feromanganez", societate care, aşa cum rezultă din actul constitutiv, avea drept scop principal să se ocupe de industrializarea minereului de mangan [9].

Măsura propusă nu convenea însă Fondului Bisericesc, deoarece în realitate ea ar fi dus la ştirbirea drepturilor de proprietar absolut al minelor din nordul Moldovei, fapt ce rezultă cu claritate din modul propus de formare a capitalului noii societăţi [10]. Iată în ce situaţie ar fi fost pus F.B.O.R.B. în cazul cînd s-ar fi creat înţelegerea monopolistă:

TABLOUL I

Participanţi la formarea fondurilor societăţii „Feromanganez"	Cota de participare la formarea capitalului social
„U. D. Reşiţa"	30
„F. B. O. R. B."	30
„S. A. R. Nitrogen"	2
Uzinele metalurgice Unite „Titan-Nădrag-Calan"	12
Uzinele de fier din Hunedoara	8
S. A. R. „Mica"	10
Noua societate a Atelierelor Vulcan	8
Total	100

[7] Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 4 din 1941, p. 1.
[8] Idem. dos. nr. 10 din 1941 p. 36.
[9] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., vezi Statutul de funcţionare al S. A. R. „Feromanganez" anul 1942, p. 1.
[10] Arh. St. Suceava, Fond, F.B.O.R.B., actul colectiv al „S.A.R. Feromanganez" anul 1942, p. 1.

Conform acestor date, F.B.O.R.B. trebuia să participe cu mai puţin de 1/3 din capitalul social. În aceste condiţii, mai ales că prin statut noua societate urma să fie condusă de un consiliu de administraţie şi deoarece „fiecare 10 acţiuni dau dreptul la un vot" [11], interesele FBORB puteau fi oricînd sacrificate în favoarea acestor mari monopoluri.

Pentru a înlătura o situaţie inconvenabilă, în ultimul moment reprezentanţii Fondului nu au mai subscris în favoarea creării marelui monopol destinat exploatării şi industrializării minereului de mangan, motivînd că adoptă această poziţie „pentru a nu înstrăina bunurile materiale ale Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina". Aceasta a determinat ca situaţia livrărilor de minereu de mangan şi pirită către întreprinderile din ţară să rămînă pe mai departe dependentă faţă de livrările către firmele străine din Germania şi Italia, cu toate măsurile luate pentru intensificarea extracţiei. Astfel, multe din cererile din ţară n-au putut fi satisfăcute.

Pentru remedierea acestei situaţii, la începutul anului 1942, Ministerul Economiei Naţionale (M.E.N.) organizează cu participarea delegaţiilor F.B.O.R.B., Societatea Reşiţa şi Societatea „Nitrogen" o consfătuire consacrată reglementării livrărilor de minereuri de mangan şi pirită [12]. Problema centrală ridicată de delegaţii Societăţilor Reşiţa şi „Nitrogen" a fost aceea a suplimentării contractelor încheiate pentru livrare de minereu. La aceste pretenţii delegatul Fondului Bisericesc obiectează, arătînd că în condiţiile în care Fondul are contracte în curs de execuţie cu Germania şi Italia, iar calificarea şi ataşamentul muncitorilor nu sînt la nivelul cerinţelor, nu poate să facă faţă tuturor cerinţelor, subliniind totodată că solicitările de suplimentare a contractelor nu pot fi realizate. Pentru a masca situaţia de vasalitate faţă de Germania, delegaţii M.E.N. au arătat că vor încerca soluţionarea problemei prin prohibirea exportului de minereu de mangan, iar cantităţile destinate exportului vor fi îndrumate spre Uzina de fabricarea feromanganului de la Tîrnăveni construită de Societatea „Nitrogen". Evident, guvernul antonescian nu putea îmbrăţişa această idee. De aceea, ulterior, s-a comunicat că sistarea exportului de mangan în Germania nu este posibilă, România fiind obligată să livreze în continuare, la preţurile vechi stabilite, atît mangan, cît şi feromangan.

Prioritatea livrărilor de minereu de fier şi mangan către firmele străine, în dauna celor din România, este numai un aspect ce trădează adînca dependenţă a economiei româneşti faţă de Germania hitleristă, fenomen manifestat în tot timpul războiului [13].

---

[11] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., Statut de funcţionare al S.A.R. „Feromanganez", cap. 6, art. 29, anul 1942, p. 5.

[12]. Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3, din 1942, p. 15.

[13] Vezi, «Studii şi cercetări economice, I. S. E. „V. I. Lenin", Buc.» vol. 1, articolul I. P u i a, *Intărirea dominaţiei monopolurilor în industria României între anii 1934—1940*, p. 180.

Consfătuirea amintită a mai scos în evidență că, în anul 1941, firmele germane și italiene au primit o cantitate de minereu de mangan cu mult mai mare decît firmele românești, cu toate că necesitățile interne erau deosebit de stringente. Concludente în această privință sînt datele de mai jos [14]:

TABLOUL II

Livrările de minereu de mangan obținut în anul 1941

Nr. crt.	Destinatarul	U/M	Cantitatea livrată
1	Erzkontor (Germania)	tone	10.530,600
2	A. M. M. I. (Italia)	„	10.901,310
3	Reșița (România)	„	2.546,220
4	Fabrica Ardeleanu (România)	„	237,160
	Total		24.215,290

Din tablou rezultă că în această perioadă s-a livrat în străinătate o cantitate de minereu de mangan de peste 7,6 ori mai mare decît întreprinderilor din țară. Cu această ocazie livrările au cuprins și rezervele extrase în anii anteriori. Începînd cu anul 1942 firmele germane și italiene capătă o și mai mare prioritate.

În detrimentul intereselor firmelor românești, se adîncește tot mai mult dependența economiei României față de Germania. Statul român nu numai că livrează firmelor germane prețiosul minereu, ci, printr-o convenție nouă încheiată cu Germania pe baza tratatului economic din 23 martie 1939 [15], el este obligat să livreze acesteia și feromangan produs de noua uzină de la Tîrnăveni. Livrînd producția sa Germaniei fasciste, această uzină capătă prioritate la procurarea minereului de fier din Bucovina, sprijinită fiind, în mod deosebit, în această direcție de M.E.N. [16]. Concludentă în acest sens este dispoziția Comisariatului de Stat al înzestrării și administrației armate dată Fondului Bisericesc prin care-i cerea: „... Informați-ne imediat despre orice incident sau dificultate care ar putea produce neplăceri în regulata alimentare cu minereu a uzinei din Tîrnăveni" [17].

În timp ce monopolurile germane obțin cu tot mai multă ușurință cantitățile de minereu cerute, societățile românești întîmpină noi și

[14] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B. dos. nr. 1/1942, fila 18.
[15] Vezi: A. Niri, *Istoricul unui tratat înrobitor (Tratatul economic româno-german din martie 1939)*, Ed. științifică 1965, p. 206, 215, 260.
[16] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1942, p. 64.
[17] Idem, p. 76.

numeroase obstacole în calea aprovizionării lor. Aceasta determină firmele româneşti să întreprindă multiple demersuri şi să folosească diferite căi şi mijloace pentru a obţine cantităţi infinit mai mici. De exemplu, Administraţia fabricii „Vulcan" Bucureşti, pentru a obţine numai 50 de tone de minereu de mangan a trebuit să menţioneze în cererea sa că are aprobarea Direcţiei Industriei de Război [18].

Divergenţele născute între monopolurile româneşti şi cele germane şi prioritatea pe care o au ultimele în aprovizionarea cu minereu de mangan, pirită şi feromangan, privesc nu numai cantitatea, ci şi calitatea acestora. Cu prilejul unei consfătuiri organizate de Comisariatul General Metalurgic, delegaţii uzinelor metalurgice româneşti au demonstrat cu date concrete că firmele germane şi italiene primesc minereu de mangan de o calitate mult superioară celui livrat firmelor româneşti [19]. Evident şi această sesizare a rămas fără nici un rezultat.

Subordonarea tot mai accentuată a economiei noastre naţionale intereselor ţărilor fasciste — Germania şi Italia — se mai manifestă şi prin forma dictatorială folosită de aceste state în relaţiile cu firmele româneşti, precum şi prin ignorarea statului român. Astfel, încă în primul semestru al anului 1941, Dr. Luigi Vittorio Ferrero, reprezentantul firmei italiene A.M.M.I., îşi permite să se adreseze administraţiei Fondului Bisericesc în felul următor: „. . . Nu este nevoie să vă atrag atenţia asupra pagubelor imense ce le veţi cauza oţelăriilor italiene prin orice întîrziere" [20]. Mergînd pe aceeaşi linie firma italiană impunea administraţiei centrale a minelor de la Vatra Dornei „să acumuleze cantitatea de minereu necesară utilizării a 170 vagoane care stau goale şi încurcă traficul" [21]. Şi mai dictatorial se poartă Germania hitleristă. Ignorînd existenţa guvernului antonescian şi a organelor de stat româneşti, aceasta dădea dispoziţii în România. De exemplu firma „Donau Chemie A. G. Wien" capătă autorizaţie de a importa pirită *din partea Ministerului Economiei Reichului* şi nu din partea Ministerului Economiei Naţionale a României, aşa cum ar fi fost firesc [22].

Ieşirea Italiei din război, spre sfîrşitul anului 1943, creează condiţii pentru o şi mai mare dependenţă a minelor din nordul Moldovei faţă de economia Reichului, deoarece cantitatea de minereu de mangan contractată cu firmele italiene a fost repartizată automat monopolurilor germane. În felul acesta aproape întreaga producţie a minelor din Bucovina este subordonată intereselor maşinii de război germane.

Pe măsura adîncirii dependenţei economiei României, monopolurile germane îşi măresc pretenţiile, perfecţionează formele de jefuire a bogăţiilor subsolului ţării. De acum înainte firmele germane impor-

---

[18] Idem, dos. 3/1942, p. 121.
[19] Arh. St. Suceava Fond. F.B.O.R.B. dos. nr. 8/1943 p. 7.
[20] Idem, dos. nr. 4/1941, p. 1.
[21] Idem, p. 4.
[22] Idem, dos. nr. 4/1942, p. 67.

tatoare de feromangan nu se mai mulţumesc cu această formă de folosire a resurselor naturale ale ţării noastre, ci cu ajutorul direct al organelor de stat din România obţin dreptul nu numai de a importa feromanganul din ţară, ci de a prelucra manganul *exclusiv* pe teritoriul Germaniei şi de a exporta în România feromangan [23]. Totodată, livrările de minereu de mangan către Reşiţa sînt sistate [24].

Ca urmare a măsurilor spoliatoare amintite, pînă în august 1944 aproape întreaga cantitate de minereu de mangan extrasă din minele Fondului Bisericesc este expediată în Germania [25]. Toate acestea au lezat grav interesele firmelor determinînd totodată ca societăţile româneşti ce foloseau feromangan să depindă totalmente de Germania hitleristă.

Trădarea intereselor româneşti, vinderea bogăţiilor ţării şi subordonarea ei tot mai accentuată faţă de Reichul german se vădeşte cu destulă claritate şi din soarta pe care o hărăzeşte guvernul antonescian bogăţiilor din nordul Moldovei, respectiv zăcămintelor de mangan şi pirită. Neputînd face faţă solicitărilor interne crescînde şi cererilor nelimitate ale Germaniei se impune F.B.O.R.B. ca, împreună cu Ministerul Economiei Naţionale şi Comisariatul General Metalurgic, să ducă tratative, începînd din luna martie 1944, cu grupul monopolist german „Feromangan" pentru încheierea unei convenţii de arendare a minelor pe termen îndelungat [26]. Aceasta însemna în fond a ceda Germaniei hitleriste zăcămintele, a crea condiţii pentru exploatarea lor pînă la epuizare, a menţine dependenţa întreprinderilor româneşti faţă de monopolurile germane şi în acest domeniu, a permite introducerea metodelor hitleriste de exploatare a muncitorilor.

Cele de mai sus rezultă din conţinutul contractului care se impune de către stat, Fondului Bisericesc şi pe care îl analizăm în cele ce urmează. În contract se stipula ca în minele existente şi eventual în altele noi ce se vor deschide să se investească un capital de 30 milioane mărci, pentru că „producţia de mangan trebuie să crească la 160 mii tone în primii 3 ani, ca apoi după 5 ani să ajungă la 265 mii tone". [27] Contractul prevedea ca pe viitor toate rezervele depistate pe baza noilor explorări să aparţină *exclusiv* firmei germane „Feromangan" şi nu F.B.O.R.B. [28] În ceea ce priveşte destinaţia producţiei acestor mine, prin contract se impunea ca, din cele 160 mii tone de mangan ce se vor extrage după 5 ani, în România să rămînă pînă la 30 mii tone, adică pînă la 11%, urmînd ca restul de aproape 9/10 din producţia de minereu de mangan să ia drumul Germaniei hitleriste. [29]

---

23 Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 9/1943, p. 5.
24 Idem, dos. nr. 11/1943, p. 140.
25 Idem, p. 140.
26 Idem, dos. nr. 3/1944, p. 2.
27 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1944, p. 3—8.
28 Idem, p. 8—9.
29 Idem, p. 9.

Rolul dictaturii militaro-fasciste de susținător al intereselor economice ale hitlerismului rezultă din aliniatul din contract care prevedea: *„Statul Român va sprijini lucrările „Feromanganului" pe orice cale și îi va crea toate avantajele speciale... la taxele de vămuire, impozite, procurarea de muncitori, aducerea de specialiști germani"* [30]: (sublinierea noastră). Desigur, conținutul contractului intensifică contradicțiile dintre proprietarii minelor și monopoliștii germani, primii văzîndu-se în situația de a pierde o sursă importantă de profituri. Și în această problemă guvernul antonescian trece de partea monopoliștilor germani. Ministerul Economiei Naționale, sesizat asupra contradicțiilor și neînțelegerilor și fiind mereu solicitat de monopolul german, intervine pe lîngă Mitropolia din Cernăuți pentru a o determina să hotărască perfectarea grabnică a acordului. Mitropolia nu acceptă să i se știrbească drepturile de proprietate considerînd totodată ilegală măsura propusă. Această linie este clar exprimată în răspunsul Mitropolitului Bucovinei, din 22 aprilie 1944, adresat M.E.N. în care se arată: „... nu înțeleg să fac dificultăți guvernului și intereselor superioare ale înarmării... dar... nu pot să-mi risc numele și reputația consimțind la un act care ar fi în viitor supus rigorilor legilor" [31]. Timp de o lună de zile (24 martie — 24 aprilie 1944) durează tratativele, dar fără rezultat, deoarece conducerea F.B.O.R.B. nu cedează.

Înfrîngerile zdrobitoare suferite de trupele fasciste determină ca începînd cu aprilie 1944, în situația frontului să apară schimbări radicale. Urmărite și zdrobite, trupele hitleriste se retrag pe teritoriul României. Ca urmare a noii situații a frontului, încălcînd chiar și cele mai elementare norme ale relațiilor dintre state, la 24 aprilie 1944 trupele germane au invadat bazinul minier începînd, fără să aștepte vreo reglementare contractuală, exploatarea directă a acestor bogății ale țării noastre.

Evident, autoritățile românești nu au luat nici o măsură împotriva acestei samavolnicii manifestate de hitleriști. Delegatul militar a fugit urmat de autoritățile jandarmerești, fără a se interesa de soarta minelor, [32] iar Consiliul Interministerial, în ședința sa din 18 mai 1944 la propunerea Comisariatului General Metalurgic, hotărăște: „a se comunica societății „Feromangan" *să preia conducerea exploatării și expediției minereului de mangan fără contract, urmînd ca acesta să se încheie ulterior.* [33]

Subordonarea activității minelor din nordul Moldovei intereselor hitleriștilor influențează direct *procesul de intensificare a exploatării oamenilor muncii și a bogățiilor țării.* Fiind furnizorul principal de mangan și pirită, Fondul Bisericesc va intensifica exploatarea în minele

[30] Idem, dos. nr. 3/1944, p. 11—12.
[31] Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 4/1944, p. 2.
[32] Idem, p. 77.
[33] Idem, dos. nr. 7/1944, p. 20.

sale. Această tendință este mereu alimentată și de cererile crescînde pentru livrarea unor cantități sporite de minereu, fapt ce rezultă din tabloul următor :

TABLOUL III

Evoluţia producţiei de mangan[34]

Lunile	U/M	Anii			
		1940*)	1941*)	1942	1943
Ianuarie	tone	—	1.056	722,300	1.228,800
Februarie	,,	—	731	1.374,600	1.923,790
Martie	,,	—	185	1.273,300	1.654,320
Aprilie	,,	2.010	329	555,800	2.270,100
Mai	,,	2.108	244	581,300	2.474,200
Iunie	,,	2.644	214	1.238,600	2.249,950
Iulie	,,	1.177	208	2.041,900	3.047,400
August	,,	1.814	138	713,000	1.625,400
Septembrie	,,	2.344	135	1.895,600	1.557,400
Octombrie	,,	2.785	88	2.212,900	2.146,200
Noiembrie	,,	712	131	1.689,335	1.959,400
Decembrie	,,	815	120	2.223,890	—
Total		16.409	3.579	16.522,525	22.136,960

*) se referă la minele Arşiţa şi Therezia.

Datele prezentate arată o creștere continuă a producției, cu excepția anului 1941. Scăderea producției pe anul 1941 este explicată oficial prin două cauze. Pe de o parte, s-a practicat o exploatare abuzivă, sistîndu-se lucrările de înaintare, pregătire și deschidere, neglijîndu-se orice activitate de întreținere și înnoire a instalațiilor tehnice, totul rezumîndu-se exclusiv la extracția de zăcăminte dezvelite în anii anteriori.[35] Pe de altă parte, activitatea în exploatările miniere s-a dezorganizat prin plecarea în Germania „a lucrătorilor minieri de origine etnică germană[36]. Întreruperea activității la exploatările „Arșița" a fost momentană deoarece s-au adus ulterior mineri din altă parte a țării.

Pentru a asigura totuși creșterea producției, pe lîngă angajarea de noi muncitori, administrația minelor recurge la intensificarea muncii care are repercusiuni grave asupra minerilor. Consecința inevi-

[34] Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor furnizate de Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 12/1941, f. 2; dos. nr. 12/1942, p. 6, dos. nr. 12/1943, p. 12.

[35] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B. dos. nr. 11/1942, p. 55—56.

[36] Ibidem, dos. nr. 12/1941, fila 3.

tabilă a intensificării ritmului de exploatare a muncitorilor, îmbinată cu lipsa de protecţie a muncii, o constituie creşterea numărului de accidente; unii muncitori sînt mutilaţi pe viaţă, alţii decedează. Administraţia minelor nu vrea să recunoască condiţiile grele, inumane în care minerii sînt obligaţi să muncească justificînd accidentele prin faptul că aceştia nu au cunoştinţele necesare şi experienţă [37]. Faţă de muncitorii accidentaţi şi faţă de familiile celor decedaţi în urma accidentelor, proprietarii minelor se consideră absolviţi de orice răspundere [38].

Gradul înalt de intensificarea muncii, exploatarea crîncenă, nemiloasă la care erau supuşi minerii sînt recunoscute şi de administraţia tehnică a minelor. Într-un raport confidenţial ea recunoaşte că minerii erau supuşi la eforturi maxime, arătînd că „mai mult nu se pot forţa lucrările, căci minerii sînt noi, sînt slabi, lucrează fără tragere de inimă, iar alţii nu găsim". Mai departe se arată că „ajungem la concluzia de-a-tîtea ori afirmată de noi că un muncitor miner nu poate fi improvizat" [39].

Cerinţele mari ale pieţii interne şi externe precum şi lipsa din ce în ce mai acută de braţe de muncă specializate în minerit se conjugă cu refuzul muncitorilor mineri de a se prezenta la lucru sau a fi transferaţi cu forţa la extracţia cărbunelui pe Valea Jiului [40]. Pentru a face faţă acestei situaţii şi a exercita presiuni asupra lucrătorilor locali, administraţia minelor aduce muncitori minieri de la Abrud, motivînd aceasta prin faptul că „atît la Fundul Moldovei cît şi în împrejurimi nu se găsesc mineri calificaţi, ci doar cîţiva lucrători... Lipsa de mineri nu poate fi remediată decît prin aducerea din regiunile unde sînt" [41].

Creşterea producţiei înregistrată în anii 1942 şi 1943 nu se datoreşte folosirii tehnicii noi, perfecţionării utilajului sau îmbunătăţirii condiţiilor de muncă şi exploatare a minereului, ci este consecinţa sporirii sporadice a numărului muncitorilor şi a intensificării exploatării acestora. În cadrul consfătuirii organizate la nivelul ministerului, în 1942, delegaţii M.E.N. „au pus în vedere (Fondului Bisericesc, n.n.) intensificarea la maximum a exploatărilor miniere şi producţiei de mangan" [42]. *În aceste împrejurări administraţia minelor recurge nu la investiţii* productive, ci la soluţia angajării de braţe de muncă suplimentare şi la intensificarea muncii. Sînt angajaţi cca. 700 de muncitori, din care 500 sînt folosiţi în exploatările miniere de mangan şi 200 la exploatările de pirită. Cu sprijinul M.E.N. se obţine concentrarea pe

---

37 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 7/1941, f. 7—8.
38 Idem, dos. nr. 3/1941, p. 11.
39 Idem, p. 40.
40 Vezi «Studii», revistă de istorie, nr. 1/1964, articolul lui Gh. V. Ioniţă... despre *Lupta muncitorilor mineri din Valea Jiului*, p. 15.
41 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1941, p. 220—221.
42 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1942, p. 17.

loc a acestor muncitori [43]. În mine continuă să se lucreze cu metode și tehnică rudimentară. Principalele unelte de muncă folosite erau: sfredele, tîrnăcoape, lopeți etc. [44]. Sortarea minereului de pirită continua să se facă manual, ceea ce determina înrăutățirea condițiilor de muncă [45]. Lipsa instalațiilor necesare de aerisire în abataje face ca într-o singură zi — 20 februarie 1942 — să moară prin asfixiere 3 muncitori în puțul din galeria „Alznauer" din comuna Fundul Moldovei [46].

Necesitățile crescînde ale mașinii de război hitleriste și fascisto-antonesciene impun sarcini sporite minelor din Bucovina. Cu toată intensificarea muncii, planul de producție pe exercițiul financiar 1944, prescris de Comisariatul Metalurgic, în volum de 36.000 tone de mangan, nu putea fi realizat; administrația minelor a recunoscut că pînă la sfîrșitul anului nu puteau fi obținute decît maximum 25.000 tone [47].

Deși administrația minelor cunoștea exact adevăratele cauze care împiedicau creșterea productivității muncii, procesul verbal din 6 noiembrie 1943 sublinia că „se impune dublarea producției în cele 5 luni restante [48], cu o producție medie de... 4200 tone" [49], care să se realizeze printr-un „ritm mai accelerat al lucrărilor" [50], ceea ce dovedește o atitudine de constantă bunăvoință față de cererile guvernului. Nu peste mult timp întreprinderea a fost militarizată conform decretului nr. 2693 din 1943 creîndu-se astfel posibilitatea de a transfera muncitorii de la exploatările de pirită din Fundul Moldovei la exploatările de mangan în cadrul programului de lucru și dispozițiilor primite de unitate [51].

Excluzînd complet din cîmpul său vizual muncitorii minieri și exploatarea lor crîncenă, conducerea minelor din Iacobeni declara satisfăcută că „astfel, cauzele insuficienței producției fiind înlăturate prin măsurile ce s-au luat, unitatea este îndrumată pentru intensificarea lucrărilor de mangan, pînă la atingerea producției programate" [52].

Paralel cu intensificarea muncii minerilor, au loc schimbări și în situația personalului tehnic; ministerele interesate direct în extracția minereurilor de mangan din bazinul Vatra Dornei menționează, în adresele și dispozițiile lor, că, pentru a se asigura necesarul de minereu uzinelor de armament, se impune „ca personalul tehnic de conducere și control să depună o muncă suplimentară" [53].

---

43 Idem, dos. nr. 9/1942, p. 79—80.
44 Idem, dos. nr. 10/1943, p. 11—12.
45 Idem, dos. nr. 1/1942, p. 79—80.
46 Idem, dos. nr. 3/1942, p. 103.
47 Idem, dos. nr. 11/1943, p. 138.
48 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 11/1943, p. 139.
49 Idem.
50 Idem, dos. nr. 11/1943, p. 138.
51 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 11/1943, p. 138.
52 Idem.
53 Idem, dos. nr. 2/1944, p. 57.

Predarea exploatărilor miniere din bazinul Vatra Dornei către societatea germană „Feromangan" [54], în baza hotărîrii Consiliului Interministerial din 18 mai 1944, face ca în aceste mine să se introducă metode de muncă tipic hitleriste. Concomitent cu intensificarea muncii și pentru a exporta în Germania o cantitate mereu sporită de mangan, societatea „Feromangan" și organizația „T.O.D.T." care ocupase exploatările miniere în mod samavolnic, introduc noi „metode tehnice" de exploatarea minereului de mangan. Din documentele administrației minelor din Iacobeni, rezultă că „organizația T.O.D.T." asumîndu-și dreptul suprem de conducere a exploatărilor miniere, care nu cad în competența sa și care e în dezacord cu legile miniere..., extrage minereu fără conducere tehnică pe teren și cu lucrători care nu sînt specializați în exploatările minereului de mangan" [55]. În aceste condiții exploatarea minerilor se intensifică, numărul accidentelor crește, programul de producție — ca urmare a prelungirii zilei de lucru în mod excesiv — sporește, iar bogățiile țării noastre au fost jefuite tot mai fățiș de hitleriști.

În condițiile cînd ritmul de lucru în mine era de-a dreptul infernal, iar privațiunile la care erau supuși muncitorii minieri întreceau orice închipuire, dispoziția de a se intensifica această muncă însemna depășirea oricărei limite de exploatare. Soarta minerilor din Bucovina era asemănătoare cu cea a minerilor din Valea Jiului despre care Gh. Gheorghiu-Dej arăta că aceștia erau „flămînzi, goi, desculți, într-o stare de mizerie nemaipomenită, urmare a exploatării capitaliste și a războiului criminal de jaf" [56]. Toate acestea erau îndreptate spre îndeplinirea unui singur scop: susținerea mașinii de război hitleriste și obținerea unei plusvalori cît mai ridicate.

Evident, subordonarea economiei românești intereselor Germaniei hitleriste *a amplificat scăderea nivelului de trai al oamenilor muncii*. Exportul produselor românești către Germania se făcea la prețuri scăzute iar diferența era acoperită din bugetul statului. De exemplu, Fondul Bisericesc Ortodox Român din Bucovina a livrat firmei italiene „Azienda Minerali Metalici Italiana" 25 mii tone minereu de mangan la prețul de 830 lei tona, cu înțelegerea ca diferența de preț pînă la 1 000 lei per tonă, adică 170 lei, să fie acoperită de statul român [57]. Această practică în relațiile comerciale, folosită și de către monopoliștii germani, a dăinuit pînă la 23 August 1944 *).

[54] Idem, dos. nr. 7/1944, p. 20.

[55] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1944, p. 77.

[56] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Buc. E.S.P.L.P., 1955, Ed. IV p. 475—476.

[57] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1941, p. 172.

*) Vezi în acest sens și articolul lui Margot Aegemann (Leipzig) intitulat: *Cîteva date privind așa-numitul pact al petrolului* (mai 1940), din revista «Studii», nr. 1/1964 p. 47, în care se arată că... „statul român acoperea din bugetul său diferența de preț acordată Germaniei hitleriste".

În condiţiile cînd preţurile la minereul de mangan pe piaţa mondială cresc de la 800 lei la 1 500 lei, iar apoi la 2 000 lei, firmele germane şi italiene impun, folosindu-se chiar de ameninţări, livrarea în continuare a acestui minereu la preţul vechi [58]. Demersurile F.B.O.R.B. către Ministerul Economiei Naţionale cu privire la preţurile inechitabile impuse se înmulţesc. În cadrul unei consfătuiri la nivelul ministerului, din 1942, delegaţii Fondului Bisericesc arătau „că preţurile ce s-au stipulat la timpul lor în contractul cu „Erzkontor" şi „Azienda Minerali Metalici Italiana" (firme germane şi italiene, n.n.) nu mai corespund... şi de unde noi astăzi obţinem de la alte firme preţul de lei 1 300 tona, firma germană şi italiană nu ne plătesc decît ceva peste 800 lei de tonă" [59].

Cu toate plîngerile adresate Ministerului Economiei Naţionale, proprietarii minelor de mangan nu se opuneau relaţiilor economice cu monopolurile germane şi dezvoltării acestor relaţii. Dimpotrivă, în cadrul consfătuirii amintite, delegatul F.B.O.R.B. a subliniat clar această idee: „fără îndoială, că nu este în intenţia noastră să rupem legăturile comerciale ce le avem create, fie în Germania, unde avem debuşeuri vechi şi importante, fie în Italia, unde abia am reuşit nu de mult să ne deschidem un debuşeu nou, pe care nu ar fi oportun să le abandonăm; urmărim numai să obţinem o ameliorare a preţului de vînzare, adecvată preţurilor ce ni le plătesc astăzi şi alte firme" [60].

În urma deselor intervenţii, folosindu-se şi de faptul că F.B.O.R.B. devenise principalul furnizor de minereu de mangan din România, se obţin majorări de preţuri, dar diferenţele continuînd să fie suportate de către statul român. Evoluţia acestor preţuri a fost următoarea:

TABLOUL IV

Perioada	Preţul de lei pe tonă
1 ianuarie — 1 aprilie 1943	1.700
1 aprilie — 1 noiembrie 1943	2.000
1 noiembrie — 31 decembrie 1943	2.307

Din datele de mai sus rezultă că numai în decurs de 9 luni de zile preţul pe tonă a crescut cu 35,7%.

Intensificarea exploatării muncitorilor, dezvoltarea relaţiilor comerciale, ridicarea nivelului preţurilor dau F.B.O.R.B. posibilitatea de

[58] Ibidem, dos. nr. 1/1942, p. 17.
[59] Arh. St. Suceava, Fond Bisericesc, Serv. Minelor şi Băilor, Inventar 1/1942, fila 17—18.
[60] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 2/1942, p. 17.
[61] Ibidem, dos. nr. 2/1943, p. 94.

a obține profituri tot mai mari. Veniturile nete obținute de la minele din Iacobeni au cunoscut o continuă creștere [62].

TABLOUL V

Anii	Profitul obținut (în lei)
1937/1938	3.398.495
1938/1939	4.132.524
1939/1940	2.449.993
1940/1941	2.469.562
1941/1942 (pînă la 31.XII.1942)	6.555.619
Trim. I.1943	12.949.099

Analiza acestor date ne conduce la concluzia că profiturile obținute de la minele de mangan din Iacobeni au sporit simțitor cu excepția anilor financiari 1939—1940 și 1940—1941. Față de anul bugetar 1937—1938, profitul obținut numai în primul trimestru al anului 1943 a crescut de 3,8 ori.

Sporirea vertiginoasă a profiturilor realizate din exploatarea minelor de mangan de la Iacobeni demonstrează și o creștere a ratei profitului, după cum rezultă și din tabloul de mai jos [63].

TABLOUL VI

Anii	Cheltuieli (în lei)	Venituri (în lei)	Profituri obținute (în lei)	Rata profitului (la %)
1.IV.—1.VI.942	9.815.105	13.217.500	3.402.395	34,6
1.IV.—1.VI.943	8.912.979	21.862.078	12.949.099	145,3

Datele prezentate ne demonstrează că în trimestrul II.1943, față de trimestrul II al anului 1942, cheltuielile efectuate au scăzut cu 9,2% în timp ce veniturile s-au mărit cu aproape 66%, profitul a înregistrat o creștere de 320%, iar rata profitului a crescut de la 34,6% la 145,3%, adică de 4,2 ori. Existența unei rate a profitului atît de mari reflectă nivelul extrem de ridicat al rentabilității capitalului investit de Fondul Bisericesc în extracția minereului de mangan.

62 Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 12/1942, fila 6. dos 11/1943, fila 26.

63 Tabloul VI este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. 5/1942, p. 34—44, dos. 11/1943, fila 27.

Desigur, obţinerea unor asemenea profituri s-a datorat intensificării crescînde a exploatării minerilor. Astfel, în anul 1940, veniturile F.B.O.R.B. rezultate din exploatările miniere au fost de 16 683 917 lei iar cheltuielile de 8 882 299 lei, din care pentru salarii 748 400 lei. Din analiza acestor date rezultă că în anul 1940 rata plusvalorii a fost de peste 1 042%, ceea ce denotă că muncitorul lucra, din ziua de muncă o parte pentru el şi aproape 10,5 părţi, pentru proprietarii minelor. Dacă avem în vedere că în fondul de salarii menţionat intra retribuirea tuturor salariaţilor, adică şi a celor care nu creau valoare, rezultă că rata plusvalorii era şi mai mare.

Intensificarea continuă a gradului de exploatare a muncitorilor care lucrau în întreprinderile miniere Vatra Dornei a dus la creşterea continuă a profiturilor obţinute de proprietarii acestor întreprinderi. Evoluţia acestor profituri, în timpul celui de-al II-lea război mondial a fost următoarea[64]:

TABLOUL VII

Anii	Venituri (în lei)	Cheltuieli (în lei)	Profitul obţinut (în lei)	Rata profitului %
1940	16.683.917	8.882.299	7.801.618	87,8
1944	226.740.000	114.709.680	112.030.140	97,7

Privite în ansamblu, profiturile obţinute de F.B.O.R.B. în timpul războiului al II-lea mondial sînt extrem de mari. Ele au crescut de la 7.801.618 în 1940 la 112.030.140 lei în 1944, adică de peste 14,2 ori. În aceeaşi perioadă, rata profitului s-a mărit de la 87,8% la 97,7½, înregistrînd o creştere de 11,3%, ceea ce înseamnă şi o creştere a ratei plusvalorii, a gradului de exploatare a muncitorilor.

În timp ce profiturile înregistrează creşteri importante, situaţia minerilor se înrăutăţeşte tot mai mult. Condiţiile de muncă erau atît de mizere încît lucru în mine devenise un adevărat chin.

Salariile muncitorilor, pe lîngă faptul că se plăteau cu întîrziere, erau la un nivel foarte scăzut. Astfel, în decembrie 1941, „media simbriilor muncitorilor minieri era de la 164 lei la zi"[65]; în mai 1942 ea ajunge la 244 lei[66], în ianuarie 1943 la 287 lei[67], iar în luna iulie ace-

---

[64] Tabloul este calculat şi întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. Serv. Minelor şi băilor dos. nr. 1/1940, p. 206, dos. 3/1940, p. 11 şi dos. 14/1944, p. 1—2.

[65] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 6/1942, p. 4.

[66] Idem.

[67] Calculat după datele furnizate de Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 11/1943, fila 20.

lași an, la 294 lei [68]. Cu alte cuvinte, în perioada 1941—1943, salariile minerilor s-au mărit doar cu 80%, în timp ce prețurile au crescut de peste 2,6 ori [69].

Cu salariul primit un miner nu poate să-și asigure nici minimul necesar de existență pentru el și familia sa. În 1943, după datele prezentate, rezultă că, în medie, un miner ar fi putut cîștiga 6056 lei pe lună. Cu acești bani el putea cumpăra 27 kg porumb, 8 kg brînză și 5 kg de slănină. Dacă familia sa se compunea numai din 4 persoane (de regulă familiile erau mult mai numeroase), înseamnă că din banii primiți putea asigura zilnic pentru fiecare persoană numai cîte 225 gr porumb, 66 gr brînză și 42 gr slănină. Cu o asemenea alimentație era imposibil de rezistat la eforturile care se cereau în mină. În afară de aceasta, trebuie subliniat că nu tot salariul luat putea fi folosit pentru alimentație. Din acest salariu se opreau diferite impozite și taxe, amenzi, plata diverselor servicii etc., în același timp trebuia procurată îmbrăcămintea și încălțămintea. Deci salariul primit nu putea asigura nici minimul necesar pentru existența minerului și a familiei sale, ceea ce reflectă adîncul pauperism al acestora.

Muncitorii minieri erau mai prost plătiți decît cei de la alte întreprinderi, ceea ce îi determina să plece în alte părți pentru a căuta de lucru. Aceste stări de lucruri sînt recunoscute și într-un raport adresat conducerii minelor, în care se arată: „Recrutarea de noi muncitori cu toate eforturile depuse pînă acum nu a fost posibilă. Muncitorii care se înscriu pentru lucru pleacă după puține zile motivînd că simbria este prea mică. Chiar muncitorii vechi pe care îi avem ne declară că nu mai pot face față traiului greu din regiunea noastră complet lipsită de alimente, cu simbria pe care o primesc. Întreprinderile din regiunea noastră plătesc simbrii mai mari decît noi și... aceasta ne face imposibilă recrutarea de noi muncitori dar îi determină și pe cei ce lucrează în prezent să ne părăsească" [70].

Pe lîngă decalajul enorm dintre prețuri și salarii, în defavoarea salariilor, problema aprovizionării minerilor ocupa un loc de frunte în cadrul privațiunilor continue la care erau supuși aceștia.

Dintr-un document din anul 1942, referitor la cantina minelor Iacobeni, rezultă că aprovizionarea muncitorilor minieri, de la funicular și a celor care lucrau la exploatarea pădurilor era sub orice critică. Muncitorii arătau că: „în loc de aprovizionare se face corespondență și în loc de comerț mai mult birocratism. Cantinerul este nepriceput și rău intenționat, șperțar și murdar, iar cu clienții se poartă revoltător de rău... Ajutorul său la fel de iresponsabil, are o purtare morală care lasă de dorit... Cantina se găsește într-o stare de murdărie compromițătoare" [71].

---

[68] Idem.
[69] Calculat după datele publicate în „Scînteia" nr. 2/22 sept. 1944.
[70] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., inv. 12/1941, fila 3.
[71] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. 2/1942, p. 145—147.

În privința aprovizionării populației în zona minelor Iacobeni, documentele arată că: „articolele alimentare de principală importanță se obțin foarte greu sau nu se obțin de loc, mai ales porumb, făină integrală, zahăr, ulei, tărîțe, ovăz, încălțăminte, talpă și articole pentru reparații" [72]. Cei peste 3200 de muncitori mineri și forestieri nu aveau asigurate nici alimentele de strictă necesitate, după cum nu aveau asigurate nici îmbrăcămintea și încălțămintea necesară. „În ce privește încălțămintea — se spune într-un document — a devenit o problemă tot așa de grea pentru muncitori ca și alimentația. Minele de mangan sînt în permanență umede, așa că muncitorii fără încălțăminte nici nu se pot prezenta la lucru" [73]. Minerii care erau încălțați cu opinci din piele de porc nu le puteau folosi nici măcar timp de o lună de zile, date fiind condițiile de muncă din mine. Apoi, prețul lor fiind de 2000—3000 lei perechea, muncitorii nu puteau suporta asemenea cheltuieli, deoarece ele reprezentau aproape jumătate din salariu.

În urma protestelor hotărîte ale muncitorilor care au anunțat că „se văd siliți să părăsească lucrul fiind desculți și neîmbrăcați" [74], administrația minelor s-a văzut obligată să achiziționeze de la firma „Cosminul" din Cernăuți 750 perechi de saboți, întrucît „muncitorii sînt rămași în zdrențe și fără posibilitatea de a-și achiziționa haine și încălțăminte [75], astfel neputîndu-se prezenta la lucru.

Lipsa de preocupare pentru aprovizionarea muncitorilor este nevoit să o recunoască și Inspectoratul local al muncii — Cîmpulung Moldovenesc care arăta într-un raport că „Administrația minelor Iacobeni... nu se îngrijește de aprovizionarea salariaților și a familiilor lor cu articole de primă necesitate, și nici nu a făcut toate diligențele necesare pentru ca acele articole să ajungă efectiv și la timp la dispozițiunea salariaților... [76]. De aici reiese indolența cu care proprietarii și administratorii minelor de la Iacobeni priveau problema aprovizionării și alimentației muncitorilor mineri și a familiilor lor. Aceste stări de lucruri au fost demascate de Partidul Comunist din România, care mobiliza pe oamenii muncii la luptă necruțătoare împotriva exploatării și pentru instaurarea dreptății sociale. În Rezoluția C. C. al P.C.R., din ianuarie 1942, se arăta că „în interesul războiului lui Hitler, guvernul Antonescu a răpit pîinea zilnică a poporului român, a introdus „cartelele" și micșorează rațiile de pîine la 1,5 kg pe săptămînă... În provincie de mult a dispărut pîinea, iar mălaiul a devenit un articol de lux... [77].

---

72 Ibidem, dos. 3/1942, p. 33.
73 Arh. St. Suceava Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 3/1942, p. 33.
74 Ibidem.
75 Ibidem, dos. nr. 5/1942, p. 3.
76 Ibidem, dos. nr. 4/1943—1944, fila 12.
77 *Documente din istoria P.C.R.*, Ed. II, pol., p. 354—355.

Condițiile de cazare ale muncitorilor domiciliați în alte localități constituiau un alt aspect al mizeriei în care erau siliți să trăiască. Ei locuiau în bărăci insalubre, în condiții neomenești. În raportul inspectoratului local al muncii din Cîmpulung Moldovenesc se recunoștea această stare de mizerie: „cabana care adăpostește un număr de 60 muncitori nu corespunde cerințelor pentru odihna lor, neavînd ferestre duble; iar paturile sînt făcute numai din scînduri goale fără saltele sau paie" [78]. Se sugera întreprinderii „să facă paturi separate pentru fiecare lucrător în parte [79], ceea ce înseamnă că înainte erau folosite paturile comune. Asistența socială marca aceeași stare de mizerie în care se zbăteau muncitorii mineri din nordul Moldovei. Nu existau spitale, dispensare, infirmerii sau băi. Nu existau cooperative, școli pentru muncitori sau pentru copii lor.

Toate acestea confirmă aprecierile făcute de partidul nostru cu privire la nivelul de trai al oamenilor muncii din România în perioada subjugării țării de către Germania hitleristă. Referindu-se la perioada războiului Gh. Gheorghiu-Dej arată că „deveneau din ce în ce mai grele condițiile de trai ale muncitorilor, țăranilor, meseriașilor, imensei majorități a intelectualilor, se accentuau restrîngerea drepturilor și libertăților democratice, atmosfera de silnicie și teroare" [80]. Exploatarea brutală, lipsa mijloacelor necesare existenței, amenințările și insultele repetate, privarea de drepturi democratice — toate acestea întrețineau o atmosferă veșnic încordată în rîndurile muncitorilor.

Cu toată teroarea exercitată asupra muncitorilor mineri, cu toate că minele erau militarizate, iar minerii considerați mobilizați la muncă, nemulțumirile izbucnite au luat diferite forme ca: sabotarea producției, proteste repetate scrise și verbale, refuzul de a coborî în mină. Lupta muncitorilor mineri din bazinul Vatra Dornei s-a desfășurat pe fondul luptei generale duse de întreaga clasă muncitoare, condusă de comuniști împotriva regimului antonescian și a războiului purtat de acesta. „Înfruntînd teroarea sălbatică, devotați cauzei partidului și însuflețiți de patriotism fierbinte, au dus o luptă neînfricată pentru mobilizarea maselor împotriva dictaturii și a ocupanților hitleriști, au organizat numeroase acțiuni de sabotare a mașinii de război fasciste" [81].

Minerii din această parte a țării au dat luptei lor un pronunțat caracter revoluționar. În împrejurările în care aparatul represiv fascist exercita o teroare nemaiîntîlnită asupra întregului nostru popor, acțiunile revoluționare ale minerilor din nordul Moldovei capătă o semnificație deosebită. De asemenea, starea de alarmă în care intrase sigu-

---

[78] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 4/1943—1944, p. 7.

[79] Ibidem.

[80] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Ed. pol., 1964, p. 7.

[81] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă a partidului*, Ed. pol., 1961, p. 17.

ranța și jandarmeria județului Cîmpulung Moldovenesc, ori de cîte ori în mină se semnalau tulburări, dovedește cu prisosință importanța acestor lupte.

Acțiunile revoluționare ale minerilor s-au desfășurat în toată perioada războiului, crescînd an de an în intensitate. Nemulțumiți și revoltați minerii desfășoară acțiuni greviste chiar de la începutul războiului. La cîteva zile de la intrarea României în război alături de Germania și Italia fascistă, administrația minelor informa îngrijorată Ministerului Economiei Naționale că nu garanta îndeplinirea obligațiilor contractuale cu firmele din străinătate din cauză că muncitorii minieri nu s-au prezentat la lucru, pentru că nu li s-a făcut plata simbriilor pe luna mai „fiind hotărîți să înceteze definitiv lucru la mină" [82]. De remarcat este că această hotărîre a muncitorilor mineri avea loc în condițiile cînd erau concentrați pe loc și cînd, încă de la 17 iunie 1941, fuseseră introduse gărzi militare aduse din garnizoana orașului Cîmpulung. Totodată prefectura județului Cîmpulung sesiza creșterea nemulțumirilor și existența unor frămîntări în rîndul minerilor avertizînd că acestea „puteau deveni primejdioase pentru securitatea statului".

Dîndu-și seama că situația în care se găseau muncitorii mineri nu este de natură să le stimuleze interesul pentru lucru, administrația F.B.O.R.B. cerea Comisariatului General pentru industria metalurgică și de armament să intervină prin ambasada Germană din București pentru trimiterea de personal calificat în funcția de șefi de echipă și instructori [83]. Această cerere trădează pe lîngă cîrdășia tot mai strînsă dintre administrația F.B.O.R.B. și firmele germane importatoare și neîncrederea în personalul românesc, neîncredere izvorîtă nu atît din instruirea tehnică insuficientă a acestuia, cît datorită atitudinii de permanentă ostilitate cu care muncitorii mineri întîmpinau măsurile luate de administrație privitoare la intensificarea producției, refuzului lor de a se prezenta la lucru. Iată de exemplu cum se prezenta situația participării muncitorilor la lucru în luna ianuarie 1943 în cîteva mine din bazinul Vatra Dornei [84] (vezi tab. VIII).

Din aceste date reiese că la nici un loc de muncă nu s-a realizat numărul de zile muncă în raport cu numărul muncitorilor. În luna ianuarie 1943, numărul de zile lucrate ce revin pe un muncitor a oscilat între 4 și 19 zile, însă în majoritatea locurilor de muncă, îndeosebi în mine, acest număr a oscilat între 14 și 16. De altfel, media realizată per total este de 15 zile. Aceasta reflectă atitudinea muncitorilor față de măsurile luate cu privire la intensificarea extracției de minereu de mangan și pirită, în condițiile în care se simțea o acută ne-

[82] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 6/1941, p. 16.
[83] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 9/1942, p. 7.
[84] Tabloul este calculat și întocmit pe baza datelor din Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B. dos. nr. 2/1943, fila 16.

TABLOUL VIII

Locul de muncă	Nr. muncit. angajați	Totalul zilelor lucrate de toți munc. în luna ianuarie 1943	Nr. mediu de zile lucrate ce revin pe un muncitor
1. Arșița (mină)	182	2.558	14
2. Terezia (mină)	53	857 1/2	16
3. Mestecăniș (mină)	25	399	16
4. Fundul Moldovei (mină)	114	2.021 1/2	18
5. Joagăr	2	38	19
6. Funicular	30	121	4
7. Uzina electrică	6	94 1/2	16
8. Atelierele mecanice	27	430	16
9. Zăgaz	34	475 1/4	14
Total	473	7.004 3/4	15

* La stabilirea nr. mediu de zile lucrate ce revine pe un muncitor s-au făcut rotunjirile corespunzătoare, fără a mai folosi fracțiuni.

voie de brațe de muncă. Pentru a determina pe muncitori să vină la lucru, administrația propunea ca aceștia să fie mobilizați pentru muncă și constrînși de a fi prezenți zi de zi pe șantiere.

Deosebit interes prezintă faptul că, deși pentru anul 1942—1943 s-a obținut mobilizarea pentru lucru a circa 700 muncitori, după un an de activitate numărul mobilizaților a scăzut la aproape jumătate, ceilalți părăsind lucrul preferau să suporte rigorile legislației militare [85]. Era o formă de sabotaj deosebit de eficace. După cum se remarcă în adresele și notele trimise Ministerului Armatei de război, prin scăderea efectivului de muncitori minieri scădea atît producția, cît și livrările contractate cu uzinele metalurgice și de armament din țară și străinătate [86]. Merită subliniată această atitudine a minerilor cu atît mai mult cu cît părăsirea lucrului se făcea în condiții cînd mobilizarea pentru muncă era incontestabil, mai convenabilă pentru muncitori în comparație cu mobilizarea pentru front.

Pentru a curma dezertarea în masă de la lucru, conducerea exploatărilor miniere din bazinul Vatra Dornei a cerut, în repetate rînduri, Cercului Teritorial Cîmpulung urmărirea prin posturi fixe de jandarmi a celor ce se sustrăgeau de la lucru și tratarea lor la fel ca pe dezertorii din armată [87]. Posturile de jandarmi au arestat o bună parte din muncitorii care părăsiseră lucru și i-au înaintat comandamentelor militare care le-au anulat ordinele de mobilizare pentru muncă trimițîndu-i pe front [88]. Cu toată asprimea ei, măsura n-a reușit să stă-

85 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 7/1943, p. 32.
86 Ibidem.
87 Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 7/1943, p. 47.
88 Idem, dosar nr. 7/1943, p. 47.

vilească valul dezertărilor. Ba, mai mult decît atît, ea s-a întors împotriva a însăşi intereselor administraţiei, care s-a văzut lipsită definitiv de un însemnat contingent de mineri. Pentru a remedia această stare administraţia F.B.O.R.B. a fost nevoită să revină asupra cererii sale iniţiale, cerînd sistarea oricărei amînări a ordinelor de mobilizare pentru lucru. Acum posturile de jandarmi trebuiau să aducă, sub stare de arest, înapoi în mine, pe toţi muncitorii mobilizaţi pentru muncă ce părăsiseră „fără motiv" şantierul[89]. La creşterea numărului celor care părăseau munca în mină contribuiau şi acei muncitori care, simulînd îmbolnăviri repetate, obţineau scutire medicală de la lucru — aşa cum arată unele documente — ceea ce „în ultimă instanţă, înseamnă scăderea producţiei" [90].

Nu numai volumul ridicat de muncă în mină, greutatea procurării celor necesare traiului, lipsa oricăror mijloace de protecţie în timpul lucrului, înjosirile şi brutalităţile la care erau supuşi muncitorii, determinau revolta lor. Acestea erau cauze principale, valabile pentru întreaga clasă muncitoare în perioada dictaturii antonesciene. În regiunea de care ne ocupăm, lor li se adaugă şi unele cauze specifice, locale, care împletite cu cele generale, ne dau o imagine întregită a vieţii minerilor din această parte a ţării.

Regiunea exploatărilor miniere a F.B.O.R.B. din bazinul Vatra Dornei fiind considerată regiune de frontieră, pe baza dispoziţiunilor luate de Marele Stat Major în fiecare comună funcţiona cîte un pluton fix teritorial. Toţi muncitorii mineri mobilizaţi pentru lucru erau consideraţi ca făcînd parte din efectivele acestor plutoane[91]. După ce lucrau timp de o săptămînă în condiţiile cele mai grele, minerii erau siliţi să facă în fiecare duminică instrucţie în cadrul plutoanelor teritoriale. În cursul anilor 1943 şi 1944 au fost şi cazuri cînd ei erau luaţi de pe şantiere în zilele de lucru, pentru exerciţii de alarmă[92].

O altă cauză de ordin local care contribuia la întreţinerea unei stări de spirit revoluţionar în rîndul muncitorilor minieri era şi întîrzierea, peste limitele admise, a plăţii salariilor. Astfel, plata salariilor pe luna iulie 1943 nu se făcuse nici în septembrie. După cum recunoşteau chiar referatele întocmite de conducerea tehnică şi serviciul financiar al minelor, plata cu întîrziere a salariilor constituia una din cauzele slabei frecvenţe a muncitorilor la lucru[93].

Condiţiile inumane de muncă şi de viaţă create minierilor din nordul Moldovei şi familiilor lor, determină noi acţiuni muncitoreşti cu caracter revoluţionar. Astfel, la 9 decembrie 1943, 120 lucrători de la mina de mangan Arşiţa (Iacobeni), încetează lucrul. Cauzele care au

---

[89] Idem, dosar nr. 8/1943, p. 16.
[90] Ibidem.
[91] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 8/1943, p. 16.
[92] Ibidem.
[93] Ibidem, dos. nr. 11/1943, p. 19.

determinat declanșarea grevei erau următoarele: a) scăderea salariilor; b) slaba aprovizionare cu alimente strict necesare; c) modul de lucru în mină — mai precis exploatarea sălbatică la care erau supuși [94].

Administrația motiva scăderea salariilor de bază prin aceea că muncitorilor li se dădea un spor de scumpete. În realitate acest spor nu era echivalent cu suma scăzută din salariul de bază. Cu ocazia anchetei întreprinsă de comandantul campaniei de jandarmi sosită la fața locului pentru a reprima greva, muncitorii au declarat că sînt siliți să procedeze astfel deoarece viața lor este foarte grea. Referindu-se la aprovizionarea cu alimente ei au arătat că aceasta era sub orice critică. Alimente de primă necesitate ca: porumbul, brînza, slănina, pîinea, nu li se vindeau de loc sau numai la preț de speculă. Așa de exemplu un kg de porumb se vindea cu 37 lei; un kg brînză cu 350 lei; un kg slănină cu 400—500 lei; pîinea... lipsea cu desăvîrșire [95]. Ținînd cont că salariul unui muncitor miner calificat era sub 7 000 lei lunar, rezultă cu claritate înfometarea permanentă la care erau supuși.

Munca propriu-zisă în mină a constituit încă unul — și cel mai important — motiv al declanșării grevei. În comparație cu anul 1941 sarcinile de producție ale fiecărui miner se dublaseră. Cererile mereu crescînde de minereu au făcut ca administrația minelor să mărească normele de lucru fără nici o compensație bănească și fără a asigura cît de cît protecția muncii în mine, ceea ce a dus la epuizarea fizică a muncitorilor și la numeroase accidente de muncă. Așadar, muncitorii mineri cereau majorarea salariilor de bază în raport cu scumpetea, posibilitatea de a se aproviziona la prețuri accesibile cu cele necesare traiului, reducerea normelor de lucru în raport cu posibilitățile lor, asigurarea securității în timpul lucrului.

Cu toate că au fost somați de compania de jandarmi să reia lucrul și cu toate că unii dintre ei au fost arestați, minerii au refuzat cu îndîrjire să coboare în mină. După o perioadă de tratative, administrația a fost silită, datorită atitudinii lor ferme, să le satisfacă revendicările în bună parte [96]. Printr-o dispoziție dată de administrația Fondului Bisericesc se ordonă șefului serviciului minelor a lua „toate măsurile necesare ca exploatarea minelor să se facă în mod normal, iar lucrătorii să-și primească dreptul lor legal. În special... muncitorii să-și primească simbria la timp, să fie permanent aprovizionați... și acei ce sînt din alte localități să fie adăpostiți în locuințe, respectiv bărăci salubre și omenești" [97]. Cu toate succesele momentane înregistrate în lupta lor,

---

[94] Ibidem.

[95] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1943, p. 12; In acest sens vezi și C. Bogdan, *Agravarea situației materiale a clasei muncitoare din România în timpul celui de-al II-lea război mondial* în «Probleme economice», nr. 9/1959, p. 49—51.

[96] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 1/1943, p. 16—19.

[97] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 12/1943, fila 17.

situaţia minerilor nu se îmbunătăţeşte. Condiţiile extrem de grele de muncă din abataje, lipsa de alimente şi îmbrăcăminte, neplata la timp a salariilor, nerespectarea concediilor, precum şi condiţiile inumane în care trăiau membrii familiilor de muncitori mineri au determinat din nou, ca la 22 februarie 1944, un număr de 90 muncitori de la mina de mangan „Arşiţa" din Iacobeni să refuze a intra la lucru. La anchetă muncitorii au arătat greutăţile în care se zbat, subliniind şi faptul „că nu au primit nici un ban în contul sumelor ce întreprinderile le datorează pentru concediile de odihnă"[98]. Ei şi-au făcut cunoscută hotărîrea de a nu intra în mină pînă la primirea sumelor ce li se cuveneau. În faţa acestei situaţii şi pentru a nu întrerupe producţia, administraţia minelor a căzut de acord să le plătească imediat sumele restante. Dar, pentru a reprima în viitor împotrivirea muncitorilor mineri, Marele Stat Major a dat în sarcina unui comandament militar special supravegherea minelor şi a personalului acestora, întărind astfel militarizarea întreprinderii[99].

Acţiunile minerilor din nordul Moldovei nu sînt ceva izolat, ci ele fac parte din valul revoluţionar al mişcării muncitoreşti conduse de comunişti, mişcare ce se desfăşura cu amploare în toată ţara şi creştea mereu în intensitate[100]. Apreciind această activitate, Gh. Gheorghiu-Dej arăta că „în anii întunecaţi ai războiului hitlerist, comuniştii, animaţi de cel mai fierbinte patriotism, au dat nenumărate jertfe organizînd sabotarea maşinii de război şi mobilizînd toate forţele patriotice, întregul popor la acţiune în vederea resturnării dictaturii militaro-fasciste"[101].

Anul 1944 de la început se anunţa ca anul cel mai greu pentru economia naţională a României. Înfrîngerile suferite de armatele hitleriste şi antonesciene pe front, ostilitatea şi starea de spirit a populaţiei cu totul nefavorabilă războiului, sabotajele în producţie şi grevele, creşterea combativităţii şi a spiritului de revoltă sînt fenomene ce se manifestă în toată ţara inclusiv în nordul Moldovei.

Ocuparea minelor din bazinul Vatra Dornei, în aprilie 1944 de către trupele germane, duce la exploatarea prădalnică a bogăţiilor subsolului nostru şi la înrăutăţirea situaţiei muncitorilor şi a familiilor lor. După ce la 30 martie se introdusese garda militară germană „pentru a pune în siguranţă de devastare instalaţiile mecanice, minele şi administraţia"[102], la 31 martie totul rămăsese pradă trupelor germane şi

---

[98] Ibidem, dos. nr. 2/1944, p. 57.

[99] Ibidem, dos. nr. 2/1944, p. 49.

[100] Vezi «Studii», revistă de Istorie (1944—1964) nr. 4/1964, articolul lui E. Cimponeriu, *Din lupta maselor populare împotriva fascismului şi a înfeudării ţării de către Germania hitleristă*. p. 748—772.

[101] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Ed. pol. 1964, p. 8.

[102] Arh. St. Suceava, Fond F.B.O.R.B., dos. nr. 4/1944, p. 77.

trupelor voluntare de cazaci, din cadrul armatei germane care au început să devasteze [103]. În birourile administraţiei minelor, care au fost complet devastate, s-a făcut bucătărie pentru soldaţi şi ateliere de cusut hamuri. În magaziile administraţiei s-au introdus cai [104]. Muncitorii nu s-au mai prezentat la lucru, căutînd să-şi pună în siguranţă viaţa lor şi a familiilor lor [105]. Trupele germane... „luau tot ce găseau, vite, porci, păsări, alimente, nutreţ, etc." din gospodăriile muncitorilor mineri şi forestieri, din gospodăriile ţărăneşti [106].

Documentele referitoare la acest capitol reliefează cum se comportau trupele hitleriste în aceste luni dinaintea actului insurecţiei de la 23 August, în regiunile periferice din nordul ţării, cum s-a „organizat un adevărat jaf în economia noastră naţională" [107]. Funcţionarii care mai rămăseseră în acele locuri declarau că societatea „Feromangan" împreună cu organizaţia T.O.D.T. au început lucrările de exploatare de mangan din Iacobeni ale Fondului Bisericesc, fără a avea un act legal care să le dea acest drept şi fără a fi înştiinţat Fondului intenţia lor, deşi le era cunoscut că aceste mine sînt proprietatea Fondului, deci călcînd dreptul de proprietate [108]. Aceiaşi funcţionari arătau că organizaţia T.O.D.T. a început expedieri de mangan din depozite, din gări şi din mine, fără a avea drept asupra acestui material [109]. Sub conducerea organizaţiei T.O.D.T. şi a societăţii „Feromangan" minele au început să fie exploatate în chip cu totul iraţional, căutînd să se valorifice numai porţiunile bune şi pregătite în prealabil, fără să se facă lucrări noi de deschidere şi pregătire a zăcămîntului după un anumit program. Astfel, zăcămintele pregătite au fost repede epuizate şi era de prevăzut cheltuieli uriaşe pentru deschideri noi [110].

Furtul de minereu, nerespectarea suveranităţii, a graniţelor şi a legilor ţării rezultă cu claritate şi din conţinutul următorului raport al unui salariat: „Organizaţia T.O.D.T. a făcut expedieri de minereu în Germania fără să aibă documentele necesare pe baza cărora să se poată cere contravaloarea minereului, fără să existe o autorizaţie de export şi fără să se perceapă de către stat taxele excepţionale de export [111].

În privinţa relaţiilor dintre reprezentanţii organizaţiei T.O.D.T. care exploata minele şi populaţia română din această parte a ţării, este edificatoare următoarea notaţie: „sîntem expuşi a întîlni personalul

---

103 Ibidem.
104 Ibidem, dos. nr. 3/1944, p. 77.
105 Ibidem.
106 Ibidem.
107 Vezi: *Momente din Istoria poporului român*, Ed. pol. 1965, Buc. p. 142.
108 Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B., dos. nr. 6/1944, p. 3.
109 Ibidem.
110 Ibidem, dos. nr. 6/1944, p. 4—5.
111 Ibidem.

organizației T.O.D.T. în stare de beție cu pistoalele în mîini, lucru de fapt ce s-a petrecut"[112].

Pînă la izgonirea trupelor fasciste de pe meleagurile Bucovinei, societatea „Feromangan", împreună cu organizația T.O.D.T., au ridicat după unele calcule, minereu de mangan, diverse mașini, instalații, materiale tehnice și material lemnos în valoare de peste 406 milioane lei[113]. De asemenea, în timpul retragerii lor, trupele germane au distrus o parte din instalații dintre care uzina de forță și stația de sfărîmare, stația de încărcare a funicularului din Iacobeni, motoare și generatoare electrice, linii ferate, unele poduri metalice, instalații de linie C.F. înguste, locomotive și vagoane[114]. La prețurile din august 1944 aceste pierderi însumau aproximativ 600 milioane lei[115]. Deci pagubele materiale provocate de societățile și trupele germane numai în acest colț de țară se ridicau la suma de aproximativ un miliard lei. Distrugerile provocate de trupele germane din Bucovina sînt asemănătoare prin proporțiile lor cu cele provocate în partea de jos a Moldovei[116].

Pagubele materiale ar fi fost și mai mari dacă nu s-ar fi organizat în mod rapid de către grupele comuniste din regiunea Suceava[117] care activau ilegal la fel ca în celelalte regiuni ale țării o puternică rezistență activă împotriva ocupanților fasciști. În felul acesta a putut fi salvat de la distrugerea completă marele tunel de la Mestecăniș care fusese minat. De asemenea au fost salvate mai multe poduri, viaducte, castele de apă, unele instalații de cale ferată normală și îngustă. Luptele împotriva armatelor fasciste au ținut în această parte a țării din august pînă în septembrie 1944, dată de la care acestea au fost izgonite spre vest ca urmare a luptei plină de eroism purtată de trupele române alături de cele sovietice.

Marile evenimente istorice din august 1944 au avut adînci rădăcini în frămîntările sociale, economice și politice care au subminat regimul burghezo-moșieresc. Aceste mișcări sînt rezultatul ascuțirii tuturor contradicțiilor din anii premergători celui de-al doilea război mondial și îndeosebi din perioada dictaturii militaro-fasciste și a înrobirii României de către Germania hitleristă. Toate aceste mișcări și frămîntări constituie o parte importantă din tabloul general al luptei

---

[112] Ibidem, p. 6—7.

[113] Ibidem, dos. nr. 9/1944, p. 3—6.

[114] Arh. St. Suceava, Fond. F.B.O.R.B. dos. nr. 11/1944, p. 14, 31, 32 și dos. nr. 12/1944, p. 11—16.

[115] Arh. St. Suceava, fond F.B.O.R.B., calculat după dos. nr. 11/1944 p. 14, 31, 32 și dos. nr. 12/1944 p. 11—16.

[116] Vezi în acest sens articolul *Aspecte ale luptei maselor populare din Moldova conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare* în «Revista arhivelor», nr. 1/1964, p. 206—207.

[117] Vezi *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, articolul *Mișcarea de rezistență antifascistă din România*, Ed. pol. 1965, p. 61.

revoluționare a forțelor democratice conduse de P.C.R. împotriva exploatării economice și politice de către hitlerism, constituie o filă importantă din istoria contemporană națională.

ЭКСПЛУАТАЦИЯ ГОРНОРУДНЫХ БОГАТСТВ БАСЕЙНА ВАТРА ДОРНЕЙ В ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Краткое содержание

В этой работе, составленной на основании неизвестных до сих пор архивных материалов, авторы приводят важные данные, касающиеся экономического положения горнорудной области Ватра Дорней во время второй мировой войны.

Приведенные данные демонстрируют порабощение германским и итальянским капиталом рабочих-шахтеров, а также жульническую эксплуатацию недр этой части страны. Документы выявляют типично фашистские методы добывания марганцевой руды, серного и железного колчедана. Одновременно авторы показывают ответственное отношение рабочих, которые сорганизовались для борьбы против фашистского монополистического капитала, используя формы саботажа, забастовки и, наконец, в середине 1944 г., формы открытой борьбы против поработителей.

LES EXPLOITATIONS MINIÈRES DU BASSIN VATRA DORNEI PENDANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Résumé

Dans ce travail, élaboré sur un matériel inédit, les auteurs apportent des importantes données relatives à la situation économique de la région minière Vatra Dornei pendant la deuxième guerre mondiale.

Les données y présentées montrent l'oppression exercitée par le capital allemand et italien dans cette région du pays aussi, et l'exploitation rapace des richesses du sous-sol. En même temps les auteurs montrent l'attitude des ouvriers qui ont organisé la lutte contre le capital monopoliste fasciste, en commençant par des sabotages, des grèves et culminant au milieu de 1944 par la lutte ouverte contre les invadateurs.

ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE GRUPARE A TUTUROR FORȚELOR DEMOCRATICE. CREAREA ȘI ACTIVITATEA F.N.D. (1944)

DE

A. LOGHIN, A. CAREȚCHI, M. GH. MORĂRAȘU

Insurecția armată victorioasă de la 23 August 1944, doborîrea dictaturii militaro-fasciste de către masele populare, conduse de clasa muncitoare, în frunte cu P.C.R., au constituit începutul revoluției populare în țara noastră. „Sub conducerea Partidului Comunist Român, forțele democratice și patriotice, masele largi ale oamenilor muncii, în frunte cu clasa muncitoare, concentrînd toate eforturile în războiul pentru înfrîngerea fascismului, au dus totodată o luptă intensă împotriva reacțiunii interne, sprijinită de cercurile imperialiste străine, pentru înfăptuirea transformărilor revoluționar-democratice [1].

Pentru a asigura victoria clasei muncitoare și a maselor populare în revoluție, P.C.R. a aplicat în mod creator învățătura marxist-leninistă cu privire la strategie și tactică, plecînd, în primul rînd, de la condițiile interne și externe în care izbucnise și se desfășura revoluția populară, în al doilea rînd, de la etapele de dezvoltare a procesului istoric revoluționar și, în sfîrșit, de la particularitățile naționale ale dezvoltării revoluției în România. „Chemările partidului comunist pentru desființarea rămășițelor feudale și împroprietărirea țărănimii, democratizarea vieții politice, reconstruirea economiei, arată tovarășul Nicolae Ceaușescu, însuflețeau toate forțele democratice și patriotice ale țării"[2].

Atrăgînd de partea revoluției toate forțele sociale, capabile să ducă revoluția înainte, forțe coalizate în jurul proletariatului și conduse de acesta, partidul comunist a desfășurat, imediat după 23 August 1944, o acțiune hotărîtă în vederea organizării lor, potrivit cerințelor dezvoltării procesului revoluționar.

---

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a Republicii Socialiste România*. Ed. pol., 1965, p. 5.

[2] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Ed. pol., Buc., 1966, p. 56.

Crearea formelor organizatorice de luptă a maselor populare, conduse de P.C.R., creşterea rolului de conducător al clasei muncitoare în revoluţie, adîncirea procesului de activizare politică a maselor ţărănimii muncitoare au creat condiţiile necesare făuririi unui organism politic, capabil să grupeze în jurul clasei muncitoare şi sub conducerea sa toate partidele şi forţele sociale interesate în desăvîrşirea sarcinilor revoluţiei burghezo-democratice. Posibilitatea reală a unirii forţelor democratice a rezultat din politica suplă, elastică a P.C.R. de închegare a unui front larg de alianţe, capabil să înfăptuiască unul dintre obiectivele principale pe care le reclama dezvoltarea procesului social, cucerirea puterii politice, înfăptuirea sarcinilor revoluţiei.

În condiţiile desfăşurării revoluţiei populare, din iniţiativa P.C.R., la 6 septembrie 1944, se alcătuieşte Grupul Patriotic Antihitlerist format din P.C.R., P.S.D., Uniunea Patrioţilor, Partidul Socialist-Ţărănesc şi Frontul Plugarilor, care îşi punea ca sarcini principale: desăvîrşirea operei începute de Frontul Patriotic Antihitlerist încă din perioada ilegalităţii; lupta hotărîtă pentru eliberarea nordului Transilvaniei; curăţirea aparatului de stat şi a vieţii publice de elementele criminale ale Gărzii de fier şi ale Gestapoului; asigurarea exercitării depline a drepturilor cetăţeneşti şi în special a tuturor libertăţilor democratice, politice şi profesionale; lărgirea Blocului Naţional Democratic într-un front patriotic unic. În încheiere, se arăta că Grupul Patriotic rămîne deschis tuturor organizaţiilor. Se sublinia, de asemenea, că, în afara obligaţiilor enunţate, fiecare organizaţie componentă îşi păstrează libertatea de convingere şi de acţiune.

Crearea Grupului Patriotic constituie o etapă importantă pe calea închegării unui front larg, care să concentreze în sine toate partidele şi grupările democratice. Faptul că a pus ca o problemă centrală curăţirea aparatului de stat de elementele fasciste, măsură sabotată de majoritatea reacţionară din guvern, subliniază ideea că el a apărut în procesul revoluţionar ca o reflectare a necesităţii obiective dictată de lupta maselor. Atrage atenţia punctul privitor la Blocul Naţional Democrat. Lărgirea B.N.D. era determinată de noile sarcini pe care le punea în faţă revoluţia, sarcini care puteau fi rezolvate numai prin participarea tuturor forţelor politice progresiste ale ţării. Înlăturarea unor grupări patriotice, care reprezentau pături sociale aflate într-un profund proces de radicalizare (Uniunea Patrioţilor, Frontul Plugarilor etc.), a făcut ca B.N.D. să nu fie capabil să rezolve problemele ridicate de evoluţia procesului istoric după insurecţia armată victorioasă. Protocolul încheiat, după 23 August, de partidele şi grupările democratice. este primul document în care se arăta caracterul limitat al B.N.D.[3].

[3] Trebuie subliniat că P.C.R. a impus în procesul-verbal de constituire a B.N.D. la 20 iunie 1944 părerea sa cu privire la caracterul limitat al B.N.D. Se arăta că: „în cursul discuţiilor pentru constituirea acestui bloc, delegaţii Partidului Comunist şi

Este un document care ţine seama de schimbările survenite în raportul de forţe din România şi care anticipează crearea Frontului Naţional Democrat pe baza unei platforme largi. Deşi protocolul amintit enunţă ideea lărgirii B.N.D., totuşi, lozinca luptei împotriva guvernului cu majoritate reacţionară n-a fost elaborată. Era necesară crearea condiţiilor pentru răsturnarea lui, pentru antrenarea maselor largi la luptă în vederea instaurării unui guvern democrat.

Constituirea Grupului Patriotic Antihitlerist marchează o etapă premergătoare creării unui front larg de luptă, cu o puternică structură organizatorică, menită să reunească toate partidele şi grupările democratice interesate în propăşirea economică şi socială a ţării.

Subliniind permanent necesitatea unirii tuturor forţelor democratice ale ţării, partidul comunist a elaborat la sfîrşitul lunii septembrie [4] un proiect de platformă, care era, prin conţinutul său antiimperialist şi antifeudal, un program al desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice. El a fost supus dezbaterii tuturor partidelor şi grupărilor democratice [5].

La 2 octombrie 1944, în şedinţa comună a Comitetelor Centrale ale P.C.R. şi P.S.D., s-a discutat şi aprobat proiectul de platformă prezentat [6]. Platforma F.N.D. reprezenta un document de însemnătate istorică, izvorît din analiza concretă a realităţii social-politice şi economice a ţării. Prevederile Platformei F.N.D. aveau un conţinut general democratic şi erau rezultatul cerinţelor obiective ale procesului revoluţionar în desfăşurare.

Platforma conţinea lozincile lansate de P.C.R.: „Totul pentru front, totul pentru victorie", „democratizarea reală a aparatului de stat şi a vieţii publice", „pămînt ţăranilor". Astfel, masele populare erau chemate să lupte pentru o democraţie reală, pentru instaurarea unui guvern democratic, care să înlăture definitiv rămăşiţele fascismului din viaţa publică a ţării, să mobilizeze toate forţele naţionale în războiul antihitlerist, să lichideze proprietatea moşierească de peste 50 ha, să realizeze reforma agrară democratică, să îmbunătăţească condiţiile de trai ale oamenilor muncii. După cum se vede, platforma conţinea prevederi în realizarea cărora erau interesate cele mai largi pături sociale, ceea ce a făcut posibilă concentrarea acestora în jurul ei.

Social-Democrat au propus şi participarea grupărilor Frontului Plugarilor, Uniunea Patrioţilor şi Partidul Socialist Ţărănesc" — propunere respinsă de delegaţii P.N.Ţ. şi P.N.L. (Arhiva C.C. al P.C.R., Fond Casa Regală, dosar 38, f. 7—8).

[4] „Scînteia" din 25 septembrie 1944.

[5] Spre deosebire de Protocolul şi prevederile sale încheiat cu prilejul constituirii Grupului Patriotic Antihitlerist, care punea un accent deosebit pe sarcinile luptei antifasciste şi ale democratizării aparatului de stat, Proiectul de Platformă F.N.D. prezenta o analiză amplă a schimbărilor survenite în România după victoria insurecţiei armate şi trasa totodată sarcinile concrete ale desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice.

[6] Aceasta ne arată faptul subliniat în documentele celui de al IX-lea Congres al P.C.R., că activitatea comună a P.C.R. cu P.S.D., pe baza F.U.M., era necesară şi posibilă în lupta pentru instaurarea puterii populare. (*Congresul al IX-lea al P.C.R.*, Ed. pol, 1965, p. 493).

Platforma conţinea însă şi o prevedere nerealistă, greşită din punct de vedere istoric pentru acea etapă, cea a naţionalizării băncilor şi a unor întreprinderi particulare. Această prevedere îndepărta o parte a burgheziei, interesată, alături de forţele democratice, în lupta împotriva celei mai reacţionare părţi a capitalului monopolist. De aceea, ea a fost retrasă din platformă încă înainte de apariţia Programului de guvernare F.N.D. din ianuarie 1945. Prin renunţarea la această formulare, partidul comunist a găsit forma de atragere, „limbajul corespunzător", pentru o parte a burgheziei în lupta împotriva altei părţi, făcînd imposibilă, astfel, ralierea burgheziei şi moşierimii în totalitatea sa într-un front comun.

Platforma F.N.D. nu reprezenta programul concret al unui singur partid şi nici nu era o sumă mecanică a programelor partidelor şi organizaţiilor componente. Ea marca, prin prevederile sale, interesele şi obiectivele de luptă ale fiecărei organizaţii sau partid, corespundea aspiraţiilor celor mai largi mase populare. Chezăşia înfăptuirii ei o constituia participarea largă a maselor, lupta lor pentru îndeplinirea punctelor prevăzute în platformă. Izvorîtă din lupta maselor populare şi adresîndu-se lor, platforma putea fi realizată numai prin acţiunile de masă coordonate şi conduse de F.N.D. De altminteri, în una din şedinţele Consiliului F.N.D., Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că platforma nu putea fi realizată decît numai de jos în sus [7].

Platforma F.N.D. a constituit, încă de la apariţia sa, un program de luptă şi acţiune pentru organele şi organizaţiile partidului comunist. S-au luat toate măsurile necesare în vederea răspîndirii ei în mase. Astfel, au avut loc plenare ale activului de partid al comitetelor regionale în care s-a făcut o amplă dezbatere a punctelor platformei, precum şi a sarcinilor ce revin organizaţiilor de partid. Apariţia platformei a însemnat totodată o ridicare pe o treaptă superioară a muncii organizatorice şi politice desfăşurată de comunişti. Un vorbitor, la şedinţa cu activul regional P.C.R. Banat, arăta: „proiectul de platformă să constituie o cotitură în activitatea noastră. Ea ne impune îmbunătăţirea muncii de organizare, o luptă cît mai temeinică" [8]. Prelucrarea ei în organizaţiile de masă a dus la creşterea combativităţii revoluţionare a maselor.

Platforma s-a bucurat de un ecou deosebit în rîndul maselor populare, care şi-au exprimat, încă din primele zile după apariţie, dorinţa de luptă pentru îndeplinirea ei [10]. În întreaga ţară, prin mitinguri, de-

[7] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, f. 16 (proces-verbal al şedinţei Consiliului Naţional F.N.D. din 15 octombrie 1944).

[8] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond. 1, dosar 3, f. 323.

[9] Loc. cit, f. 386.

[10] Deşi se referă la alt moment al dezvoltării revoluţiei din România, acest aspect al problemei este pe larg tratat de Tr. Udrea în lucrarea *Din activitatea P.C.R. la sate în preajma instaurării regimului democrat-popular (ianuarie—martie 1945)*, în revista „Studii", nr. 2, 1965, f. 277—291.

monstraţii sau acţiuni concrete, masele îşi exprimau adeziunea şi hotărîrea de a o transpune în viaţă. Numeroase adunări, ca cea de la Lupeni, de exemplu, se termină cu hotărîrea: „Vrem ca platforma F.N.D. să devină lege" [11]. Din Teleorman organele poliţieneşti relatau despre starea de spirit a populaţiei: „Publicarea articolelor din Capitală din ultimele zile prin care se pune în discuţie exproprierea proprietăţilor mai mari de 50 ha a avut repercusiuni în rîndul populaţiei rurale, care aşteaptă cu nerăbdare punerea ei (a platformei — n.n.) în aplicare" [12]. Acelaşi conţinut îl avea şi informarea referitoare la starea de spirit a populaţiei din regiunea Oltenia: „Promisiunea că ţărănimea română va fi împroprietărită şi că marilor proprietari nu li se vor lăsa mai mult decît 50 ha, a fost primită cu mare entuziasm de pătura ţărănească care formează masa populară" [13]. Însăşi reacţiunea a fost nevoită să recunoască marea influenţă exercitată de platformă. „Faptul că partidul comunist este singurul care a anunţat un program de guvernare (de fapt este vorba despre Platforma din septembrie şi nu de programul de guvernare F.N.D. din ianuarie 1945 — n.n.) şi care se arată atît de hotărît în susţinerea lui, ca şi cuprinsul temeinic al acestei programe, împărtăşit de mare parte din opinia publică, a făcut o impresie extraordinară în cercurile româneşti" [14] — sublinia o informare din octombrie 1944 a Inspectoratului general al jandarmeriilor.

În scurt timp, sindicatele, Frontul plugarilor, Uniunea patrioţilor, Madosz-ul, Partidul Socialist-Ţărănesc au aderat la platforma-program propusă de P.C.R. şi aprobată în primul rînd de Partidul Social-Democrat [15]. Astfel, în prima jumătate a lunii octombrie 1944, este creat Frontul Naţional Democrat [16], care reunea toate partidele şi grupările democratice, interesate în desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice din România.

Frontul Naţional Democrat reprezenta un organism politic larg, care cuprindea un număr mare de organizaţii progresiste, create sau consolidate în procesul revoluţionar din ţara noastră şi care concentrau în rîndurile lor mase largi populare. Baza de masă a fiecărei organizaţii componente s-a transmis şi F.N.D.-ului, aceasta constituind cea mai importantă trăsătură a sa.

Creat în condiţiile avîntului revoluţionar al maselor şi al întăririi formelor organizatorice de luptă, F.N.D.-ul apare ca un produs

---

[11] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8831, f. 114.

[12] Ibidem.

[13] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8841, f. 61.

[14] Loc. cit., fond. 1, dosar 400, f. 127.

[15] „Scînteia", din 28, 30 septembrie şi 7 octombrie 1944.

[16] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9134, f. 3—4 (procesul verbal de constituire a F.N.D.). Activitatea P.C.R. privind pregătirea condiţiilor în vederea formării F.N.D. este analizată de Tr. U d r e a, *Condiţiile istorice ale formării Frontului Naţional Democrat*, în revista «Studii», nr. 4, 1964, p. 835—858,

al revoluției populare, menit la rîndul său să exercite o influență hotărîtoare asupra dezvoltării ei în profunzime și lărgime.

Temelia Frontului Național Democrat, coloana sa vertebrală o constituia Frontul Unic Muncitoresc, care, în procesul dezvoltării revoluției populare, înregistrase noi și însemnate succese. „Unitatea de acțiune a clasei muncitoare — arăta tov. Nicolae Ceaușescu — a avut rolul hotărîtor în înfăptuirea insurecției armate de la 23 August, în lupta revoluționară a oamenilor muncii pentru cucerirea puterii" [17]. Ședința comună a Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D. din 2 octombrie [18] a luat importante măsuri de întărire a F.U.M. pentru a face posibilă unirea forțelor democratice într-un front național. În rezoluția adoptată se consemna hotărîrea de a se avea un Comitet Central al F.U.M., precum și comitete locale de front unic în toată țara unde existau organizații ale celor două partide menite să coordoneze acțiunile clasei muncitoare atît pe teren politic cît și pe teren sindical [19]. Frontul unic a contribuit la organizarea și conducerea tuturor forțelor democrate, asigurîndu-le coeziunea și intransigența revoluționară. Experiența clasei muncitoare, forța sa de luptă rezulta din tăria organizațiilor create, se datora celor mai bune cadre trimise să activeze în cadrul F.N.D. Aceasta a mărit autoritatea și prestigiul F.N.D. în rîndul celorlalte clase și pături sociale. Colaborarea între P.C.R. și P.S.D. atît pe plan central cît și pe plan local a făcut ca F.U.M. să devină o realitate. Preocuparea de căpetenie a organelor și organizațiilor de partid a constat într-o muncă asiduă pentru eliminarea unor neînțelegeri, realizîndu-se unitatea completă în vederea luptei comune în cadrul F.N.D.

Întărirea organizatorică a F.U.M., succesele obținute de masele populare în crearea și lărgirea formelor organizatorice de luptă au impus F.N.D. ca un organism puternic din punct de vedere organizatoric, cu o vastă rețea de organe centrale și locale, capabile să cuprindă multitudinea sarcinilor pe care le ridica revoluția. Crearea F.N.D., ca un organism închegat, era determinată, deci, de profunzimea procesului revoluționar, de creșterea gradului de maturizare a maselor, a sporirii experienței lor revoluționare, de activitatea politică și ideologică a partidului comunist în rîndurile maselor. Rolul F.N.D. în cadrul luptei generale pentru putere putea să crească numai pe măsura întăririi sale organizatorice. Partidul comunist sublinia că munca de răspîndire a platformei F.N.D. în mase trebuia să se facă concomitent cu cea de întărire organizatorică a F.N.D., care apărea ca un *factor de coordonare* a acțiunilor diferitelor organizații și partide componente; el nu era o organizație deasupra partidelor, cu dreptul de a le conduce și îndruma. În regulamentul de funcționare a F.N.D. se

[17] *Congresul al IX-lea al P.C.R.*, Ed. pol., 1965, p. 75.
[18] „Scînteia" din 7 octombrie 1944.
[19] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8839, f. 1—2.

preciza că „formațiunile componente își păstrează intacte ființa lor proprie de partid, programul, organizația și activitatea lor specifică, acțiunea lor devenind comună numai în chestiunile asupra cărora decide Consiliul F.N.D.[20]. Din această prevedere principală decurgea faptul că hotărîrile, acțiunile, tactica F.N.D. nu puteau fi luate decît în unanimitate de voturi, întrucît el nu era un partid, ci un organ de colaborare a organizațiilor componente, de coordonare a acțiunilor lor comune. Condiția asigurării bunei funcționări a F.N.D. era discutarea problemelor importante în Comitetul de front unic, elaborarea unui punct de vedere comun al P.C.R. și P.S.D. În eventualitatea cînd, dintr-un motiv sau altul, acest lucru nu se putea face, luarea hotărîrilor printr-o simplă majoritate a voturilor nu era admisă, ci trebuia să se ajungă prin discuții la un punct de vedere comun, sau se renunța la acțiunile asupra cărora nu s-a putut cădea de acord.

Prin urmare, F.N.D. a fost conceput ca un organism clădit pe baze democratice; el asigura independența fiecărei organizații componente, dar își asumase respectarea punctelor platformei, pe care a recunoscut-o ca o platformă comună de luptă.

Consiliul F.N.D.[21] avea sarcina de a se ocupa de toate problemele majore ale luptei maselor, precum și de raporturile între organizațiile și partidele componente. El avea inițiativa elaborării tacticii de luptă, a coordonării acțiunilor în cadrul F.N.D.

Structura organizatorică a organelor conducătoare ale F.N.D. a suferit modificări dictate de adîncirea procesului revoluționar, de complexitatea sarcinilor care se cereau rezolvate. Astfel, la 10 noiembrie 1944 s-a hotărît formarea unui birou al Consiliului F.N.D. compus din toți miniștrii și subsecretarii de stat ai F.N.D. și din cîte un reprezentant al celor cinci partide și organizații care făceau parte din guvern și din F.N.D.[22]. Lărgirea atribuțiilor miniștrilor F.N.D., rolul lor crescînd în impunerea liniei politice a platformei a făcut necesară reorganizarea Biroului. În ședința din 24 decembrie 1944 în locul miniștrilor ocupați cu munca în guvern au fost numiți în Birou reprezentanții permanenți ai fiecărei grupări[23]. De asemenea, s-a hotărît organizarea pe lîngă Consiliul F.N.D. a unor comisiuni de studii a problemelor economice, financiare, sociale[24].

În vederea îndeplinirii rolului de coordonator al acțiunilor maselor, Frontul unic a desfășurat o intensă muncă în vederea creării organelor locale ale F.N.D. În unele regiuni, la propunerea F.U.M., Consiliile F.N.D. au apărut în primele zile după constituirea F.N.D. central[25].

---

[20] Loc. cit., fondul 49, dosar 9269, f. 1.

[21] Consiliul Național al F.N.D. s-a creat la propunerea F.U.M. la 12 octombrie 1944 („Libertatea" din 14 octombrie 1944).

[22] „Scînteia" din 14 noiembrie 1944.

[23] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, f. 61.

[24] „Scînteia" din 14 noiembrie 1944.

[25] „Dezrobirea" din 21 octombrie 1944.

În dezvoltarea organizatorică a F.N.D. un mare rol l-a avut apelul lansat de Consiliul F.N.D., la 20 octombrie, tuturor grupărilor participante în vederea constituirii comitetelor locale F.N.D.[26]. În instrucțiunile trimise unor organe regionale, Consiliul F.N.D. sublinia că „toate comitetele F.N.D. de circumscripții, sectoare, de oraș, județene sau sătești *trebuie să fie organe alese*" [27] (sublinierea noastră). Alegerea democratică a organelor F.N.D. în care intrau reprezentanți ai tuturor organizațiilor și partidelor componente le dădea un larg caracter reprezentativ. Ele exprimau voința maselor care trimiteau în aceste organe pe cei mai dîrji luptători, consecvenți în lupta pentru înfăptuirea platformei. Demnă de remarcat este și vastitatea structurii organizatorice pe plan local. Rețeaua organizatorică a F.N.D. compusă din comitete F.N.D. de circumscripții, sectoare orășenești, sătești și județene avea ca scop principal cuprinderea în raza de activitate a maselor celor mai largi, întărirea rolului politic al F.N.D.

În întreaga țară, în cursul lunilor octombrie și noiembrie 1944, are loc alegerea consiliilor locale ale F.N.D. Pentru o cît mai largă cuprindere a muncii și rezolvare operativă a problemelor curente, consiliile județene și-au desemnat un birou permanent. În el intrau 5—7 membri ai consiliului [28]. De asemenea, se alegeau comisii pentru studierea anumitor probleme sau pentru organizarea unor acțiuni [29].

Principala sarcină pe care și-o puneau organele locale ale F.N.D. era lupta pentru aplicarea în viață a platformei F.N.D. Spre exemplificare, cităm procesul-verbal de constituire a Consiliului F.N.D. al județului Odorhei, în care, printre altele, se arăta: „ținînd seama de scopul comun în ce privește strîngerea populației din Odorhei și județul Odorhei într-un front compact democratic pentru a lupta împreună, pentru păstrarea libertăților cîștigate, pentru reclădirea țării ruinate, pentru conviețuirea pașnică a naționalităților, pentru curățirea de fascism a aparatului de stat, pentru realizarea revendicărilor juste ale muncitorilor și țăranilor și întregului popor... corespunde cel mai mult platforma de guvernare a Frontului Național Democrat [30].

Constituirea F.N.D. a atras după sine denunțarea de către P.C.R. și P.S.D. a acordului încheiat în iunie 1944 pentru crearea Blocului Național-Democrat, care, în mod practic, și-a încetat existența. Complexitatea sarcinilor revoluției, gradul tot mai înalt al conștiinței revoluționare a maselor, hotărîrea și capacitatea lor de a rezolva problemele vitale ale dezvoltării României au impus crearea F.N.D. și desființarea

[26] „Scînteia" din 22 octombrie 1944.

[27] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8842, f. 201.

[28] Loc. cit., dosar 8841, f. 6; Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Iași, fond 8, dosar 1246, f. 3, etc.

[29] Loc. cit., fond 49, dosar 8841, f. 6; dosar 8842, f. 152; Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Craiova, fond 1, dosar 859, f. 4.

[30] Loc. cit., fond 49, dosar 8842, f. 81.

B.N.D. Existența B.N.D. devenise un obstacol în calea progresului social. În acest mod era lichidată baza politică a existenței guvernului de la 23 August, care pe parcursul dezvoltării revoluției, se transformase într-o piedică, întrucît el nu apăra decît interesele unei minorități.

Crearea F.N.D., în condițiile unui raport favorabil forțelor democratice ale țării, a făcut posibilă înlăturarea guvernului Sănătescu și constituirea unui guvern format din reprezentanții tuturor partidelor politice și organizațiilor democratice, capabil să mobilizeze masele pentru ducerea la bun sfîrșit a războiului antifascist, pentru zdrobirea definitivă a rămășițelor organizațiilor fasciste din România.

Atitudinea generală a conducătorilor partidelor „istorice" a constat într-o opoziție fățișă față de hotărîrea maselor populare de a înlătura primul guvernul Sănătescu. În perioada crizei de guvern, marcată prin demisia reprezentanților P.C.R. și P.S.D. [31], criză care s-a desfășurat pînă în primele zile ale lunii noiembrie și a fost menținută de reprezentanții partidelor „istorice", au fost făcute încercări dintre cele mai variate pentru înlăturarea forțelor democratice de la participare în guvern. Dar nici promisiunile demagogice și nici asigurarea făcută de P.N.Ț. că își asumă singur răspunderea formării guvernului [32] nu au putut rezolva impasul în care se găseau forțele reacțiunii. Puternicele demonstrații populare au impus demisia guvernului Sănătescu [33].

Noul guvern, prezidat tot de generalul Sănătescu, numit la 4 noiembrie 1944, era rezultatul luptelor duse de masele populare împreună cu reprezentanții săi împotriva forțelor reacționare. Compoziția guvernului exprima ofensiva continuă a maselor împotriva reacțiunii, succesele obținute în lupta pentru instaurarea unui regim democratic.

Spre deosebire de primul, guvernul din noiembrie 1944, format din reprezentanții partidelor politice, era, prin urmare, un *guvern politic*. Deosebirea calitativă consta în faptul că guvernul politic reflecta, dacă nu în faza inițială a creării sale, ci în procesul desfășurării revoluției, un anumit raport al forțelor politice, un anumit stadiu de dezvoltare și organizare la care ajunseseră forțele democratice conduse de partidul comunist. În acest guvern se crea posibilitatea reală de a demasca *acțiunile reprezentanților reacțiunii nu ca persoane izolate, ci ca reprezentanți ai partidelor politice.*

Guvernul din noiembrie, deși constituit pe baza unei majorități reacționare reprezenta, prin componența lui, un succes al forțelor democratice. Datorită apariției platformei și formării F.N.D. în această perioadă are loc o activizare politică crescîndă a maselor populare în lupta pentru putere, reflectată în numărul portofoliilor ministeriale cucerite de F.N.D. Astfel, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, 6 mi-

---

31 „Libertatea" din 19 octombrie 1944.

32 In „Dreptatea" din 15.X.1944 a fost dat un comunicat în care se arăta că P.N.Ț. își asumă răspunderea formării guvernului.

33 „Libertatea" din 20 octombrie 1944.

nistere din totalul de 18 și 4 subsecretariate de stat din totalul de 16 erau deținute de reprezentanții F.N.D. [34]. Însemnătatea pozițiilor cucerite în guvern reiese și mai mult în evidență ținînd seama de faptul că în precedentul guvern organizațiile și partidele democratice erau reprezentate de cîte o persoană din partea P.C.R. și P.S.D., care deținea funcția de ministru de stat. Trebuie subliniat faptul că reprezentanții forțelor democratice dețineau în noul guvern, ministere importante pentru refacerea economică a țării, participarea la războiul antihitlerist și apărarea intereselor vitale ale oamenilor muncii [35].

Cu toate că guvernul constituit în noiembrie 1944 nu satisface decît parțial aspirațiile maselor, făcîndu-se astfel evidentă orientarea sa reacționară, F.N.D., pornind de la dorința sinceră de a pune capăt crizei guvernamentale, care avea repercusiuni grave pentru țară, criză de care se făcea vinovată conducerea partidelor „istorice", și ținînd seama de succesele amintite în repartizarea ministerelor, a acceptat programul minimal de guvernămînt, rezervîndu-și dreptul, după cum sublinia declarația Consiliului F.N.D. din 1 noiembrie 1944, de a lupta mai departe pentru concentrarea forțelor democratice și pentru realizarea integrală a Platformei F.N.D. [36]. Formarea noului guvern constituia prin urmare, o etapă importantă în bătălia pentru putere; aceasta se caracterizează prin tactica de consolidare și lărgire a pozițiilor cucerite. Posturile ocupate de F.N.D. în guvernul politic prezidat de generalul Sănătescu reprezentau nu o minoritate oarecare, sau o simplă participare la un guvern în care reprezentanții reacțiunii mai dețineau încă majoritatea, ci poziții ocupate prin luptă de către masele populare, conduse de P.C.R., în organele centrale.

Prin crearea F.N.D., masele populare și-au impus reprezentanții în guvern. Ca trimiși ai maselor, acestora le revenea sarcina de a impune majorității reacționare recunoașterea legislativă a drepturilor cucerite de mase, de a exercita o presiune permanentă asupra ei în vederea lărgirii acestor cuceriri. Activitatea miniștrilor F.N.D. este o parte componentă a ofensivei generale a maselor populare; ofensiva lor se împletește strîns cu acțiunile maselor. „În această vreme — arata Gheorghe Gheorghiu-Dej — partidul era în minoritate în guvern, dar această «minoritate» din guvern se sprijinea pe forța partidului în plină dezvoltare, pe clasa muncitoare, pe masele largi ale țărănimii sărace și mijlocașe. Puterii deținute de guvernul cu majoritate reacționară i se opunea puterea maselor populare, conduse de partid" [37]. Frontul Național Democrat întrunea astfel într-un singur bloc acțiunea *de sus*, prin atitudinea combativă a reprezentanților săi din guvern, cu acțiunea largă *de jos* a maselor, pe care le mobiliza în luptă.

---

[34] „România liberă", din 6 noiembrie 1944.
[35] Ibidem.
[36] „Libertatea" din 1 noiembrie 1944.
[37] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ed. IV., ESPLP, 1953, p. 544.

Că reprezentanții F.N.D. nu constituiau o simplă minoritate în guvern ne-o demonstrează analiza activității lor intense pentru transpunerea în viață a liniei politice a F.N.D. Ei au demascat fără crutare intențiile reacțiunii, i-au limitat sfera de exercitare a puterii în cadrul și în afara guvernului.

Miniștrii F.N.D. au impus menținerea Comisiei interministeriale creată de guvernul precedent care funcționa pe lîngă Consiliul de Miniștri și din care făceau parte președintele și vicepreședintele Consiliului, precum și cîte doi reprezentanți din fiecare partid. Această comisie examina proiectele de legi pe care le supunea apoi dezbaterilor Consiliului de Miniștri [38]. Trebuie remarcat faptul că în eventualitatea cînd reprezentanții F.N.D. nu erau de acord cu un proiect, căruia îi demasca esența reacționară, proiectul nu putea fi pus în discuția Consiliului de Miniștri. De exemplu, în legătură cu elaborarea noii legi a chiriilor, propunere susținută de reprezentanții P.N.Ț., pe care reacțiunea voia s-o folosească drept mijloc de legiferare a speculei, reprezentanții F.N.D. s-au opus și au făcut ca aceasta să nu poată fi discutată în Consiliul de Miniștri. Sănătescu a cerut atunci reprezentanților partidelor politice să cadă mai întîi de acord asupra proiectului pentru a putea fi discutat în Consiliu [39]. Aceasta demonstrează că reacțiunea nu putea dispune după bunul său plac de legiferarea diferitelor proiecte de către Consiliul de Miniștri, deși, așa cum s-a arătat, ea deținea majoritatea posturilor.

Majoritatea reacționară din guvern, dîndu-și bine seama de forța pe care o reprezentau miniștrii F.N.D., a făcut diferite încercări de procedură sau de organizare pentru a-i îndepărta de la conducerea treburilor curente sau de a le supune ministerele unui control din partea miniștrilor P.N.Ț.-iști sau P.N.L.-iști. Nu întîmplător, în discutarea decretului-lege de organizare a ministerelor, subsecretarul de stat la Președinție, reprezentant al P.N.Ț., propunea ca Ministerul economiei naționale, la conducerea căruia se afla un fruntaș țărănist, să aibă dreptul de avizare a tuturor legilor cu caracter economic, elaborate de celelalte ministere. Miniștrii F.N.D. au demascat esența reacționară a propunerii, demonstrînd convingător, în ședința Consiliului de Miniștri, că ea urmărește înființarea unei instanțe tutelare pentru ministerele muncii, asigurărilor sociale, comunicațiilor, deasupra Consiliului de Miniștri. Argumentarea miniștrilor F.N.D. a determinat reacțiunea să bată în retragere, propunerea făcută fiind respinsă în ședința Consiliului de Miniștri din 6 noiembrie 1944 [40].

Miniștrii F.N.D. au inițiat discutarea în Consiliul de Miniștri a unor proiecte de legi, menite să apere interesele fundamentale ale maselor

---

38 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8958, f. 4, 88.
39 Loc. cit., fond 103, dosar 8946, f. 38; dosar 8947, f. 15.
40 Loc. cit., fond. 103, dosar 8958, f. 61—67.

populare. Dintre acestea elaborarea legii sindicatelor era una din preocupările de căpetenie ale miniștrilor democrați, pe terenul căreia s-au dus discuții nesfîrșite din partea majorității reacționare.

Crearea F.N.D. și activitatea miniștrilor săi a ridicat pe o treaptă superioară lupta maselor populare pentru democratizarea aparatului de stat, pentru curățirea lui de elementele fasciste și reacționare. Masele populare au răspuns chemărilor partidului de a ocupa verigile cele mai importante din aparatul de stat, căruia să-i dea un conținut nou, democratic. Platforma F.N.D. preconiza stabilirea în România a unui regim parlamentar care nu se limita la parlamentarismul burghez, instrument de oprimare a drepturilor și libertăților cetățenilor, cunoscut de mase în întreaga sa dezvoltare antebelică, ci, era vorba „să fie stabilit în țară un regim de reală democrație parlamentară", în care să predomine „principiile vieții de stat ale țării pe baza orînduirii democratice parlamentare în conformitate cu interesele poporului român"[41]. Este evidentă accepția concret-istorică a regimului parlamentar preconizată de partidul comunist și însușită de toate forțele democratice: instaurarea în România a unui regim politic de reală democrație, în care, folosind vechile forme ale aparatului de stat, să fie exercitată pe deplin puterea populară, în interesul maselor.

Dacă pînă la crearea F.N.D. democratizarea aparatului de stat se concretiza prin înlăturarea elementelor fasciste din fabrici și uzine, din sate și comune, apărînd sporadic fenomene de înlăturare a primarilor reacționari, în lunile octombrie și noiembrie 1944 acțiunea pentru ocuparea verigilor aparatului de stat a căpătat caracterul unor acțiuni de masă, ele integrîndu-se în lupta generală de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice.

Aspectele calitative noi ale acestui domeniu al luptei maselor constă în faptul că masele organizate au luat cu asalt primăriile, preturile și prefecturile, instaurînd la conducerea lor elemente democratice. Ocuparea verigilor superioare ale aparatului de stat este trăsătura caracteristică a luptei maselor pentru putere la sfîrșitul lunii octombrie și în luna noiembrie 1944.

În toată țara au loc demonstrații de masă ale oamenilor muncii prin care aceștia își dădeau deplina adeziune față de prevederile platformei F.N.D., cerînd democratizarea aparatului de stat, schimbarea prefecților și primarilor reacționari etc.[42]. La 18 octombrie 1944, peste 8.000 de muncitori au ocupat prefectura și primăria orașului Galați[43]. În aceeași zi, oamenii muncii din Brăila și-au schimbat și ei prefectul[44]. La Constanța, masele populare, în frunte cu F.N.D., și-au instalat un prefect

---

[41] „Scînteia" din 26 septembrie 1944.

[42] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 8833, f. 638; dos. 8841, f. 74—77; dos. 8843, f. 34, etc.

[43] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Galați, fond 2, dos. 53, f. 2.

[44] Loc. cit., fond. 4, dos. 403, f. 12; dos. 445, f. 12.

democrat [45]. La Deva în ziua de 26 noiembrie [46]; la Lugoj şi Arad în ziua de 1 decembrie [47], la Petroşani în 3 decembrie[48], au fost schimbaţi prefecţii şi primarii. Acţiunile de luptă ale maselor populare au făcut ca la sfîrşitul lunii noiembrie în peste 30 de judeţe ale ţării, dintr-un total de 58, să fie instalaţi prefecţi şi primari democraţi[49].

Frontului Naţional Democrat i-au revenit importante sarcini în vederea coordonării acţiunii revoluţionare a maselor, canalizării eforturilor lor în direcţiile principale ale luptei împotriva reacţiunii. Consiliile locale ale F.N.D. au studiat minuţios raportul de forţe pe plan local, au desfăşurat o largă campanie de demascare a elementelor reacţionare din aparatul de stat şi îndeosebi din verigile sale de bază, au pregătit în cele mai mici amănunte acţiunea de ocupare a prefecturilor şi primăriilor. Consiliul judeţean lua măsuri ca acţiunea maselor să fie sprijinită de acţiuni largi şi în celelalte localităţi din judeţ pentru a fărămiţa forţele reacţiunii.

O însemnătate deosebită o avea alegerea celui mai corespunzător om care să fie propus maselor pentru funcţia de prefect sau primar.

Elasticitatea de care au dat dovadă comuniştii, înaltul simţ de răspundere faţă de problemele revoluţiei au fost un exemplu de abordare realistă a acestei probleme în cursul diferitelor discuţii şi au avut ca rezultat final participarea tuturor partidelor şi organizaţiilor F.N.D. la acţiunea de ocupare a diferitelor verigi din aparatul de stat.

Paralel cu acţiunile revoluţionare ale maselor, o intensă activitate de sprijinire au desfăşurat-o miniştrii F. N. D., Consiliul de Miniştri, devenind terenul unor lupte ascuţite între majoritatea reacţionară şi elementele democrate. În faţa calomniilor şi acuzaţiilor ridicate de miniştrii reacţionari, reprezentanţii F.N.D., au arătat în repetate rînduri, că procesul de curăţire a aparatului de stat în forma ocupării prefecturilor, preturilor şi primăriilor nu era opera unor „instigatori" cum îi numeau reprezentanţii P.N.Ţ. şi P.N.L. din guvern, ci reflectarea unui profund proces de democratizare pe care îl trăia România, proces care se desfăşura în toată amploarea lui şi care avea să ia forme şi mai radicale datorită politicii antipopulare a reacţiunii [50].

Fundamentarea şi justificarea acţiunilor maselor populare s-a făcut concomitent cu combaterea încercărilor reacţiunii de stăvilire a acestui proces. Elementele reacţionare, vedeau şi îşi dădeau seama că acţiunile maselor populare le zdruncină puterea şi sînt ameninţate să piardă controlul asupra ţării. Alarma de care fusese cuprinsă reacţiunea a fost sintetizată de Sănătescu în mod elocvent: „Asemenea începuturi de

---

[45] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dos. 8843, f. 35.
[46] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dos. 520, f. 2—12.
[47] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dos. 9270, f. 15—16.
[48] Loc. cit., f. 119.
[49] Analele Inst. de Istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R. nr. 5/1963, p. 4.
[50] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8482, f. 50, 57, 76 (Stenograma Şedinţei Consiliului de Miniştri din 20 noiembrie 1944).

mişcări ştim cum încep, dar nu ştim cînd şi cum se vor termina"[51].

Miniştrii F.N.D., care acţionau pe fondul cuceririlor revoluţionare ale maselor, luau măsurile necesare pentru a le apăra şi lărgi, demascînd şi zdrobind orice încercare a reacţiunii îndreptată împotriva intereselor şi aspiraţiilor maselor populare.

În şedinţa Consiliului de Miniştri din 20 noiembrie 1944, şedinţă consacrată studierii situaţiei administrative a ţării, elementele reacţionare din rîndul cărora s-a detaşat ministrul de interne, N. Penescu, unul din şefii partidului naţional ţărănist, au încercat să abată atenţia Consiliului de Miniştri propunînd, ca măsură procedurală, discutarea acestei însemnate probleme în cadrul Consiliului interministerial. Intervenţia miniştrilor F.N.D. a fost hotărîtoare pentru respingerea propunerii. Problema numirii prefecţilor — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej — nu poate fi limitată la o problemă de procedură, deoarece ea este o problemă cu grave implicaţii politice. „A hotărî continuarea discuţiei în Consiliul interministerial — spunea el — înseamnă a subaprecia aceste probleme politice"[52]. Fără a diminua însemnătatea Consiliului interministerial, în care reprezentanţii F.N.D. aveau un rol însemnat, trebuie menţionat faptul că numai Consiliul de Miniştri, putea şi trebuia să analizeze aspectele politice ale problemelor administrative.

Ideea centrală care străbătea ca un leit-motiv toate intervenţiile miniştrilor reacţionari era acuzarea maselor populare de săvîrşire a unor „ilegalităţi", care subminează autoritatea statului şi care încalcă prevederile legilor existente. Penescu arăta că legea administrativă prevedea că „toate organele sînt numite şi reprezentante ale puterii centrale" şi că prefectul, „nu este ales, ci este numit de guvern"[53]. În acest sens se putea aplica ideea centralizării puterii în mîinile reacţiunii, organele locale fiind doar instrumente de exercitare a voinţei majorităţii reacţionare. Reacţiunea nu voia să ţină seama de schimbările survenite după 23 August 1944, de sensul adînc al acestora, de faptul că voinţa poporului a creat noi legi, pe care le impunea prin luptă. Principiul autorităţii de stat, impus de la centru, constituia deja o fază perimată a legislaţiei burgheze. Masele au subminat şi anulat acest principiu, prin instalarea reprezentanţilor lor în fruntea organelor administrative. Penescu observa că „dacă admitem ca prefectul să fie indicat de stradă, atunci s-a terminat cu legea"[54].

În faţa unei stări de lucruri existente şi care avea tendinţe de generalizare în toate judeţele ţării, soluţiile prezentate de reacţiune urmăreau reîntronarea „legalităţii" burgheze. Miniştrii F. N. D. au combătut cu toată vehemenţa soluţiile „conciliatoare" prezentate în Consiliul de Miniştri: numirea prefecţilor din rîndul funcţionarilor

[51] Loc. cit., f. 5.

[52] Loc. cit. f. 84.

[53] Loc. cit. f. 15, 18.

[54] Loc. cit. f. 18.

statului, care nu ar avea o coloratură politică determinantă[55], sau numirea lor din rîndul partidelor politice în județe repartizate proporțional cu participarea în guvernul de coaliție [56]. Unica soluție era cea indicată de masele populare: curățirea radicală a aparatului de stat, înlocuirea elementelor reacționare prin reprezentanții poporului. De la această realitate au pornit, în intervențiile lor, miniștrii F.N.D. și și-au impus punctul de vedere.

Ofensiva maselor, desfășurată în fabrici, uzine, sate, străzi a dat forță și vitalitate activității F.N.D. În cadrul Consiliului de Miniștri, ei se găseau într-o continuă ofensivă, smulgînd majorității reacționare pozițiile ocupate, silind-o să bată în retragere. De exemplu, în fața realității existente, la care s-a adăugat lupta miniștrilor F.N.D., miniștrii reacționari au fost siliți să recunoască unele drepturi cucerite de mase. N. Penescu, protagonistul reacționarismului în guvern, a fost nevoit să admită confirmarea prefecților instaurați de mase [57]. Aceasta era o recunoaștere fățișă a superiorității forțelor democratice, o infirmare a principiilor legislative burgheze. Dar în fața valului revoluționar, de teama de a nu pierde totul, reprezentanții burgheziei, făceau încercări disperate de a salva, ceea ce, după părerea lor, se mai putea salva. Tot sub influența imperativă a factorilor amintiți, Consiliul de Miniștri a dat publicității un comunicat în care promitea că va schimba prefecții reacționari rămași din perioada dictaturii fasciste [58]. Faptele amintite confirmă starea de derută în care se afla reacțiunea din România.

Succesele obținute de masele populare în luarea cu asalt a primăriilor, preturilor și prefecturilor, existența unui organism politic coordonator al acțiunilor revoluționare au accentuat procesul de derută a elementelor reacționare, concentrate în jurul partidelor național-țărănesc și național-liberal, au consolidat și lărgit cuceririle maselor populare.

În fața valului crescînd al maselor revoluționare, care, la chemarea F.N.D., s-au ridicat împotriva celor mai reacționare elemente, ce căutau să împiedice distrugerea rămășițelor fasciste, să saboteze opera de democratizare a vieții politice și economice, guvernul din noiembrie 1944 a demisionat. Trebuie însă de făcut precizarea că masele populare, dînd viață lozincilor de luptă ale F.N.D., nu au cerut demisia guvernului, în întregime, ci înlăturarea reacționarului Penescu, care, din momentul constituirii guvernului, a căutat, prin toate mijloacele, să împiedice democratizarea țării. El a refuzat să dea delegație subsecretariatului de stat al F.N.D. pentru conducerea administrativă a țării; a zădărnicit numirea de prefecți și primari democrați; a sabotat

[55] Loc. cit., f. 51.
[56] Loc. cit., fond. 1, dosar 400, f. 153.
[57] Loc. cit., fond 103, dosar 8482, f. 18.
[58] Loc. cit., f. 93.

acțiunea de arestare a criminalilor de război, publicînd cu anticipație în ziare numele celor ce urmau să fie arestați [59]. Miniștrii național-țărăniști s-au opus cererilor insistente ale maselor și ale miniștrilor F.N.D., de înlăturare a lui Penescu și de numire în postul de ministru de război a generalului C. Vasiliu-Rășcanu și au provocat criza de guvern. F.N.D. a fost împotriva unei noi crize de guvern. „În momentele acestea, cînd țara se zbate în chinurile provocate de politica hitleristă; în momentul cînd țara trebuie să fie unitară pentru ducerea războiului pînă la capăt, pentru redresarea ei economică... nu era permisă o nouă criză de guvern" [60], arăta ziarul „Scînteia".

Dar o dată criza declanșată, F.N.D. și-a concentrat forțele în lupta pentru alcătuirea unui guvern, în care pozițiile sale cucerite să fie păstrate și lărgite. Au fost zdrobite tendințele reacțiunii de a constitui un nou guvern de tehnicieni în care F. N. D. să nu-și mai păstreze locurile din perioada de guvernare precedentă. Partidul comunist a trebuit să combată și grupul de deviatori în frunte cu A. Pauker, care cereau ca partidul să nu participe la guvernul ce urma să se formeze. Cu de la sine putere ea a și trimis lui N. Rădescu înștiințarea că partidul comunist refuză colaborarea într-un guvern prezidat de acesta [61]. Respingînd poziția periculoasă pe care încercau s-o impună elementele antipartinice, conducerea partidului a apreciat că refuzul P. C. R. de a participa la guvern ar însemna renunțarea la pozițiile cucerite anterior în guvern de forțele democratice, ceea ce ar fi fost numai în avantajul reacțiunii. Această tactică a partidului a fost confirmată pe deplin de evoluția ulterioară a evenimentelor.

Păstrîndu-și numărul și ministerele din guvernul prezidat de C. Sănătescu, forțele democratice, conduse de către P.C.R. au avut posibilitatea consolidării pozițiilor lor, demascării elementelor reacționare, care își mai păstrau majoritatea, împiedicării unor acțiuni îndreptate împotriva maselor. Fără participarea la guvern, lupta maselor populare ar fi fost mult îngreuiată, reacțiunea căpătînd astfel posibilitatea desfășurării forțelor sale în acțiunea pentru înfrîngerea avîntului revoluționar.

Elementele democrate instaurate în funcțiile administrative ale aparatului de stat au desfășurat o intensă activitate pentru înfăptuirea punctelor prevăzute în Platforma F.N.D. Cu teamă și neliniște, arătau miniștrii reacționari, „organele locale (este vorba de prefecții F.N.D. — n.n.) vor să facă reforma agrară în județele respective pe baza platformei". [62]

---

[59] Declarația Consiliului F.N.D. din 4.XII.1944, în „Scînteia" din 4 decembrie 1944.
[60] Ibidem.
[61] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9269, f. 40—41.
[62] Loc. cit., fond 103, dosar 8482, f. 9.

Una dintre preocupările principale ale consiliilor F.N.D., după victoria obţinută în ocuparea diferitelor verigi ale aparatului de stat, a fost aceea de consolidare şi lărgire a poziţiilor ocupate. Schimbările efectuate într-o anumită verigă a aparatului de stat atrăgeau după sine schimbări corespunzătoare în alte verigi subordonate lor. Apare în evidenţă cu deosebită pregnanţă atenţia acordată de Consiliile F.N.D. formării de cadre pentru aparatul de stat. Consiliul judeţean F.N.D. Deva a avut o şedinţă specială în care s-a discutat ca problemă de mare importanţă „necesitatea ca F.N.D. să-şi formeze cadre pentru aparatul de stat". [63] Alte consilii judeţene, după schimbarea prefectului, desemnau reprezentanţii F.N.D. în diferite funcţii : asigurări sociale, camera de comerţ ; [64] subprefect, şeful poliţiei [65] sau pe alţi funcţionari ai statului. [66]

Ocuparea prefecturilor, primăriilor are şi un alt aspect important, care trebuie reliefat. Fiind rezultatul activităţii politice a maselor, ea a exercitat o influenţă deosebită asupra activizării lor politice, participării lor la conducerea vieţii obşteşti. Anularea, în majoritatea judeţelor ţării, a principiului numirii de către puterea centrală a reprezentantului său pe plan local, răspunzător numai faţă de ea, şi înlocuirea lui cu un reprezentant al maselor, recunoscut de acestea şi investit cu puterea exercitării funcţiilor administrative împotriva puterii centrale reacţionare, crea prefecţilor şi primarilor aleşi responsabilitatea faţă de cei cărora le datora numirea. În numeroase localităţi se crease precedentul unor întîlniri între primari şi prefecţi, cu masele de oameni ai muncii din judeţul, oraşul respectiv. Această idee apare foarte bine conturată în procesul verbal al unei adunări F.N.D. din Hunedoara în care un vorbitor spunea : „pînă azi prefectul este numit de sus în jos. Nu putem să-i pretindem nimic. Prefectul de azi va fi răspunzător poporului care îl numeşte". [67] Astfel, primarul oraşului Dorohoi, venea în fiecare săptămînă în faţa cetăţenilor pentru a-şi prezenta activitatea ; [68] la Brăila, primarul mergea la fiecare 2—3 zile în mijlocul populaţiei pentru a raporta asupra situaţiei şi a vedea care sînt nevoile. [69]

Numiţi de Consiliile judeţene F.N.D. din rîndul organizaţiilor componente, noii prefecţi şi primari se consultau în permanenţă cu organele F.N.D., le informau asupra activităţii lor, cerîndu-le sprijinul. O notă a legiunii de jandarmi Iaşi sublinia că „prefectul judeţului Iaşi

[63] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 520, f. 21.

[64] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dosar 8841, f. 11 (Proces verbal al Consiliului F.N.D. Prahova din 24 noiembrie 1944).

[65] Arhiva Comit. regional al P.C.R. Cluj, fond 1, dosar 620, f. 1.

[66] Arhiva Comit. regional al P.C.R. Galaţi, fond 4, dos. 445, f. 12. ; Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 520, f. 21.

[67] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dos. 520, f. 5.

[68] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Iaşi, fond. 1, dosar 40, f. 7.

[69] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Galaţi, fond. 2, dosar 18, f. 2.

nu întreprinde nimic mai înainte de a cere avizul reprezentanților democrației locale". [70] La Hunedoara, prefectul prezenta rapoarte periodice în fața Consiliului F.N.D.[71]. La Galați primarul F.N.D. era aspru criticat într-o ședință a Consiliului F.N.D. pentru că nu s-a consultat în diferite probleme cu acesta.[72]

Diversele preocupări în activitatea Consiliilor F.N.D., apropierea lor de mase, strădaniile pentru rezolvarea diferitelor probleme, rolul de frunte ce-l ocupa în organizarea maselor, precum și victoriile obținute au sporit prestigiul politic al F.N.D. sub lozincile căruia luau parte la luptă mase tot mai mari de oameni ai muncii.

Multiple și variate erau problemele ce stăteau în fața consiliilor F.N.D. Din inițiativa comitetelor de front unic, ele luau măsuri concrete pentru realizarea de jos, împotriva reacțiunii, a platformei F.N.D. Organele locale ale F.N.D. luau măsurile necesare în vederea organizării maselor la lupta de înlocuire a elementelor reacționare din aparatul de stat. Acolo unde F.N.D. a ocupat unele verigi ale aparatului de stat, sarcinile convergeau spre menținerea, consolidarea și lărgirea pozițiilor cucerite. Organele locale ale F.N.D. au desfășurat o intensă muncă de demascare și arestare a elementelor fasciste, legionare; au organizat pe plan local lupta împotriva speculei, se ocupau de diferite probleme edilitare, obștești; duceau o largă muncă de propagandă [73] în rîndul maselor [74]. În același timp, o atenție deosebită era acordată sprijinirii maselor populare în lupta lor pentru organizare. Încă din primele sale ședințe, Consiliul Național F.N.D. a pus ca problemă principală sprijinirea țărănimii muncitoare în crearea organelor sale de luptă — comitetele țărănești [75]. Vorbind în cadrul Consiliului județean F.N.D. Hunedoara, Dr. P. Groza arăta că „organizarea comitetelor țărănești pe sate este imperativul momentului, care se impune în modul cel mai necesar" [76]. El atrăgea, totodată, atenția organelor F.N.D. să sprijine lupta clasei muncitoare pentru organizarea în sindicate [77]. Consiliile F.N.D. inițiau echipe care să meargă la sate, să mobilizeze țărănimea la lupta

[70] Arhiva C.C. al P.C.R., fond. 49, dosar 8834, f. 11.

[71] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Hunedoara, dosar 520, f. 17.

[72] Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Galați, fond 2, dosar 70, f. 1.

[73] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8841, f. 1, 10, 11, 12, 14; dosar 8842, f. 148, 150, 152; dosar 9271, f. 426; dosar 9272, f. 5; Arhiva Comitetului regional al P.C.R.-Craiova, fond 1, dosar 859, f. 6, 7, 8, 9, 12; Arhiva Comit. regional P.C.R. Hunedoara, fond 2, dosar 17, f. 22—24; fond 5, dosar 520, f. 18—20, Arhiva Comitetului regional al P.C.R. Banat, fond 1, dosar 3, fila 381.

[74] Incă de la sfîrșitul anului 1944, dar mai ales în primele luni ale anului 1945 se intensifică activitatea F.N.D. pe această linie. Au fost formate și activau „echipe de propagandă și acțiune F.N.D.". Vezi Tr. U d r e a, *Din activitatea P.C.R. la sate în preajma instaurării regimului democrat-popular (ianuarie—martie 1945)*, în «Studii», nr. 2/1965, p. 279).

[75] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9269, f. 11.

[76] Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 520, f. 20.

[77] Ibidem.

generală pe care o duceau masele pentru putere şi transformări democratice [78].

Frontul Naţional Democrat, prin menirea sa de concentrare în jurul clasei muncitoare a tuturor forţelor democrate, cît şi prin poziţiile ce le cucerea în aparatul de stat, era un instrument puternic în mîna maselor populare conduse de partidul comunist de exercitare a ofensivei împotriva reacţiunii, pentru instaurarea guvernului democratic. Poziţiile cheie pe care le cucerise atît în guvern, cît şi în cele peste 30 de judeţe au determinat o lărgire continuă a funcţiilor sale, devenind un factor principal în instaurarea puterii democrat-populare. F.N.D., pe măsura adîncirii procesului revoluţionar se transformase, în numeroase locuri, într-un organism, care, în numele maselor şi cu sprijinul lor multilateral, exercita unele funcţii ale puterii populare, ce se contura tot mai mult în lupta împotriva reacţiunii.

Frontul Naţional Democrat, *ca element al noii puteri*, ocupa în cadrul celorlalte elemente ale puterii populare un loc *deosebit*. Aceasta se datora faptului că celelalte elemente ale noii puteri, în totalitatea lor, îşi concentrează activitatea pentru îndeplinirea programului F.N.D., precum şi pentru sprijinirea reprezentanţilor săi în diferite verigi ale aparatului de stat. F.N.D. şi platforma sa au devenit expresia concretă a intereselor fundamentale ale maselor de bază ale poporului român: rezolvarea sarcinilor revoluţiei, instaurarea guvernului democrat.

Concretizarea forţei politice a Frontului Naţional Democrat se manifestă în îngustarea treptată a puterii exercitate încă de reacţiunea din aparatul de stat local şi central.[79] Rezultatele obţinute în cucerirea poziţiilor din aparatul de stat în luna noiembrie fac parte din totalitatea acumulărilor cantitative care au determinat victoria forţelor democratice în martie 1945. Ele consfinţeau urmările unei perioade de organizare a forţelor, de ofensivă ascendentă şi de cucerire pas cu pas a puterii. În acest stadiu al revoluţiei, forţele populare, reprezentate prin Frontul Naţional Democrat, *se găseau în situaţia de a fi şi la putere, dar şi în opoziţie*. Problema puterii nu fusese încă rezolvată, deşi evoluţia evenimentelor demonstra victoria inevitabilă a maselor populare. Reacţiunea însăşi privea înspăimîntată realitatea, care devenea, pentru ea, tot mai potrivnică. Foarte succint a caracterizat unul din miniştrii reacţionari această situaţie, cînd, ascultînd declaraţiile ministrului de interne, de pierdere, prin instalarea de către mase a prefecţilor şi primarilor democraţi, a controlului asupra Moldovei,

---

[78] Arhiva Comit. regional al P.C.R. Oltenia, fond 1, dos. 859, f. 5 Arhiva Comit. regional al P.C.R. Hunedoara, fond 5, dosar 517, f. 14.

[79] Analizînd procesul dezvoltării F.N.D., constatăm că acest proces cunoaşte schimbări foarte importante atît de ordin cantitativ cît şi de ordin calitativ în perioada sfîrşitul anului 1944 şi începutul anului 1945. (P. Nichita, *Activitatea desfăşurată de P.C.R. în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă Frontului naţional-democrat şi întăririi influenţei sale politice*, în Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R. nr. 5/1963,

Dobrogei, Olteniei, spunea că „guvernul a devenit un guvern al Munteniei și al cîtorva județe din Transilvania" [80].

Îndreptată în direcția făuririi unității de acțiune și a colaborării multilaterale cu toate partidele și forțele democratice ale țării, tactica marxist-leninistă suplă, elastică a P.C.R. a determinat închegarea unui front larg de alianțe. Sub îndrumarea științifică a Partidului Comunist Român, acest front larg de alianțe a fost capabil să înfăptuiască sarcinile imediate și de perspectivă ale revoluției, și, mai ales, instaurarea puterii populare, prin lupta revoluționară a maselor.

Dezvoltarea revoluției din România, cît și bogata experiență a P.C.R. privind elaborarea și înfăptuirea strategiei și tacticii marxist-leniniste în revoluție ne arată în mod convingător că revoluția „presupune cuprinderea unor puternice forțe sociale, alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, *unirea într-un front larg a tuturor forțelor și mișcărilor de masă* (sublinierea noastră) îndreptate împotriva claselor exploatatoare, împotriva încercărilor acestora de a-și restaura dominația". [82] Bogata experiență a P.C.R. confirmă faptul că revoluția „este nemijlocit legată de *intensa activitate organizatorică, politică și ideologică* (sublinierea noastră) desfășurată de comuniști în rîndurile clasei muncitoare, ale celorlalte mase populare, în vederea mobilizării lor la luptă, a educării și călirii lor revoluționare". [83]

Revoluția din România demonstrează că politica marxist-leninistă a P.C.R. de realizare a unui front larg de alianțe a avut un caracter profund democratic. Unirea tuturor partidelor și forțelor social-politice ale țării s-a făcut, în primul rînd, în jurul revendicărilor și lozincilor cu conținut democratic.

Partidul Comunist Român a fost *factorul hotărîtor*, care a asigurat, victoria în revoluție a acestui front larg de alianțe, adică instaurarea puterii populare, înfăptuirea sarcinilor imediate și de perspectivă ale revoluției din țara noastră.

---

[80] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8482, f. 43.

[81] Declarație cu privire la poziția P.C.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din aprilie 1964, Ed. pol., 1964, p. 50.

[82] Ibidem.

O INSCRIPŢIE DE LA HADRIAN IN CASTELLUM ROMAN DE LA BARBOŞI

de

N. GOSTAR

Cu ocazia săpăturilor întreprinse în vara anului 1959 în ruinele romane de la Barboşi (raionul şi regiunea Galaţi), de pe înălţimea Tirighina, la cca. 0,50 m adîncime, s-a aflat fragmentul unei plăci de piatră, care mai păstra cîteva litere dintr-o inscripţie latină. Piatra a fost găsită lîngă ruinele unui turn din epoca romană tîrzie [1]. Lucrată dintr-o rocă dură de culoare roşie, scoasă din carierele romane din nordul Dobrogei (Munţii Măcinului), inscripţia avea forma unei plăci, fără chenar, cu suprafaţa bine netezită. Dimensiunile 0,50×0,30×0,08 m. Literele (în r. 2—3 de 6 cm iar în r. 4 de 5 cm), uşor adîncite, dau impresia că sînt aproape zgîriate.

Deoarece r. 1 lipseşte, observaţii grafice se pot face numai începînd cu r. 2, unde ultima literă, din care a rămas prea puţin, este mai curînd H decît I, deci citim PARTH*ici*. In r. 3 se poate citi NEPOTI, cu ultima literă puţin vizibilă. In r. 4 prima literă, dispărută, a fost P, deci citim *p*ON pentru *pontifici*, prescurtare mai puţin întrebuinţată în epigrafia latină; după N urmează un punct, apoi litera M cu barele laterale puţin diagonal. După r. 4, ţinînd seama de dimensiunile plăcii, mai urmau cel mult două rînduri, al căror text însă nu poate fi cunoscut. Din cît s-a păstrat se poate bănui că inscripţia era lipsită de ligaturi (fig. 1).

Avînd în vedere maniera lapicidului, dedusă din fragmentul păstrat, de a scrie în întregime o anumită categorie de cuvinte şi de a prescurta altele, inscripţia poate fi completată în felul următor:

imp. caesari divi traiani
PARTH*ici filio divi nervae*
NEPOTI *traiano hadriano aug.*
*p*ON M*ax. trib. pot.—cos.—p. p.*
————————————
————————————

Este prima ştire din care aflăm că împăratul Hadrian este onorat în acest castellum roman al Moesiei inferior de la nordul Dunării. Din cauza fragmentării nu se poate deduce anul sau cu ce ocazie şi în ce împrejurări s-a scris această placă. Inscripţia ar putea fi pusă în legătură cu un anumit eveniment de care se

[1] N. Gostar, MCA, VIII, 1962, p. 508.

leagă prezența împăratului Hadrian în provinciile Dacia și Moesia inferior [2], ori cu lucrările și construcțiile pentru întărirea *limes*-ului dunărean din anii domniei acestuia [3]. În Dacia localitățile *Drobeta* (Turnu Severin) [4] și *Napoca* (Cluj) devin acum *municipia* [5], probabil că și *Romula* (Reșca) [6].

Din felul puțin îngrijit în care a fost lucrată această inscripție se poate deduce, în mod probabil, că lapicidul a putut fi un soldat din unitatea ce staționa la Barboși. Felul de imprimare a literelor se aseamănă mult cu cele de pe o altă inscripție aflată la *Tyras* (Belgorod Dnestrovski, Cetatea Albă), în care se poate citi *LEG V MAC* [7]. Cum în timpul lui Hadrian o *vexillatio* a legiunii a V-a macedonica se găsea la Barboși [8], monumentul (statuia?, edificiul?), ridicat în numele acestui împărat, se poate datora fie soldaților de aici, fie comandantului lor. Numele împăratului Hadrian, printre soldații Moesiei inferior, era dintre cele mai cunoscute. În afară de războaiele de pe Dunăre, care au avut loc în anii domniei acestuia și de opera construcțiilor de ordin defensiv, datorite acestui împărat, se mai poate aminti că o vexilație a legiunii a V-a macedonica (împreună cu trupele auxiliare ale Moesiei inferior) a luat parte, sub comanda lui Hadrian, la războaiele și expedițiile din Orient [9].

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Ann Ép	Année Épigraphique, Paris
AR	Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, București
JRS	The Journal of Roman Studies, Londra
MCA	Materiale și cercetări arheologice, București
RE	Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart.
SCȘI	Studii și cercetări științifice, Iași
VDI	Vestnik drevnei istorii, Moscova.

---

[2] Hadrian întreprinde două călătorii în Dacia și Moesia inferior: prima între anii 121—125, iar a doua între anii 125—128 (P. v. Rhode, RE, I, 502, 512; W. Weber, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig, 1907, p. 86—198, 199—276; R. Vulpe, *Histoire ancienne de Dobroudja*, București, 1938, p. 175 și urm.; L. Homo, *Histoire Romaine, tom. III. Haut—Empire*, Paris, 1941, p. 482, 485; cf. P. L. Strack, *Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des zweiten Jahrhunderts, Teil II. Reichsprägung zur Zeit Hadrian*, Stuttgart, 1933, p. 81, 128 și urm. Nu ne-a fost accesibilă lucrarea lui J. Dürr, *Die Reisen des Kaisers Hadrian (Abhandl. des arch—epigr. Seminares des Univ. Wien, II)*. Viena 1881).

[3] Fabricius, RE, XIII, 664; V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, București, 1937, p. 64; Vulpe, *op. cit.*, p. 173 și urm.

[4] E. Kornemann, RE, XVI, 603; D. Tudor, *Oltenia Romană* [2], București, 1959, p. 150.

[5] Kornemann, *op. cit.*, 604; C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 129. C. Daicoviciu — D. Protase, JRS, LI, 1961, p. 69, în urma descoperirii diplomei militare de la Cășei, care atestă existența provinciei Dacia Porolissensis încă din anul 133, se poate deduce că Napoca, reședința procuratorului, era deja municipium la această dată.

[6] Tudor, *op. cit.*, p. 150, 166, crede că cu ocazia vizitei lui Hadrian din anii 118/9 sau 123/4.

[7] P. Nicorescu, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 570, fig. 12; P.O. Karișkovski, VDI, 4, 1959, p. 123.

[8] V. Pârvan, AR, XXXVI, 1913, p. 114—115; Ritterling, RE, XII, 1577; Gh. Ștefan, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 345, 348; Gostar, *op. cit.*, p. 508; cf. Tudor, SCȘI, IV, 1953, p. 477.

[9] Ritterling, op. cit., 1578; Ann. Ép., 1915, 42; 1927, 95.

Fig. 1.

UNELE PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU HOTARUL ŞI VATRA TÎRGURILOR DIN MOLDOVA (sec. XV—XVIII)

de

I. TODERAŞCU

Oraşul medieval în ţările române reprezintă rezultatul procesului de separare a meşteşugurilor de agricultură, a apariţiei schimbului şi a formării unor pieţe locale.

Separarea meşteşugurilor de agricultură s-a desfăşurat în Moldova într-un ritm mai lent decît în alte ţări. El a fost frînat pe rînd de prezenţa pecenegilor, cumanilor, tătarilor, iar mai tîrziu de dominaţia Imperiului otoman. Economia naturală închisă şi starea de înapoiere a tehnicii i-a împiedicat pe orăşenii de la noi să-şi procure cele necesare traiului numai prin schimbul produselor lor cu cele din mediul sătesc. Din această cauză, ei au fost puşi în situaţia de a-şi asigura existenţa, într-o destul de largă măsură, prin mijloace proprii şi să se îndeletnicească nu numai cu meşteşugurile ci şi cu agricultura, viticultura, grădinăritul, albinăritul etc.

Aşezările urbane din Moldova aveau un caracter semirural. Lucrul acesta este dovedit îndeosebi, de existenţa moşiei tîrgului, citată adesea în documentele care privesc aşezările orăşeneşti. Şi în Moldova, ca şi în alte părţi, multe oraşe au luat fiinţă din aşezări săteşti [1]. Originea rurală a oraşelor poate fi dovedită şi de folosirea în devălmăşie a moşiei tîrgului. Ea nu este decît continuarea proprietăţii devălmaşe din cadrul obştii ţărăneşti. De la obştile ţărăneşti, oraşul a moştenit şi unele instituţii cum este aceea a „oamenilor buni şi bătrîni" amintită adesea atît în documentele care privesc aşezări săteşti, cît şi în cele privitoare la oraşe.

Sînt informaţii care dovedesc existenţa unor oraşe înainte de constituirea statului feudal independent Moldova [2]. Este cazul oraşelor Baia, Siret, Suceava. Prin urmare, se poate admite că obştea tîrgoveţilor şi drepturile ei asupra pămîntului s-au format în perioada anterioară constituirii statului. După întemeierea acestuia, domnul s-a considerat stăpîn al întregului teritoriu al ţării. În această calitate, domnia o recunoscut obştilor orăşeneşti dreptul de folosinţă asupra unui teritoriu din jurul oraşelor care s-a numit „hotar" şi dreptul de proprietate asupra acelui teritoriu pe care aveau construcţii (case, pivniţe, dugheni, magazii, mori etc.) numit vatră. Nu se poate considera ca unul şi acelaşi teritoriu „hotarul" şi ocolul

---

[1] N. Grigoraş, *Despre oraşul moldovenesc în epoca de formare a statului feudal*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice», Istorie, Iaşi, fasc. 1, 1960, p. 85.

[2] Vezi pentru aceasta, N. Grigoraş, *op. cit.*, p. 83—95.

tîrgului [3]. O asemenea confuzie s-a strecurat în unele lucrări mai vechi și s-a menținut și în lucrări recent publicate [4]. Existau sate așezate pe hotarul orașelor dar ele nu trebuie să fie confundate cu satele de ocol. În documente întîlnim uneori denumirea de „hotarul" orășenilor, iar alteori denumirea de „hotar" domnesc. Firesc se poate pune întrebarea, dacă acestea existau ca întinderi de pămînt aparte sau ambele denumiri au în vedere același teritoriu. Terenul din jurul orașului, ca și orașul, era considerat în întregime proprietate domnească, fapt care reiese și din articolul 8 al Tratatului de alianță între Moldova și Rusia din 13 aprilie 1711 [5] și din numeroasele danii de orașe făcute de domni din cele mai vechi timpuri [6]. Hotarul domnesc nu era o întindere precis delimitată rămasă la dispoziția șefului statului [7]. Nu există document care să consemneze în *același timp* ambele tipuri de „hotare". În 1637, cînd domnia reglementa neînțelegerea între satul Dărmănești și mănăstirea Bisericani, martorii tîrgoveți au arătat că locul cu pricina „...a fost domnescu a lor a tîrgului" dar pe care domnii l-au dăruit mănăstirii citate [8]. Se știe că, în prima jumătate a sec. al XVII-lea călătorul italian Niccolo Barsi, care a vizitat Moldova, scria că în fiecare primăvară, șoltuzul și pîrgarii ieșeau la marginea orașului, la cîmp și procedau la redistribuirea loturilor de cultură după numărul membrilor familiilor orășenilor [9]. Prin urmare aceștia obțineau terenuri de cultură de o anumită întindere. Se poate presupune că terenul neîmpărțit rămînea la dispoziția domniei. Datorită războaielor și epidemiilor, populația orașelor a variat ca număr în diferite perioade. Existența „locurilor slobode" reflectă, de fiecare dată, o

---

[3] Vezi A. Sava, *Tîrguri, ocoale domnești și vornici în Moldova*, în «Buletinul științific al Acad. R.S. România», tom. IV, Nr. 1—2, 1952.

[4] P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, Buc. 1947, p. 165; Idem, ș.a. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, p. 415 și următ. Vezi în această privință C. Cihodaru, Recenzie la V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc. 1957, în «Studii și cercetări științifice», Istorie, Iași, VIII, 1957, p. 251—264.

[5] D. A. Sturza și L. Colescu-Vartic, *Acte și documente*, vol. I, Buc. 1900, p. 17; P. P. Panaitescu, *Tratatul de alianță între Moldova și Rusia din 1711*, în «Studii», nr. 4, 1961, p. 912.

[6] Orașul Siret, unul din cele mai vechi din țară, a fost dăruit de Alexandru cel Bun în anul 1421, fostei sale soții, Ringaila, cu toate satele, cătunele, morile, iazurile și cu toate veniturile lui. (*Documente privind istoria României, A, Moldova, sec. XIV—XV*, vol. I, p. 43. Se va cita în continuare *DIR. A.*). Mai tîrziu acest oraș a revenit în proprietate domnească dar din nou era dăruit de Petru Aron în anul 1455, doamnei Marinca, văduva lui Ilie voievod. (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 776). În anul 1435, atunci cînd după lupta de la Podagra, Ilie voievod ajungea la o împăcare cu fratele său, îi dăruia acestuia orașele Vaslui, Bîrlad, Tecuci și Chilia (*Ibidem*, p. 682—683). Nu e vorba aici de o împărțire a țării ci de crearea unei însemnate proprietăți pentru un frate domnesc. În perioada luptei pentru întărirea puterii domnești, în a doua jumătate a sec. al XV-lea și în prima parte a sec. al XVI-lea, daniile de felul acesta au încetat. Mai mult încă, s-a extins acum hotarul ocoalelor domnești cu adăogiri de noi sate.

[7] N. Grigoraș consideră că „hotarul" domnesc era o întindere de pămînt aparte rămasă la dispoziția domniei și care spre deosebire de „hotarul" orășenilor cuprindea cîte o dată și sate. Vezi N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești în timpul orînduirii feudale și evoluția ei*, în «Studii și cercetări științifice», Istorie, Iași, fasc. 2, 1961, p. 214—215.

[8] Arh. St. Buc., M-rea Bisericani, XIII/6.

[9] C. C. Giurescu, *Le voyage de Nicolo Barssi en Moldavie (1633)*. extr. p. 33—34.

anumită scădere a numărului locuitorilor. Ca urmare a instabilității populației, suprafața rămasă la dispoziția domniei diferea ca întindere de la o perioadă la alta.

Domnia a recunoscut orașelor moldovenești dreptul de folosință asupra pămîntului din „hotar". Hotarele tîrgurilor Vaslui și Bîrlad sînt amintite în unele acte din sec. al XV-lea. În privilegiul dat de Ștefan cel Mare bîrlădenilor, în ianuarie 1495, se arată că aceștia au cerut domniei să restabilească „hotarul" orașului care, așa cum reiese din document, era folosit de orășeni încă de la întemeierea Bîrladului [10]. Existența hotarului tîrgului Vaslui este amintită de un document din 1448 cînd Petru al II-lea făcea danie o prisacă situată în cuprinsul său [11].

O parte din „hotarul" tîrgului se numea țarină și era folosită pentru cultura cerealelor [12]. La 23 februarie 1453, domnia permitea locuitorilor noului sat al mănăstirii lui Iațco „...să fie slobozi să-și are și să-și semene grîu și să cosească fîn în țarina tîrgului Suceava ca și oamenii tîrgoveți" [13]. În acest sens putem cita și mărturiile umanistului polonez Ioan Ursinus. El arăta că atunci cînd flota lui Baiazid al II-lea a ajuns în fața zidurilor Chiliei „...locuitorii suburbiilor se îngrămădiră înspăimîntați cu tot avutul lor în cetate; grîul verde fu cules pentru a hrăni poporațiunea încunjurată" [14]. Misionarul catolic Bandini, descriind orașul Vaslui, arată că pămîntul din jur produce cu îmbelșugare grîne [15], ca de altfel și pămîntul din jurul tîrgului Tecuci [16]. Cea mai mare parte a produselor cerealiere era destinată pentru hrana locuitorilor din oraș. Din sec. al XV-lea, cînd în orașe sînt menționate instalații pentru producerea băuturilor, cerealele își găsesc o nouă întrebuințare. Încă din 1402 Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Moldovița, în afară de mori și sălașe de țigani, o sladniță în tîrgul Baia [17]. In privilegiul din 1408 acordat de Alexndru cel Bun negustorilor lioveni, se vorbește de cîrciumi, de fabricarea berei și a miedului [18]. În 1580, Iancu Sasul dă mănăstirii Moldovița „...o berărie și o sladniță..." în tîrgul Baia [19], danie întărită de Ștefan Răzvan în 1595 [20]. Unui tîrgoveț din Cotnari, Alexandru Coconul îi întărește în februarie 1630 „...o moară și o povarnă ce sînt pe pîrîul Buhainți..." [21]. Deoarece nu se cunoaște nici măcar cu aproximație numărul acestor instalații este greu de precizat ce cantitate de produse puteau fi prelucrate aici. Este posibil ca în anii buni, unii tîrgoveți să fi produs cereale în cantități care să depășească nevoile lor de consum. Aceștia puteau, eventual, să le comercializeze pe piața orașului. Bandini ne informează că la Galați pămîntul „...produce multe grîne de tot felul și aiure se transportă mulțime" [22]. Este totuși probabil, că cerealele ce „se transportă aiure" despre care amintește Bandini să fi fost produse în alte părți și exportate apoi prin Galați.

În hotarul orașului, în afara țarinei, exista loc pentru vii, livezi, fînațuri, prisăci, iazuri, mori. După cultura cerealelor, cultura viței de vie a constituit o preo-

---

[10] *DIR. A,* sec. XV, vol. II, p. 210; I. Antonovici, *Documente bîrlădene,* vol. II, p. 1.

[11] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade,* vol. XV, p. 8; *DIR. A,* sec. XIV—XV, vol. I, p. 235; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare,* vol. II, p. 360.

[12] N. Grigoraș, *Proprietatea funciară a orașelor moldovenești,* p. 214.

[13] DIR. A, vol. I, sec. XIV—XV, p. 260; M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare,* vol., II p. 462—463.

[14] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe,* Buc. 1899, p. 163 și p. 279.

[15] V. A. Urechia, *Codex Bandinus,* Buc. 1895, p. 26.

[16] *Ibidem,* p. 30.

[17] *DIR.. A,* vol. I, sec. XIV—XV, p. 13.

[18] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte...,* vol. II, p. 636.

[19] *DIR. A,* sec. XVI, vol. III, p. 149.

[20] Th. Codrescu, *Uricariul,* vol. XXIII, p. 36.

[21] Arh. St. Iași, CCLXXXVII/32.

[22] V. A. Urechia, *op. cit.,* p. 30.

cupare de seamă a locuitorilor din oraş. La răsărit de Bîrlad — arată Bandini — se află un deal producător de vin bun, alb [23]. Pămîntul care înconjoară tîrgul Vaslui era bun pentru cultura viţei de vie. Odinioară, ne informează misionarul, locuitorii lui cultivau vii „...încît şi în afară de oraş exportau“ vin [24]. La nord de oraşul Trotuş erau dealuri acoperite cu viţă de vie [25]. În partea de nord a Iaşului sînt menţionate de asemenea dealuri plantate cu vii [26]. Spre deosebire de pămîntul rezervat pentru cultura cerealelor, asupra căruia orăşenii aveau numai un drept de folosinţă, loturile fiindu-le repartizate anual, după necesităţi, viile şi livezile erau supuse unui alt regim. Ele erau considerate ca nişte emphiteoze sau, dacă folosim un termen care la noi s-a încetăţenit mai tîrziu, ca nişte deţineri embaticare. Loturile acoperite cu vii şi livezi puteau să fie vîndute sau transmise sub o altă formă atît timp cît plantaţiile existau. Cu tot dreptul său de proprietate asupra oraşelor, domnul nu putea să dispună liber de aceste terenuri şi nu putea să le confişte dacă deţinătorii lor nu aveau nici o vină. În cazul cînd aveau nevoie de ele, putea să le cumpere plătind preţul cerut. Astfel, în noiembrie 1499, doi orăşeni din Hîrlău au vîndut domniei „...ocina lor dreaptă, două fălci şi două fertale de vie... pe dealul Hîrlăului“ [27]. Orăşenii au vîndut numai plantaţia. Pentru pămînt ei nu aveau de la domnie uric de proprietate.

Începînd din a doua jumătate a sec. al XV-lea, ca urmare a daniilor făcute de domnie şi a vînzărilor făcute de orăşeni, apar ca proprietari de vii în hotarul tîrgurilor, unii boieri şi mănăstiri. La 28 mai 1470, Ştefan cel Mare dăruieşte mănăstirii Putna „...o vie de 9 fălci... cu tot pămîntul ce ţinea de dînsa în hotarul Hîrlăului, cumpărată... de la oamenii săraci...“ locuitori din tîrgul Hîrlăului [28]. Logofătul Nicoară Prăjescu cumpăra în 1598 via lui Derivac „...în rîndul tîrgului...“ [29] iar în 1604—1605, Adam, locuitor din Hîrlău, vinde două fălci de vie care se găsesc pe Dealul lui Vodă [30]. In sec. al XVII-lea, daniile făcute de domnie se înmulţesc. La începutul acestui secol, Radu Mihnea miluieşte mănăstirea lui Aron Vodă din ţarina tîrgului Iaşi cu 4 fălci de vie la tîrgul Cotnari [31]. Mănăstirii Humor i se întăreşte în 1620, stăpînirea asupra a două fălci de vie la Cotnari în Dealul Piscopului [32], iar în 1623 Ştefan Tomşa face danie aceleiaşi mănăstiri alte două fălci de vie la Cotnari [33]. Safta Bălăneasa din Iaşi dăruia, în 1648, mănăstirii Pîngăraţi ocina ei dreaptă „... o vie ce iaste în ţarina tîrgului, în dealul Şorogarilor [34]. Se vede deci, că deţinătorii acestor plantaţii, deşi nu dispun de un titlu de proprietate, se comportă în transmiterea lor altor persoane ca nişte adevăraţi proprietari. Nu cunoaştem nici o restricţie în ceea ce priveşte dreptul de moştenire. Aceleaşi drepturi aveau orăşenii şi asupra prisăcilor sau curăturilor făcute de ei. În 1448, domnia dăruia boierului Marco o prisacă în hotarul Vasluiului [35]. La începutul sec. al XVI-lea, Ştefăniţă Vodă face danie episcopiei din Rădăuţi o prisacă în

---

23 *Ibidem*, p. 27.

24 *Ibidem*, p. 26.

25 *Ibidem*, p. 37.

26 *Ibidem*, p. 84.

27 *DIR. A*, sec. XV, vol. II, p. 298; Ion Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 157.

28 *Ibidem*, p. 149.

29 Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XXI, p. 134.

30 *DIR. A*, sec. XVII, vol. I, p. 131.

31 *Ibidem*, vol. IV, p. 297.

32 *Ibidem*, p. 486.

33 *DIR. A*, sec. XVII, vol. V, p. 239.

34 Arh. St. Buc., Mănăstirea Sf. Sava, XLVIII/3. Via fusese plantată în hotarul tîrgului Iaşi, pe un teren care mai înainte servise culturii cerealelor.

35 DIR. A, vol. I, sec. XIV—XV, p. 235; M. Costăchescu, *Documente mold. înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 360; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XV, p. 8.

„hotar" la Cernăuţi [36]. Nu ştim cum au rămas aceste prisăci la dispoziţia domniei. Cea de la Cernăuţi a putut fi amenajată de domnie însăşi, pentru nevoile sale. Prisaca lui Ferţea de la Vaslui a putut deveni domnească prin desherenţă sau prin cumpărare. În 1613 sînt amintite prisăcile locuitorilor din Cotnari [37], iar în 1626 mănăstirea Secu primea de la Miron Barnovschi o prisacă în hotarul Tîrgului Frumos [38].

Iazurile şi morile din hotarul tîrgurilor aveau un regim deosebit. Astfel, iazurile erau folosite în comun de obştea tîrgoveţilor. Ele nu puteau exista ca deţineri embaticare individuale deoarece în hotarul oraşelor acestea existau în număr mic. Toţi locuitorii oraşului aveau dreptul de a pescui în iazurile care existau în hotar. În momentul cînd iazurile încetau să mai fie folosite de orăşeni, domnia putea să le dăruiască. Aceasta s-ar putea să fie situaţia iazului din hotarul Sucevei, întărit de Radu Mihnea, în 1616, mănăstirii Sf. Ilie [39] ca şi a celui din hotarul tîrgului Piatra întărit de Ştefan Tomşa mănăstirii Pîngăraţi, în 1622 [40]. Este posibil ca aceste prisăci şi iazuri dăruite să fi fost ale domniei; domnul putea să facă heleşteie şi mori pe hotarul tîrgurilor, să planteze vii şi să facă grădini de zarzavat etc. Terenul care prisosea putea să-l valorifice prin cultura cerealelor, să-l cedeze temporar, viager sau definitiv boierilor sau mănăstirilor.

Morile, de asemenea, erau întreţinute şi folosite de obştea orăşenilor în schimbul unor dijme. Venitul acestora revenea, probabil, şoltuzului şi pîrgarilor, aşa cum, în perioada mai veche de independenţă a obştii ţărăneşti, dreptul de a ţine moară era rezervat cneazului. În oraşe, şoltuzii dispuneau de aceste venituri. În 1453 cînd Alexandru al II-lea a dăruit mănăstirii Pobrata douăsprezece coloade de malţ şi patru coloade de grîu de la morile din Baia, a făcut acest lucru „...cu voia şoltuzilor şi pîrgarilor..." de acolo [41].

În orice fel ar fi folosit terenurile din hotarul tîrgului, orăşenii, ca şi ţăranii din satele de ocol, erau datori să dea dijmă domniei. Erau supuşi la iliş, desetina din vii şi din albine, erau obligaţi să facă transporturi să muncească la posadă şi la morile domneşti.

Domnia nu a acordat orăşenilor urice de proprietate [42], aşa cum proceda cînd făcea danii bisericilor, mănăstirilor sau boierilor. Drepturile orăşenilor se înscriau doar în catastifele oraşelor [43]. La sfîrşitul sec. al XVI-lea, doi orăşeni au vîndut via lor din dealul Hîrlăului „...cu crame, cu teasc, cu pivniţă de piatră, cu grădină şi cu livadă..." care era trecută în catastiful oraşului [44]. Tot acum, Petru Şchiopu întărea lui Bratu, trei fălci de vie la Hîrlău care erau trecute în catastiful tîrgului „...cum este obiceiul" [45]. În 1644, Paraschiv din Galaţi vinde egumenului de la biserica Domnească o vie care a fost înscrisă la catastiful tîrgului [46].

Trebuie să se observe că în prima jumătate a sec. al XV-lea, domnii din Moldova au cedat unor rude, ca apanaje, oraşe cu ocoalele lor. Ei s-au ferit totuşi să dăruiască oraşe boierilor şi mănăstirilor. Le-au dat numai unele instalaţii pe care le aveau în hotarul oraşelor. Astfel, se dăruiesc mori, povarne, sladniţe. La construirea acestora vor fi lucrat şi orăşeni dar ele nu erau ale lor. Domnia a mai

---

36 Th. Balan, *Documente bucovinene*, vol. II, p. 3.
37 *DIR. A*, sec. XVII, vol. III, p. 131.
38 Arh. St. Iaşi, CCXLVI/22.
39 *DIR. A*, sec. XVII, vol. IV, p. 31.
40 *Ibidem*, vol. V, p. 92.
41 *Ibidem*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 257—258.
42 Alexandru I. Gonţa, *Despre oraşul moldovenesc în veacul al XV-lea. Locuitorii şi starea lor socială*, în «Studii şi articole de istorie», V, 1963, p. 38.
43 N. Grigoraş, *Dregătorii tîrgurilor moldoveneşti şi atribuţiunile lor pînă la Regulamentul Organic*, Iaşi, 1942, p. 32.
44 *DIR. A*, sec. XVI, vol. III, p. 236.
45 *Ibidem*, p. 239.
46 Arh. Stat Buc., M-rea Sf. Sava Iaşi, XXXIII/14.

dăruit apoi anumite venituri pe care le încasa din orașe. Începînd din a doua jumătate a sec. al XV-lea domnii fac danii din hotarele tîrgurilor, mănăstirilor și boierilor. La început, în mod obișnuit daniile se făceau din terenurile care prisoseau [47]. Cu timpul însă, mai ales în sec. al XVIII-lea, ele s-au înmulțit în așa măsură încît — spune Nicolae Costin — locuitorii nu aveau „unde să se hrănească" [48]. Tîrgoveții din Neamț voiseră să vîndă, unui oarecare Stețcu, un loc lîngă Neamț, pe Topolița. Domnia însă, prevalîndu-se de dreptul ei de proprietate, nu a încuviințat această vînzare și la 8 februarie 1455, a dăruit acest teren mănăstirii Neamț [49]. În 1522 Ștefăniță Vodă întărea lui Șendrică o bucată de loc din hotarul tîrgului Dorohoi [50]. Hotarul tîrgului Șcheia s-a micșorat în 1606 cînd Simion Movilă dăruia mănăstirii Secu o parte din el [51]. Vistierul Dumitru Buhuș a primit, în 1629, de la Miron Barnovschi o bucată din hotarul Tîrgului Frumos [52]. În noiembrie 1632, Alexandru Iliaș, întărea această danie și permitea noului proprietar „...ca să hie tare și puternic... a lua a zecea din păne și din fîn... de la cine vor hi arat și cine vor hi cosit... pe acea parte" [53]. Toate aceste îngustări succesive au lovit în interesele tîrgoveților, care se jeluiesc adesea domniei, pentru recîștigarea terenurilor dăruite din hotarele orașelor. În 1618, tîrgoveții români și armeni din Siret reclamă la domnie pe Iurașcu Dracea pentru o bucată de pămînt din hotarul tîrgului. Domnia dă cîștig de cauză tîrgoveților, care „...au scos privilegiile pe care le-au avut de la domnii dinainte pentru acest loc" [54]. Locuitorii tîrgului Șcheia vin la domnie, în 1634, cu o plîngere împotriva clucerului Lupu Prăjescu „...pentru o bucată de hotar ce au zis tîrgoveții că le-au luat din hotarul tîrgului". Domnia dă dreptate clucerului care avea dania de la domnii anteriori [55].

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea și în prima jumătate a sec. al XVIII-lea numărul daniilor sporește. Marele paharnic Postolache Milescu primește, în 1668,

---

47 N. Costin, *Letopisețul Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Cronicile Romániei*, Buc., 1872, tom. II, p. 85.

48 *Ibidem*.

49 M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 526; *DIR. A*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 273—274. Tîrgoveții cunoșteau care sînt drepturile lor asupra hotarului tîrgului. Se poate presupune că cei din Tîrgu Neamț, atunci cînd au voit să vîndă lui Stețcu o bucată de loc din hotarul tîrgului, aveau pretenția că ea era proprietatea lor deplină, ceea ce domnia nu recunoștea. De altfel nu se știe din ce cauză mai înainte acea bucată de loc fusese hotărnicită de Țolici.

50 M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță Voievod*, p. 347.

51 *DIR. A*, sec. XVII, vol. II, p. 66.

52 Acad. R.S. România, XLII/47.

53 Acad. R.S. România, XLII/71.

54 *DIR. A*, sec. XVII, vol. IV, p. 272—273. Documentul este un original slav distrus în cea mai mare parte. Completările s-au făcut după o copie românească din 1802. Felul în care se prezintă documentul poate da naștere unor discuții. Referirile fiind la privilegiile tîrgoveților, s-ar putea crede că este vorba de acte de proprietate, ceea ce este foarte puțin probabil. Orășenii nu pot fi considerați ca proprietari deplini. Este posibil ca documentul să se refere tocmai la dreptul care s-a dat obștii orășenilor de a folosi în devălmășie acest teren. În document, alături de formulări ca „să aibă a stăpîni", apare și formularea „să se folosească". În plus formularea „să aibă ei a stăpîni" lipsește din original, fiind întregită după traducere. De asemenea noi nu cunoaștem nici natura actelor prezentate de Iurașcu Dracea. S-ar putea ca acesta să fi luat cu de la sine putere pămîntul și să fi prezentat un act de proprietate fals.

55 Acad. R.S. România, CDLXVII/13.

o bucată de loc din hotarul tîrgului Vaslui [56]. O parte din hotarul orașului Iași a fost dăruită în 1673 sulgerului Alexandru Draco [57], iar în 1696 Ștefan Roset primea un loc în hotarul Bacăului [58]. Tot acum, spătarul Mihai Racoviță este răsplătit de domnie cu o bucată de pămînt în hotar la Vaslui [59]. Hotarul Sucevei suferе o nouă rășluire în 1726 cînd Mihai Racoviță dă mănăstirii Sf. Ilie un loc de aici. Domnia trimite hotarnici „...ca să meargă acolo, să socotească cu tîrgoveții și pe cît vor afla c-au rămas din locul tîrgului nedat de domnul să-l aleagă și să-l stîlpească cu piatră" [60]. În 1747, Ion Mavrocordat trimite hotarnici ca să măsoare hotarul tîrgului Siret. Partea de sus este lăsată pentru „hrana" locuitorilor din tîrg, iar cea de jos este făcută danie lui Constantin Sturza [61].

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, daniile au epuizat hotarele celor mai multe orașe din Moldova. Orășenii au folosit în continuare pămîntul plătind dijmă noilor proprietari. În 1757, Mihai Racoviță a făcut danie spitalului Sf. Spiridon din Iași hotarul Tîrgului Ocnei [62], iar mănăstirii Precista din Roman întreaga moșie a Vasluiului [63]. În anul următor, Grigore Ghica întărește numitei mănăstiri dreptul „...de a-și lua venit de a zecea de pe moșia tîrgului Vaslui... după obicei..." [64]. Aceeași soartă o va avea și moșia tîrgului Orhei. Ea a fost donată în august 1758 lui Constantin Rășcanu [65]. În 1779, Constantin Moruzi întărește mănăstirii Precista din Roman stăpînirea asupra moșiei tîrgului Vaslui și dreptul de a-și strînge veniturile „...din țarini, din fînețe, din prisăci cu stupi.." [66]. Moșia Vasluiului va deveni cu timpul proprietatea mănăstirii Sf. Spiridon din Iași [67] și apoi, prin schimb a hatmanului C. Ghica [68]. Moșia Bîrladului este făcută danie de Constantin Racoviță mănăstirii Sf. Samoil din Focșani [69]. Tot la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, moșia Botoșanilor este dăruită mănăstirii Sf. Neculai din acest oraș [70].

Arătam mai sus că vechiul teritoriu al orașului se numea vatră. Locuitorii stabiliți în vatra orașului își puteau exercita dreptul de proprietate asupra locului din această parte numai dacă aveau sau avuseseră pe el diferite construcții. Era deci o proprietate fără titlu recunoscut. În orașele moldovenești existau, așa cum am mai arătat și terenuri neocupate de construcții, care în documente poartă denumirea de „loc slobod". De cele mai multe ori, domnia dispune după bunul ei plac, de aceste locuri. Astfel, la 1 iulie 1766, Grigore Alexandru Ghica, miluiește pe Ioniță Cuza, fost mare stolnic, cu un loc de casă din vatra tîrgului Vaslui „loc stărpu, ce au arătat dumnealui stolnicul că-i drept gospod" [71]. Mai mulți negustori din Bîrlad sînt însărcinați de același domn, în 1777, să cerceteze dacă se află în Bîrlad vreun loc domnesc. Găsindu-se cinci stînjeni, locul este dăruit bisericii Sf. Dimitrie [72]. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea Mihai Suțu înzestrează pe serdarul Iordache Rosăt cu un „loc slobod" în Vaslui „... necuprins și nedat nimănuia ... unde să-și

---

[56] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 88—89; I. Antonovici, *op. cit.*, vol. III, p. 204.
[57] «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IV, 1924, p. 150.
[58] Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. XIV, p. 208.
[59] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 109.
[60] Th. Bălan, *op. cit.*, vol. IV, p. 63.
[61] *Ibidem*, vol. V, p. 30—31.
[62] «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IX, partea I, p. 157—158.
[63] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 170—171.
[64] *Ibidem*, p. 143.
[65] A. Sava, *Documentele Orheiului*, p. 238.
[66] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 154—155.
[67] *Ibidem*, p. 161.
[68] *Ibidem*, p. 236—237.
[69] I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 41.
[70] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. V, p. 253.
[71] Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XV, p. 149.
[72] I. Antonovici, *op. cit.*, vol. 1, p. 45.

facă aşezare de casă..." [73]. Uneori însă, probabil pentru a răsplăti anumite servicii, unii domni lasă aceste terenuri la dispoziţia obştii orăşenilor. În martie 1743, tîrgoveţii bîrlădeni dăruiesc un loc de casă lui Ion Abagiu [74], iar în decembrie 1758 un loc de dugheană lui Constantin Bacalul [75]. Pentru locul din vatra oraşelor dat în proprietate orăşenilor domnia nu acorda urice. Acest loc era trecut în catastifele oraşelor ca şi viile şi livezile din „hotar". Tot în catastiful oraşelor erau înscrise daniile şi vînzările. Astfel în 1602, Sora, femeia lui Grigore Lealǎ, a miluit mănăstirea Secu cu un loc de dugheană. „Şi am scris după vechiul de demult obicei în catastiful tîrgoveţilor ca de acum înainte să nu aibă nimeni treabă cu acest loc" [76]. Cînd în 1633—1644, Grigore din Iaşi se jeluia domniei în legătură cu o casă de aici, arăta că a fost înscrisă în catastiful orăşenesc [77]. În 1649, la 3 iunie diaconul Vasile vinde un loc de casă în tîrgul Iaşilor pe Uliţa Strîmbă care a fost înscris în catastiful tîrgoveţilor [78]. Un document din 19 februarie 1782 ne dă indicaţii preţioase în ce priveşte dreptul de proprietate al orăşenilor. Documentul precizează că: „Din locurile cele deşarte ale tîrgurilor pe care să nu fi avut casa sa mai înainte pe acel loc nu poate să-l dea (tîrgoveţii) sau să-l vîndă altuia, neavînd tăria sa, fiind loc domnesc; iar care va fi avut mai înainte casa sa pe acest loc, sau şi acum de va avea poate să-l vîndă sau să-l dea cui va vrea, măcar de nu va avea nici carte domnească pe acel loc..." (cum aveau boierii sau reprezentanţii clerului pentru loc n.n.). Unii orăşeni aveau locul în urma „cărţilor deschise de obşte", date de domnie după unele evenimente care au dus la depopularea tîrgurilor, care hotărau „ca oricine va veni să locuiască în tîrguri să fie volnici a-şi face case şi dugheni şi locul să rămîie al lui de istov". În felul acesta locul a rămas al orăşenilor. El putea fi vîndut şi cumpărat „...atît vînzătorul cît şi cumpărătorul nu rămîn îndatoraţi cu vre-o dare stăpînului ţării pentru locu..." [79].

Proprietatea orăşenilor asupra locului şi construcţiilor din vatră era supusă dreptului de protimisis. Astfel, de pildă, în iunie 1698, Aniţa vinde o casă în Iaşi negustorului Sandu Adam, după ce a întrebat mai întîi toţi fraţii şi rudele. Nici unul din ei însă, n-a vrut s-o cumpere [80]. În 1780 Dumitru Dule vinde lui Constantin Palade un loc de casă în Iaşi, după ce mai întîi şi-a anunţat toate neamurile de această vînzare [81].

Locuitorii din vatra oraşelor moldoveneşti şi-au exercitat îndeosebi dreptul de proprietate asupra caselor, dughenelor, pivniţelor etc. Acestea puteau fi vîndute, dăruite, sau lăsate moştenire. În ianuarie 1708 Mihai Racoviţă întăreşte mănăstirii Răchitoasa stăpînirea asupra unei case cu două dugheni şi o pivniţă în Bîrlad, dăruită de Nastasia Gurioaia [82]. Tot astfel, în ianuarie 1763, Ilinca Tuchilă dăruieşte bisericii Sf. Neculai trei dugheni şi o pivniţă în mijlocul tîrgului Bîrlad [83]. Totuşi drepturile acestea se deosebeau de ale boierilor care aveau case şi prăvălii în oraşe. Aceştia erau scutiţi de orice dări asupra clădirilor pe care le deţineau, pe cînd orăşenii erau obligaţi să plătească domniei, pentru ele, camăna [84].

---

[73] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 171—172.
[74] I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 23—24.
[75] *Ibidem*, p. 10—11.
[76] «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IV, p. 148.
[77] Arh. Stat. Buc., M-rea Cetăţuii, XIV/2.
[78] Acad. R.S. România, LXXX/24.
[79] Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XI, p. 263.
[80] «Buletinul Ioan Neculce», fasc. IX, partea I, 1931, p. 130—131.
[81] *Ibidem*, fasc. I, 1921, p. 103.
[82] I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 323.
[83] *Ibidem*, vol. IV, p. 181.
[84] Termenul *camănă* avînd înţelesul de „piatră" vine de la faptul că această dare era plătită în „pietre de ceară", adică sloiuri de ceară de o anumită greutate. Al. I. Gonţa consideră camăna un impozit provenit din „dările agricole pe case" (*art. cit.*, p. 32).

Această dare este menţionată în documente încă din sec. al XV-lea. Astfel, în 1448 Cămărzan şi soţia sa Stana fac danie unei mănăstiri (nu se indică numele) casa lor din Suceava de pe uliţa care duce drept la cetate. Ei urmează să rămînă în casă cît vor fi în viaţă „dar să dea mănăstirii în fiecare an *o camănă de ceară*" [85]. Desigur că înainte de a dărui casa ei plăteau camăna domniei. În anul venirii la tronul Moldovei, Ştefan cel Mare întăreşte mănăstirii Bistriţa „... vama de la tîrgul Bacăului şi de la Tazlău şi *pietrele de ceară* din tîrgul Bacăului" [86]. Călugărilor de la mănăstirea Moldoviţa li s-a îngăduit, în 1458, „să adune *ceara* de la Baia din toate cîrciumile..." Oricine ar fi vrut să facă cîrciumă în acest oraş trebuia mai întîi să se înscrie la catastiful mănăstirii [87]. În 1528, Petru Rareş scuteşte de „pietre de ceară" o casă din Suceava care aparţine preotului Luca [88].

Domnia a acordat orăşenilor o serie de privilegii ca: dreptul de tîrg, dreptul de a ţine scaune de carne, dreptul de a ţine mori, de a vinde rachiu şi vin, de a ţine băcănii. În 1408, Alexandru cel Bun îngăduia liovenilor să aibă o casă în Suceava, dar, în eventualitatea în care ei aveau să ţină cîrciumă, să facă bere, mied sau să ţină măcelărie trebuiau „să sufere cu tîrgul" adică să plătească dările la care erau supuşi tîrgoveţii care aveau asemenea prăvălii [89]. În unele cazuri, însă, domnia a acordat scutiri tîrgoveţilor care ţineau prăvălii. Se ştie că, în 1491 Ştefan cel Mare miluieşte pe toţi oamenii săraci din tîrgul Vaslui şi le întăreşte „...obiceiul lor cel vechiu, precum că niciun om dintrînşii care au locuinţa lor acolo în Vaslui, nici cît de puţină vamă să nu aibă a plăti acolo în tîrgul Vasluiului, nici la un fel de alişveriş, fără numai să plătească aceia care vor aduce peşte în tîrgu" [90]. Tot aşa, prin hrisovul din 1495, aceleaşi drepturi sînt conferite locuitorilor din Bîrlad [91]. Ion Teodor Calimah întăreşte şi sporeşte, la 3 octombrie 1760, privilegiile acordate tîrgoveţilor din Vaslui de către alţi domni. Domnul hotărăşte „... să aibă tîrgul acesta pace de camănă, de bezmen, de mortasipie şi de bour niciun ban să nu dea pe cîrciumile tîrgoveţilor şi din boieri nimeni să nu fie volnic a pune cîrciuma la acest tîrg fără numai tîrgoveţii". În continuare documentul precizează că „... nici la musafirii turci, nici la boieri, nici la alte slugi domneşti, la nimeni nemica să nu dea, nici găini, nici carne, nici piine, nici orzu, nici un fel de zaharea" [92]. De aceste drepturi orăşenii din Vaslui beneficiază şi mai tîrziu. În 1776, cu ocazia reglementării raporturilor dintre mănăstirea Sf. Precista din Roman, căreia i se făcuse danie moşia oraşului, şi orăşeni, constatăm că aceştia continuă să beneficieze de scutiri de bezmen pentru casă, de camănă, de bezmen şi mortasipie pentru crîşmele pe care aveau dreptul să le ţină şi de asemenea, li se întărea dreptul de a face săptămînal tîrg la Vaslui [93].

Dreptul de care s-au bucurat orăşenii asupra vetrei cu toate construcţiile de pe ea, ca şi privilegiile acordate de unii domni şi întărite de alţii, au început să fie încălcate către sfîrşitul sec. al XVIII-lea. După ce daniile au epuizat hotarul oraşelor, domnia a început să doneze şi vatra acestora unor boieri sau mănăstiri. La 25 noiembrie 1784, Alexandru Mavrocordat a făcut danie vatra tîrgului Bîrlad căminarului Iordache Balş. Acestuia i se dădea drepul să ia bezmen din tot ce va fi pe vatra tîrgului. De la cei care vînd vin şi rachiu să ia cîte 6 lei de bute şi 4 lei de poloboc pentru vin şi o para de oca pentru rachiu, să ia de asemenea morta-

---

[85] *DIR. A*, sec. XIV—XV, vol. I, p. 227.
[86] *Ibidem*, p. 291.
[87] *Ibidem*, p. 297—298.
[88] *Ibidem*, sec. XVI, vol. I, p. 278.
[89] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 636.
[90] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 28.
[91] I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 176.
[92] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 147.
[93] *Ibidem*, p. 152.

sipia pentru vitele care se vor vinde la tîrg [94]. În urma plîngerii orășenilor, în iunie 1787, Alexandru Ipsilante a hotărît ca orășenii care au casă în vatra tîrgului să nu plătească adetiul de casă. Ceilalți care au casă în afara vetrei trebuie să plătească adetiul sau să se învoiască cu spătăreasa Ecaterina Sturza, noua proprietară a moșiei tîrgului [95]. În martie 1756, Constantin Mihail Racoviță a făcut danie vatra tîrgului Hîrlău mănăstirii Precista din Roman [96]. Pînă în 1806, mănăstirea a luat tot venitul din vatra tîrgului. La această dată locuitorii Hîrlăului au venit cu jalbă la domnie, care hotărăște ca locuitorii din vatra tîrgului să fie scutiți de bezmen pe case și dugheni, nimeni să nu se amestece la vîndutul vinului sau rachiului iar căsăpii, pitării, bucătării, băcănii, păcurării, sărării, tutungerii să nu aibă drept a ține decît tîrgoveții [97]. Tot acum s-a hotărnicit din nou vatra tîrgului și s-a stabilit că „... de azi înainte nimeni din tîrgoveți să nu fie volnici a mai face casă afară de vatra tîrgului care s-au măsurat acum" [98]. În urma plîngerii locuitorilor din Dorohoi, la 2 octombrie 1764, Grigore Alexandru Ghica dispune ca tîrgoveții din Dorohoi „... să trăiască în pace și apărare" iar aga Iordachi Hrisoscoleu „să nu-i supere niciodată cu nemica..." [99]. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea Mihail Suțu face danie vatra tîrgului Dorohoi bisericii Sf. Gheorghe din Herța „... după care vatră a numitului tîrg să aibă această biserică a-și lua tot venitul" [100]. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea a fost făcută danie și vatra tîrgului Botoșani. La 8 noiembrie 1794, locuitorii din Botoșani se jeluiesc domnului Mihail Suțu pentru că sînt impuși la dări cu care „...din moși strămoși nu au fost supărați nici pentru case, nici pentru dugheni și nici pentru alte zidiri ce au avut și au". Domnul dă cîștig de cauză orășenilor și le face danie vatra tîrgului Botoșani pe care au casă și dugheni „...cum și locurile slobode" [101]. Aceeași soartă a avut-o și vatra tîrgului Vaslui. Ea a fost făcută danie, la începutul anului 1795, hatmanului C. Ghica. În luna aprilie a aceluiași an, domnul Mihail Suțu care făcuse dania, întărea veniturile pe care hatmanul trebuia să le ridice din tîrgul Vaslui. De la această dată nimeni nu mai putea să vîndă rachiu, vin, mied, bere, decît cu știrea hatmanului. Nici un locuitor nu mai putea să-și facă locuință sau dugheni fără învoială cu proprietarul și fără a plăti bezmen. Mortasipia tîrgului și mesernița „o dăm iarăși dumisale" iar acei care în zile de tîrg sau iarmaroace vor vinde marfă „spre folosul lor..." vor plăti cîte 40 de bani [102]. În 1800, orășenii din Vaslui obțin de la domnie reducerea taxei de o para pentru fiecare vadră de vin vîndut, orînda rachiului după vechiul obicei dar se obligau să respecte plata bezmenului și să ceară voie proprietarului pentru ridicarea construcțiilor pe vatra tîrgului [103].

Dăruind orașele și tîrgurile unor boieri și mănăstiri, domnia nu acorda noilor proprietari altceva decît drepturile pe care le avusese ea înainte de cedare. Totodată, noilor proprietari li se transmiteau și obligațiile pe care le avusese domnia față de acele tîrguri. Noii proprietari urmau să încaseze dijmele și dările pe care le luau anterior domnii și să pretindă de la orășeni muncile pe care aceștia le efectuau mai înainte în folosul domniei. Clădirile și plantațiile continuau să se bucure de același regim ca și mai înainte iar din hotarul tîrgului trebuia să se pună la dispoziția locuitorilor lui, terenul îndestulător pentru „hrana" lor. Noii proprietari n-au respectat însă „obiceiul" și au supus populația tîrgurilor la în-

---

94 I. Antonovici, *op. cit.*, vol. II, p. 176.
95 *Ibidem*, p. 172.
96 Th. Codrescu, *Uricarul*, vol. X, p. 211.
97 *Ibidem*, 212—214.
98 *Ibidem*, p. 217.
99 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 62.
100 *Ibidem*, p. 81.
101 Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. XX, p. 242—243.
102 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XV, p. 178.
103 *Ibidem*, p. 197—198.

grădiri și obligații care nu existaseră mai înainte. În primele decenii ale sec. al XIX-lea, locuitorii orașelor și tîrgurilor din Moldova vor lupta pentru eliberarea vetrei și moșiei orașului, pentru recîștigarea vechilor libertăți, scutiri și privilegii [104].

De la apariția orașelor în Moldova, obștea locuitorilor și-a exercitat dreptul de folosință asupra unui teritoriu din jur, care în documente poartă denumirea de „hotar". De asemenea, tîrgoveții și-au exercitat dreptul de proprietate asupra terenului din vatra orașelor pe care aveau sau avuseseră construcții și asupra locului din „hotar" pe care aveau plantații (vii, livezi). Începînd din sec. al XV-lea, în urma daniilor făcute de domnitori apar ca proprietari ai unor terenuri din „hotar" unii boieri, biserici și mănăstiri. Numărul acestor danii a crescut treptat. În acest fel, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea daniile au secătuit aceste terenuri. Populația orașelor a folosit în continuare pămîntul plătind obligațiile noilor proprietari care, în goană după avuție, le-au mărit de la an la an. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, domnia a trecut la donarea vetrelor. Noii proprietari ridicau întregul venit din această parte a orașului. În felul acesta, vechile privilegii au devenit inoperante. Locuitorii orașelor s-au adresat în nenumărate rînduri domniei. La unii domni au găsit înțelegere și au fost sprijiniți în această luptă. Orășenii au purtat nenumărate procese cu proprietarii care au durat, în cazul unor orașe, decenii întregi. În sec. al XIX-lea luptele orășenilor devin din ce în ce mai puternice și îmbracă forme tot mai variate.

CU PRIVIRE LA O NOUĂ LUCRARE ASUPRA MONARHIEI ABSOLUTE FRANCEZE *

de

V. CRISTIAN

Deosebit de numeroase, lucrările asupra istoriei Franței secolului al XVII-lea nu au reușit multă vreme să clarifice decît anumite aspecte ale acestei perioade, datorită mai ales faptului că istoricii se mulțumeau să contemple ceea ce Lavisse numea „decorul de la Versailles". Deși nu au lipsit încercări de a pătrunde în spatele acestui decor — să le amintim îndeosebi pe cele ale lui Lavisse și, mai tîrziu, G. Pagès — ele au rămas sporadice. Istoricul progresist francez Albert Bayet era astfel, într-o anumită măsură, îndreptățit să rezume esența lucrărilor burgheze referitoare la această perioadă în formula „spectacol unic, Marele Rege construind Marele secol" [1]. Iată de ce, atunci cînd în 1948 istoricul sovietic B. F. Porșnev a

[104] Pentru lupta orășenilor vezi: C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea. I*, în «Studii», nr. 6, 1960, p. 27—45; II, în «Studii» nr. 3, 1961, p. 623—658; Idem, *Noi contribuții la istoria luptei tîrgoveților și orășenilor moldoveni împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea*, în «Studii și articole de istorie», IV, 1962, p. 73—91.

* Pierre Deyon, *A propos des rapports entre la noblesse française et la monarchie absolue pendant la première du XVII-e siècle*, în «Revue historique», t. CCXXXI, avril—juin 1964, p. 341—356.

[1] Albert Bayet, *Istoria Franței*, Forum, f. a., p. 167.

publicat o amplă lucrare consacrată *Mișcărilor populare în Franța anterioare Frondei (1623—1648)*[2] în care susținea existența unui front comun al monarhiei, nobilimii și patriciatului urban împotriva maselor populare, punct de vedere complet opus celui tradițional, apariția ei a stîrnit vii discuții printre istoricii francezi[3], cunoscutul specialist în istoria secolelor XVII—XVIII, R. Mousnier, organizînd chiar o anchetă asupra problemei. Chestiunile aspura cărora nu există un acord sînt relativ numeroase, totuși discuțiile purtate au avut darul de a preciza multe aspecte, în același timp în care au stimulat cercetarea altora.

Tocmai pornind de la aceste discuții și de la constatarea că raporturile între nobilimea franceză și monarhia absolută în prima jumătate a secolului al XVII-lea sînt puțin cunoscute, P. Deyon își propune într-un studiu recent să analizeze psihologia socială și situația materială a nobilimii în ansamblul ei, privite în legătură cu atitudinea acesteia față de regalitate. De proporții relativ reduse, lucrarea sa, întocmită în parte pe baza unui material inedit, abordează astfel o problemă deosebit de importantă pentru înțelegerea esenței monarhiei absolute.

Istoricul francez pleacă de la considerentul că ar fi inexact să se imagineze nobilimea perfect protejată de presiunea fiscală impusă de guvernul lui Ludovic al XIII-lea și al Regenței. Greutățile externe au determinat monarhia ca, paralel cu sporirea impozitelor, taxelor etc., să caute reducerea privilegiilor fiscale ale nobilimii. Pentru a studia această politică, este necesar să se facă deosebire între regiunile în care domină *talia* personală și cele în care este percepută *talia* reală, în ultimele nobilimea fiind mai dezavantajată întrucît scutirea de impozit nu privea decît pămînturile „nobile", pămînturile „nenobile", chiar dacă erau deținute de un senior, fiind impozabile. Nobilimea mai era afectată apoi de taxe indirecte dar, mai ales, de transformarea unor obligații militare *(ban și l'arrière-ban)* în contribuții fiscale.

Toate aceste măsuri, subliniază P. Deyon, au fost viu resimțite de o nobilime a cărei situație materială era adesea puțin înfloritoare și ale cărei venituri erau micșorate de situația de război și de scăderea prețurilor din perioada 1630—1650. Datele prezentate de istoricul francez, deși fragmentare, reflectă o puternică accentuare a diferențierii economice a nobilimii. Ca și alte grupări sociale, aceasta a fost tentată să atribuie dificultățile existente monarhiei. De aici o anumită stare de spirit, refractară tendințelor reformatoare ale monarhiei. „Nu mi se pare exagerat să se spună că politica fiscală a monarhiei absolute în Franța a tulburat serios, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ordinul nobilimii și că ea a putut contribui în anumite cazuri la unirea opozițiilor populare, burgheze și nobile, toate îndreptate împotriva fiscalității regale" (p. 354). Dacă această agitație nobiliară a ajuns la un eșec politic major ea a obținut totuși anumite rezultate, determinînd eșuarea politicii reformatoare a regalității, privilegiile fiscale păstrîndu-și în 1685, toată întinderea lor. Docilitatea nobilimii față de Ludovic al XIV-lea ar avea astfel la bază nu numai teama ei și siguranța că privilegiile îi vor fi respectate.

---

[2] Moscova 1948, 721 p. Primul capitol *(Le vrai „Grand Siècle")* a fost publicat în «La Pensée», nr. 40—41, 1952. In întregime, lucrarea a fost tradusă în 1954 în l. germană iar în 1963 în l. franceză.

[3] Vezi Z. M a s i n a, *Boris Porchnev et la France du XVII-e siècle*, în «La Pensée», nr. 32, 1950, p. 100—108; R. M o u s n i e r, *Recherches sur les soulèvements populaires en France avant la Fronde*, în «Revue d'histoire moderne et contemporaine», avril—juin 1958, p. 81—113; R. M a n d r o u, *Les soulèvements populaires et la Société française du XVII-e siècle*, în «Annales, Economies, Sociétés, Civilisations», nr. 4, 1959, p. 756—765; Guy L e m a r c h a n d, *Les soulèvemnets populaires en France au XVII-e siècle*, în «La Pensée», nr. 121, 1965, p. 109—119,

Lucrarea lui P. Deyon conţine concluzii deosebit de interesante deşi unele din ele sînt discutabile ; de asemenea, materialul prezentat oferă cititorului şi alte subiecte de meditaţie.

O primă chestiune pe care o ridică analiza problemei studiate de istoricul francez este aceea a gradului de intensitate o opoziţiei nobilimii faţă de monarhie. Nemulţumirile seniorilor faţă de politica reformatoare a regalităţii sînt evidente, dar acestea sînt în legătură doar cu aspectul fiscal al problemei. De altfel, credem că aici trebuie avut în vedere că nu toată nobilimea era lovită de restrîngerea privilegiilor fiscale. In regiunile în care domina *talia* personală se prevedea o anumită suprafaţă care era exceptată de la impozite. Deţinătorii unei suprafeţe mai mici nu erau astfel afectaţi. Pe de altă parte, grija pe care nobilii o arată ţăranilor se explică nu atît prin faptul că şi primii devin contribuabili şi că deci ar înţelege interesele tuturor contribuabililor cît pentru că reducerea rezervelor financiare ale ţăranilor prin mărirea impozitelor avea drept urmare scăderea posibilităţilor acestora de a-şi achita obligaţiile faţă de senior. Opoziţia nobilimii faţă de politica fiscală a regalităţii trebuie văzută astfel mai degrabă ca o luptă de concurenţă în care ambii combatanţi sînt plasaţi de fapt în aceeaşi tabără şi încearcă obţinerea unui profit cît mai mare din partea ţărănimii. Este adevărat că se cunosc cazuri cînd nobilii iau parte la răscoalele ţărăneşti. De aici însă nu trebuie să tragem o concluzie pripită. Asemenea cazuri se cunosc şi în alte părţi şi, de altfel, în Franţa primei jumătăţi a secolului al XVII-lea ele nu se generalizează, participarea unor seniori putîndu-se datora şi anumitor cauze particulare. Pentru a trage o concluzie asupra caracterului statului francez din această perioadă este necesar să avem în vedere atitudinea întregii nobilimi sau măcar a majorităţii ei faţă de monarhie. Or cu toate nemulţumirile manifestate, materialele existente atestă că legăturile care uneau nobilimea de regalitate erau mai puternice decît disensiunile, chiar Fronda Prinţilor nefiind o acţiune decît a unei părţi a „stării a II-a".

O altă chestiune importantă pe care o ridică studiul lui P. Deyon este aceea a transformării caracterului relaţiilor monarhie-nobilime în timpul lui Ludovic al XIV-lea faţă de epoca anterioară. Din concluziile sale s-ar putea desprinde ideea că politica acestuia a fost deosebită de cea a predecesorilor săi, că în această politică nu a existat o continuitate. O asemenea idee comportă însă serioase îndoieli. Cercetările efectuate pînă în prezent, dovedesc contribuţia pe care au adus-o în special Richelieu şi Mazarin la întărirea monarhiei absolute franceze, al cărei punct culminant avea să-l reprezinte tocmai perioada lui Ludovic al XIV-lea. De altfel, chiar studiul lui P. Deyon cuprinde argumente care dovedesc continuitatea politicii monarhiei franceze în secolul al XVII-lea. El menţionează astfel faptul că în 1675 regele a transformat obligaţia prestării serviciului militar într-o contribuţie bănească, procedeu întîlnit şi înainte de 1648 şi care prejudicia interesele cel puţin a unei părţi a nobilimii.

Lucrarea istoricului francez cuprinde şi alte materiale interesante legate de tema discutată, care nu sînt analizate întotdeauna în mod suficient, dar care îndeamnă cititorul la reflecţii asupra transformării rolului nobilimii care nu mai reprezintă acum „spada" prin excelenţă a regatului, asupra atitudinii sale faţă de burghezie, a tendinţei ei de a-şi apăra în faţa acesteia puterea economică şi politică.

Oprindu-ne aici cu aprecierile noastre, subliniem că studiul lui P. Deyon are meritul de a fi abordat o temă deosebit de importantă şi că, deşi anumite afirmaţii sînt contestabile, el aduce unele date şi concluzii noi care merită să fie reţinute.

LUCRĂRI RECENTE ASUPRA INTERNAȚIONALEI I

DE

A. FILIMON

Sărbătorirea în 1964 a centenarului înființării Internaționalei I a dat un nou impuls cercetărilor științifice cu privire la activitatea ei.

Aniversarea a fost marcată de organizarea unor manifestări științifice ca și de apariția a numeroase lucrări. Din prima categorie menționăm colocviul organizat de către Institutul de istorie universală, secția istorie contemporană din R. D. Germană în aprilie 1964, în scopul pregătirii centenarului. La acest colocviu au fost discutate probleme privind diferite aspecte ale mișcării muncitorești mondiale în perioada activității Internaționalei I [1].

De asemenea, o contribuție însemnată au adus-o colocviile internaționale organizate în preajma sărbătoririi centenarului, la Berlin (25—29 septembrie 1964), Moscova și Paris (octombrie 1964) [2].

Cercetarea diferitelor aspecte a istoriei Internaționalei I a fost facilitată de apariția, în ultimii ani, a unor culegeri de documente. Printre acestea amintim culegerea redactată de Jacques Freymond [3] și protocoalele congreselor Internaționalei I [4]. La acestea mai pot fi adăugate documentele publicate cu ocazia centenarului asociației în unele reviste de istorie, documente care se referă la activitatea ei și legăturile cu mișcarea muncitorească din diferite țări [5].

Lucrările publicate cu prilejul centenarului tratează pe baza unui bogat material faptic, procesul de formare a Internaționalei I, activitatea lui Marx și Engels în vederea realizării unității de acțiune a proletariatului internațional, atitudinea asociației față de lupta de eliberare națională, față de război și pace, influența ideilor Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din diferite țări.

Crearea Asociației Internaționale a Muncitorilor a însemnat una din etapele hotărîtoare în procesul unirii marxismului cu mișcarea muncitorească. În condițiile în care a fost creată, mișcarea muncitorească aflîndu-se încă sub influența teoriilor și concepțiilor mic-burgheze, Internaționala I și fondatorii ei Marx și Engels și-au desfășurat activitatea în luptă cu acestea.

Tocmai acestei lupte îi sînt consacrate articolele semnate de M. I. Mihailov [6],

---

[1] Vezi G. Schilfert, *Kolloquium über Probleme der I Internationale*, în «Zeitschrift für Geschichtwissenschaft», nr. 6, 1964, p. 1037—1038.

[2] Textul integral al raportului prezentat la colocviul de la Moscova de către acad. Arzumanian este publicat în «Economie et Politique», noiembrie 1964, p. 10—111.

[3] *La première Internationale*, Geneva, 1962.

[4] *Генеральный Совет первого Интернационало (1864—1868) Протоколы*. Moscova, 1963.

[5] *К столетию I Интернационало (1864—1964) Из материалов Института марксизма ленинизма при ЦК. КПСС.* în „Нар. Азии. Афр." № 5, 1964, p. 61—64. *Письма деятелей международного товарищества рабочих К. Марксу и Ф. Энгелсу* în, „Новая и Новейшая История", № 5, 1964, p. 41—46. *Документы из истории немецкого рабочего движения в период I Интернационало* în „Вопросы Истории КПСС", № 9, 1964, p. 67—80.; *Die I Internationale in Deutschland (1864—1872). Documente und Materialen.* Berlin, Dietz Verlag, 1964, p. 90—952.

[6] *I Интернационал и его роль в истории мирового рабочего движения,* în „Новая и Новейшая История", № 5, 1964, p. 3—17.

I. A. Bah[7] şi V. E. Kunina[8]. Folosind documentele programatice ale Internaţionalei I, lucrările clasicilor marxism-leninismului şi unele materiale documentare din arhivele sovietice, autorii se referă, atît la activitatea teoretică dusă în vederea demascării tuturor concepţiilor dăunătoare clasei muncitoare, cît şi activitatea practică depusă de Marx şi Engels în cadrul asociaţiei în vederea realizării unităţii de acţiune a proletariatului internaţional.

Perioada de activitate a Asociaţiei Internaţionale a Muncitorilor a coincis cu accentuarea tot mai mult a tendinţelor expansionale ale principalelor state capitaliste. Toate acestea au ridicat în faţa Internaţionalei I problema menţinerii păcii şi lupta împotriva războaielor de cucerire. Într-un interesant şi documentat articol, Raymond Guyot[9] prezintă unele acţiuni ale asociaţiei în sprijinul apărării păcii. Pe baza unor documente cunoscute autorul subliniază faptul că Internaţionala I şi conducătorii ei au militat consecvent pentru a explica muncitorilor cauzele războaielor, au organizat lupta împotriva lor. După cum este şi firesc, autorul a rezervat un însemnat spaţiu prezentării atitudinii Internaţionalei I faţă de războiul franco-prusac. Folosind, în special, Adresele Consiliului General, autorul expune pe larg, pe de o parte, acţiunile întreprinse în vederea clarificării cauzelor acestui război, a definirii caracterului lui, iar pe de altă parte, sprijinul acordat de proletariatul internaţional, la îndemnul Internaţionalei I, Comunei din Paris[10].

Ideile propagate de Asociaţia Internaţională a Muncitorilor, ca şi însăşi apariţia ei, au avut un mare răsunet în toate ţările. „Pretutindeni — scria V. I. Lenin — se formează partide socialiste cu bază proletară, care învaţă să folosească parlamentarismul burghez să-şi creeze o presă cotidiană proprie, instituţii culturale proprii, sindicate proprii, cooperative proprii. Învăţătura lui Marx repurtează o victorie deplină şi se extinde în lărgime" [11].

Aniversarea centenarului Internaţionalei I a prilejuit apariţia unor lucrări referitoare la legăturile asociaţiei cu muncitorii din diferite ţări, îndeosebi cu cei din Germania, Polonia şi Rusia. Dintre materialele care se referă la legăturile Internaţionalei I cu mişcarea muncitorească din Germania şi Polonia, se impun atenţiei noastre cele semnate de R. Dlubek şi E. Engelberg[12], I. M. Sinelnikova[13], Salle Zdenek[14] şi T. Daniszewski[15].

---

[7] *Торжество принципов марксизма в програмных документах I Интернационала,* în „Вопросы Истории КПСС", № 9, 1964, p. 42—54. *Борьба Маркса и Энгелса в I Интернационале за единство действий между неродного пролетариата,* în „Новая и Новейшая История", № 5, 1964, p. 17—28.

[8] *Борьба К. Маркса и Ф. Энгелса в I Интернационале против анархистского сектанства и реформизма (1871—1872 гг.)* în „Новая и Новейшая История", № 4, 1964, p. 75—85.

[9] *La première Internationale et la lutte contre la guerre*, în «Cahiers du Communisme», nr. 8—9, 1964, p. 75—92.

[10] Cu privire la această problemă vezi articolele citate ale lui M. I. Mihailov, I. A. Bah şi V. E. Kunina. De asemenea şi articolul semnat de I. Bercu, *Clasa muncitoare şi politica mondială*, în «Lumea», nr. 39, 1964, p. 22—24.

[11] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P. Bucureşti 1957, p. 579.

[12] *Die I Internationale und die deutsche Arbeiterbewegung*, în « Zeitschrift für Geschichtswissenschaft», nr. 6, 1964, p. 966—993. Vezi recenzia semnată de M. Kandel, în «Revista de referate şi recenzii», nr. 1, 1965, p. 41—46.

[13] *Лондонское коммунистические общества немецких рабочих и I Интернационал,* în „Новая и Новейшая История", № 6, 1964, p. 55—63.

[14] *Prvni internaţionalo o vzuik sociale denook satickè strany na Neudörfelskun sjezdu* 1874, în «Cskly. Cos. hist.», nr. 5, 1964, p. 668—686.

[15] *Die I Internaţionale und die polnische Arbeterklasse*, în «Beitr. Gesch. dt. Arbeitlew», nr. 1, 1965, p. 14—22.

Materialele documentare cercetate permit autorilor să prezinte mișcarea muncitorească din Germania și Polonia, cu trăsăturile ei specifice determinate de condițiile de dezvoltare a acestor țări. Totodată, ei scot în evidență legăturile Internaționalei I cu aceste mișcări și rolul ei în dezvoltarea mișcărilor revoluționare din statele menționate.

Continuînd unele preocupări mai vechi [16], unii istorici sovietici au publicat un șir de articole care se referă la răspîndirea ideilor Internaționalei I în Rusia, la legăturile revoluționarilor ruși cu conducătorii ei. Dintre acestea se impun atenției cercetătorilor cele semnate de K. L. Seleznev [17], A. E. Koroteeva [18] și B. S. Itenberg [19].

Pe baza unor noi date documentare, ale presei legale și ilegale, cît și pe baza unor date cunoscute din alte lucrări anterioare, autorii scot în relief modul cum s-au răspîndit ideile Internaționalei I în Rusia și însemnătatea lor pentru intensificarea acțiunilor revoluționare ale clasei muncitoare ruse în formare.

Realizările obținute în studierea istoriei Asociației Internaționale a Muncitorilor au permis elaborarea și a unor lucrări de sinteză asupra acesteia, dintre care merită a fi remarcată, în primul rînd, monografia lui Jacques Duclos [20]. Amintim de asemenea și un interesant articol de sinteză semnat de Jean Bruhat [21].

Nu putem încheia aceste rînduri fără a aminti contribuția istoricilor români la studierea Internaționalei I și a legăturilor ei cu mișcarea muncitorească din România [22].

De un mare ajutor pentru cunoașterea acestei probleme este culegerea de documente *Marx-Engels despre Internaționala I*.

Subliniem faptul că deși materialele și documentele cuprinse în culegere sînt cunoscute cititorilor români, ele fiind publicate deja [23], prin editarea acestei culegeri se oferă cercetătorilor și masei largi de cititori posibilitatea de a avea la îndemînă principalele documente înmănuncheate într-un singur volum.

Culegerea cuprinde documente și materiale referitoare la Liga Comuniștilor, la întemeierea Internaționalei I și la activitatea ei. Din ele se desprinde activitatea depusă de Marx și Engels pentru organizarea proletariatului internațional, țelurile, principiile și mijloacele de luptă care au stat la baza activității asociației și rolul ei în dezvoltarea ulterioară a mișcării muncitorești mondiale.

---

[16] Vezi **B. S. Itenberg**, *Связи передовых рабочих России с революционным движением западо (70—80 г. XIX в.)* în „Вопросы Истории", № 9, 1956, **B. P. Cozmin**, *Русская секция первого Интернационала*, Moscova, 1957. **Ș. M. Levin**, *Общественное движение в России в 60—70 годы XIX века*, Moscova, 1958. **I. Z. Polevoi**, *Зарождение марксизма в России 1883—1894 г.* Moscova 1959. **B. S. Itenberg**, *О распространении издании Русской секции I Интернационала в Россий*, în „Вопросы Истории", № 10, 1962. s. a.

[17] *I Интернационал и революционное движенис в России в XIX века*, în „История СССР", № 4, 1964, p. 3—28.

[18] *Отлики русской печати на деятельность I Интернационала*, în „Новая и Новейшая История", № 5, 1964, p. 29—40.

[19] *Первого Интернационала и русская общества*, în „Вопросы Истории", № 8, 1964, p. 14—37.

[20] *La Première Internaționale*, Paris, Editions Sociales, 1964. (Ultimul capitol al acestei lucrări. *De la Première Internationale a nous jours*, este publicat în «Cahiers du Communisme», nr. 8—9, 1964, p. 38—74).

[21] *Le bilan d'un centenaire : l'an 1864*, în «La Pensée» nr. 120, 1965, p. 3—24.

[22] Parte din lucrările apărute la noi în țară au fost recenzate de către acad. P. Constantinescu-Iași în recenzia *Lucrări apărute în întîmpinarea aniversării a 100 de ani de la crearea Internaționalei I*, publicată în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5, 1964, p. 79—90.

[23] Unele separat iar altele în, Marx-Engels, *Opere*, vol. 16, 17 ș.a.

Pe linia prezentării generale a activității Internaționalei I se situează lucrările lui Alexandru Vianu [24], Janeta Brill și Constantin Florea [25] și Ion Popescu-Puțuri [26]. Pe baza unor date deja cunoscute, autorii se opresc asupra premiselor economice, sociale și politice care au facilitat unirea proletariatului internațional, activitatea Internaționalei I în diferite etape, precum și activitatea lui Marx și Engels dusă în vederea unei orientări adecvate care să asigure o îmbinare justă a sarcinilor și scopurilor de ordin național și internațional ale clasei muncitoare.

Din nenumăratele date și fapte legate de Asociația Internațională a Muncitorilor și conducătorii ei, autorii acestor lucrări au reușit să prezinte pe cele mai importante, să scoată în evidență importanța istorică și rolul ei în dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale.

O problemă care a preocupat istoriografia noastră, în ultimele două decenii, a fost problema influenței Internaționalei I asupra societății românești, ecourile ei în presa românească și legăturile ei cu mișcarea revoluționară din țara noastră [27].

Centenarul Internaționalei I a prilejuit apariția unor noi lucrări referitoare la problemele menționate. Dintre acestea se remarcă, prin datele noi pe care le aduc, lucrările lui Gr. Comartin [28], N. Copoiu [29] și îndeosebi a lui A. Deac [30].

Avînd la bază unele date noi, extrase mai ales din presa timpului, lucrările scot în evidență căile de pătrundere în România a ideilor Internaționalei I, subliniind în acest sens rolul pe care l-a avut presa. De asemenea, se subliniază importanța Internaționalei I pentru dezvoltarea mișcării muncitorești din România în anii care au urmat autodizolvării ei.

Făcînd bilanțul cunoștințelor noastre cu privire la ecoul activității Internaționalei I în țara noastră și legăturile ei cu mișcarea revoluționară de la noi, lucrările amintite, pe lîngă contribuția pe care o aduc la studierea acestui important capitol din istoria mișcării muncitorești, constituie și un bun punct de plecare pentru cercetările viitoare.

Lucrările apărute cu ocazia împlinirii unui veac de la întemeierea Internaționalei I subliniază o dată mai mult interesul deosebit pe care îl suscită istoria primei asociații internaționale a muncitorilor, iar pe de altă parte contribuie la cunoașterea unor aspecte mai puțin studiate din istoria ei și a mișcării muncitorești în general.

---

[24] *Internaționala I*, Editura științifică, București, 1964. Vezi și Al. Vianu, *Un veac de la înființarea Internaționalei I (28 septembrie 1864)*, în «Studii», nr. 5, 1964, p. 1021—1038.

[25] *Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala I)*, Editura politică, București, 1964.

[26] *Internaționala I și rolul ei istoric*, în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5, 1964, p. 51—65. Vezi textul prescurtat în „Scînteia" nr. 6394, din 29 septembrie 1964.

[27] Vezi: Acad. P. Constantinescu-Iași, *Comuna din Paris și ecoul ei în presa contemporană din România (1871—1880)* în «Studii», IV, 1951, nr. 1, p. 27—51. A. Deac, *Despre legăturile mișcării muncitorești din România cu Internaționala I și Internaționala II în anii activității lui Marx și Engels*, în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5—6, 1958, p. 74—93. Gh. Cristea, *Date privind ecoul Comunei din Paris în România (1871—1944)* în «Studii» nr. 3, 1961, p. 27—51. A. Egyd, *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868—1872. Influența Internaționalei I asupra mișcării muncitorești din Transilvania*, în «Studii», nr. 5—6, 1956, p. 27—50. A. Porțeanu, A. Iordache, P. Cîncea, *Ecoul Comunei din Paris în publicațiile muncitorești și socialiste din România (1871—1900)*, în «Revista Arhivelor», nr. 2, 1961, p. 43—76.

[28] *Legăturile mișcării muncitorești din țara noastră cu Internaționala I*, în «Analele Institutului de istorie a Partidului», nr. 5, 1964, p. 51—70. Vezi și textul prescurtat în „Scînteia", nr. 6395, din 30 septembrie 1964.

[29] *Internaționala I și opinia publică din România (1871—1872)* în „Studii", nr. 5, 1964, p. 1039—1055.

[30] *Internaționala I și România*, Editura politică, Buc. 1964.

ДНЕВНИК ПОСЛА ДОДДА 1933—1938 (*Jurnalul ambasadorului Dodd. 1933—1933—1938*), Масква, 1961, 567 p.

William E. Dodd, ambasadorul S.U.A. în Germania între anii 1933—1937, al cărui *Jurnal* a apărut în 1961 în traducere integrală în limba rusă, nu a fost diplomat de carieră. In iunie 1933, cînd a fost chemat de președintele Roosevelt pentru a-i încredința importanta misiune de reprezentant oficial al guvernului american la Berlin, William Dodd era profesor de istorie la Universitatea din Chicago, fiind cunoscut ca un mare specialist în epoca modernă și contemporană, autor a nenumărate lucrări privind în special perioada războiului civil din Statele Unite și a administrației wilsoniene.

In timpul șederii sale la Berlin, Dodd și-a făcut cu regularitate, aproape zi de zi, lungi însemnări asupra faptelor legate de îndeplinirea misiunii lui în capitala celui de-al III-lea Reich *Jurnalul* lui Dodd se deosebește avantajos de majoritatea lucrărilor cu caracter similar aparținînd diplomaților burghezi care au participat în mod nemijlocit la evenimentele din ajunul și din timpul celui de-al doilea război mondial prin aceea că autorul lui se străduiește și reușește să fie obiectiv. Fără a-și fi destinat cîndva publicării însemnările sale, Dodd consemnează faptele întocmai așa cum s-au petrecut, însoțindu-le cu judicioase aprecieri izvorîte dintr-o bogată experiență de viață, ca și din cunoașterea profundă a istoriei ultimelor decenii. In 1940, la moartea lui Dodd, *Jurnalul* a rămas în posesia familiei, care l-a publicat în anul următor sub îngrijirea celor doi fii ai fostului ambasador — Martha și William Dodd-Junior (*Ambasador Dodd's diary. 1933—1938*, New York, Harcourt Brace Company, 1941).

W. Dodd era partizan al politicii președintelui Roosevlet. Acestui lucru i se datorește, de altfel, faptul că alegerea președintelui s-a oprit asupra lui. La 8 iunie 1933, cînd Roosevelt i-a adus lui Dodd la cunoștință hotărîrea de a-l trimite la Berlin, președintele a spus că dorește în felul acesta ca nemții „să aibă în fața lor exemplul unui american liberal" (p. 33).

Dodd și-a dat de la început seama de dificultatea misiunii sale la Berlin. El a considerat că sarcina lui principală era de a contribui, prin eforturile pe care le va face pe linia apropierii între popoarele american și german, la „întărirea păcii și îmbunătățirea relațiilor internaționale", deși nu vedea cum s-ar putea realiza acest lucru în condițiile menținerii naziștilor la putere în Germania (p. 177). Datorită funcției pe care o ocupa, Dodd a avut posibilitatea să cunoască îndeaproape situația adevărată din Reichul hitlerist care în acei ani se pregătea intens de război. Atenția ambasadorului a fost atrasă în genere de toate acele probleme care puteau să-l intereseze, în primul rînd, ca reprezentant al unei mari puteri. De aceea, nu este întîmplător că în *Jurnalul* său găsim referiri la probleme atît de variate privind situația internă și externă a Germaniei.

Jurnalul cuprinde ample relatări demascatoare asupra clicii hitleriste care a reușit să ajungă la cîrma Germaniei. In ce-l privește pe Dodd, el era ostil regimului hitlerist pe care-l considera „barbar“ și „fără precedent din timpurile Evului Mediu încoace“ (p. 186). Despre Hitler, Dodd nota încă de la începutul șederii sale în Germania că el pregătește Reichul în vederea unui război de revanșă, că „dacă ar putea, ar dezlănțui imediat conflictul“ (p. 195). Dodd a înțeles în mod limpede faptul că țelul suprem al lui Hitler și al acoliților lui era războiul. Astfel, la 1 februarie 1936, ambasadorul scria că „numai orbii nu pot să vadă că naziștii sînt pătrunși de spiritul războinic“ (p. 391). Cu alt prilej, Dodd notează cu vădită îngrijorare că „în cazul cînd Hitler va mai rămîne la putere încă cinci ani, va fi cu siguranță război“ (p. 328).

Jurnalul conține aprecieri nu prea măgulitoare la adresa liderilor naziști. In centrul atenției ambasadorului se află, bineînțeles persoana dictatorului nazist. El știa că Hitler are „un trecut pe jumătate criminal“ (p. 140) și se îndoia serios asupra calităților lui de om de stat, pe care o propagandă bine organizată ajunsese să le acrediteze în rîndurile opiniei publice. Ascultînd la radio declarația führerului prin care anunța ieșirea Germaniei din Liga Națiunilor, Dodd mărturisește că aceasta „nu era cuvîntarea unui gînditor, ci a unui strigător isteric“ (p. 88).

In ceea ce-l privește pe doctorul Goebbels, ministrul propagandei Reichului, ambasadorul notează că ascensiunea lui a început imediat după primul război mondial ca conducător al unor „detașamente banditești“ (p. 139), iar despre Goering, ministrul poliției, Dodd era mai mult ca sigur convins că el este adevăratul incendiator al Reichstagului (p. 338). Despre Hitler—Goebbels—Goering, Dodd scrie că ei alcătuiesc toți trei laolaltă un triumvirat al crimei. Ei — spune Dodd — nu „se iubesc unul pe altul, dar pentru a-și păstra puterea sînt nevoiți să se sprijine reciproc... O asemenea alianță a existat numai în Roma antică“ (p. 140).

In *Jurnal* găsim mărturii interesante și despre ceilalți conducători hitleriști. Astfel, K. von Neurath, ministrul de externe, este după părerea lui Dodd diplomatul pe asigurările pacifice ale căruia nu se poate pune nici un temei (p. 400—401), iar, dintre toți, Rosenberg este omul care „gîndește cel mai puțin și flecărește cel mai mult“ (p. 256).

Avînd prilejul să participe în calitate de membru al corpului diplomatic la ședințele Reichstagului, Dodd ia în derîdere simulacrul festivităților desfășurate în asemenea ocazii. El arată că deputații naziști, „departe de a fi legislatori“, sînt în realitate „niște creaturi ale lui Hitler“ (p. 197—198), care au doar datoria de a aproba în unanimitate „tot ceea ce le-ar propune führerul“ (p. 404). Nici unul dintre ei — scrie Dodd — nu a pronunțat cîndva vreun cuvînt în Reichstag, în afară de obișnuitul „Heil Hitler“ strigat în timpul pauzelor cuvîntărilor ținute de dictator (p. 413).

Autorul *Jurnalului* se ocupă pe larg de problema înarmării Germaniei și a preparativelor făcute în vederea dezlănțuirii unui război imperialist. Intr-o vreme cînd înarmarea Reichului se desfășura în secret, sub privirile binevoitoare ale democrațiilor apusene, Dodd dezvăluie fapte cu adevărat uluitoare în legătură cu pregătirile militare ale Germaniei. In iulie 1935 el notează că planurile secrete naziste prevăd ca în decurs de 3—4 ani Germania să ajungă în posesia unei armate de aproximativ 8 milioane de oameni (p. 342), iar peste puțin timp constată că refacerea Wehrmachtului se desfășoară „relativ repede“, că hitleriștii „creează cea mai puternică mașină militară din lume“ (p. 368). In strînsă legătură cu pregătirile militare ale lui Hitler, Dodd scoate în evidență rolul important pe care l-au jucat trusturile apusene în înarmarea celui de-al III-lea Reich. Așa, de pildă, la 4 octombrie 1934 el consemnează că în ultimul timp industriașii americani vînduseră Germaniei „importante cantități de arme pentru care s-a plătit cu aur... Englezii au procedat tot la fel. Ei înșiși au încălcat tratatul de la Versailles vînzînd Germaniei avioane și alte materiale“ (p. 231). După informațiile care-i parveniseră, Dodd aflase că în înarmarea Reichului erau interesate firme ca „Armstrong—Vickers“ (p. 250), „Standard Oil“ (p. 374); „National City Bank“ (p. 209 și 363—364), ori persoane ca

J. F. Dulles, viitorul secretar de stat din timpul administrației Eisenhower (p. 106).

Dodd a înțeles că înarmarea Germaniei nu constituia numai un pericol pentru statele europene, dar și pentru S.U.A. El se întreabă adeseori cum concordă apărarea intereselor Statelor Unite cu acordarea de credite Germaniei de către marile trusturi americane (p. 209). Dodd ajunge la concluzia că primejdioasa cursă a înarmărilor este „opera fabricanților de armament" (p. 482), că ei reprezintă „cauza principală a încordării în Europa" (p. 228).

In *Jurnal*, Dodd vorbește adeseori despre planurile de cucerire ale lui Hitler care tindeau la înrobirea popoarelor europene mari și mici. El subliniază că la 17 noiembrie 1934 ambasadorul polonez la Berlin i-a atras atenția asupra faptului că Germania intenționează să anexeze din nou Alsacia și Lorena, o parte însemnată a teritoriilor poloneze, precum și Austria și Cehoslovacia. In urma acestor cuceriri. Hitler ar fi reușit să-și întindă controlul asupra întregii zone balcanice și celei a Mării Baltice, lucru care ar fi însemnat trecerea Europei sub stăpînirea Germaniei (p. 248). In diferite ocazii, Dodd subliniază că Hitler urmărește „distrugerea Republicii franceze" (p. 218), cotropirea teritoriilor sovietice (p. 363), cucerirea Austriei și Cehoslovaciei (p. 517).

Spirit clarvăzător, Dodd a înțeles pericolul grav pe care-l prezenta pentru toate țările politica agresivă a statelor totalitare — Germania, Japonia și Italia — promovată sub masca anticomunismului. El a împărtășit punctul de vedere al ambasadorului sovietic la Berlin, care la 16 septembrie 1936 îi declara că sub lozinca anticomunismului, se ascunde de fapt intenția lui Hitler de a izola U.R.S.S. de Anglia și Franța cu scopul de a-și înfăptui fără piedici planurile sale de înrobire a Europei (p. 442—443). Cu ocazia încheierii pactului anticomintern la 25 noiembrie 1936, Dodd remarca că țelul oficial proclamat al alianței germano—nipono—italiene era nimicirea Uniunii Sovietice. El arată însă că acest lucru nu trebuie să înșele democrațiile occidentale și să se socoată în afara oricărui pericol din partea statelor fasciste. Dodd bănuia cu toată convingerea — lucru dovedit, de altfel, după război, cînd au fost publicate documentele provenind din arhivele Wilhelmstrasseului nazist — că pactul anticomintern conținea și unele stipulații secrete care prevedeau „o alianță militară a acestor puteri (este vorba de statele totalitare— n.n.) împotriva oricărei țări care nu le-ar recunoaște dreptul de a anexa alte teritorii (p. 457).

Din paginile *Jurnalului* reiese că Dodd condamna cu hotărîre atitudinea diplomaților burghezi care în anii ce au precedat conflictul mondial din 1939 — 1945 — atrași fiind de lozincile anticomuniste ale lui Hitler — i-au înlesnit acestuia calea spre dezlănțuirea războiului. Dodd îl califică pe colegul său la Paris, Bullit, drept „fascist" (p. 464), iar despre sir Eric Phipps, ambasadorul britanic la Berlin pînă în 1937, scrie că era „aproape fascist" (p. 471). In 1937, Dodd își exprimă dezacordul față de hotărîrea lui François—Poncet, reprezentantul Franței, de a participa la congresul partidului nazist de la Nürnberg. El scrie că această hotărîre contravine funcției de reprezentant diplomatic și afirmă că dacă Departamentul de Stat iar fi cerut cumva să participe la Nürnberg, el ar fi demisionat imediat din postul său (p. 523). Dodd a condamnat, de asemenea, atitudinea favorabilă a noului ambasador britanic la Berlin, Neville Henderson, față de acțiunile agresive ale Germaniei. El s-a arătat în special nemulțumit de declarațiile ambasadorului britanic, făcute cu cîteva luni înainte de înfăptuirea Anschluss-ului, în care-și exprima convingerea că „Austria trebuie să devină nazistă și să se unească cu Germania" (p. 520).

Dodd era încredințat că acțiunile statelor agresive în frunte cu Germania pot fi stăvilite prin crearea unui front unic al marilor puteri occidentale cu Uniunea Sovietică. Față de amenințările pe care le constituiau pentru pacea lumii actele agresive ale statelor fasciste, Dodd insista asupra necesității formării unei puternice alianțe între U.R.S.S. și democrațiile apusene, arătînd că aceste țări trebuie să se înțeleagă peste deosebirile existente în ce privește regimul lor social. La 4 ianuarie 1936, el i-a declarat ambasadorului sovietic la Berlin că nu vede nici

o piedică în calea apropierii dintre S.U.A. și U.R.S.S. din cauza deosebirilor de regim. „Noi — a spus atunci Dodd — sîntem o democrație, dv. sînteți comuniști. Fiecare popor are dreptul la forma de conducere care-i convine și nu trebuie să se amestece în afacerile altor națiuni" (p. 337).

William Dodd și-a exprimat în repetate rînduri nemulțumirea față de politica de izolaționism sau neutralitate promovată de guvernul american în ajunul ultimului război mondial. Notînd în *Jurnal* că această politică „nu garantează pacea" (p. 528), el cerea guvernului de la Washington să intervină activ în Europa, alături de U.R.S.S., Anglia și Franța, cu scopul de a-i astîmpăra la timp pe agresori. O idee care revine cu insistență în însemnările sale este aceea că pacea poate fi salvată numai prin efortul comun al celor patru mari puteri. Astfel, la 18 noiembrie 1937, în ajunul înfăptuirii Anschluss-ului, Dodd scria că în acele împrejurări numai „alianța între Statele Unite, Anglia, Franța și Rusia reprezintă unica garanție pentru menținerea păcii generale" (p. 532).

Dodd nutrea simpatie pentru micile popoare din Europa, amenințate în primul rînd de pericolul cotropirii fasciste. El urmărea cu atenție evoluția situației din sud-estul Europei — și din România —, care după părerea sa constituia una din regiunile către care își îndrepta cu rîvnă ochii imperialismul german (p. 365). In fața pericolului crescînd al subjugării naziste, Dodd și-a exprimat convingerea că unirea acestor popoare reprezintă chezășia sigură a menținerii independenței lor naționale. La 5 martie 1936, ambasadorul american atrăgea în mod serios atenția reprezentantului cehoslovac la Berlin că „în cazul cînd popoarele balcanice, în număr de 80 milioane de oameni, nu se vor uni, ele își vor pierde independența. Dv. trebuie să vă fie cunoscut faptul că imperialismul german este deja prea puternic" (p. 402).

Jurnalul lui Dodd conține, de asemenea, informații interesante cu privire la lupta comuniștilor germani împotriva regimului hitlerist (p. 413), intervenția statelor fasciste în războiul civil din Spania (p. 429, 459 și 499), atitudinea binevoitoare a Angliei și Franței față de agresiunea italiană în Etiopia (p. 322, 402 și 516) etc., etc.

Atitudinea ostilă a lui Dodd față de guvernul nazist și acțiunile acestuia nu putea, desigur, decît să stîrnească nemulțumirea clicii hitleriste. La 23 decembrie 1937, el scria în *Jurnal* că tocmai din acest motiv „triumviratul Hitler—Goering—Goebbels vrea să se izbăvească de mine" (p. 543). Intr-adevăr, numai peste cîteva zile, Dodd a fost rechemat la Washington, părăsind definitiv Berlinul la 29 decembrie 1937.

La 28 septembrie 1938, atunci cînd nu mai era ambasador, Dodd face o ultimă însemnare în *Jurnal*, căutînd să desprindă unele considerații generale pe marginea misiunii sale la Berlin și a evoluției politicii marilor puteri după venirea lui Hitler la conducerea Germaniei. El scrie cu acest prilej că primul război mondial „nu a învățat nimic lumea contemporană", că marile puteri au încălcat tratatele de pace și că ele cheltuiesc zilnic sume fantastice pentru înarmări. Dodd rămîne, cu toate acestea, încrezător în triumful cauzei păcii. El arată că în acest scop este necesar ca toate statele să propage cu consecvență principiile colaborării internaționale, să dezvolte multilateral legăturile economice și culturale, contribuind astfel la apărarea cuceririlor civilizației pentru care popoarele lumii au luptat secole întregi. Dodd își încheie extrem de interesantul său *Jurnal* cu un îndemn adresat tuturor oamenilor, chemîndu-i la înțelegere și colaborare, pentru înlăturarea definitivă a războiului din viața societății. In urma „descoperirilor științifice, a revoluției industriale și a strîngerii legăturilor economice, — încheie Dodd — omenirea a atins un asemenea nivel de dezvoltare, încît colaborarea internațională și pacea au devenit cele mai importante condiții pentru înflorirea popoarelor din toate părțile globului" (p. 548).

Nu credem că este necesar să subliniem valoarea deosebită a însemnărilor lui William Dodd. Ele reușesc să atragă atenția cititorului și sînt pline de învățăminte. Autorul *Jurnalului* a fost sincer atașat ideilor păcii și avea oroare de

război ca mijloc de reglementare a litigiilor între state. Fiind prin formaţie istoric, Dodd acorda o mare importanţă cunoaşterii istoriei şi aprecia că însuşirea lecţiilor ei trebuie să ne ajute la evitarea greşelilor trecutului. Credincios numai adevărului, Dodd era de părere că omenirea trebuie să cunoască întreg adevărul asupra trecutului, pentru a preîntîmpina izbucnirea unui nou război. „Dacă oamenii ar cunoaşte adevărul asupra istoriei, — i-a declarat Dodd lui Goering la 10 iunie 1934 — atunci un mare război nu va mai fi niciodată posibil" (p. 161). Copiii ambasadorului au apreciat că tocmai aceasta este menirea însemnărilor rămase de la William Edward Dodd şi cu acest gînd au procedat la publicarea lor încă în cursul războiului trecut.

Gh. Buzatu

PIUS AL XII-lea şi CEL DE AL III-lea REICH. (în revista „Mejdunarodnaia jizn", nr. 2/1965, p. 120—129).

O importantă problemă a relaţiilor internaţionale din vremea celui de-al doilea război mondial este chestiunea raporturilor dintre Vatican şi Germania hitleristă. Din lucrările special consacrate acestei probleme [1] ca şi din cele referitoare la relaţiile internaţionale după 1933 rezultă clar că Papalitatea a sprijinit politica imperialistă a celui de al III-lea Reich.

Date noi şi deosebit de interesante în legătură cu poziţia Papei Pius al XII-lea faţă de fascismul german aduce lucrarea lui Saul Friedlander, colaborator al Institutului de cercetare ştiinţifică de pe lîngă Universitatea din Geneva, apărută la începutul anului 1965, sub titlul *Pie XII et la III-e Reich* [2]. Lucrarea are la bază un bogat material inedit — scrisori, mesaje, corespondenţa diplomatică a nunţiului papal de la Berlin, rapoarte ale ambasadorilor germani de la Vatican, Roma, Madrid —, cules mai ales din arhivele vest-germane. Bogata documentaţie a permis lui S. Friedlander să dezvăluie atitudinea conciliantă a papei Pius al XII-lea faţă de politica hitleristă în perioada 1939—1945.

Încă înainte de apariţia lucrării, cele mai semnificative documente referitoare la politica Papei Pius al XII-lea faţă de Germania fascistă, cuprinse în valoroasa contribuţie a lui S. Friedlander, au fost cunoscute cititorilor, mai ales din Franţa, din toamna anului 1964, prin intermediul săptămînalului parizian „L'Express" [3].

Interesului pe care-l prezenta acest material documentar pentru opinia publică din diverse ţări îi corespunde iniţiativa salutară a revistei «Mejdunarodnaia jizn» de a le republica în paginile ei.

Folosindu-ne de ediţia în limba rusă a revistei lunare sovietice de politică mondială «Viaţa internaţională», vom trece în revistă principalele concluzii care se desprind din analiza acestor documente, atît de elocvente pentru evidenţierea legăturilor dintre două forţe reacţionare ale epocii noastre; biserica catolică şi fascismul.

Cardinalul E. Pacelli, care va fi ales ca papă, în martie 1939, sub numele de Pius al XII-lea, a fost, înainte de această dată, nunţiu la München şi apoi secretar de stat al Vaticanului. El s-a făcut cunoscut ca un inveterat duşman al comunismului încă din 1919, cînd proletariatul din Bavaria a proclamat Republica Sovie-

---

[1] Vezi, între altele, lucrările lui A. Manhattan, *Vaticanul*, Ed. de stat, Buc., 1949.; M. M. Şeinman, *Vatikan vo vremia vtoroi mirovoi voinî, Moskva*, 1951.

[2] Vezi recenzia în «Cahiers du communisme», nr. 1/1965 p. 124—126. Trebuie de menţionat de asemenea că în revista «American Historical Review», nr. 1/1964, p. 59—79 a apărut studiul lui J. Kent intitulat: *Papa Pius al XII-lea şi Germania* (vezi şi recenzia în «Voprosî istorii», nr. 6/1965, p. 200—201).

[3] «L'Express», 26. X.—1.XI 1964, p. 32—40.

telor [4]. Alegerea sa în funcţia de papă a semnificat întărirea relaţiilor dintre Vatican şi Germania nazistă.

Lupta împotriva comunismului pe care o duceau cu aceeaşi înverşunare şi Hitler şi Biserica şi preţul pe care-l punea Vaticanul pe prietenia Germaniei explică de ce dictatorul nazist de la Berlin a fost primul şef de stat căruia i s-a comunicat, de către Pius al XII-lea personal, alegerea sa pe scaunul pontifical, iar mesajul de înconştiinţare — în ciuda uzanţelor bine cunoscute — a fost scris de însăşi mîna papei în limba germană. „El (papa—n.n.) vroia prin aceasta — după cum informa Bergen, ambasadorul Germaniei la Vatican, — să sublinieze sentimentul simpatiei deosebite faţă de Germania" [5].

Agresiunea Germaniei, mai întîi împotriva Poloniei, în 1939, apoi, în prima jumătate a anului următor, împotriva unor state din Europa de Nord şi Vest, trădează din nou aceeaşi atitudine de simpatie şi de încurajare la noi acţiuni care a caracterizat politica Vaticanului pînă la sfîrşitul ultimei conflagraţii mondiale.

În vara anului 1939, cînd se făceau ultimele preparative pentru dezlănţuirea atacului contra Poloniei, Pius al XII-lea a încercat să joace rolul de mediator între Germania şi guvernul de la Varşovia, să realizeze un nou München, de data aceasta pe seama poporului polonez [6]. În mai multe rînduri, papa s-a adresat oficialităţilor poloneze, propunînd pentru minoritatea germană din Polonia un regim privilegiat; în numele „salvării păcii", Pius al XII-lea socotea că Polonia trebuie să cedeze Reichului hitlerist Pomerania şi Danzigul (p. 121) şi în acest sens el a adresat Varşoviei propuneri corespunzătoare. In zilele agresiunii germane împotriva Poloniei, papa a preferat să tacă, în ciuda demersurilor făcute pe lîngă Sfîntul Scaun de către reprezentanţii Franţei şi Marii Britanii la Vatican. In lumina noilor documente apare şi mai puţin surprinzător faptul că în enciclica din 20 octombrie 1939, papa Pius al XII-lea n-a condamnat invadarea Poloniei de către Wermacht şi teroarea pe care au început s-o practice imediat ocupanţii [7].

Vizita lui Ribbentrop la Roma, în luna martie 1940, şi discuţiile avute cu acest prilej de ministrul de externe nazist şi la Vatican au avut darul să mărturisească din nou că papa „este din inimă alături de Germania" (p. 122).

Scaunul pontifical n-a manifestat nici un semn de îngrijorare şi n-a ridicat un protest, cel puţin formal, atunci cînd Germania a dezlănţuit agresiunea împotriva Danemarcei şi Norvegiei, urmată de invadarea Belgiei, Olandei, Luxemburgului şi apoi a Franţei. Dimpotrivă, Vaticanul îşi exprima bucuria în legătură cu victoriile armatelor naziste, ignorînd dreptul la libertate şi independenţă a popoarelor căzute victimă agresiunii germane. În legătură cu atitudinea papalităţii de sacrificare a unor ţări şi popoare în scopul cîştigării de „spaţiu vital" pentru „arieni" şi de justificare a politicii agresive fasciste, sînt demne de consemnat cîteva rînduri din «Osservatore Romano»: „în Norvegia — scria ziarul Vaticanului — există două mii de catolici. De aceea, condamnînd sever agresiunea pe plan moral, din punct de vedere practic Sfîntul Scaun trebuie să se gîndească înainte de toate, la cele 30 milioane de nemţi catolici" (p. 122). În acest fel înţelegea Vaticanul să „ocrotească" pe toţi credincioşii bisericii catolice.

Sentimentul de satisfacţie — aşa cum rezultă din documentele ce le analizăm — n-a lipsit la Vatican nici atunci cînd armatele hitleriste s-au năpustit asupra Franţei. Într-o formă glumeaţă, se relatează într-o corespondenţă, nunţiul papal de la Berlin şi-a exprimat speranţa că trupele germane vor intra în Paris prin Versailles (p. 123). Se ştie că după capitularea Franţei, Vaticanul a întreţinut legă-

[4] «Cahiers du communisme», nr. 1/1965, p. 124.

[5] «Mejdunarodnaia jizn», nr. 2/1965, p. 121. (în continuare trimiterile la această revistă se fac în text).

[6] Vezi şi G. A. D e b o r i n, *Al doilea război mondial*, E.P., Buc., 1960, p. 54.

[7] M. M. Ş e i n m a n, *Kratkii ocerk istorii papstva*, Izd. An. S.S.S.R., Moscova, 1952, p. 166.

turi strînse cu cercurile guvernante de la Vichy, papa poruncind chiar episcopilor francezi să ajute la întărirea acestui regim reacţionar [8].

Papalitatea a salutat, de asemenea, cu bucurie intrarea Italiei în războiul împotriva Franţei (p. 123) şi n-a scăpat, ulterior, nici o ocazie pentru a-şi arăta deplina adeziune faţă de politica lui Mussolini ca şi tendinţa de a menţine cu orice preţ rînduielile fasciste în statul italian [9].

O condamnabilă atitudine a manifestat papa faţă de politica criminală, de genocid, a hitleriştilor concretizată, între altele, în nimicirea bătrînilor şi alienaţilor pentru diferite experienţe sau în torturarea şi uciderea a mii de credincioşi, între care numeroşi preoţi catolici, în lagărele de la Oranienburg, Dachau, Buchenwald sau Auschwitz. Deşi deţinea informaţii despre „fapte foarte serioase" (crimele naziştilor — n.n.) (p. 123), Vaticanul nu le-a demascat nici prin presă, nici prin radio şi nici n-a intervenit cu note de protest oficiale pe lîngă clica fascistă de la Berlin „din respect — se motivează într-un document — faţă de prestigiul Germaniei" (p. 123).

Dacă Pius al XII-lea nu s-a manifestat în apărarea credincioşilor săi catolici, cu atît mai puţin politica antisemită a lui Hitler putea să întîlnească împotrivirea sau oprobriul Vaticanului. Din documentele în discuţie rezultă că Vaticanul dispunea de informaţii relative la practicile criminale ale naziştilor în teritoriile ocupate, ştia despre existenţa lagărelor de concentrare, dar capul Bisericii de la Roma nu s-a ridicat împotriva nenumăratelor fărădelegi săvîrşite împotriva populaţiei evreieşti din Europa. Pius al XII-lea a rămas impasibil chiar atunci cînd, în septembrie 1943, a început în Roma vînătoarea evreilor [10], care, înspăimîntaţi, îşi căutau salvarea ascunzîndu-se prin mînăstiri şi biserici. 1700 dintre aceştia, căzînd în mîna Gestapoului, au fost transportaţi la Auschwitz, unde au împărtăşit soarta nenorocită a altor milioane de nevinovaţi, (p. 129). În mai 1944 — pentru a mai cita încă un exemplu tot atît de edificator pentru atitudinea Sfîntului Scaun — marii rabini ai Palestinei s-au adresat papei, rugîndu-l să intervină imediat împotriva deportării evreilor din Ungaria. În timp ce 37 de mii de evrei unguri au fost trimişi la moarte (9 iunie — 9 iulie 1944), Pius al XII-lea refuza, sub diferite pretexte, să primească în audienţă pe Hertzog, unul din marii rabini ai Palestinei, care implora sprijinul Bisericii pentru populaţia evreiască ameninţată să ajungă în „fabricile morţii" din Polonia (p. 129). Poziţia Papei apare cu atît mai reprobabilă dacă avem în vedere că încă din 1943 Vaticanul s-a ridicat împotriva hotărîrii aliaţilor de a trimite în judecată pe criminalii de război fascişti [11].

Considerînd Germania „singurul bastion posibil împotriva bolşevismului" [12], Vaticanul a aprobat întru-totul agresiunea hitleristă împotriva Uniunii Sovietice. „În cercurile apropiate de Vatican — scria, la 2 iulie 1941, reprezentantul diplomatic al Germaniei la Vatican — această nouă fază a războiului este salutată cu uşurarea cunoscută şi cu un interes deosebit se urmăreşte mersul ei" (p. 124). După 22 iunie 1941, Vaticanul n-a scăpat nici un prilej pentru a-şi arăta acordul şi sprijinul deplin faţă de politica agresivă, antisovietică, a imperialismului german, fiind de părere că *„soarta Europei depinde de o rezistenţă victorioasă a Germaniei pe frontul rus"* [13]. O dată cu începerea campaniei în Răsărit, nici o informaţie nefavorabilă pentru Reichul fascist nu va mai fi transmisă de postul de radio Vatican. Un slujbaş credincios al lui Hitler de la Wilhelmstrasse, Weizsäcker, subliniind din nou că „papa

---

[8] A. Manhattan, *op. cit.*, p. 132.

[9] D. A. Deborin, *op. cit.*, p. 409, 578; A. Manhattan, *Vatikan*, Izd. inostr. lit., Moskova, 1948, p. 133; V. L. Israelian, *Diplomaticeskaia istoria Velikoi Otecestvennoi voini*, Izd. IMO., Moskva, 1959, p. 145.

[10] „Papa n-a spus nimic şi n-a protestat împotriva deportării evreilor din Roma", conchide, pe bază de documente, cercetătorul american J. Kent în studiul menţionat, (după «Voprosî istorii», Nr. 6/1965, p. 201).

[11] M. M. Şeinman, *Kratkii ocerk istorii papstva*, p. 171.

[12] «Cahiers du communisme», Nr. 1/1965, p. 125.

[13] *Ibidem*.

nutreşte sentimente de adîncă prietenie faţă de Reichul german", informa Berlinul la 4 octombrie 1941, că Pius al XII-lea „ca nimeni altul doreşte führerului victoria asupra bolşevismului" (p. 125), încredinţări întărite şi prin alte documente ulterioare. Nu trebuie pierdut din vedere că aceste date noi se adaugă la faptele deja cunoscute care arată că Vaticanul a fost în vremea războiului un puternic focar de intrigi şi uneltiri anticomuniste şi antisovietice, un centru unde s-au desfăşurat numeroase tratative între reprezentanţi ai cercurilor conducătoare din Statele Unite şi Anglia, pe de o parte, şi agenţi ai Germaniei şi Italiei, pe de altă parte, pentru încheierea unei păci separate şi pentru organizarea unui front comun de luptă împotriva U.R.S.S. [14].

Documentele referitoare la politica Vaticanului faţă de cel de al treilea Reich, coroborate şi cu alte informaţii pe aceeaşi temă din literatură istorică, prezintă o însemnătate deosebită. Cunoaşterea lor este necesară nu numai pentru că ele sînt de mare actualitate, ci şi pentru că în unele lucrări din literatura istorică burgheză contemporană referitoare la Vatican se fac încercări de mistificare a politicii promovate de Pius al XII-lea [15].

Documentele prezentate infirmă concluziile acelora care, elogiind în fel şi chip pe şeful bisericii catolice dintre anii 1939—1958, vorbesc despre „măreţia" unui „om exemplar", căruia „nu i-au scăpat nici una din problemele principale ale timpului nostru" [16]. Ele evidenţiază, o dată mai mult, faptul că papa Pius al XII-lea a sprijinit din plin forţele reacţiunii internaţionale şi politica războinică a fascismului.

În încheiere, nu este lipsit de interes să cităm un fragment dintr-o scrisoare a cardinalului francez Tisserand către arhiepiscopul Parisului, din 11 iunie 1940: „Eu mă tem că istoria va condamna Sfîntul Scaun pentru politica sa care are drept ţel numai apărarea intereselor sale egoiste" (p. 123). În lumina noilor documente temerea acestui contemporan din înalta ierarhie bisericească că politica dusă de Vatican va fi blamată apare pe deplin justificată.

I. Seftiuc

[14] A. M. N e k r i c i, *Războiul ciudat*, Ed. ştiinţ., Buc., 1962, p. 93, 96; G. A. D e b o r i n, *op. cit.*, p. 196—197, 424—425; V. B. U ş a k o v, *Vneşniia politika ghitlerovskoi Ghermanii*, Izd. IMO., Moskva, 1961, p. 187, 241; *Istoria mejdunarodnih otnoşenii i vneşnei politiki S.S.S.R.*, Tom. II (1939—1945), Izd. IMO., Moskva, 1962, p. 26, 248; M. M. Ş e i n m a n, *op. cit.*, p. 167—168, 170—171. Este surprinzător faptul că în marile lucrări de sinteză referitoare la istoria relaţiilor internaţionale ale unor cunoscuţi istorici burghezi contemporani, precum P. Renouvin sau J. B. Duroselle nu se aminteşte nici un cuvînt despre politica Vaticanului în vremea celui de al doilea război mondial.

[15] Igino G i o r d a n i, *Pio XII, un grande Papa*, Turin, 1961, 748 p.

[16] «Revue d'histoire diplomatique», Janvier-Mars, 1964, p. 95.

NOTE BIBLIOGRAFICE

STANISLAW ARNOLD, MARIAN ZYCHOWSKI, *Précis d'histoire de Pologne*. Édition „Polonia", Varsovie, 1963, 239 p.

Propunîndu-și să realizeze o prezentare sintetică a istoriei Poloniei, Stanislaw Arnold și Marian Zychowski se opresc asupra principalelor evenimente și fenomene ale evoluției poporului polonez începînd din secolul al X-lea și pînă în zilele noastre.

Autorii tratează succint problemele cele mai importante legate de începuturile statului polonez, lupta pentru consolidarea puterii sale, transformările de ordin economic care au avut loc în cadrul statului polonez, probleme privind cultura poloneză și dezvoltarea ei în cursul veacurilor, lupta poporului polonez pentru cîștigarea independenței naționale, nașterea evoluția și lupta clasei muncitoare din Polonia. Lucrarea se încheie cu o privire de ansamblu asupra economiei, politicii interne și externe a Republicii Populare Polone.

Din nenumăratele evenimente legate de istoria Poloniei, autorii au reușit să prezinte în linii mari evenimentele și transformările principale care au avut loc în decursul veacurilor.

Lucrarea cuprinde numeroase planșe și hărți care contribuie la o mai bună cunoaștere a aspectelor tratate.

A. Filimon

WOLFGANG PADBERG, *Sur l'histoire de l'antropogenèse*, în „La Pensée", nr. 108, avril 1963, p. 52—62.

După ce subliniază că apariția omului este un element important al concepției materialist-dialectice asupra lumii, autorul își începe articolul cu un scurt istoric al cercetării problemei. Scoțînd în relief meritele unor savanți ca Lamarck, Darwin, Th. H. Huxley, Ernst Haeckel în elucidarea antropogenezei, W. Padberg arată în același timp că aceștia se limitau în explicațiile lor mai ales la legi biologice, neputînd da un răspuns satisfăcător la chestiuni esențiale ca apariția limbajului și gîndirii, formarea societății. Singur materialismul istoric a reușit să găsească căile de rezolvare științifică a acestor probleme, în special prin lucrarea lui Engels, *Rolul muncii în procesul de transformare a maimuței în om*. Rezultatele obținute nu au fost însă acceptate de toată lumea; în jurul problemei antropogenezei s-a desfășurat și se desfășoară încă o vie polemică. Merită mai ales să fie semnalată lupta pe care o duc clericaliștii împotriva explicațiilor științifice, datorate marxismului, ale apariției omului. Cum vechile argumente teologice sînt de mult depășite, ei au ales o metodă indirectă de atac. Întrucît marxismul se sprijină în demonstrațiile sale pe teza darvinistă că omul are o origine naturală și descinde dintr-o specie de maimuțe azi dispărute, clericaliștii atacă cu precădere această teză, încercînd să demonstreze că omul este mai vechi decît specia de maimuțe la care re referea Darwin și că deci nu putea deriva din acestea.

Astfel, s-ar prăbuşi, după părerea lor, nu numai explicaţia darvinistă asupra antropogenezei ci şi un pilon al filozofiei marxiste. Rezultatele obţinute de ştiinţă în ultimii ani — şi acestea, mai ales ca urmare a unor noi descoperiri antropologice, sînt numeroase — dovedesc însă inconsistenţa teoriilor clericaliste, în acelaşi timp în care aduc importante precizări cu privire la stadiile şi durata procesului apariţiei omului. Este adevărat că un punct rămîne încă greu de elucidat, acela al precizării exacte a momentului cînd apar primele unelte, greutate izvorînd din dificultatea de a deosebi, într-o anumită perioadă, pietrele modelate de natură de uneltele grosolane, confecţionate de om.

V. Cristian

ANTOINE PELLETIER, *Babeuf feudiste*, în «Annales historiques de la Révolution française», nr. 179, Janvier-Mars 1965, p. 29—65.

Studierea activităţii şi ideologiei lui Babeuf (1760—1797) a cunoscut în anii din urmă un deosebit avînt, cercetările întreprinse avînd darul să elucideze importante aspecte ale vieţii celui pe care Marx îl considera pe bună dreptate „iniţiatorul primului partid comunist într-adevăr activ". Au mai rămas totuşi chestiuni insuficient cunoscute şi una din acestea o constituie perioada în care Babeuf a exercitat funcţia de feudist (specialist în dreptul feudal), perioadă care ocupă nu mai puţin de zece ani din viaţa acestuia. Pornind tocmai de la constatarea că „Babeuf feudist rămîne un necunoscut", A. Pelletier îşi propune, într-un studiu substanţial, bazat, într-o însemnată măsură, pe materiale de arhivă. să studieze această problemă, încercînd să dea răspuns la trei întrebări: 1. Pentru cine şi cum anume a lucrat Babeuf în această perioadă; 2. Ce valoare au lucrările sale teoretice asupra meseriei de feudist; 3. În ce măsură lucrările de feudist anunţă deja viitorul revoluţionar.

După ce precizează ordinea seniorilor cărora Babeuf le-a oferit sau acordat serviciile, istoricul francez consacră o mare parte a studiului său analizei activităţii teoretice de feudist a lui Babeuf. Aceasta, aşa cum dovedeşte „inventarierea" lucrărilor cu acest caracter, este destul de vastă în acelaşi timp în care trădează spiritul său inovator în acest domeniu. Deosebit de important ni se pare faptul că deşi meseria sa consta în căutarea şi stabilirea drepturilor feudalului, el se arată preocupat şi de drepturile ţăranului. De altfel, această chestiune este în legătură cu cea de a treia problemă — şi care rămîne cea mai importantă, chiar dacă spaţiul acordat de istoricul francez este mai redus — aceea a influenţei activităţii de feudist aspura evoluţiei sale ulterioare.

A. Pelletier consideră că maniera de a pune problema evoluţiei lui Babeuf dinainte de 1789 este greşită. După părerea sa — care pare să fie întărită şi de lucrările istoricului sovietic V. M. Dalin — comunismul lui Babeuf în perioada anterioară revoluţiei este mult mai net decît se admite în general, el avînd şi un pronunţat caracter practic. Dacă indicaţiile nu sînt totuşi atît de abundente în această privinţă, faptul s-ar putea datora imposibilităţii de a afirma pe atunci, în mod deschis, idei comuniste.

Această constatare l-a condus pe istoricul francez şi la alte concluzii. După părerea sa, acceptarea tezei clasice a unei triple rădăcini a orginii comunismului babuvist — influenţa mediului rural picard, a anumitor idei filozofice şi, mai ales, a Revoluţiei — ar avea ca urmare ruperea evoluţiei lui Babeuf şi postdatarea egalitarismului său. Renunţînd la o teză mai veche a lui G. Lefebvre, A. Pelletier este de părere că, avîndu-şi începuturi manifeste încă în 1786, babuvismul n-ar fi apărut în perioada revoluţiei ci acum ar fi continuat numai, „mai puţin singur, mai înaintat, mai posibil". Evident, teza este interesantă; ni se parte totuşi că ea nu poate fi acceptată fără rezerve. Este suficient, credem, să amintim faptul că metodele preconizate de babuvişti pentru transformarea comunist-egalitaristă a societăţii ca şi multe din principiile care trebuiau să stea la baza viitorului stat ar fi inexplicabile dacă am omite influenţa revoluţiei. De altfel, trăsătura esenţială

a babuvismului este tocmai caracterul său practic, chiar dacă utopic, caracter ce nu poate fi separat de evenimentele ce au urmat anului 1789.

Făcînd această rezervă, subliniem însă că studiul lui A. Pelletier este o lucrare deosebit de interesantă și valoroasă, indispensabilă oricărui cercetător al babuvismului. Ceea ce trebuie reținut mai ales, în afara precizărilor privind activitatea de feudist a lui Babeuf, este ideea unui comunism mai net al acestuia în perioada studiată decît se admitea în general, idee care are darul să pună într-o nouă lumină întreaga evoluție ideologică a comunismului utopic francez de la sfîrșitul sec. XVIII.

V. Cristian

Новейшая история Африки, **Издательство „Наука", Главная редакция Восточной литературы, Москва, 1964, 500 с.** (Istoria contemporană a Africii)

Lucrarea *Istoria contemporană a Africii*, elaborată de un grup de specialiști sovietici, reprezintă prima încercare de expunere sistematică a istoriei statelor africane și a celor mai mari colonii, începînd de la 1917—1918 și pînă la sfîrșitul anului 1963, iar uneori pînă la jumătatea anului următor.

Autorii lucrării, folosind o vastă bibliografie, au adoptat principiul tratării pe țări, ocupîndu-se mai întîi de statele din Africa de Nord (Tunis, Maroc, Libia, Republica Arabă Unită), apoi de celelalte teritorii ale continentului african, care, într-un trecut nu prea îndepărtat, făceau parte mai ales din imperiul colonial englez și francez.

În dezvoltarea luptei de eliberare a popoarelor africane se pot distinge două etape importante: prima care începe după primul război mondial și Revoluția din Octombrie și durează pînă la al doilea război mondial și a doua — după 1945 și care continuă și în zilele noastre — perioada unui avînt nemaiîntîlnit al luptei național-eliberatoare, cînd sistemul colonial, primind lovituri tot mai puternice, trăiește și în Africa ultimele clipe.

Pînă la al doilea război mondial, popoarele din Africa n-au obținut succese hotărîtoare în lupta pentru independență, astfel că victoria revoluției antiimperialiste a rămas o chestiune de viitor. Perioada dintre cele două războaie mondiale poate fi caracterizată ca „prologul acestei revoluții" (p. 14).

Din analiza situației economice și social-politice a fiecărui stat african în parte se desprind cauzele interne și externe ale avîntului mișcării de eliberare națională după primul război mondial, forțele motrice ale acestei mișcări și rolul lor în lupta anticolonială, programul de luptă al partidelor și organizațiilor antiimperialiste care au apărut în perioada postbelică și limitele acestui program, începutul și dezvoltarea mișcării împotriva metropolelor, formele ei de manifestare, cauzele care au dus la întărirea luptei împotriva colonialismului pe continentul african.

În lucrare se analizează minuțios condițiile istorice noi în care se desfășoară lupta popoarelor africane pentru independență națională după al doilea război mondial și succesele înregistrate în această luptă: scuturarea jugului colonial de către marea majoritate a fostelor colonii din Africa, care au devenit astfel state independente.

Ocupîndu-se de istoria Africii după 1945, autorii lucrării subliniază dezvoltarea mai rapidă decît în perioada antebelică a capitalismului și consecințele sociale ale acestui fapt și anume grăbirea procesului de formare a noii clase și pături sociale, creșterea din punct de vedere numeric și organizatoric a clasei muncitoare, sporirea numărului partidelor comuniste și a organizațiilor sindicale și extinderea lor în toate teritoriile continentului african.

În raport de condiţiile concrete din fiecare ţară, se analizează rolul diferitor forţe sociale în lupta de eliberare naţională, se vorbeşte despre apariţia unor partide politice şi organizaţii naţionale a căror loc şi rol în cadrul mişcării antiimperialiste este bine definit, se urmăreşte în acelaşi timp, programul luptei anticoloniale în diverse teritorii ale Africii, accentuîndu-se că revendicarea independenţei politice, a lichidării sistemului colonial, a devenit lozinca principală generală, de luptă a tuturor africanilor.

Analiza luptei popoarelor africane în perioada postbelică, scoate în evidenţă marea diversitate a formelor acesteia, diversitate condiţionată, desigur, de raportul forţelor politice şi de o serie de condiţii locale; în afara luptei armate, se întrebuinţează o serie întreagă de alte mijloace care lovesc dominaţia imperialistă: demonstraţii, mitinguri, boicotarea mărfurilor din metropolă, campanii împotriva legilor nedrepte, greve, răscoale.

Imperialiştii uzează de întregul arsenal de mijloace, vechi şi noi, pentru a împiedica creşterea luptei naţional-eliberatoare. Ocupîndu-se de aceste mijloace, în care micile concesii sînt însoţite de represiuni în masă şi de războaie coloniale, autorii se opresc cu atenţie asupra neocolonialismului, prin care imperialiştii încearcă să-şi menţină sau să-şi întărească influenţa în noile state independente ori în teritoriile aflate încă în stăpînirea lor. Dintre formele de neocolonialism analizate se impun a fi menţionate: înrobirea economică (sub forma „ajutorului", concretizat în împrumuturi sau în legături comerciale); sporirea influenţei politice cu ajutorul unor guverne marionetă; „creşterea clasei mijlocii" — un nou sprijin social al colonialismului; impunerea unor acorduri înrobitoare „de apărare" şi menţinerea pe teritoriul tinerelor state a armatelor străine şi a bazelor lor militare; expansiunea ideologică cu scopul menţinerii statelor africane în sistemul capitalist; aţitarea urii dintre diferite state, popoare sau triburi: în sfîrşit, colonialismul colectiv, care îmbracă forme economice (atragerea, de pildă, a statelor africane în „Piaţa Comună") sau se realizează prin metodele amestecului militar-politic.

Lucrarea *Istoria contemporană a Africii* evidenţiază ajutorul multilateral — economic, politic, diplomatic şi moral — pe care-l acordă sistemul mondial socialist luptei popoarelor africane pentru cîştigarea independenţei şi pentru consolidarea cuceririlor revoluţiei. Ea subliniază, totodată, sarcinile care stau în faţa tinerelor state africane după cucerirea independenţei politice, arată căile pe care le pot urma şi pe care le urmează aceste state în dezvoltarea lor ca şi aportul ţărilor Africii la cauza menţinerii şi consolidării păcii.

Lucrarea se adresează specialiştilor şi tuturor celor care vor să cunoască şi să înţeleagă mai bine uriaşele prefaceri care caracterizează istoria continentului african în epoca contemporană.

I. Seftiuc

А. С. БЛАНК, ***Коммунистическая Партия Германии в борьде против фашистской диктатуры (1933—1945)*****, Издательство социально-экономической литературы „Мысль", Москва, 1964, 398 с.** *Partidul Comunist German în lupta împotriva dictaturii fasciste (1933—1945).*

Lucrarea cercetătorului sovietic A. S. Blank, intitulată *P.C.G. în lupta împotriva dictaturii fasciste 1933—1945*, constituie, în istoriografia sovietică, prima încercare de proporţii mai mari, de a trata, în mod ştiinţific şi sub toate aspectele, una din cele mai grele dar şi mai eroice perioade din istoria mişcării muncitoreşti germane în epoca contemporană.

Primul capitol al lucrării se ocupă de lupta P.C.G. împotriva pericolului fascist în perioada 1929 — ianuarie 1933, evidenţiindu-se lupta comuniştilor germani împotriva ofensivei reacţiunii, pentru constituirea unui front unic al clasei muncitoare, dar netrecîndu-se cu vederea greşelile tactice şi strategice ale P.C., care, alături de poziţia trădătoare a liderilor social-democraţi şi de alţi factori, n-au permis să se dea o ripostă hotărîtoare naziştilor.

Următoarele două capitole ale lucrării sînt consacrate luptei P.C.G. în perioada care a urmat instaurării dictaturii fasciste și pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Oprindu-se asupra condițiilor deosebit de grele în care-și desfășura activitatea, autorul vorbește, în capitolele II și III, despre ilegalizarea partidului, despre cauzele incendierii Reichstagului, despre procesul de la Leipzig și însemnătatea lui; în această parte a monografiei se acordă importanța cuvenită, de asemenea, Congresului al VII-lea al Internaționalei Comuniste, însemnătății acestuia pentru stabilirea strategiei și tacticii partidelor comuniste în lupta împotriva fascismului și a războiului cît și relevării activității P.C.G. pentru stabilirea unității de acțiune cu social-democrații, luptei comuniștilor împotriva politicii militariste, agresive, a imperialismului german. Cele două conferințe ale P.C.G. de peste hotare — Bruxelles, în 1935 și Berna, în 1939 — și importanța hotărîrilor lor pentru mișcarea muncitorească germană, solidaritatea manifestată, sub diverse forme, de clasa muncitoare din Germania față de lupta poporului spaniol împotriva fascismului ca și simpatia dovedită de cei mai buni fii ai Germaniei față de alte popoare, care au căzut victimă agresiunii fasciste — reprezintă încă alte chestiuni care au reținut atenția autorului.

Nu mai puțin interesante și documentate sînt capitolele în care A. S. Blank se ocupă de activitatea P.C.G. în perioada celui de al doilea război mondial. Capitolele IV-VIII, referitoare la lupta P.C.G. în perioada 1939—1945, oferă cititorului posibilitatea să cunoască Rezistența germană în toate formele ei, din țară și din afara granițelor, aportul comuniștilor în activitatea de creștere și de întărire a forțelor antifasciste într-o Germanie în care insuccesele de pe front se conjugau cu adîncirea crizei economice și politice interne. Autorul relevă lupta plină de eroism desfășurată de o serie de organizații ilegale ale P.C.G., precum cele din Berlin, Turingia, Saxonia etc. vorbește despre activitatea desfășurată de comuniști în lagărele de concentrare, printre prizonierii de război și muncitorii străini din Germania și face referiri la atitudinea P.C.G. față de complotul împotriva lui Hitler din 20 iulie 1944.

Lucrarea lui A. S. Blank, interesantă și bine documentată, arată rolul important jucat de P.C.G., ca singura forță politică din țară care a luptat consecvent pentru unirea tuturor forțelor democratice și patriotice ale națiunii germane, în lupta împotriva fascismului și a războiului, pentru stîrpirea imperialismului și militarismului german, pentru o Germanie democratică și pașnică.

Cunoașterea experienței de luptă a P.C.G. arată însuși autorul — are însemnătate în zilele noastre pentru lupta victorioasă a partidelor comuniste împotriva atotputerniciei monopolurilor, împotriva fascismului și a militarismului“ (p. 3).

Monografia lui A. S. Blank reprezintă o sinteză a propriilor sale cercetări cît și a rezultatelor la care a ajuns istoriografia marxistă, germană și sovietică, în problema luptei desfășurată de P.C.G. contra imperialismului german în perioada dominației hitleriste. Lucrarea autorului sovietic demască — ceea ce constituie un merit în plus al ei — pe istoricii burghezi sau social-democrați, din R.F.G. mai ales, care, punîndu-se în slujba imperialismului german, calomniază P.C.G., încearcă să arunce asupra acestuia vina pentru instaurarea fascismului în Germania, nu recunosc sau minimalizează rolul comuniștilor în mișcarea de Rezistență și urmăresc să justifice politica capitulardă a liderilor de dreapta social-democrați față de cel de-al III-lea Reich. De altfel în ultimul capitol (cap. IX), A. S. Blank trece chiar în revistă întreaga literatură istorică a temei care face obiectul cercetării sale, evidențiind, pe de o parte, poziția istoriografiei reacționare vest-germane, iar pe de altă parte, arătînd felul cum este abordată în istoriografia marxistă lupta P.C.G. împotriva fascismului și a războiului în perioada 1933—1945.

I. Seftiuc

10 lei

I. P. Iaşi — cd. 45